

37.014 (K.)
0-61

Orosz Ildikó

A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján

**az ukrán államiság kialakulásának
első évtizedében (1989-1999)**

Orosz Ildikó

**A magyar nyelvű oktatás helyzete
Kárpátalján az ukrán államiság
kialakulásának első évtizedében**

(1989-1999)

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

Orosz Ildikó

A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében

(1989-1999)

PoliPrint
Ungvár-2005

ББК 74.03(4УКР=4УГО)

0-69

УДК 37(477+439)

A monográfia a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás helyzetét, fejlődését elemzi az 1989-1999 közötti időszakban. Forrásmunkák, statisztikai adatok alapján mutatja be a régió magyar oktatási intézményrendszerének fejlődési tendenciáit a kor történelmi-politikai kontextusába ágyazva.

A kiadvány elsősorban pedagógusok, oktatási szakemberek, pedagógiai szakirányban tanuló egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint a kárpátaljai magyar közösség iránt érdeklődők figyelmére tarthat számot.

A kiadásért felel: *Orosz Ildikó*

Borítóterv, tipográfia: *Fábián Zoltán*

Tördelés: *Balogh Zsuzsanna*

A kötet megjelenését a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

támogatta

ISBN 966-7966-30-5

© II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar
Főiskola, 2005

© Orosz Ildikó, 2005

Készüt:

PoliPrintKft.

Ungvár, Turgenyevu. 2.

Felelős vezető: Kovács Dezső

TARTALOM

Előszó	7
Bevezetés	9
I. Kisebbségek és az oktatás	11
1.1. <i>A kisebbségek és oktatásuk társadalmi meghatározottsága, tipizálásának szempontrendszere</i>	11
1.2. <i>Az ukránjai kisebbségek tipológiája és anyanyelvű/anyanyelvi oktatásuk helyzete</i>	17
II. Az ukrán államiság kialakulása és hatása az anyanyelvű oktatásra	37
2.1. <i>Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat tíz éve a független Ukrajnában</i>	37
2.2. <i>Az ukrán oktatási rendszer szerkezete, helyzete</i>	53
III. A kárpátaljai magyarok helyzete	68
3.1. <i>Kárpátalja mint geopolitikai egység</i>	68
3.2. <i>Demográfiai viszonyok, migrációs tendenciák Kárpátalján</i>	70
3.3. <i>A kárpátaljai magyar közösség földrajzi elhelyezkedése</i>	79
3.4. <i>A kárpátaljai magyarok nemzeti identitástudata</i>	85
3.5. <i>A kárpátaljai magyarok vallási megoszlása</i>	87
3.6. <i>A magyar nyelvű kultúra és tömegtájékoztatás helyzete a területen</i>	89
3.7. <i>A kárpátaljai magyarok politikai helyzete, szervezettsége</i>	94
IV. A magyar nyelvű oktatás az ukrán állam kialakulásának első évtizedében	100
4.1. <i>Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás fejlődésének vázlata 1945-1989 között</i>	100
4.2. <i>A magyar nyelvű oktatás koncepciói Kárpátalján</i>	109
4.3. <i>Az anyanyelvű óvodai nevelés</i>	111
4.4. <i>Az elemi, általános és középfokú képzés</i>	117
4.5. <i>Magyar nyelvű szakképzés</i>	128
4.6. <i>A szórványok anyanyelvi/anyanyelvű oktatása</i>	133

V. Továbbtanulási lehetőségek és esélyek az érettségi után.....	137
5.1. <i>Felsőfokú képzési lehetőségek Kárpátalján.....</i>	138
5.2. <i>Magyarországi továbbtanulási lehetőségek.....</i>	156
Irodalom.....	163
<i>Dokumentumjegyzék.....</i>	174
<i>Ábrák jegyzéke.....</i>	180
<i>Táblázatok jegyzéke.....</i>	181
<i>Térképek jegyzéke.....</i>	183

ELŐSZÓ

Tisztelt Olvasó!

E könyv kézírata 2000-ben lett kész, de azóta nem került sor a kiadására. 2004-ben, mikor a beadott pályamunka megjelentetését érdemesnek találták és megítélték a támogatást, már a decemberi elnökválasztási események közepén jártunk, és mire a támogatást megkaptuk, már vége lett a narancsos forradalomnak. Ez a forradalom valóban lezárt egy korszakot Ukrajna történetében, és mivel az oktatás politikafüggő, így szándékomban állt átdolgozni és kibővíteni az anyagot az elmúlt öt esztendő történéseinek ismertetésével, majd mégis a pályázatra leadott kézirat megjelentetése mellett döntöttem, mert úgy gondolom, hogy egyrészt így etikus, másrészt azok az adatok és leírtak ma is sok információval szolgálnak, különösen azon fiatalok számára, akik az elmúlt évtizedben váltak felnőtté, és teljesen más hatások érték őket fejlődésük során, mint az én generációm. Fontosnak tartom, hogy az eseményeket mások szemével is lássák, így remélem, ez a könyv is hozzájárul ahhoz, hogy a világot kerekesebben tudják, mert a napjaink pillanatnyi információit tartalmazó média csak információtüredékeket közvetít felénk.

A kárpátaljai fiatalok sokszor saját helyzetükkel sincsenek tisztában, ami hátráltatja őket döntéseikben, életük és karrierjük alakításában. Néhány évvel ezelőtt, 1999-ben kollégámmal, Csemicskó Istvánnal kiadtunk egy ismeretterjesztő könyvet angol nyelven Kárpátalja kulturális és oktatási helyzetéről, ami sajnos magyar nyelven nem jelent meg. Akkor úgy gondoltuk, hogy az itt élők saját helyzetüket ismerik, és a terület oktatási, kulturális problémáit a külföldiekkel kell elsősorban megismertetni, de azóta a főiskolára felvételt nyert hallgatókkal történt beszélgetések és előadások során rádöbbentem, hogy nekik sincs sokkal több ismeretük területükről és helyzetükről, mint a külföldieknek, így figyelmükbe ajánlom ezt a könyvet. Nem tettem le arról, hogy a továbbiakban bővítssem és átdolgozzam a kiadványt, frissítsem a statisztikai adatokat, és remélem, ha elkészül, időben megjelenhet, nem úgy, mint ez a munka.

BEVEZETÉS

Az elmúlt század utolsó évtizedének politikai változásai ismét átrajzolták Európa keleti részének térképét. A szovjet birodalom felbomlása lavinaként indította el azokat a változásokat, amelyek új államok kialakulását eredményezték, segítették a kettészakított Németország egyesítését megszüntették a vasfüggönyt Kelet-Európa és Nyugat-Európa között. A Szovjetunióban a Gorbacsov névéhez köthető glasznoszty jegyében egyre több írás jelent meg a sajtóban és a szamizdatokban a különböző köztársaságokat, régiókat, népeket, nemzetiségeket, társadalmi rétegeket ért atrocitásokról, sérelmekről.

A nemzetiségek jogos igényeinek kielégítését a valós társadalmi problémák megoldása helyett azok felszíni rétegének kezelésében, így többek között a népi hagyományok, táncok, dalok megőrzésében, ápolásában látták a pártvezetők, ez biztosította a szovjet folytonosságot. Reneszánszát élte a történelmi múltat, a kulturális értékeket és hagyományokat, a paraszti, népi kultúra ápolását, megőrzését és megújítását célul kitűző csoportok, szervezetek, együttesek tevékenysége, akik ebbe a tevékenységbe kapaszkodva próbálták kiutat keresni. A glasznoszty korában az összejöveteleket politikailag tiltani már nem, legfeljebb korlátozni lehetett, ezért erre hivatkozva és ezt kihasználva szaporodtak a csoportok, civil szerveződések, amelyek a későbbiekben az együttgondolkodás révén megerősödve mint szervezetek a kultúra megőrzése mellett a társadalmi problémákkal is foglalkozni kezdtek. A civil szerveződések közül alakultak a népi mozgalmak, és végeredményben politikalizálódva pártokká, pártjellegű érdekvédelmi szerveződéssé fejlődtek, amelyek az önálló nemzeti identitás újraélesztésével a köztársaságok leválását szorgalmazták.

A változások egyetlen régió közösségét sem hagyták érintetlenül. Kárpátalját, a Szovjetunió nyugati szélét igazából az évtized végén érte el a glasznoszty szele. A terület számos településén alakultak anyanyelv-ápoló, kulturális örökséget felvállaló irodalmi, kulturális körök. Az elsők között jött létre a II. Rákóczi Ferenc Irodalmi Kör Munkácson, az Illyés Gyula Kör Beregszászon, a Drávai Gizella Irodalmi Kör Ungváron, a Mikes Kelemen Kör Salánkon, a Kovács Vilmos Irodalmi Kör Gáton, a Hollósy Simon Kör Técsőn. Az irodalmi körök itt is alkalmat teremtettek arra, hogy a terület különböző régióiban az értelmiség találkozhasson és a hivatalos tematikák mellett megvitathassák az aktuálpolitikai kérdéseket is.

A pártvezetés a birodalom különböző pontjain megjelenő konfliktusok miatt kénytelen volt a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozni. A kárpátaljai területi pártbizottság is tanácskozásokat tartott az 1988-as év végén a kárpátaljai nemzetiségek helyzetéről. Erre az időre tehető az Sevcsenko Ukrán Anyanyelvi Társaság Kárpátontúli megszervezése, amelynek felülről irányított szekciójaként képzelték el a magyar anyanyelv-ápolók társaságának tevékenységét. A Sevcsenko Ukrán Anyanyelvi Társaság Kárpátontúli Szervezetének 1989. januári alakuló ülésén az ott részt vevő magyar értelmiségiek kinyilvánították egy önálló magyar szervezet létrehozásának szándékát. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) 1989 februárjában alakult meg a helyi magyarság kulturális és érdekvédelmi szervezeteként. Az alakuló üléstől kezdve a szövetség egyik fő feladatának tartotta az anyanyelvű oktatás kérdését a területen: a hetvenes években bezárt iskolák újraindítását, a két-három tannyelvű, úgynevezett internacionalista iskolák szétválasztását, az anyanyelvű közép- és felsőfokú képzés megalapozását és kibővítését. A magyar nyelvű oktatás és kultúra iránti igényt és érdeklődést az is inspirálta, hogy a vasfüggöny megszűnésével a határok átjárhatóbbak lettek, és a kárpátaljaiak (nem csak a magyarok) szabadon ismerkedhettek Magyarországgal. A

szembetűnő különbségek vonzónak tűntek, és hozzájárultak ahhoz, hogy a szülők az ideológiai nyomásra kialakult korábbi gyakorlat helyett, mely az orosz tannyelvű oktatás választására ösztönözte a szülőket, most a magyar nyelvű oktatás felé irányítsák a figyelmet. Ezt a folyamatot táplálta az is, hogy a nyolcvanas évek végétől továbbtanulási lehetőség nyílt a magyarországi felsőoktatási intézményekbe. Az első években még burkolt formában, de majdnem minden korlátozás nélkül, aki befogadó nyilatkozatot, vagyis a szülői jogot átvállaló magyar állampolgár nyilatkozatát be tudta szerezni, benyújthatta továbbtanulási pályázatát bármely magyarországi felsőoktatási intézménybe. A tanulásért sem tandíjat, sem egyéb térítést nem fizetett, de ösztöndíjra sem volt jogosult, így azok vállalhatták a továbbtanulásnak ezt a módját, akik anyagi háttérrel vagy erős családi-rokoni támogatással rendelkeztek az anyaországban.

A felvételi eljárás technikailag és tartalmilag különbözött az itthon megszokottól, továbbá az érettségi bizonyítvány pontszámait nem vették figyelembe hozott pontszámként, mint a magyarországi érettségik esetében, hanem a felvételikén szerzett pontszámokat duplázták, ami jelentős hátrányt jelentett a besorolásnál. A fentebb nevezett körülmények miatt elsősorban a vezető értelmiségiek gyermekei élhettek a lehetőséggel. A magyarországi rendszerváltás után a lehetőség kibővült, és tömegével jelentkeztek kárpátaljaiak a magyarországi felsőoktatási intézményekbe. Az évtized derekára sikerült mederbe terelni ezt a folyamatot, amit a független Ukrajna látványos és rohamos gazdasági romlása is felgyorsított, megerősített. Sokan azok közül, akik az anyaországban tanultak és így az életciklusuk meghatározó szakaszában más szocializáción mentek keresztül, távol szüleiktől, nem tértek vissza vidékünkre. Az anyanyelvű oktatás mint túlélési stratégia és menekülési lehetőség jelent meg a kárpátaljai magyarság körében, ami egyrészt gerjesztette és felerősítette a magyar nyelv és kultúra iránti igényt, figyelmet, másrészt alapot adott egy máig tartó társadalmi dilemmára, vitára. A vita lényege: egyéni jogon vagy közösségi alapon vehető igénybe az anyaországi továbbtanulás, az egyén, a közösség vagy az anyaország érdekét vegyék figyelembe; a továbbtanulás segítése helyben vagy távol a szülőföldtől történjen. A felvetett kérdések már egy évtizede a közélet fókuszában vannak. A média révén állandóan napirenden van a határon túli magyarok, így a kárpátaljai magyarok oktatási, különösen felsőoktatási helyzete, bár az elmúlt tíz esztendő mérlege még nem készült el, a tapasztalatokat, tendenciákat nem összegezték.

A *dolgozat fő célja* a fenti hiányosságok pótlása, vagyis a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás helyzetének, változásának bemutatása, a tendenciák felvázolása, az elmúlt tíz esztendő mérlegének megvonása a kisebbség helyzetének figyelembevételével az oktatás társadalmi meghatározottsága alapján.

A kérdés feltárásánál a legkülönbözőbb kutatási módszerek felhasználásával dolgoztunk. A szakirodalom feltárása után dokumentumelemzéssel vázoltuk fel azokat a politikai folyamatokat, amelyek az új ukrán állam kialakulása után az oktatásra, ezen belül a kisebbségek, így a kárpátaljai magyarok oktatására hatottak. Kerestük azokat a tendenciákat, amelyek az ukrán oktatási rendszer szerkezeti és tartalmi alakulását befolyásolták/befolyásolják. A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás változásainak mibenlétét, folyamatát az új intézmények létrejöttéről készített esettanulmányok alapján sikerült feltárni. Azon személyekkel, akiknek jelentős, meghatározó szerepük volt az anyanyelvű oktatási rendszer formálásában, fókuszolt interjúkat készítettünk. A statisztikai módszerek és elemzések, az adatok elemi vizsgálata segített feltárni az iskolák helyzetét, a tanulólétszám alakulását, a tanári állomány és az iskolák gazdasági helyzetét.

I. KISEBBSÉGEK ÉS AZ OKTATÁS

1.1. A kisebbségek és oktatásuk társadalmi meghatározottsága, tipizálásának szempontrendszer

Az oktatás feladata, hogy biztosítsa a résztvevők számára a társadalmi mobilitás lehetőségét, annak a kulturális tőkének az elsajátítását, amely révén érvényesítheti érdekeit a javak megszerzésénél. Az oktatást, azáltal, hogy legitimizálja az adott társadalmi közegben releváns kulturális tőkét, a szocializációs folyamat meghatározó tényezőjeként kell kezelnünk. Mint fontos társadalmi intézmény, politikadeterminált, mert mindig a hatalmon lévő elit szubkultúrájának függvénye, amit az igyekszik konzerválni azáltal, hogy általa meghatározott normáknak, értékrendszerek, technikáknak megfelelően folyik.

A kisebbségi helyzetben lévők, mivel az oktatás közösségi jellegű, kénytelenek részt venni a „javak” megszerzéséért folytatott hatalmi harcban, hogy az individualizációt meghatározó saját szubkultúrájuknak teret nyerjenek, és ezen keresztül integrálódjanak a hatalmon lévő elit szubkultúrájába, egyébként feloldódnak abban, ami ellentétes az alapfunkcióval.

A gyakorlatban a nyelvi kisebbségek esetén kulcskérdéssé válik a nyelvoktatás és az oktatás nyelvének viszonya, ami különböző oktatási technikákat eredményez. A technikák akár lehetnek az átírányító (transitional programme), beemelési (immersion programme), nyelvmegőrző (language maintenance programme) programok, amennyiben azok a pozitív társadalmi célt eredményezik, tehát elfogadhatók és megfelelnek a kisebbségek igényeinek. A megfogalmazott igények objektívizálódása általában a kisebbségek adott társadalomban elfoglalt pozíciójától függ.

Milyen tényezők határozzák meg a kisebbségek helyzetét, hogyan írhatók le és milyen összefüggésben állnak ezek a felvetett kulcskérdéssel, a kisebbség számára megfelelő oktatási technikák kiválasztásával? Erre a kérdésre keressük a választ a következőkben.

Mielőtt a kisebbségek tipizálásával foglalkozunk, definiálnunk kell, mit értünk kisebbség alatt, kikre vonatkoztatva keressük az összefüggéseket.

A szociológia fogalmi rendszerében egy kisebbségi csoport a következő tulajdonságokkal rendelkezik:

1. Tagjai hátrányos helyzetben vannak a velük szemben érvényesülő diszkrimináció miatt.

2. A kisebbségek tagjaiban él valamiféle csoportssolidaritás, az „együvé tartozás érzése”, „különböznek a többségtől”.

3. A kisebbségek fizikailag és társadalmilag rendszerint némileg el vannak különítve a nagyobb közösségtől (Giddens, 1995).

A kisebbségek közül a nemzeti kisebbségek azok, akik számára fontos az oktatás nyelve és a nyelvoktatás kérdése, így a továbbiakban ezek ismerveinek meghatározásával kell foglalkoznunk.

Felix Ermancoza, a kisebbségi kérdés nemzetközi jogász szakértője a következőkben határozza meg a kisebbségeket: a nemzeti kisebbségi személyek olyan csoportja, amely, az etnikai kisebbségre jellemző tulajdonságokon túl, tudatosan akarja, hogy mint csoport olyan jogokkal bírjon, amelyek lehetővé teszik részvételét egy adott terület vagy az egész ország politikai döntéshozási folyamatában anélkül, hogy az illető állam más etnikumaival egy sorba állítanák.

Az európai nemzetiségek meghatározásánál, helyzetük leírásánál a szakirodalom bizonyos szempontok szerint megkülönbözteti a nyugat-európai és a kelet-európai kisebbségeket, de számos esetben párhuzamot is lehet vonni közöttük.

Joó Rudolf szerint a kelet-európai térségben az államok „nemzetiségformáló” szerepe sokkal közvetlenebb és drasztikusabb volt a nyugat-európainál, hatékonyságában jóval elmaradt, mert „a nemzeté szerveződés döntő kritériumává itt többnyire a nyelv és a kultúra vált, a formálódó polgári viszonyokat tükröző gondolatok, eszmék az összetartozás és a politikai azonosulás ismervét döntően ezekben, s nem az államhoz való tartozásban jelölték meg” (Joó, 1988, p. 19).

Véleménye szerint az etnikailag általában homogénebb nyugat-európai államokban a nemzeti-nemzetiségi probléma jelentősége a polgári demokratikus forradalmak után másodlagossá vált, és az asszimiláció kevésbé szélsőséges módszerei, a nemzetiségi kisebbségi küzdelem enyhébb formái jellemezték, ami azzal is magyarázható, hogy itt a nemzeti államok kialakulása a kelet-európainál korábban, a népek nemzeti öntudatosulásában fordulatot jelentő 19. századot megelőzően zajlott (Joó, 1988).

„Az ENSZ Diszkriminációellenes és Kisebbségvédelmi Albizottságának egy 1977-ben megjelent nemzetközi felmérése, a Capotorti-tanulmány, a kisebbségeket eredetük szerint a következőképpen csoportosítja:

- a) Kisebbségek, amelyek már az állam megalakulása előtt a területen éltek.
- b) Kisebbségek, melyek más államhoz tartoztak, és annexió vagy területátengedés útján kerültek az állam fennhatósága alá
- c) Kisebbségek, amelyek bevándorlás útján váltak az állam polgáraivá” (Joó, 1988, p. 31).

Joó a nyugat-európai nemzeti kisebbségeket két nagy csoportba sorolja. Az egyikhez tartoznak a klasszikus, kelet-európai típusú nemzeti kisebbségek, a másik csoportba a nemzeti kisebbség és az állam nélküli etnikum között határesetet alkotó kisebbségeket tagolja. Az első csoporthoz tartozó nemzeti kisebbségek jellemzői az erőteljes nemzeti tudat, viszonylag élénk önálló kulturális élet, az anyanemzettel fenntartott rendszeres, többnyire intézményes kapcsolat, a többségi nemzettel való teljes gazdasági és részben politikai integráltság. A második csoport az anyanemzettől eltérő fejlődésen ment át és így a teljes gazdasági és társadalmi integráció mellett a tudati asszimiláció előrehaladott foka

jellemzi, ami nem zárja ki az anyanemzettel fenntartott kulturális és egyéb kapcsolatot. Tényként állapítja meg Joó, hogy a nyugat-európai kisebbséget a kettős tudat jellemzi. A különállási tudat erősebb azoknál a nemzeti kisebbségeknél, ahol több etnikai megkülönböztető jegy egybeesik, erősebb annál a kisebbségnél, melyeknek már volt önálló államisága, gyengébb annál, amely soha nem szerveződött állammá, ahol a nemzetiségi különbségek gazdasági-szociális különbségekkel esnek egybe, gyengébb ott, ahol a gazdasági-társadalmi fejlettség területileg kiegyensúlyozottabb. A nyugat-európai kisebbségek között fellelhetőek olyanok, amelyek inkább a néprajzi csoport fogalmát merítik ki, mivel önálló nemzetiségi tudatuk nincs, de rendelkeznek néhány sajátos kulturális jellemvonással. Megállapítható az is, hogy a politikai nemzeti tudat a kisebbségi tudattal fordított arányban van (Joó, 1988).

A nyugat-európai kisebbségek esetében is meghatározónak tartják a nyelvet mint a kultúra, a nemzetiségi hovatartozás ismeret- és élményvilágának alapvető közvetítőjét, a nyelvhasználattal kapcsolatos magatartásoknak, értékrendeknek kialakításában fontos szerepet játszó tényezőt, mint kommunikációs eszközt és etnikai jelképet, közösségteremtő, csoportkohéziós erőt, a többi, a nemzetiséget összetartó és másoktól megkülönböztető jegyek (szokások, mentalitás, vallás) közül. A kisebbségi nyelvek presztízse, társadalmi súlya ebben a térségben csökkent és általában városból falura szorult. A kisebbségek nyelvére jellemző, hogy nem művelt, irodalmi formában, hanem dialektusokra szakadt tájnyelvként élnek az államnyelv mellett. Előrehaladott a nyelv - diglosszia - nyelvcsere - többségi nyelv folyamat. A kétnyelvűség a nyugat-európai kisebbségek körében csaknem teljes, ami még nem teljesen jellemző a kelet-európai kisebbségekre. A kétnyelvűség viszont nem bilingvizmus (két nyelv egyidejű s egyenértékű ismerete, birtoklása), hanem diglosszia, vagyis olyan állapot, amelyben egy beszélőközösség különböző társadalmi funkciók ellátására más-más nyelvet vagy különböző beszédmódot alkalmaz (Joó, 1988).

Az önálló kisebbségi történelmi tudat erősségét, formáját, jellegét meghatározó és ezáltal a nyugat-európai kisebbséget jellemző ismérveket Joó a következőkben látja:

- a kisebbségek gazdasági-társadalmi fejlettsége
- nyelvének, kultúrájának asszimiláltsági foka
- államon belüli elismertségük
- számarányuk az összlakosságon belül (Joó, 1988).

A kelet-európai kisebbségek leírásánál is alapul vehetjük a fenti ismérveket, bár bizonyos kérdésekben finomítani, pontosítani lehet és kell, hiszen kialakulásuk sokkal későbbre tehető, mint a nyugat-európaiak esetében, általában a nemzetté válás utáni időszakra, így jellemző az erős identitás, történelmi tudat. A kelet-európai kisebbségek tipológiájával részletesen és kellő alaposítással foglalkozott Kiss Gy Csaba, akinek az adott kérdésben kifejtett véleményét oszthatjuk.

Kiss Gy. Csaba meghatározása szerint a nemzeti kisebbségeket általában erős identitástudat jellemzi, a kulturális értelemben vett, határokon átívelő nemzethez való

tartozás tudata. Ugyanazt a történelmi és kulturális örökséget mondják magukénak, jelentős számú közösséget képeznek hazájukban, rendszerint nem túl nagy földrajzi távolságban „anyanemzetüktől”. Nyelvük nem valamilyen távoli dialektus, anyanyelvük köznyelvi változatát (is) használják. Számos régióban és kistájon abszolút vagy relatív többségben élnek, társadalmuk szerkezete többé-kevésbé teljes. És ami magyarázza erős nemzeti identitásukat, többnyire részt vettek a múlt századi nemzetté válás folyamatában, vagyis nemzetrészből lettek történelmi-politikai változások következtében nemzeti kisebbségek (Kiss Gy., 1993).

A közép-európai térség nemzeti kisebbségeinek tipológiai vázlatának felállítása három szempont figyelembevételével történik:

- 1) az illető népcsoport számossága, relatív és abszolút nagysága;
- 2) a nemzeti kisebbség térbeli elhelyezkedése;
- 3) identitásuk jellege (Kiss Gy., 1993).

A nemzeti kisebbségek létszámát illetően figyelembe vehető, mekkora népcsoportról van szó (abszolút szám), valamint az, hogy mekkora a relatív arányuk a szóban forgó országban (Kiss Gy., 1993).

Az abszolút létszám tekintetében elkülöníthetők a következő népcsoportok:

- a félmilliónál több lelket számláló közösségek;
- a 100-150 ezer főt kitevő nemzeti kisebbségek;
- a 20-100 ezer lelket számláló kisebbségek;
- szórvány kisebbségek, 20 ezer főnél kisebb népcsoportok.

A relatív számot figyelembe véve három csoport különíthető el:

- az illető ország 10%-át meghaladó arányú kisebbségi csoportok;
- az államok 3-10%-át kitevő nemzeti kisebbségek;
- a népesség 3%-át el nem érő kisebbségek (Kiss Gy., 1993).

A földrajzi elhelyezkedést tekintve a nemzeti kisebbségek a következő szempontból különíthetők el:

- kompakt területen élnek;
- szórványban vannak-e a kisebbségi régiók vagy kistájak, illetve multietnikus régiók;
- milyen távolságban vannak úgynevezett anyanemzetüktől.

A nemzeti kisebbségek identitásának jellege három magatartástípus szerint írható le:

- erős nemzeti tudatuk van;
- a nemzeti és vallási identitás szoros összefonódottságával jellemezhető tudat;
- bizonytalan, „lebegő” identitású kisebbségek (Kiss Gy., 1993).

Az identitástudatnak, vagyis a tudat milyenségének az egyik oka abban is keresendő, hogy milyen körülmények között „született meg” az illető kisebbség (Kiss Gy., 1993).

Azok a kisebbségek, amelyek a nemzetté válás idején valamiképpen periférián voltak, és történelmileg elég hosszú időt töltöttek kisebbségi körülmények között,

inkább az etnikai-nyelvi tudat fejletlenebb szintjén maradtak, mint a magukat modern nemzet részének tételező később keletkezett nemzeti kisebbségek (Kiss Gy., 1993).

Más megközelítéssel írhatók le a diaszpórák, a területileg szétszórta, általában migráció által kialakult, az adott ország társadalmába integrálódott/asszimilálódott, de bizonyos kulturális ismérvek alapján egy közösséget alkotók, például a világ különböző országaiban élő zsidók, az amerikai ukránok, magyarok stb.

A diaszpórák leírásával foglalkozik Médaám Alian. Az ő fejtegetései alapján a diaszpórák kutatásánál a következő szempontokat szokták figyelembe venni. Az egyik tipizálási szempont szerint megkülönböztetnek:

- stabil (egyedei olyan elismert tényezők, amelyekkel számolni kell)
- instabil (egyedei pusztán jelenségek, és sok egyéb külső hatásnak vannak

alávetve).

A társadalmi helyzetük alapján a diaszpórák lehetnek:

- dinamikusak (szervezett, aktív, gazdaságilag támogatott, saját intézményekkel rendelkező)

- amorfok (szabálytalan, nincs kezdeményező- és cselekvőképessége).

A diaszpóra-kutatások általában a következőket vizsgálják:

- belső kapcsolatrendszerüket;
- az elbocsátó és befogadó országok kulturális helyzetének különbségeit;
- a kirajzási szituációk architektúráját.

A kutatások az infradiaszpórára (több helyen élők, de egy nemzethez tartozók) vagy intradiaszpórára (egy metropoliszon belüli diaszpórák) szokott kiterjedni (Médaám, 1994).

Összefoglalás

A nyugat-európai és kelet-európai kisebbségek tipológiai vázlatának megrajzolásánál az ismérvek szempontjából nincs lényeges különbség. A különbségek inkább létrejöttük körülményeiben és annak időtényezőjében jelentkeznek (nemzetté válás előtti, vagy utáni időszakban történt-e, illetve a leválás az anyanemzetről mennyire volt drasztikus vagy simább, fájdalommentesebb). A kialakulásuk ezen két tényezője viszont hathatósan befolyásolja jelenlegi helyzetüket, főleg az önálló kulturális élet megvalósítása terén, melynek legmeghatározóbb ismérve az anyanyelv ismerete, alkalmazása. Ebből a szempontból a nyugat-európai kisebbségeknél előrehaladott az anyanyelv - diglosszia - nyelvcsere - többségi nyelv folyamat. Majdnem teljessé vált a kétnyelvűség, ami valójában inkább diglosszia, mint bilingvizmus. Az anyanyelv presztízse, társadalmi értéke háttérbe szorult és használata a magánszféra területére korlátozódik, inkább a vidékre jellemző, a falvakban él tájnyelvként és nem a magas kultúra terjesztőjeként és hordozója-

1.1. térkép. *Ukrajna helye Európában (2000)*

ként, ami a nyelvfejlődés szempontjából megtorpanást jelent, és előbb-utóbb az elsorvadáshoz vezet. A nyugat-európai kisebbségek leírásánál a nyelvhasználat és -ismeret mellett szintén a térbeli elhelyezkedésüket, gazdasági-társadalmi pozíciójukat, számosságukat, és ezek függvényeként megjelenő identitástudatukat szokták figyelembe venni.

A kelet-európai kisebbségek helyzetének leírása esetén is a fentiekben felsorolt ismérveket szokták áttekinteni, amelyeket az anyanyelvhasználat és az önálló szellemi-kulturális élet fenntartása szempontjából bizonyos pontosabban, egyértelműbben körülírható, behatárolható kategóriákba, mértékekbe sorolnak. Egyik legfontosabb ismérv a számosságuk, amely arra adhat támpontot, hogy az adott kisebbség milyen szinten (országosan vagy regionálisan, esetleg úgy sem) képes részt venni saját helyzetének, érdekének megfogalmazásában társadalmi szinten, milyen súllyal vehet részt az érdekérvényesítési folyamatban, illetve mennyire van esélye a minél teljesebb kulturális életre és annak fenntartására, a szellemi szintjének megőrzéséhez szükséges elit reprodukálására. Ebből a szempontból az a vélemény, hogy erre azon kisebbség képes, amely számosságát tekintve meghaladja a 100 ezer főt. A területi elhelyezkedés szempontjából az egy tömbben élő (kompakt elhelyezkedésű) nemzeti kisebbségek bírnak erősebb pozíciókkal, melyeket erősíthet az identitástudatuk foka, ami tükröződik az anyanyelvhasználatban és a másik nyelv(ek) ismeretében. A fenti ismérvek, tehát a számosságuk, térbeli elhelyezkedésük, identitástudatuk milyensége meghatározza szervezettségüket, ami fennmaradásuk, vagyis az érdekartikuláció és érdekérvényesítés szempontjából nem mellékes, így ezt is figyelembe kell venni, ha egy kisebbségről, annak helyzetéről kívánunk véleményt alkotni.

A kulturális élet szerves része az oktatás mint a kultúra alapjainak és a történelem folyamán felhalmozott értékeinek rendezett közvetítésére, átadására létrehozott és fenntartott intézmény. A kisebbségek szempontjából nem mindegy, hogy ez a fontos intézmény milyen nyelven, mit és hogyan közvetít, alkalmas-e a kisebbség szempontjából fontos társadalmi mobilitást biztosító tudás megszerzésére. Az oktatás megszervezésekor állandóan felmerülő kérdések között szerepel, hogy minden kisebbségnek egyformán van-e igénye az anyanyelvű képzésre, és az igény esetén pedig a kisebbségek helyzete hogyan befolyásolja azok megvalósítását, valamint a megvalósításnál a hatalommal rendelkező többség figyelembe veszi-e, tolerálja-e ezeket az igényeket. Az itt felvetett kérdések különösen érdekesek abban az esetben, ha egy periódus alatt az egyik kisebbségből többségi nemzet lett, míg más nemzetből kisebbség vált, és mennyiben befolyásolja ez a többi kisebbség pozícióját, illetve milyen hatással van az anyanyelvű oktatás alakulására egy ilyen jellegű folyamat. A felvázolt történések érvényesek Ukrajnára, amely 1991 -ben lett független állam; az ukrán nép előtte a Szovjetunió belül az USZSZK állampolgár népének számított, a nyelvhasználat és egyéb szempontok alapján valójában kisebbségi létben volt; az orosz nép ellenben a többségi, pontosabban a birodalmi helyzetből lett kisebbség a független Ukrajnában. A rendelkezésre álló információk alapján vizsgáljuk meg az ukrainai kisebbségeket, tegyünk kísérletet tipológiai vázlatuk elkészítésére, hogy ennek függvényében vizsgálhassuk meg anyanyelvű/anyanyelvi oktatásukat, és a születő új állam oktatásra vonatkozó jogalkotási folyamatát, törekvéseit.

1.2. Az ukrainai kisebbségek tipológiája és anyanyelvű/anyanyelvi oktatásuk helyzete

Vizsgálódásunk tárgya az Ukrajnában élő kisebbségek helyzete a kisebbségek tipológiai szempontrendszer alapján, valamint anyanyelvű/anyanyelvi oktatásuk, illetve, hogy milyen igényekkel rendelkeznek ezen a téren, és azok kielégítése összhangban van-e a hatályos törvényekkel.

Az 1989-es népszámlálás adatai szerint Ukrajnában több mint 110 nemzetiség él. A nemzetiségek számarányát az 1.1. táblázat mutatja.

A fentebb felvázolt tipológiai ismervek alapján vizsgálódásunk tárgyát azon kisebbségek fogják képezni, melyek számossága eléri vagy megközelíti a 100 ezret, vagyis az önálló kulturális élet egyik vélt alapfeltételét. Az 1989-es adatok egy esetben módosultak lényegesen, a Sztálin által kitelepített krími tatárok nagyszámú visszatelepülése kapcsán, így megvizsgáljuk a krími tatárok helyzetét és ennek hatását anyanyelvű oktatásukra.

Az ukrainai kisebbségekkel kapcsolatban kevés forrásanyag áll rendelkezésünkre, mivel az ukrán nép maga is kisebbség volt a szovjet birodalom határain belül,

1.1. táblázat. Ukrajna nemzetiségi összetétele az 1989-es népszámlálás alapján abszolút számokban

Nº	Nemzetiség	Lélekszám
1.	Ukrán	37 419 053
2.	Orosz	11355 582
3.	Zsidó	486 326
4.	Belarusz	440 045
5.	Moldáv	324 525
6.	Bolgár	233 800
7.	Lengyel	219 179
8.	Magyar	163 111
9.	Román	134 825
10.	Görög	98 594
11.	Tatár	86 875
12.	Örmény	54 200
13.	Cigány	47 910
14.	Krími tatár	46 807
15.	Német	37 849
16.	Azeri	36 961
17.	Gagauz	31 967
18.	Grúz	23 540
19.	Csuvas	20 395
20.	Üzbég	20 333
21.	Mordvin	19 332
22.	Litván	11 278
23.	Kazah	10 505
24.	Cseh	9 122
25.	Koreai	8 669
26.	Udmurt	8 583
27.	Szlovák	7 943
28.	Baskír	7 402
29.	Lett	7142
30.	Egyéb	80 174
		51 452 034

annak ellenére, hogy területén nagyszámú nem ukrán lakosság élt. A nem ukrán lakosság zöme oroszajkú, és migráció révén telepedett le, általában a fejlettebb régiókban, városokban, iparvidékeken. Ukrajna függetlenségének első éveiben kezdtek kutatni az ország területén élő kisebbségek helyzetét. A kisebbségi és migrációs állami hivatal által összeállították *Ukrajna kisebbségi kalauza* címen azt a kiad-

ványt, amely képet ad az országban élő kisebbségek helyzetéről. Az ukrainai kisebbségek leírásánál — mint az adott témában a legfrissebb, és már nem a szovjet történelemfelfogás alapján íródott kiadványt—ezt vettük alapul, kiegészítve a számunkra hozzáférhető egyéb forrásokkal, így a Jurij Rimarenko által írt *Migrációs folyamatok napjainkban, A nemzetállamiság kis enciklopédiája, az Ukrajina krízis viki* történelemtudományi sorozat témánkhoz kapcsolódó könyveivel és a Philippe Fernandez szerkesztésében kiadott Európa népei című kiadvánnyal.

Ukránok

Az ukránok napjainkban a többségi nemzethez tartoznak, de vizsgálódásunk kezdeti szakaszában még a Szovjetunió egyik kisebbségeként definiálhatók, így célszerűnek tartjuk helyzetük leírását kisebbségi és oktatási szempontból.

Történelmét a középkori Kijevi Fejedelemséggel kezdik a történészek. 988-ban, a görögkeleti kereszténység felvétele után, a kereszténység hamarosan állammivallássá lett. Az 1240. év véget vet a fejedelemség dicsőségének. 1362-től Kijev a Litván Nagyfejedelemség része. 1569, Litvánia és Lengyelország egyesülése után az ukrán területek a lengyel király közvetlen fennhatósága alá kerültek. Ekkor keletkezhetett az Ukrajna szó egyes történészek szerint. Az 1648-as Bohdan Hmelnickij vezette kozák felkelés eredményeként kozák állam alakult, amely önállóan nem tudott fennmaradni. 1654-ben elismerték az orosz cár fennhatóságát, így lett a Balparti Ukrajna Oroszország része, míg a többi része továbbra is Lengyelországhoz tartozott. Az 1772-es lengyel-litván területek felosztása után a mai Ukrajna majdnem egész területe orosz fennhatóság alá került, kivéve Galíciát, ami Ausztria része volt. Az ukrán nemzeti öntudat kialakulása az 1820-as évekre tehető. 1878 és 1906 között a cári rezsim megtiltotta az ukrán nyelv használatát, ami előmozdította az egységes nemzettudat erősítését, a keleti és nyugati részek közötti közös nevező kialakítását.

1917. november 22-én kikiáltották az Ukrán Nemzeti Köztársaságot, megalakult az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság. 1920-ban a lengyel-szovjet- orosz háború befejezésekor a rigai békeszerződés alapján Galícia és Volhínia ukrán régióit Lengyelországnak juttatták. Az USZSZK Taganrog és Sahti térségét átengedte Oroszországnak.

Az 1920-as évek a kibontakozó ukrán nemzeti öntudat évei. Sztálin légerekbe deportálja az értelmiséget. 1932-ben mesterséges éhínséget okozva az egész lakosságot büntetve több millió ember halálát okozta a rezsim. 1940-ben Romániát a náci-szovjet paktum arra kényszerítette, hogy területeket engedjen át a Szovjetuniónak. Ennek kapcsán került Ukrajnához Észak-Bukovina (ma a Csernyivci terület) és Dél-Besszarábia egy része (ma az Odesszai terület része). 1945-ben Ukrajna megkapta Kárpátalját. Az új geopolitikai egység, mely az első világháború végéig

Magyarország főleg Ung, Bereg, Ugocsa és részben Máramaros megyéiből állt, a két világháború között Csehszlovákiához tartozott, majd 1938-tól ismét Magyarországhoz.

1954-ben, Ukrajna és Oroszország újraegyesülésének 300. évfordulóján Hruscsov a Krím félszigetet Ukrajnának adományozta.

Az ukrainai hivatalos egyház az orosz egyház irányítása alá tartozik. Az 1920-as években sajátos önálló ukrán egyházat hívtak életre, amit Sztálin az 1930-as években szétkergetett, majd a függetlenség után újrakezdte működését. A görögkatolikus egyház Galíciában nemzeti egyházzá vált annak ellenére, hogy a XVII. században az ukránok élesen szembeszegültek vele. 1946-ban erőszakkal „újraegyesítették” az ortodox egyházzal, de illegálisan továbbra is működött.

„Az államalkotó hagyományok majdnem teljes hiánya és az, hogy a történelmi folytonosság, amely összekapcsolná az egyes országrészeket, jóformán alig létezik, azzal a következménnyel járt, hogy Ukrajna nagy területein megmaradt az erős regionális azonosságtudat... Az ukránok jól érzékelik a különbséget a Poleszje régióbeli poliscsukok, a volhíniaiak és a Galíciában élők között, hogy csupán ezt a néhány régiót említsük. Megvan ebben a szerepe a történelemnek, a nyelvjárásoknak és a népi hagyományoknak.” (Ponomajjov, 1996:337-338).

Az 1989-es népszámlálás szerint 37419,1 ezer az ukránok száma, ami a világ ukránságának 81,9% jelent. A XVIII. században az ukrán lakosság száma 85,6%-ról 83,3%-ra csökkent a kivándorlás következtében.

Az 1989-ben a világon élő 46 millió 136 ezer ukránból 37 millió 419 ezer Ukrajnában, 6 millió 764 ezer a volt Szovjetunió különböző területén, 500 ezer Nyugat-Európában, 1 millió 428 ezer Amerikában élt.

Évszázadokon keresztül igyekeztek kicsinyíteni az ukrán nép jelentőségét, azt állítva, hogy az ukrán nyelv a nagyorosz dialektusa, az ukrán nép pedig egy provinciális népesség.

Az ukrán nemzet nem szokványos etnikai és történelmi folyamatban jött létre. Különböző etnokulturális, szociális, gazdasági, politikai, vallási rendszerek metszéspontjában formálódott. Például a kereszténység kettéválása után az ukrán nemzet két történelmi-kulturális zónára tagolódott: a pravoszlávra és a katolikusra. A történelmi-kulturális tagozódást az is előmozdította, hogy a vallási megosztottság mellett erős adminisztratív, politikai, etnikai és nyelvi különbségek is léteztek a nemzeten belül. Így az ukrán kultúra egyik legjellemzőbb vonása a regionális különbségek megléte, melyek még az önmeghatározásban is jelentkeznek (Arel, 1995). Az etnikai kultúrát két fejlődési ágazat jellemezte. Tradicionális kultúraként a mezőgazdasággal kapcsolatban fejlődött, vagyis az anyaföldhöz, annak szeretetéhez kötődik, nőies, lágy; a másik a kozáksághoz, azaz szilaj, nyugtalan, a tág térhez szokott és inkább férfias. A kétféle hatás az ukránság mentalitásában is fellelhető, amely egyszerre hordozza a fantasztikus és a tragikus elemeit.

Oroszok

Az ukrán állam lakosságának 22 %-át teszik ki. 1654-ben Ukrajna és Oroszország egyesülése után jelennek meg tömegesen. 1959-1989 között mesterséges telepítések eredményeként 3 millióan telepedtek le Ukrajnában. Az 1989-es népszámlálás adatai alapján az oroszok 43,3%-a nyilatkozott úgy, hogy Ukrajna határain kívül született. Főleg a városokban élnek. Napjainkban 10 oroszból 9 városlakó. A Temopoli területen éhek a legkevesebben, a lakosság 2,3%-át teszik ki, míg Luganszk területén 44,8%, a Krímen 67% az arányuk. Az orosz lakosság 67%-a az ország 25 területének 6 keleti megyéjében él (Donyeck, Luganszk, Zaporozsje, Dnyipropetrovszk, Haridv, Szúmi). A 4 déli területen (Odesszai, Mikolajevi, Herszoni, Kirovogradi) az ukrainai oroszok 12,1 %-át találjuk, a régió lakosságának pedig 21,4%-átteszikki.

A 7 központi területen (Vinnyica, Zsitomir, Kijev, Poltava, Hmelnickij, Cserkaszi, Csemyigiv) valamint Kijev városban 12,5%-uk él, ami a régió lakosainak 10%-át jelenti. A 7 nyugati területen az oroszok 4,3%-a él, ami a régió lakosainak 5,1 %-át jelenti.

1991 -ben az ország óvodáinak 48,9%-ában, 1994-ben 36,3%-ában orosz nyelven tartották a foglalkozásokat. Területileg az eloszlás 0,02% (Temopoli terület) és 94,1 % (Donyeck-i terület) között van. A Krímen ez az arány 100% volt. Az 1987/88-as tanévben az ország tanulóinak 54%-a orosz tannyelvű oktatásban részesült. 1991 /92-es tanévben ez a mutató 50%, 1994/95-ben 42,7% volt. A nyugati területeken a tanulók 4%-a jár orosz osztályokba, a Donbaszi területen 93%, a Krímen gyakorlatilag 1998-ban nyílt az első ukrán iskola. A szakemberek képzésével 11 orosz tannyelvű egyetem és 20 tanárképző foglalkozik. Az ukrán felsőoktatási intézményekben a tanulók 56,2%-a orosz nyelven tanul. Az 1991 -es felmérések alapján az oroszok 46,6%-a tud jól ukránul, 32,8% beszéli a nyelvet, 20,6%-uk pedig úgy nyilatkozott, hogy számára gondot okoz az ukrán nyelv használata.

Zsidók

Az 1569-es lublini unió, Lengyelország és Litvánia egyesítése után nagyobb csoportokban települnek Ukrajnába. 1782-ben II. József osztrák császár megengedi, hogy Lengyelországba, Bukovinába, Kárpátaljára telepedjenek. 1782-ben II. Katalin megtiltja letelepedésüket a városokban. Az 1791. december 21-én kelt cári rendelet csak bizonyos helyeken engedélyezi megtelepülésüket. Ezzel a rendelettel igyekeztek a nyugati területekre koncentrálni őket. Az 1897-es népszámlálás szerint 1 millió 644 ezren éltek az ukrán részekben.

Második hullámuk a XVIII. sz. végén, Lengyelország szétesése után érkezik az országba. A XX. század elején Galíciában és Bukovinában 770 ezerre becsülhető a számuk, Ukrajnában 2,3 millióra. 1917-ben aktívan részt vettek az ország politikai életében. Az 1917-21 közötti pogromoknak 200 000 zsidó áldozata

volt. Az 1920-30 közötti időszakban sokan emigráltak: Odessza körzetéből 154 000, Kijev környékéről 140 000, Harkov vidékéről 81500. 1931-ben még 5 zsidó járást tartottak számon, melyekhez 83 település tartozott. A hivatalos nyelv ebben az időben a jiddis volt, mint az úgynevezett szovjet (proletár) zsidó kultúra nyelve. 1919-ig az ivritet használták, majd betiltása után válik elfogadottá a jiddis. 1921 -ig Kijevben még engedélyezik az ivrit nyelven működő „Tarbut” gimnáziumot. 1925-ben már 393 jiddis nyelvű iskola, 4 pedagógiai technikum, az Odesszai Tanárképző Főiskola zsidó tagozata segítette az identitás megőrzését. Emellett Odessza adott otthont a zsidó kultúra múzeumának, és Kijevben kapott helyet a zsidó állami könyvtár. 1919-ben az Ukrán Tudományos Akadémia keretén belül megalakították a zsidó történelmi-régészeti bizottságot, 1925-ben Harkovban zsidó állami színház működött, 1926-ban létrehozták a zsidó kultúra tanszékét, amit 1929-ben a proletár zsidó kultúra tanszékére keresztelnek, majd a trockizmus fészkeként 1936-ban bezárnak. 1939-ben 2 531 000 zsidó élt az országban, ami a lakosság, 6,2 %-át tette ki. A második világháborúban 1 millió 400 ezren haltak meg a lágerekben. 1949-1952 között a kozmopolitizmus ellen hirdetett harcban szintén sokan veszítették életüket a zsidók elleni repressziók következtében.

1949-ben megszüntetik a zsidó nyelv, irodalom és folklór főosztályt. 1950-71 a mesterséges asszimiláció évei. Míg a második világháború és 1970 közötti időszakban 2 ezer zsidó hagyta el az országot, a hetvenes években 81 ezren emigráltak. 1987-től a zsidók kivándorlása felgyorsult: 1987-ben 3 ezer, 1988-ban 10 ezer, 1989-ben 33,2 ezer, 1990-ben 68 ezer zsidó hagyta el Ukrajnát. Az áttelepülők 70%-a Izraelbe kérte letelepedését. 1991-93 között a kivándorlások csökkent, majd 1994-től újból növekedést mutat. 1994-95-ben 4 általános és 5 vallási vasárnapi zsidó iskola működött a Vinnyicai, Zsitomiri, Lvivi, Odesszai, Cserkaszi megyékben. Kijevben 12 zsidó oktatási csoport működik. Az általános iskolákban 724-en tanulják a zsidó nyelvet tantárgyként és 362-en fakultációként.

Beloruszok

A beloruszokat eloroszosodott népként tartják számon a régióban, aminek okát a nép történelmében találhatjuk meg.

A jelenlegi állam területén a IX. századi Polocki Fejedelemség volt a legelső állam, valószínűleg kereskedelmi állomás volt a Baltikumot és Bizáncot összekötő útvonalon. A Kijevi Fejedelemséggel folytatott vetélkedés és dinasztiaiközi civódások hanyatláshoz vezettek, és ez a Litván Fejedelemség felemelkedését eredményezte (1253-tól). A XIV. században már a jelenlegi Fehéroroszországot és Ukrajnát is magába foglalta. 1385-ben egyesül Lengyelországgal, és a Jagellók alatt a római katolicizmus emelkedik államvallássá, a nagyfejedelemség gö-

rögkeleti régiói nagyfokú önállóságot, autonómiát élveznek. 1569-ben Rettegett Iván Moszkvai Fejedelemségének veszélyeztetettsége miatt egyesül Lengyelországgal, így jött létre a Lengyel-Litván Nemzetközösség. A biasre cie-i színódus 1596-ban életre hívta a nemzetközösségben a nyugati rítusú katolikusok és görögkeleti (ortodox) egyházak egyesülését a görög katolikus egyházzal. Lengyelország XVIII. századi felosztása után Belaruszia Oroszország része lett. A görögkatolikus egyházat 1839-ben betiltották, és híveit az orosz-keleti egyházba kényszerítették. Az oroszosítási politika a lengyel kulturális befolyás ellen irányult. A belarusz államiság eszméje a XX. század kezdetén körvonalazódott. 1918-ban a Belarusz Nemzeti Köztársaság kikiáltásával tetőződött, ami gyenge volt és nem ismerték el, így 1921-ben felosztották Lengyelország és Szovjet-Oroszország között. Az 1920-as évek a nagy iramú kulturális fejlődésé, az iskolák alapításáé még a lengyel oldalon is, majd a 30-as években a sztálini tisztogató nem kímélte sem értelmiséget, sem a parasztságot. 1944 után özönlöttek a különböző népek a újjáépítésre, így a lakosság nemzetiségi aránya erősen felhígult. 1991. június 27-én a belaruszok kinyilvánítják szuverenitásukat, és a FÁK egyik alapító tagjává válnak.

„A belarusz nemzeti identitás gyakran gyöngye lábakon áll, főleg azért, mert a nagyobb létszámú és nagyobb hatalmú keleti és nyugati szomszédok évszázadokon át kulturális, vallási és katonai csatatérnek használták az országot” - olvashatjuk Philippe Fernandez *Európa népei* című kiadványában. (Fernández-Armesto, 1995:327)

A XX. század elején a régió népe tutejsija (helybeli) néven emlegette önmagát. Ez azt jelentette, hogy a helybeliek nem azonosították önmagukat a lengyelek és oroszok „magas kultúrájával”. A belarusz nyelv a szláv nyelvcsalád keleti ágához tartozik, félúton van az orosz és a lengyel között. Az első nyelvi emlékek a XIII. századból ismertek, a XV. század végén a litván fejedelemség nyelve. 1696-tól használaton kívül helyezik a belaruszt, mivel a lengyel-litván nemzetközösség a lengyelt nevezi ki egyetlen hivatalos nyelvnek. Újjászületése a XIX. század elején a folklorisztikus kutatásoknak köszönhetően történik. A kutatások azt akarták bizonyítani, hogy az itteni lakosok vagy lengyel vagy orosz eredetűek. Az irodalmi nyelv kialakulása az 1905 után megjelenő újságoknak, illetve Kupala Kolas munkásságának köszönhető. Az 1920-as évek szovjet Belarusziájában a fehér-oroszítás politikájának köszönhetően alakult ki a tudomány és közigazgatás nyelve. Az 1933-as helyesírási reform a belaruszt az oroszhoz közelítette, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy a lakosság igényének hiányában egyre kevesebb iskolában tanítottak belaruszul. Az 1970-es évektől az értelmiség nyelvvédőként lép fel.

Vallásuk szerint a belaruszok 25 %-a katolikus, a többi pravoszláv és a moszkvai pátriárkához tartoznak, van egy autonóm, a fehér-orosz diaszpórához tartozó ortodox egyház.

Ukrajnában az első belarusz telepések a XVI-XVII. században jelennek meg főleg Kijev, Luck, Cserkaszi városokban. 1794-ben Katyerinoszlávból a Magi lenói kormányzóságba telepítik a Divgopenszki manufaktúrát a hozzá tartozó 285 családdal együtt. A XVIII-XIX. században főleg a szabadon maradt mezőgazdasági földekre telepedtek. A XX. század első évtizedében főleg idénymunkára jöttek az országba. Az 1920-as években sokan telepednek le Ukrajnában azok közül, akik a Donbaszi, Dnyeperközi szénmedence nagy szocialista építkezéseire jöttek. Hasonló jelenség zajlott le az 1943-50-es években, a háború utáni helyreállítási munkálatoknál.

Az 1989-es népszámlálás adatai szerint Ukrajnában 440 000 belarusz él, és a lakosság 0,9%-át teszik ki. 1959-től 51,3%-ra nőtt az arányuk, főleg az aktív migráció eredményeként. A népszámlálás szerint az ukrainai belaruszok 65,4%-a az ország határain kívül született. Főleg városokban élnek (79,3%), legnagyobb részük Donyeckben (17,5%). Csak az Ukrán-Belarusz határ mentén van néhány falu, ami többé-kevésbé kompakt településnek számít. Általában ukrán környezetben vagy vegyes közegben élnek.

Az ukrainai belaruszok 35,5%-a a belaruszt tekinti anyanyelvének, 55,2% az orosz. Csak 48,5% nyilatkozott úgy, hogy anyanyelvét szabadon tudja használni. A belaruszok 27,9%-a tud ukránul és ebből 9,3% anyanyelveként nevezte meg azt. Iskoláik nincsenek. A legutóbbi népszámlálás szerint a belaruszok 11,6 %-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A munkaképes lakosság aránya 14,4% a körükben. Asszimilációjuk okai a közeli nyelvi, kulturális rokonság, életmód, mentalitás.

Moldávok

A XVI. századtól kezdve a Moldáv Fejedelemség az oszmán birodalom része. A XVIII. században a Dnyeszter bal partját, majd később Besszarábiát (a Prut és Dnyeszter köze) Oroszország elhódítja a törököktől. 1918-ban Besszarábiát Romániához csatolták.

A Dnyeszter bal partján élő moldávok 1924-ben autonóm köztársaságot hoznak létre Ukrajna területén. 1940-ben Besszarábiát a Szovjetunióhoz csatolják és a Moldáv Autonóm Köztársaság egy részének, valamint Besszarábia részeinek egyesítésével jön létre a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaság. 1991-ben kiválik a Szovjetunióból, és Moldáv Köztársaságként független államot hoznak létre.

Ukrajna lakosságának 0,6%-át teszik ki a magukat moldáv nemzetiségűeknek valló állampolgárok. Anyanyelvük a moldáv, bár ezt az utóbbi időben egyre többen kétségbe vonják, és nemcsak a román tudósok, mert nincs lényeges különbség a két nyelv között. Vallásuk a pravoszláv. Az Odesszai területen 144,5 ezer, a Csernyivci területen 84,5 ezer, a Mikolajevin 16,6 ezer, a Donyeckin 13,3 ezer lakos vallotta magát moldávnak az 1989-es népszámlálás adatai alapján. 1989-ben visszatérnek a

latin írásmódhoz, amit korábban a Szovjetunió idején cirillre cseréltek. 1994/95-ben az Odesszai területen 11 moldáv (román) tannyelvű általános iskolába 7087 tanuló, 7 orosz-moldáv (román) tannyelvű iskolába 3146 tanuló járt. Tantárgyként 1435-en, fakultációként 303-an tanulják a moldáv (román) nyelvet. Tanárutánpótlásról a Csemyivci Egyetem, valamint a Bilgorod-Dnyisztrovszki, a Csernyivci és az Umanszki tanítóképző gondoskodik. Izmailban és Odesszában megyei szintű moldáv érdekvédelmi szervezeteik működnek. A moldávot anyanyelvének tekinti 253 ezer Ukrajnában élő moldáv.

Bolgárok

A bolgárok nagyobb tömegekben a XIII. sz. második felétől a XIX. sz. 70-es éveikig telepedtek le Ukrajnában az oszmán elnyomatás elől menekülve. A XIX. sz. elejétől a bolgár bevándorlók új hulláma a déli lakatlan mezőségeken telepedik le, főleg Odessza, Mikolajiv vidékén. Az 1920-as években bolgár nemzetiségi járásokat létesítettek. 1920-ban a 40 tavrai bolgár faluban 100 ezren éltek, a herszoni 10 bolgár falunak hasonló nagyságrendű lakossága volt, és további 45 ezren éltek a Krímhez tartozó 15 bolgár településen. Az 1926-os népszámlálás 233,1 ezer bolgárt regisztrált, ami az ország lakosságának 0,6%-át tette ki. 1924-ben hozták létre a Romanyivszkiji (1925-től Kolarivszkijnek nevezett) és a Carevodarivsziji (1927-től Botevskij) járásokat. 1925-ben az Odesszai terület Lenin járásának bolgár településeiből hozták létre a Velikobujálickiji (1926-tól Blagojevskijnek nevezett) járást, és 1927-ben a Persotravnyevi körzetben a Vilysanszkij járást. 1925-ben 33 bolgár községi tanács működött, melyhez 44 falu tartozott, 1927-ben 45 volt a bolgár közigazgatási egységek száma és 1939-ben, a likvidálásuk évében, már 52 bolgár községi tanács működött.

Az 1924/25-ös tanévben 43 bolgár tannyelvű iskola működött, ahová 4314 tanuló járt és 95 pedagógus okította őket. Az élni akarást bizonyítja, hogy 1925/26-ban már 74 a bolgár iskolák száma, ahová 7184 tanuló járt 109 pedagógus közreműködésével. Ezek az oktatási intézmények főleg elemi iskolák voltak, nagyon kevés volt közöttük a hétosztályos, inkább csak a járási központokban és a nagy falvakban. Pereszlavban 1924-től nappali tagozattal pedagógiai technikum nyílt, melynek keretében 1926-tól színi kör is működött. 1930-ban megnyitják az odesszai tanítóképző főiskola bolgár szektorát 3 fakultással. Pereszlavszkban agráriskola működött, melyet 1931 -től technikummá nyilvánítanak 3 fakultással: szőlészet, kertészet, intenzív kultúrák. 1932-ben megnyitják az ogyesszai mezőgazdasági főiskola bolgár tagozatát. 1926-tól bolgár tájoló szintársulat is működött. 1934-ben az odesszai színiiskola bolgár tagozatának diákjaiból alakul a bolgár stúdió. A 30-as évek az oroszosítás, az intelligencia elleni retorziók időszaka. Az erőszakos oroszosítás szétzilálta a közösséget. Az

1970-es népszámlálás szerint 234,4 ezren vallották magukat bolgárnak, ami a az ország népességének 0,5%-át tette ki, de már anyanyelvként sokan az oroszzt jelölték meg.

Napjainkban Izmail és Bolgrád környékén élnek 57 faluban. Az Ogyesszai járás 33 iskolájában tantárgyként oktatják a bolgár nyelvet 7746 tanulónak, 25 iskolában fakultációként 1589 tanulónak. Az Odesszai Egyetemen bolgár tan-széket nyitottak, Bolgrádban ukrán-bolgár gimnázium nyílt. A Zaporozsjei terü-leten 16 iskolában 47 fakultációs csoportban tanítják a bolgár nyelvet és törté-nelmet. A Mikolajevi területen 2 fakultatív csoportot tartanak számon az utóbbi években. Az oktatás nyelve ezekben az intézményekben az orosz. Vallásuk sze-rint az Ukrajnában élő bolgárok főleg ortodoxok, kis számban katolikusok, re-formátusok, muzulmánok. Ogyesszában jelenik meg a *Roden Kraj* bolgár nyelvű hetilap, és a helyi rádió heti 40 órában sugároz bolgár nyelvű adást. A Krími TV-társaság heti 13 órás bolgár nyelvű adást sugároz. 8 szervezet képviseli a bolgárokat, melyek egy asszociációba tömörültek.

Lengyelek

A lengyelek és ukránok történelemírása nem mondható problémamentes-nek, van még számos eltérően megítélt korszak, gyakori az egymás népei ellen elkö-vetett repressziók hangsúlyozása. Tény, hogy a történelem során sokszor és sokféle-képpen került kapcsolatba egymással a két nép.

Az ukrán történelemszemlélet alapján az 1996-ban kiadott, Ukrajna etnikai tér-képét leíró kiadványban olvashatjuk, hogy a lengyelek a XI. századtól élnek az ország területén, amikor Bölcs Jaroszlav kijevi fejedelem 1030-ban a Rósz fo-lyó mentét lyahokkal (lengyelekkel) telepíti be. A lengyelek nagy tömege a XIV-XVI. században a lengyel-litván földesurak gyarmatosító politikájának követ-kezményeként jelenik meg az ország területén, s kihasználva a Kijevi Fejede-lemség gyengeségeit, elfoglalja Ukrajna nyugati és jobbsparti területeit. A lengye-lek a XVI. században kiterjesztik hatalmukat a Halics-Volinyi Fejedelemségre is. A lengyel-litván nemzetközösség létrejöttéig (lublini Unió, 1569) a nemesi Lengyelország (Szlachta rend) már elfoglalta Voliny, Braclav, Kijev és részben a Balparti Ukrajna területeit. Nagyszámú telepések érkeztek Lengyelországból az elfoglalt területekre és a XVIII. században a vezető réteg a lengyelekből állt. Ukrajna önállóságának 1654-es felszámolása, valamint a nemzetközösség szét-hullása (1772-es, 1793-as, 1795-ös felosztása) az orosz impérium részévé tette a területet. Az első 1897-es oroszországi népszámlálás szerint 2 millió lengyel élt az országban, ami a birodalom lakosságának 4,5%-át jelentette. A legnagyobb lengyel népesség Lvivben (Lemberg) volt, ahol a lakosság 50,3%-át tették ki, a város környékén ez az arány 43,4% volt. Az ukránok elismerik, hogy a lengye-lek jelenléte hozzájárult Ukrajna szociális és kulturális fejlődéséhez. Az első vi-

láháború és a forradalom új helyzetet teremtett, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság megalakítását a Szovjetunióon belül. Szovjet-Ukrajna megalakulása után az első évtizedben a lengyelek számára is megteremtődtek a kulturális identitás megőrzésének intézményei. 1926-ban a népszámlálás adatai alapján még 467,7 ezer lengyel élt az országban. 1931 -ben 159 lengyel nemzetiségi falusi tanács működött. A Marlevszki nemzetiségi járás területén 41 ezer ember élt. 1926-ban 337 lengyel iskolában, 1931-ben két pedagógiai, négy mezőgazdasági és egy ipari technikumban tanulhattak lengyel nyelven. Kijevben is egzisztált néhány lengyel tannyelvű szakközépiskola és egy felsőoktatási intézmény. Az 1989-es népszámlálás adatai alapján az Ukrajnában élő lengyelek száma 219,2 ezer fő, ami az ország lakosainak 0,43%-a. Napjainkban kompakt lengyel vidék a Zsitomiri területen van, ahol 169,4 ezer lengyel él (az ukrainai lengyelek 34,7%-a). Hmelnickij területen 36,7 ezer fő (16,7 %). A Lvivi területen 26,9 ezer lengyel maradt (12,3%). A többi területen a számuk 0,5% és 4% között változik. 1989-ben anyanyelveként a lengyelt mindössze 12,5% nevezte meg, 20,3% az orosz, és 66,6%-uk az ukránt, főleg a belarusz ukrán zónában lakók az odesszai és volinyi vidéken.

Az ukrainai lengyelek most élnek a nemzetiségi intézményrendszerük újraélesztésének időszakát. 1990-ben 500 küldött részvételével tartották meg Kijevben az Ukrajnában élő lengyelek I. kongresszusát. Az 1991 -ben megtartott II. kongresszuson létrehozták az Ukrainai Lengyelek Közösségét, később megalakult az Ukrainai Lengyel Szervezetek Federációja, amely főleg kulturális-oktatási tevékenységet folytat elsősorban a kompakt lengyel vidékeken Zsitomir és Hmelnickij vidékén. Lvivben két lengyel iskola működik, és Nyugat-Ukrajnában 100 iskolában indult meg a lengyel nyelv tanítása. Kijevben lengyel gimnáziumot nyitottak és az egyetemen polonisztikai tagozatot. 1993-tól jelenik meg újra Kijevben napilapjuk, 1990-től a Lvivi lengyel újság is napvilágot lát.

A lengyelek vallásilag erősen elütnek az ukránoktól római katolikus hitükkel, ami nemzetvallás is. A vallási kötődés az erőteljes nyelvcsere ellenére az identitás megőrzését segíti, bár anyanyelvű képzésüket nem tudja hatékonyan befolyásolni, de közösségformáló és alakító hatása megkérdőjelezhetetlen.

Kijevben három katolikus templomot kaptak vissza, országos szinten pedig 320 római katolikus egyházközséget jegyeztettek be 1994-ig.

Magyarok

Dolgozatunk témája az ukrainai, kárpátaljai magyarok és anyanyelvű/anyanyelvi oktatásuk, képzésük helyzete, így a továbbiakban csak azokra a tényekre térünk ki, amelyek a kisebbségek tipológiája szempontjából lényegesek, mert a későbbiekben részletesen foglalkozunk az adott kérdéskörrel.

A kárpátaljai magyarok 1944 óta élnek szovjet-ukrán fennhatóság alatt, bár hi-

vatalosan a terület csak 1945-ben alakult, a Szovjetunió és Csehszlovákia között kötött szerződés eredményeként, tehát területi revízióval csatolták Ukrajnához, amit újraegyesülésként és a területen élő helyi ruszin/ukrán lakosság népakaratának érvényesüléseként hirdettek és tanítottak a szovjet korszakban és ma is.

Ukrajnában az 1989-es népszámlálás szerint 155711 lakos vallotta magát magyar nemzetiségűnek Kárpátalján. Regionális arányuk a területen 11,6% a városokban és 13,1% a falvakban. A legtöbb magyar a Beregszászi (a lakosság 66,9%-a), az Ungvári (a lakosság 34,8%-a), a Nagyszőlősi (a lakosság 24,8%-a) és a Munkácsi (a lakosság 12,3%-a) járásokban él. A két nagyobb városban, Ungváron és Munkácson a legutóbbi népszámlálás szerint még 14,9%-ot és 14,3%-ot tett ki az arányuk. Ez a mutató erősen megváltozott az utóbbi években, mert főleg a városokból települtek ki a magyarok. Ukrajna más vidékein is élnek magyarok, de elenyésző számban, és majdnem mind kárpátaljai gyökerekkel rendelkezik, innét kerültek el különböző történelmi, egzisztenciális okok miatt.

1990-től kezdve felgyorsult a magyarok kivándorlása. 1980 és 1992 között Kárpátaljáról 8852 személy települt ki különböző országokba, s közülük 4860-an választották Magyarországot célországként. 1996-ra a Magyarországra kitelepülők száma 4,5-szeresére nőtt a korábbihoz képest.

A magyarok egy tömbben élnek, főleg falvakban az ukrán-magyar határ mentén egy 200 km-es hosszú keskeny sávban. Vallásilag főleg reformátusok, római katolikusok és görög katolikusok. Valószínűleg a nyelvi különbségeknek tudható be, hogy a nyelvi asszimiláció rájuk nem jellemző. A népszámláláskor mindössze 3327-en nyilatkoztak úgy, hogy nem a magyart tekintik anyanyelvűeknek.

A kilencvenes években Kárpátalján 90 iskolában magyarul is folyik oktatás. A csak magyar tannyelvű oktatási intézmények száma 1999-ben 64 volt. Magyar csoportok működnek 80 óvodában. Az 1994-es állapot szerint az oktatási intézményekben magyar nyelven tanulók aránya 8,8% volt, az óvodákban 7,6%. A nyolcvanas években bekövetkezett politikai változás hatással volt/van a kárpátaljai oktatási rendszer minden szintjére. A határok átjárhatóbbá tétele révén nőtt a magyarság és a magyar kultúra presztízse. Részben ennek, részben a birodalom haldoklásának, a peresztrojkaként ismert folyamatnak és ezzel együtt az internacionalizmus elvét hirdető állami ideológia megszűnésének és a magyarországi továbbtanulási lehetőségeknek köszönhetően növekedett a magyar iskolákba beiratott tanulók száma. A közösségnek számos érdekvédelmi szervezete van. Legjelentősebb és legnagyobb a több mint 23 ezer tagot nyilvántartó Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, amely 1989-ben alakult.

Románok

Az Ukrajnában élő románok erősen kötődnek anyanemzetükhöz és anyaországukhoz, ami nem véletlen, hiszen határrevízió által lettek Ukrajna állampolgá-

rai és napjainkban is vannak területi hovatartozás miatt nézeteltérések a két ország között.

Az oláh néven ismert nép nemzeti azonosságtudatának kialakulása a XVI. századra tehető, legalábbis a művelt rétegekben és a katonai elitben, akik valamilyen távoli reneszánsz reminiscenciák hatására rómaiaknak mondták magukat. Évszázadokon keresztül török befolyás alatt álltak. Az 1848-as liberális eszmék eljutottak erre a tájra is, de a felkelés nemzeti érzelmű vezérei nem a román fejedelemségekből származtak, hanem Erdélyből. 1859-61 -ben egyesítik Moldávia és Románia területeit. 1866-ra, bizonyos politikai konstelláció eredményeként (Nagy-Britannia és Franciaország támogatták a független román állam megteremtését, az Oroszország, Ausztria és Törökország között létrehozott ütközőállamot.) megalakult a Román Királyság. Az első világháborúban vállalt szerepét busásan megfizették Romániának: Magyarországból kiharivva megkapta Erdélyt és a Bánát egy részét, az oroszoktól visszanyerte Besszarábiát, megtarthatta Dél-Dobrudzsát, amelyet a Balkán-háborúban nyert el Bulgáriától. A 30-as években a mindenki kedvét kereső külpolitika volt a jellemző Romániára, ami nem hozott sikereket az akkor uralkodó Károly hercegnek, és Románia elveszítette a szerzett részeit. 1941-ben a Szovjetunió elleni háborúban rövid időre jutalmul megkapta Ukrajna egy darabját, visszakapta Bukovinát és Besszarábiát. A németek veresége után a Szovjetunióhoz kerültek román területek. A határmódosítás kapcsán Besszarábiát két részre osztották: az északi részből lett a Szovjetunió belül a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság, a Dnyeszter és a Duna deltája közötti déli részt Ukrajnához csatolták, és jelenleg is ide tartozik, mint ahogy Bukovina egy része, a mai Csernyivci terület és Máramaros Tiszán inneni része.

Az Ukrajnában élő románok nemzettudata erős.

Az 1989-es népszámlálás szerint Ukrajnában 134,8 ezer, magát románnak valló ukrán állampolgár él. Főleg a Csernyivci területen (100,3 ezer) és Kárpátalján (29,5 ezer) élnek egy tömbben. 1989-ben anyanyelvként 84 ezren a románát nevezték meg. Vallásuk pravoszláv (ortodox). Érdekképviselőket az Eminesku nevet viselő Román Kulturális Szövetség, az Áron Pumnul Tudományos-pedagógiai Társaság, a kárpátaljai Bila Cerkvában és Glubokij Potyikban működő román kulturális központok látják el, továbbá egy román nemzetiségű parlamenti képviselőt is sikerült bejuttatni az ukrán parlamentbe a Csernyivci területen élőknek. 1994-ben 7 román nyelvű újságot tartottak számon, és a különböző megyékben és járásokban román nyelvű rádió- és tv-adásokat sugároznak számukra, melyek éves óraszámuk területenként a következő: Kárpátalján 36,6 óra, az Ogyesszai területen 16 óra, a Csernyivci területen 94 óra a tv-adások ideje évente, a rádiók pedig Kárpátalján 104, az Odesszai területen 32, Csernyivci vidékén 230 órát sugároznak évente. 1449 gyermek román nyelvű óvodába jár. Az 1194/95-ös tanévben 97 román iskola működött 26096 tanuló-

val (22 ezer a Csernyivci, 5000 a Kárpátalja területen), 8 ukrán-román vegyes iskolában 3223,3 román-orosz vegyes iskolában 1900 tanuló tanult. 679 tanuló tantárgyként, 209 fakultációként tanulja a román. 1400 osztályban folyik román nyelvű oktatás. Tanítóképzés a Csernyivci és a munkácsi tanítóképzőben folyik, valamint az Ungvári Állami Egyetemen 1990-ben román nyelv és irodalom szak indult. Az Oszvita és a Kárpáti Kiadó készíti a tankönyveket a román tannyelvű iskolák számára.

Görögök

A görög városállamok létrejötte a Fekete-tenger partján az I. századra tehető és virágzásuk a III—IV. századig tartott. A görög emigráció második nagy hulláma az 1768-1774 közötti orosz-török háborúval kapcsolatos, amikor is Oroszország hadba száll az Oszmán Birodalommal Ukrajna déli részeiért. Új görög kolóniák jöttek létre 1775-ben, amikor a Krím török fennhatóság alá került, és így a keresztény lakosság menekülni kényszerült. 1778. május 9-én tömegesen menekültek: 600 szekérral 31 098-an hagyták el a Krímet, köztük 18 407 görög nemzetiségű volt. 1779-ben letelepednek az Azovi-tenger partján, és ők alapítják Mariupolyt, valamint annak körzetében még 23 települést. 1783-ban a Krím ismét az orosz birodalom része, és így az őshonos telepések mellett újabb görög telepések jelennek meg. A XIX. század elején számuk eléri az 16 500-at. Az orosz-török háború (1806-1812) végén, miután Besszarábiát Oroszországhoz csatolták, újabb görög telepések jelennek meg a térségben. Ez az utolsó emigrációs hulláma a görög betelepülésnek a Krímrre. A következő, a görögök szempontjából szomorú, de okvetlenül megemlítenő történelmi esemény az 1944-es, Sztálin által elrendelt kitelepítés, amikor a krími tatárokkal egy sorsra jutva 14,7 ezer görögöt deportálnak a Krímről. Az Azovi térségben élő görögök nyugodtabb légkörben élték át századunk nagy történelmi eseményeit.

Az 1989-es népszámlálás szerint a Donyecki területen 83 691 lakos, Zaporozsje vidékén 2139, a Dnyipropetrovszki területen 1523, a Luganszki területen 1391, az Odesszai területen 1740, a Krímen 2183 személy vallotta magát görög nemzetiségűnek. Mindösszesen tehát 1989-ben 98 594-en görögnek vallották magukat Ukrajnában. Az 1970-es népszámláláshoz viszonyítva a kivándorlás és a természetes asszimiláció révén lélekszámuk csökkent.

Oktatásuk főleg orosz nyelven történik. Az 1991-1995-ös években tantárgyként évente 582 gyerek tanulta a görögöt, fakultációként 226, és 5 vasárnapi iskolában lehetett ápolni az anyanyelvüket. A görög nyelv tanárok a Donyecki Egyetem Mariupolyi Főiskolai Karán képezik. Évente a Donyecki területen 27 órában közvetítenek görög nyelvű adásokat a televízióban, a Krímen évi 26 órában. Mariupolyban heti félórás rádióadás segíti az identitástudat megőrzését. Vallásilag az ukrainai görögök ortodoxok. Érdekvédelmükkel az Ukrainai Görögök Föde-

rációja foglalkozik, amely egyesíti a Dnyipropetrovszki, Donyecki, Zaporizsjei, Luganszki, Lvivi, Odesszai és Harkovi területek, valamint Kijev város görög önszerveződéseit. Általában fő feladatukként a görög kultúra megőrzését vállalják különböző rendezvények, fesztiválok által, illetve a görög nyelv felélesztését és ápolását.

Krími tatárok

A krími tatárok ősei a XIII. század 30-as éveiben jelennek meg a Krímen.

Történelmük periódusait az alábbiak szerint foglalhatjuk össze.

1. A mongol-tatár aranyhorda időszaka (1261 körül).

2. A Krími Kánság, amely önállósággal bírt az 1437-1478 közötti periódusban, és az Oszmán Birodalom részeként 1478-1772 között; Oroszország része az 1772-1783 közötti időszakban.

3. Az Orosz Birodalom, majd a Szovjetunió részeként 1783-1944 között.

4. 1944. május 18.: deportálásuk Közép-Ázsiába, főleg Üzbegisztánba.

5. Az 1970-es évektől folyamatos visszatelepülésük, amely 1989-től felgyorsul.

A krími tatárok történelmük szomorú periódusának tartják az 1783-as orosz uralkodással kezdődött évszázadokat. 1833-ban barbár módon elégettek számos régi kéziratot, lerombolták történelmi építészeti emlékeiket. 1802-től aktívan elkezdődött az oroszok, ukránok és egyéb, a birodalom területén élő más népek betelepítése a Krímre. A krími tatárok nemzeti öntudatának ébredése az 1880-1905 közötti időszakra esik. Ekkorra konszolidálódott a krími tatárság, és ifjúsági mozgalom jött létre; erre az időszakra esik a nemzeti irodalom és újságírás kialakulása. A politikai áramlatok között az 1907-1909-es években erőteljes szeparatista irányzatok voltak a véleményformálók. 1917-ben megalakították a Kurlutajt, amely létrehozta a muzulmán kormányt. A krími tatárok nemzeti mozgalma nem járt eredménnyel a szocialista és nacionalista elveket valló táborok általi megosztottság, az állandó üldözések, illetve a lakosságon belüli térvesztés miatt, ekkorra ugyanis a krími tatárok számaránya a lakosság mindössze 25%-át tette ki. Az Orosz Federáción belül magalakult Krími Autonóm Szovjet Köztársaság éveiben az értelmiség represszióknak volt kitéve, megtorolták a szeparatista törekvéseket. 1928-tól kezdve, de főleg 1937-38-ban 35-40 ezer embert küldtek a Gulágokra. Ennek a folyamatnak volt logikus befejezése és következménye az 1944-es kitelepítés. Ekkor még 6 tatárjársásban 144 községi tanács működött. A hivatalos adatok szerint 183 155, tatár források szerint 238 500 főt telepítettek ki, akik közül az első másfél évben 110 ezer életét veszítette. 1956-ban, a Krím Ukrajnához csatolása utáni második évben rehabilitálták a krími tatárokat, de az erről szóló rendeletet nem tették közzé, vagyis a rehabilitálás a visszatérést nem biztosította számukra. A 70-es évektől kezdve térnek vissza a félszigetre. A visszatérés nagyobb számban csak a Szovjet Legfelsőbb Tanácsnak a deportálásokat elítélő 1989-es határozata után kezdődik.

A visszatelepültek számáról nincs pontos információ, mivel sokan nem jelentkeztek be a kötelező rendelet ellenére. Mostanára már lelassult a folyamat, az ukrain gazdasági helyzet és bizonyos egyéb joggyakorlati, szociális probléma megoldatlansága miatt nem biztosítottak a feltételek. Az 1995-ös adatok szerint a visszatelepültek 75%-a munkanélküli, 25%-nak nincs lakása, 48% beteg.

1998-ban a krími tatár érdekvédelmi szervezetek által rendezett konferencia írásban is megjelent anyagai alapján 260 000-re tehető a visszatelepülők száma (a migrációs hivatal adatai szerint 252 470), és településterületük 206, kompakt tömbben elhelyezkedő településre koncentrálódik.

Hítük szerint muzulmánok, és zömében a krími vallási közösséghez tartoznak, de kis részük az Ukrán Muzulmán Egyház tagja. Írásbeliségük alakulása: 1929-ig arab írásmód, majd 1938-ig latin betűk alkalmazása, később áttérés rendeletileg a cirill írásmódra. 6 újság és 2 folyóirat jelenik meg, továbbá a Krím TV- és Rádiótársaság évi 208 órában sugároz tv-adást és 234 órában rádióadást krími tatár nyelven. Szimferopolban Tatár Nemzeti Színház, Tatár Nemzeti Galéria, Tatár Nemzeti Kulturális Alap, könyvtár és számos egyesület működik.

Érdekvédelmi képviseletüket több szervezet is felvállalja. A jelentősebbek között van az 1989-ben még Üzbegisztánban alakult centrista Krími Tatár Nemzeti Mozgalom, amely fő célul a területi-nemzeti autonómia kivívását tűzte ki. Emellett megtalálhatók a szélsőjobb és szélsőbal radikális tömörülések, valamint a köztük elhelyezkedő sávon néhány egyéb szervezet. Az ukrán parlamentben van képviseletük, mely 1996 előtt Kurultaj néven frakcióba tömörült.

10 ezerre tehető az iskoláskorú gyerekek száma, ami a krími iskolás korú kontingens 14%-át teszi ki. A visszatelepülés óta eltelt 10 esztendőben nagy nehézségek árán mindössze 7 iskolát sikerült megnyitni (kitelepítésükkor 800 anyanyelvű oktatási-nevelési intézményük volt), négy iskolában tanítják az anyanyelvűket emelt óraszámban, 7 kétnyelvű iskola működik még, de mindösszesen így is csak 5331 -en vehetnek részt valamilyen szervezett anyanyelvű/anyanyelvi képzésben. A 10 év alatt mindössze 12 tankönyvet adtak ki számukra, akkor, amikor 119-re lenne szükség. A felsőoktatási intézményekbe kevesen jutnak el a hátrányos szociális helyzet miatt. Sok fiatal tanul Törökországban, ahol az állam támogatja tanulmányaikat. Egyéb támogatásokat is kapnak Törökországból, de így sem sikerül megfelelő szinten tartani az anyanyelvű kultúrát. A fiatalabb generáció már nem beszél jól anyanyelvét. 1992-ben a Krími Autonóm Köztársaság alkotmányában még hivatalos nyelvként szerepelt anyanyelvük, bár nem alkalmazták; az 1996-os Ukrán Alkotmány ezt nem teszi lehetővé.

A fentiek alapján a kisebbségek tipológiájának megfelelően néhány egzakt adatot táblázatba foglalhatunk.

1.2. táblázat. Az ukrainai kisebbségek számossága és térbeli elhelyezkedésük

1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Ukrán	37 419 053	72,70	26	Szűrni	96,00	Egy tömbben, szórványban
2.	Orosz	11 355 582	22,30	18	Luganszki	44,00	Egy tömbben, jelentős részük szórványban
3.	Zsidó	486 326	0,90	18	Kijev város	3,90	Szórványban
4.	Belarusz	440 045	0,90	20	Krím	2,10	Szórványban
5.	Moldáv	324 525	0,80	14	Odesszai	5,60	Egy tömbben, kis részük szórványban
6.	Bolgár	233 800	0,50	7	Odesszai	6,30	Egy tömbben, kis részük szórványban
7.	Lengyel	219 179	0,40	17	Zsitomiri	4,50	Egy tömbben, szórványban
8.	Magyar	163 111	0,30	2	Kárpátalja	12,5	Egy tömbben, kis részük szórványban
9.	Román	134 825	0,30	2	Csemyivci	11,1	Egy tömbben, kis részük szórványban
10.	Görög	98 594	0,20	6	Donyecki	1,50	Szórványban
II.	Tatár	86 8 75	0,20	17	Donbaszi	0,50	Szórványban
12.	Örmény	54 200	0,09	18	Harkovi	0,30	Szórványban
13.	Cigány	47 910	0,09	18	Kárpátalja	1,00	Szórványban
14.	Krimi tatárok	46 807	0,09	3	Krím	1,80	Egy tömbben, szórványban

Jelmagyarázat:

1. sorszám
2. nemzetiség
3. abszolút számuk az 1989-es népszámlálás szerint
4. országos relatív arányuk (%)
5. hány területen tüntették fel számukat az 1989-es népszámláláskor
6. melyik területen élnek a legnagyobb számban
7. regionális relatív arányuk
8. területi elhelyezkedésük országos viszonylatban

A kisebbségek oktatása Ukrajnában különböző technikák szerint folyik. Egyesek anyanyelvükön tanulnak, mások orosz vagy ukrán nyelven, de tanulják az anyanyelvüket és irodalmukat rendes tantárgyként, mások csak fakultációként vagy úgy sem. Az anyanyelvű osztályok működhetnek önálló oktatási intézményekben, ezeket nevezik nemzetiségi iskoláknak, de egy oktatási intézményen belül párhuzamosan két, akár három tannyelvű osztályok is lehetnek. Ez utóbbi intézmény a több tannyelvű (a szovjet korszakban: internacionalista) iskola. Egy 1991 -ben készült összesítő táblázat alapján Ukrajnában a nemzetiségi iskolák és tanulólétszámuk a következő-
en alakult:

1.3. táblázat. Az általános és középiskolák megoszlása az oktatás nyelve szerint Ukrajnában az 1989/90. és 1990/91. tanévben (Shamshur - Izhevskaja, 1994:35 alapján)

	1989/1990				1990/1991			
	Iskolák		Tanulók		Iskolák		Tanulók	
	Szám	%	Szám (ezerben)	%	Szám	%	Szám (ezerben)	%
Ukrán	15.213	73,6	3.051,3	44,8	15.316	73,5	3.060,4	44,7
Orosz	4.628	22,4	3.169,6	46,5	4.303	20,6	2.791,7	40,7
Moldáv	108	0,5	33,2	0,5	14	0,06	5,3	0,1
Román	-	-	-	-	93	0,4	23,3	0,3
Lengyel	2	0,01	0,3	0,004	2	0,01	0,4	0,005
Magyar	55	0,2	10,9	0,1	59	0,3	11,5	0,17

Ukrán-orosz	606	2,9	522,9	7,6	981	4,7	935,7	13,6
Ukrán-magyar	19	0,9	6,9 (ebből magyar 3,2)	0,1	18	0,08	5,3 (ebből magyar 2,9)	0,07 (ebből magyar 0,04)
Orosz-magyar	10	0,5	4,2 (ebből magyar 2,8)	0,06	8	0,03	3,9 (ebből magyar 2,7)	0,06 (ebből magyar 0,04)
Orosz-moldáv	13	0,06	6,8	0,1	5	0,02	3,4	0,04
Ukrán-mól dáv	-	-	-	-	7	0,03	3,6	0,05
Orosz-román	-	-	-	-	7	0,03	3,6	0,05
Ukrán-orosz-roman				—	1	0,005	1,04	0,01
Ukrán-orosz-magyar	2	0,01	0,14 (ebből magyar 0,04)	0,001	3	0,01	0,8 (ebből magyar 0,6)	0,006
Ukrán-orosz-lengyel	1	0,005	0,7	0,1	2	0,009	1,4	0,02

A kisebbségek oktatási technikájára vonatkozóan az 1997-es tanévkezdéskor megjelent Ukrán Miniszteri Rendelet Ukrajnában a következőket konstataálta. Az országban 193 iskolában csak a nemzetiségek nyelvén folyik az oktatás, ahol 53 ezer gyerek tanul anyanyelvén. A középiskolák közül 3 lengyel tannyelvű, ahová 707 tanuló jár, 64 magyar 14 690 tanulóval. (Az adott létszámba nem vették be azokat az iskolákat és tanulószámot, ahol az oktatás párhuzamos ukrán és magyar tannyelvű osztályokban folyik, feltehetően ez vonatkozik a többi nemzetiségre is.) 115 román tannyelvű iskolába 33 900 tanuló, 7 krími tatár tannyelvűbe 2 100 tanuló és 3 zsidó iskolába 1500 tanuló jár, míg 1 bolgár iskolába 780 tanuló. Ukrajnában 3 400 iskolában oroszul folyik az oktatás 1700 000 tanuló számára. Az 1997/98-as tanévben regionális központokat hoztak létre a nemzetiségek oktatási problémáinak tanulmányozására. (Dopovidna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsalynogo roku v zakladah osviti Ukrajini, Dodatok do risennya kolehiji Minoszviti Ukrajini N 19/4-5 24.09.97 r., Informacijnij zbirk Minyisztyersztva Narodnoji Osviti Ukrajini, 1997 N22: 13. old.)

Összefoglalás

Az Ukrajnában élő kisebbségek, mint látjuk, különböző helyzetben vannak, ami különböző igényekben és oktatási technikáikban is megnyilvánul.

A legtöbb nagyszámú és egy tömbben élő kisebbség történelme párhuzamokat mutat. Megfigyelhető az intenzív anyanyelvű képzés iránti igény, ami a huszadik század 20-as éveiben különböző szintű iskolák szervezésével járt, és kulturális fejlődéssel párosulva segítette a nemzeti identitástudat megerősödését. Valószínűnek tűnik, hogy ennek a folyamatnak a felismerése is hozzájárult ahhoz, hogy a szovjet birodalmi politika rendeletileg tönkretette oktatási rendszerüket és lefejezte az értelmiséget. Az akció oly sikeresnek bizonyult, hogy számos nagy létszámú kisebbség asszimilációját felgyorsította. Az asszimilálódás folyamata előrehaladott, és számos kisebbség

a nyelvcsere stádiumába került, vagy éppen a diglosszia jellemző rájuk. Az anyanyelv visszaszorult a privát szférába, amit a vallási hovatartozás is erősen gyengít, hiszen ezen kisebbségek közül a legtöbb pravoszláv. A lengyeleknél tapasztalható, hogy az egyház mint nemzeti intézmény erősíti és fenntartja a nemzeti identitástudatokat, így ez a vallással keveredve sajátos helyzetet teremt, mert nem mondható lebegőnek, annak ellenére, hogy az itt élő lengyelek nagyobb része már az ukránt tekinti anyanyelvének. A leginkább hasonló helyzetben a magyarok és a románok vannak. A románok pozícióját erősítik a moldávok, akik anyanyelv szempontjából és így az anyanyelvű oktatás szempontjából románoknak mondhatók, nagyon kevés kisebbségi ismérven különböznek tőlük. A román, a magyar és a moldáv kisebbség is viszonylag későn került az országhoz annexió révén, erős identitástudat jellemzi őket, ami azzal magyarázható, hogy felmenőik részt vettek a nemzeté válás folyamatában, él még a hagyomány a történelem dicső napjai kapcsán a közösségekben. Magas fokú szervezettségük és ragaszkodásuk az anyanyelvű oktatáshoz is erre utal. Iskoláik és szervezettségük többé-kevésbé megfelel társadalmi helyzetüknek, asszimilációra nem igazán hajlanak, inkább kivándorlással gyengítik itteni pozícióikat. Identitástudatuk és az igények, valamint az anyanyelvű oktatás szempontjából e két kisebbséghez kell sorolnunk az egy tömbben élő krími tatárokat. Az ő érdekartikulációjuk egyértelműen erre utal, viszont érdekvégyesítésük nem hatékony a gazdasági helyzetük miatt. anyanyelvű/anyanyelvi képzésük messze elmarad attól, amit kisebbségi pozíciójuk koordinátái alapján egy demokratikus rendszerű államban biztosítani kellene számukra. Az ukrán nemzeti identitás, mint láttuk, erősödő, de még mindig a regionalitás jellemzi, ami azzal magyarázható, hogy évszázadok óta nem volt önálló államiságuk. Ez viszont arra készíteti őket, hogy minél hamarabb behozzák több évszázad mulasztását a hatalmi potenciált felhasználva. Az oktatás terén ez az ukrán iskolai hálózat bővítését jelenti.

Külön kategóriába tartozik az orosz kisebbség. Egyrészt lélekszámuk miatt, mert ők az egyedüliek, akik nemcsak regionális szinten, hanem országosan is erős érdekvégyesítésre képesek mint jelentős tényező, másrészt a történelmileg kialakult nemzettudatuk alapján egyáltalán nem érzékelik a kisebbségi sors mibenlétét, tudatuk inkább birodalmi, mint kisebbségi. Erre enged következtetni az a tény, hogy nagy részük még a mai napig sem hajlandó beszélni és tanulni az államnyelvet. Oktatási szempontból igényeik maximálisan kielégítettek.

Külön csoportot képeznek azok a kisebbségek, amelyek vagy menekültként, vagy bevándorlóként kerültek az országba, és már a diglosszia vagy a teljes nyelvcsere fázisában vannak, mint a zsidók, a bolgárok, a belaruszok. Ők az oktatás és sok egyéb kisebbségi kérdés szempontjából az oroszok pozícióját erősítik, mivel már nem az anyanyelvű képzéshez ragaszkodnak, hanem az orosz nyelvükhöz mint a magas kultúra hordozójához, amelyen értelmiségi rétegük szocializálódott, és amit ez az értelmiség érintkezési nyelvként használ.

Sajátos helyzetben vannak a zsidók, akik lélekszámukat tekintve képesek önálló kulturális életet élni, de diaszpóráként, területileg szétszórtan élnek és az anyanyelvi szempontok szerint az orosz kultúrkört erősítik, identitásuk viszont erős és dinamikus, gazdaságilag támogatott csoport, mely a fővárosban koncentrálódik. Jelentős befolyásuk van az ukrain gazdasági és politikai életben.

A továbbiakban azt kívánjuk megvizsgálni, hogy mennyire vette figyelembe a kisebbségből többséggé átalakuló ukrán társadalom a fentiek az elmúlt tíz esztendő oktatásra is kihatással lévő jogalkotási folyamatában. Milyen tendenciák érvényesültek az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás terén országosan általában, hogy jobban elhelyezhessük és megítélhessük a vizsgálatunk fő tárgyát képező magyar nyelvű képzés helyzetét, helyét és esélyeit.

II. AZ UKRÁN ÁLLAMISÁG KIALAKULÁSA ÉS HATÁSA AZ ANYANYELVŰ OKTATÁSRA

2.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat tíz éve a független Ukrajnában

1985 után a peresztrojkaként ismert időszakban a Szovjetunióban megerősödtek a nemzeti mozgalmak, amelyek többek közt hozzájárultak a tagköztársaságok kiválásához. Ukrajna 1991 -ben deklarálta függetlenségét, bár már a korábbi években is születtek olyan, a mai napig hatályos törvények, rendeletek, amelyek az államiság kialakulását jelentő jogalkotási folyamat részeként vizsgálандók.

Ukrajna oktatásának irányelveit az 1992. december 23-24. között megtartott Ukrajnai Pedagógusok I. Kongresszusán fogadták el *Az oktatás állami-nemzeti programja. Ukrajna a XXI. században* címmel. A program meghatározza az ukrajnai oktatás stratégiáját a közeljövőre és a távlatokra vonatkozóan. A program első fejezete az oktatási reformok stratégiai feladatait, prioritásait, elveit és az alapvető teendőket tartalmazza. A következő fejezetek az oktatás tartalmára, a nemzeti nevelésre, az iskola előtti nevelésre, a közoktatásra, az iskolán kívüli nevelésre, a szakképzésre, a felsőfokú oktatásra, a katonai képzésre, a posztgraduális képzésre vonatkozó terveket írják le. Külön fejezetek foglalkoznak a pedagógusok szerepével, szociális védelmükkel, az oktatási rendszeren belüli tudományos tevékenységükkel, az oktatás irányításával, anyagi-technikai ellátottságával és a külkapcsolatokkal.

Az oktatás fő stratégiai feladatai között szerepel a nemzeti oktatási rendszer felépítése és újjászervezése, az oktatás szintjének a fejlett országok színvonalára emelése, aminek érdekében gyökeres reformokat kellene végrehajtani az oktatás koncepciójában, szerkezetében, szervezésében. Az alap gondolatok egyike az állami monopólium megszüntetése az oktatás terén azáltal, hogy az állammal egyenlő feltételek mellett nem állami oktatási-nevelési intézményeket létesítenek, az állami intézményeket pedig demokratizálják. Az oktatási reformok végrehajtásánál prioritásként tüntették fel a nemzeti oktatási rendszer felépítését, melyhez minden oktatási intézményben megfelelő körülményeket kell teremteni. Minőségileg javítani kell az alaptantárgyak, az ukrán nyelv, az idegen nyelv, a történelem, az irodalom, a matematika és más természettudományok oktatását. (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1994:6-7.)

A dokumentum szerint az oktatás reformjának megvalósítása a következő alapvető teendőket igényli:

- az oktatás fejlesztését támogató hangulat kialakítását társadalmi szinten;
- leküzdeni az általános humán értékek devalvációját, a nemzeti nihilizmust;
- progresszív koncepciókat kidolgozni az oktatás fejlesztésére;
- a totalitárius államban meggyökeresedett tekintélyelvű pedagógia helyett új irányzatokat meghonosítani;

- a feladatokra felkészíteni a gyakorló pedagógusokat és felnevelni a pedagógusok új generációját;
- az oktatást új gazdasági alapokra helyezni;
- átszervezni a meglévő oktatási intézményeket, új intézményeket és regionális központokat létrehozni;
- megvalósítani a tudomány és oktatás szerves integrációját;
- létrehozni az oktatás új normatív és jogi bázisát

(Gyerzsavnanacionalynaprograma, „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992:7-8.).

A reformok megvalósításának fő elvei között szerepel a prioritás biztosítása az oktatás számára. Az oktatási reformok elvi alapját az oktatás demokratizálásában, humanizálásában, nemzeti irányultságának megteremtésében, nyitottságának kialakításában határozták meg. A nevelés és oktatás egységének, folytonosságának biztosítását, sokrétűségének, változatosságának a kialakítását szintén elvi alapként definiálták (Gyerzsavna nacionalyna programa “Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992: 8-10).

Az oktatás tartalmát illetően stratégiai feladatként az oktatás állami normatíváinak kidolgozása szerepel, továbbá alternatív választási lehetőségek biztosítása a tanulók számára, a tananyag differenciálása és integrálása, az ukrán nyelv oktatásának bevezetése minden oktatási intézményben. Hangsúlyt kap az integrált stúdiumok bevezetése, a szakemberképzés mobilitásának biztosítása a munkaerőpiac igényeinek figyelembevételével, amelyet a rokon szakok integrációja révén kívánnak megoldani (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992:11-14).

A nemzeti nevelés fő céljaként a felnövekvő nemzedék szociális tapasztalatainak megszerzését, az ukrán nép szellemi értékeinek átörökítését, a nemzetiségi kapcsolatok magas kultúrájú elsajátítását, az ukrán állampolgári tudat kinevelését tekintik. A program szerint a nemzeti nevelés reformjának prioritásai a következők:

- a nemzeti tudat, a hazaszeretet és a saját nép iránti szeretet és tisztelet kialakítása, az állam javára végzett tevékenység és a haza védelme;
- a szülők, a nők, az anyák, a nép kultúrája, történelme iránti tisztelet kialakítása;
- magas nyelvi kultúra meghonosítása, az ukrán nyelv elsajátítása;
- az Ukrajnában élő nemzetiségek kultúrája, szokásai, tradíciói iránti tisztelet kialakítása;
- lehetőség biztosítása a szabad világnézet kialakításához;
- az általános emberi, erkölcsi normák megerősítése;
- civilizált gazdaszellelme nevelése, alkotómunka-szerető egyéniség kialakítása;
- az ukrán alkotmány, állami jelképek, jogalkotás iránti tisztelet megteremtése;
- a természet iránti szeretet, az ökológiai kultúra nevelése;
- az egyéni hajlamok, tehetségek kibontakoztatása, az ehhez szükséges feltételek megteremtése, a lehetőségek biztosítása;
- az ifjúság felkészítése az életre egy megváltozott, piaci rendszerre épülő társa-

dalomban (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992: 15-17).

Az iskola előtti nevelés terén a program a hangsúlyt az anyanyelv elsajátítására helyezi a családban és az óvodában, valamint a szülők, a család, a haza iránti szeretet nevelésére. A nevelés alapját a családi nevelés, a népi pedagógia, a nemzeti kultúra, a tudomány és a világ pedagógiai eredményeinek összetevői képezik. A szülők teljes felelősséggel tartoznak a gyermekük neveléséért és tanulásáért. A társadalmi nevelés folytatja a családi nevelést a gyermek fejlődése érdekében, melynek alapja a nemzeti kultúra és szellem, az adott régió nemzetiségi összetételének és lehetőségeinek figyelembevételével. Stratégiai feladatként a megfelelő szociális-gazdasági és erkölcsi-pszichológiai feltételek megteremtését tekintik. Az iskola előtti nevelés tartalmi, módszertani és formai megújulását tervezik. Prioritásként tüntetik fel a tehetségek és a fogyatékosok korai felismerését és a fejlődésükhöz szükséges feltételek megteremtését, a családi és társadalmi nevelés integrálásának megvalósulását. Az elképzelések megvalósítása szempontjából az óvodai hálózat kiépítését és a kérdés komplex megközelítését tartják fontosnak, új állami normatívák kidolgozását, új nevelési programok megírásának ösztönzését (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992:18-21).

Az általános képzés három szintjét különbözteti meg az elfogadott dokumentum: elemi, alap és középfok. Az elemi szinten a tanulóknak el kell sajátítaniuk az írás, az olvasás és a számolás alapjait, a könyvek és egyéb információhordozók használatát, ismerjék környezetüket, sajátítsák el a civilizált érintkezési normákat, az általános emberi értékeket.

Az alapiskolának biztosítania kell az ukrán és az anyanyelv tökéletes elsajátítását, az alaptárgyak olyan szintű ismeretét, amely a tanulmányok folytatásához vagy a munkába álláshoz szükséges; a tanulók magas állampolgári öntudattal rendelkezzenek és alakuljon ki világnézetük.

A teljes középiskoláknak mélyebb tudást kell biztosítaniuk az alaptudományokból, hogy az érettségizettnak teljes képe legyen a természetről, a társadalomról, az emberről, az egyén társadalomban betöltött szerepéről. Ezen intézmények között jelentős szerep jut az új típusú iskoláknak: gimnáziumoknak, líceumoknak, tehetség-gondozó iskoláknak, szakosított osztályoknak, magániskoláknak, a vasárnapi oktatásnak és a komplex intézményeknek. Stratégiai feladat (figyelembe véve Ukrajna regionális különbségeit) az oktatás nemzeti alapon történő megvalósítása, az állami komponens elsajátítása, az oktatási hálózat kialakításának tökéletesítése, azok jogi védettségének biztosítása. A prioritásirányok közül fontosnak tartják a humán-, a reál- és természettudományi tárgyak közötti racionális arány kialakítását, választási lehetőségek megteremtését az egyéni képességek fejlesztéséhez, a falusi iskolák szociális-kulturális fejlesztését. A reformok főbb teendői között szerepel az állami normatívák kidolgozása, az oktatás szerkezetének a kialakítása a szinteknek megfelelő-

en, a régiók igényeinek figyelembevételével. Fejleszteni kell a különböző alapítású iskolák hálózatát, a két-három éves szak- és szakmai irányultságú intézmények hálózatát, az iskolák informatikai felszereltségét, a falusi iskolák kiemelt anyagi és technikai támogatását, szakember-ellátását. Véghez kell vinni az iskolák akkreditációját és akkreditációját, tulajdonformájuktól függetlenül (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita” Ukrajina XXI sztolitty, 1994:22-26).

Az iskolán kívüli munka és nevelés arra irányul, hogy kielégítse a tanulók egyéni érdeklődését, alkotó önmegvalósulásukat, felkészítse a diákokat az aktív szakmai és társadalmi tevékenységre. Stratégiai feladatként jelöli meg a program a megfelelő feltételek megteremtését, tartalmaz időtöltés kialakítását a leghaladóbb hazai és külföldi tapasztalatok figyelembevételével. A megvalósításnál hangsúlyt fektetnek a társadalmi szervezetek, a szülők szerepére és az állami támogatás mértékének növelésére (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitty, 1994:6-7).

A szakmai képzés stratégiai feladatai között szerepel a fejlett országok szintjén a szakmák elsajátításához szükséges megfelelő feltételek megteremtése az állami és regionális érdekek figyelembevételével. A szakképzési reformok alapirányainak meghatározásánál a következőkre helyezik a hangsúlyt: az állami és regionális munkaerő-szükséglet feltérképezése, a képző intézmények hálózatának optimális kialakítása, különböző tulajdonjogú új típusú intézmények alapítása, a szakmai tájékoztatás hatékony módszereinek kialakítása, az új gazdasági, szociális és kulturális oktatási körülményeknek megfelelő képzési formák létesítése, amely segíti Ukrajna integrálódását a nemzetközi szakképzési rendszerbe. Ennek érdekében szükségesnek tartják az állami normatívák megállapítását a képzési szinteknek megfelelően, hogy megteremtsék a diplomák ekvivalenciáját. A megvalósítás szempontjából fontosnak tartják a meglévő intézmények akkreditálását, az új típusú intézmények szakmai, szervezeti és tudományos módszertani feltételeinek kidolgozását, a szellemi és testi fogyatékosok szakképzési lehetőségeinek kibővítését, új szakmai tantervek, szakkönyvek kibocsátását, a nevelési-oktatási folyamat korszerűsítését, megújítását, demokratizálását a működő oktatási intézményekben, a szakemberek külföldi képzését, átképzését, valamint külföldiek alkalmazását és képzését itthon. Tervezik olyan intézkedések kidolgozását, amelyek érdekeltté tennék a vállalatokat a képzés támogatásában, korszerűsítésében, biztosítanak a megfelelő szintű anyagi és technikai feltételeket a megújuláshoz (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitty, 1994:29-32).

A felsőfokú oktatás stratégiai feladatai között van az egymásra épülő, dinamikus, alapos tudást biztosító képzési rendszer megteremtése, amely kielégíti az egyének igényeit a tehetségüknek megfelelő képzési szint elérésében. Az intézményhálózat kialakításánál figyelembe kell venni az állampolgárok, régiók és az állam lehetőségeit és érdekeit. A felsőoktatás színvonalát a fejlett országok szintjére kívánják emelni,

hogy integrálódhassanak a nemzetközi tudományos életbe. Kiemelt irányokként ezen a téren a következő feladatokat értik: kidolgozni az állam, a régiók gazdasági és kulturális ágazatainak felsőfokú képzettséggel rendelkező szakemberigényeinek prognózisát, a felvétel rendszerét, a tehetségesek támogatásának rendszerét, az intézményhálózat optimális számának meghatározását. Kiemelt szerepet szánnak az egyetemi képzésnek, új képzési modelleknek. A megfelelő gazdasági motivációs rendszer kialakítását is fontosnak tartják, lehetőleg úgy, hogy illeszkedjék a nemzetközi rendszerbe. A tartalmi megújulás, melynek alapja a hatékony pedagógiai módszer és technológia, szintén szerepel a tervezetben.

A további elképzelések: bekapcsolódni a nemzetközi számítástechnikai rendszerbe, folyamatos képzés szempontjából kihasználni a felsőoktatásban rejlő lehetőségeket, demokratizálni az intézményeket. Alapvető teendőkként tartják számon a tudományos alapossággal előkészített távlati tervezést a demográfiai mutatók figyelembevételével régiók szerint a 2005. évig, a változások prognosztizálása alapján különböző oktatásfejlesztési modellek kidolgozását. Tervezik az állami és nem állami rendszerek lehetőségeinek egyesítését a célok elérésében. Fontosnak tartják kidolgozni a különböző képzettségek követelményeinek leírását a nemzetközi és hazai gyakorlatok alapján. Az egyetemeket a nemzet vezető tudományos és kulturális módszertani központjává kívánják alakítani. Célszerűnek tartják integrációjukat, amely egyetemek, felsőoktatási intézmények, kollidzsek, szakképzési intézetek, líceumok egyesítésével valósulhat meg. A tervezet szerint célszerűnek tartják, hogy Ukrajna és más államok közös felsőoktatási intézményeket hozzanak létre, s minél szélesebb körben kívánják alkalmazni külföldi felsőoktatási intézmények tanárait. Diákcsereket terveznek, illetve támogatni akarják az ukrain diákok külföldi tanulmányait. Szerepel a dokumentumban komplex felsőoktatási tudományos kutatások szervezése, illetve a diplomák nemzetközi elismertségének biztosítása.

Ki kell dolgozni az oktatás minőségének ellenőrzésére szolgáló rendszert, hogy megállapíthassuk az oktatás szintjének megfelelő állami normatívákat. Fontos teendő mindegyik felsőoktatási intézmény akkreditálásának lebonyolítása (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1994:33-36).

A katonai képzés az általános oktatási rendszer teljes jogú része, amely magában foglalja a katonai alapképzést, a hadkötelesek szakmai felkészítését a szakképző intézetekben és szervezetekben, a továbbszolgáló katonák felkészítését a hadseregben, a főállású katonai szakemberek felkészítését a különböző szintű katonai oktatási intézetekben, valamint a civil intézetek katonai tanszékeiben, a posztgraduális, az adjunktusi, a doktori képzést, valamint az ukrán hadsereg tudományos akadémiáján folytatott képzést. Stratégiai feladatként jelölik ki az államvédelem ellátását megfelelő nagy tudású szakemberrel, a meglévő intézetek potenciáljának kihasználását, integrálását. A reform alapvető irányai sze-

rint fontos az állam katonai doktrínájának megfelelő képzési szükséglet, igény megállapítása, a képzés tartalmi megújulása, az intézményhálózat optimális kialakítása, a civil és a katonai képzés integrálása, az együttműködés a hasonló nemzetközi intézetekkel, a hadtudományok fejlődéséhez, fejlesztéséhez szükséges feltételek biztosítása. A teendők közül az általános képzésre vonatkozó tendenciák mellett érdekes, hogy fontosnak tartják a katonai szakmák diplomáinak elismertetését a civil termelési szférában, a képzés tudományos és jogi elismeretésének megteremtését, a tanári kar pályázati alapon történő kiválasztását, valamint szerződéses alkalmazásukat, a katonai oktatás egységes információs rendszerének megteremtését, amely a megfelelő állami rendszer részét képezné (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitnya, 1994: 37-40).

A posztgraduális képzés rendszerén a felsőfokú képzést követő felkészítést, továbbképzést, átképzést, aspiránsi és doktori képzést értik. Stratégiai feladatként jelölték ki a megfelelő feltételek biztosítását, a folyamatos tudományos és szakmai szint fejlesztését, a tudományos és pedagógiai felsőoktatási dolgozók képesítése nemzeti rendszerének kidolgozását. A reformok irányai szempontjából célul tűzték ki a rendszer tökéletesítését, hálózatának optimális kialakítását, tartalmának nemzeti voltát, a doktori és kandidátusi címek odaítélését ellátó doktori tanácsok munkájának és hatáskörének, rendszerének tökéletesítését és az intézmények szoros együttműködését a munkaközvetítő irodákkal, központokkal. A megvalósítandó feladatok közül a szükségletek felmérését, az intézmények akkreditálását, a képzés időtartamának és tartalmának egységesítését, a külföldi képzési lehetőségek kihasználását tekintik kiemelkedőnek. A dokumentum szerint lehetőséget kell adni minden IV. fokozatú felsőoktatási intézménynek doktori képzés indítására, a nem állami felsőoktatási intézeteket jobban ki kell használni a marketing, a menedzserképzés és átképzés terén (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitnya, 1994: 40-42).

A program szerint a pedagógusokra hárul az új nemzeti oktatási rendszer létrehozásának feladata, ezért a fő figyelmet az új korosztály általános kulturális szintjének emelésére, szakmai képzettségük, szociális státusuk növelésére kell fordítani. A szociális státusuk emelése szerepel a prioritások között is. Alapvető feladatukként a pedagógusok képzési rendszerének létrehozását tekintik, amely alapos változásokat igényel a tartalmi, formai, módszertani felkészítés terén, melybe be kívánják vonni a társadalom legjobb intellektuális erőit. A tervek szerint kellő figyelmet fognak fordítani a folyamatos képzésre, megteremtik a feltételeket a szakmai szabadsághoz, az alkotó tevékenységhez, kezdeményező kedvhez, a pedagógiai innovációkhoz, kidolgozzák a szakmai tevékenység minőségének új rendszerét (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitnya, 1992.: 43-44).

Az oktatási-nevelési folyamat résztvevőinek szociális védelméről szóló fejezetben stratégiai feladatként az oktatásban való részvétel lehetőségének gazdasági jogi, szervezési garanciáinak megteremtését, a rendszerben dolgozók alapvető emberi jogainak biztosítását tekintik. A megvalósítás alapvető feladatai között hangsúlyosan szerepel a szociális háló megteremtése az érdekeltek számára az új politikai és gazdasági feltételek közepette. Tökéletesíteni kívánják a jogi garanciák rendszerét, a résztvevők élet-színvonalának növelését, szociális-kulturális és fiziológiai szükségleteinek kielégítését. Alapvető teendőként a kérdés komplex kezelését tekintik, továbbá a normatív bázis megteremtését a gyermekek, diákok, aspiránsok szociális státusának védelmére, melynek része a képesítés megszerzését segítő hitelrendszer kidolgozása. A sérültek, árvák, hátrányos helyzetűek segítése érdekében kedvező gazdasági és jogi feltételeket kell biztosítani (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992.: 45-47).

A rendszeren belüli tudományos tevékenységnek a tervek szerint meg kell felelnie a tudomány területén elért legújabb eredményeknek. Stratégiai feladatként határozták meg a tudományok dinamikus fejlődését, mely az oktatás és nevelés tökéletesítését segíti. A reformok prioritási irányát az akadémiai, felsőoktatási és szakirányú tudományok integrálásában látják, a pedagógiai tudományok szerepét az oktatás fejlesztési stratégiájának kidolgozásában, a nemzeti iskola felépítésére, új pedagógiai technológia alkalmazására vonatkozóan. Az alapvető teendők között tartják számon a felsőoktatási intézményekben folyó kutatásokat, amelyek az intézmények akkreditálásánál és attesztálásánál fő kritériumként szerepelnek. Célszerűnek tartják létrehozni és koordinálni a tudományos központokat, tudományos-termelési egységeket, kidolgozni a tudományok fejlődésének stratégiáját, irányvonalát, a tudományos iskolák alapszabályának kidolgozását, az ifjúság bevonását a tudományos kutatómunkába, a támogatandó programok pályázati alapon történő kiválasztását. Fejlesztési alapokat és költségvetésen kívüli pénzeket kívánnak bevonni a tudományok fejlesztésébe, gazdasági ösztönző rendszert tartanak célszerűnek kidolgozni, kedvezményes adózást biztosítani a tudományos-kutató tevékenység számára (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992.: 48-52).

Az oktatás irányításának alapjául az állami szervek minden szintjének, az oktatási intézmények, tudományos intézetek és társadalmi szervezetek szoros együttműködése kell hogy szolgáljon. Az irányításnak biztosítani kell a törvényesség érvényesülését az oktatási szférában, egyenlő feltételeket kell teremteni az oktatásban való részvételhez, állami normatívákat kell felállítani az oktatás tartalmát, szintjét illetően, ki kell dolgozni az alkotó tevékenység ösztönzésének rendszerét, autonómiát kell biztosítani az oktatási intézményeknek. Stratégiai feladat a különböző irányítási szintek hatáskörének pontos meghatározása, az intézmények önkormányzásának biztosítása. A gyakorlatban fontos teendőnek tekintik a központi, regionális, helyi

irányítási szervek racionális egyesítését, a kettős alárendeltség bevezetését, egységes információs rendszer létrehozását, a hatáskörök szétválasztását, az oktatási rendszerek minősítésének kidolgozását, új irányítási rendszer tudományos alapjainak megfogalmazását (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitya, 1992: 52-55).

A reformokhoz szükséges anyagi eszközök megteremtése érdekében a legkülönbözőbb források bevonását tervezik. Stratégiai feladat ezen a területen az oktatás finanszírozásának olyan hatékony modelljének kidolgozása, amely megfeleljen a piacgazdaságnak az oktatási szférában. Olyan szociális-gazdasági szerkezet kialakítását tartják célszerűnek, amely ösztönözi az új pedagógiai technológiák meghonosítását, új irányítási módszerek kidolgozását, a nem hatékony kiadások kiszűrését, növeli a kutatásokra, a tankönyvek kiadására szánt összegeket. A gyakorlatban szeretnék megőrizni az állami támogatás prioritását, de jobban be kívánják vonni a régiókat, adókedvezményt biztosítani az államilag hatékony programok finanszírozása esetén a támogatóknak. Kiemelten kívánják támogatni a tehetséggondozó oktatási intézményeket. Az oktatás területén új bankok, részvénytársaságok, alapítványok létrehozását vették tervbe, illetve a külföldi tőke bevonását. A diákok külföldi továbbtanulásának segítése érdekében állami alapot terveznek elkülöníteni (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitya, 1992:52-55).

A nemzetközi kapcsolatok terén fő feladatként határozták meg Ukrajna integrációját a nemzetközi oktatási, kulturális, tudományos életbe, a nemzetek és kultúrák dialógusának megteremtését, a nemzetközi kapcsolatok humanizálását, a nemzetközi párbeszéd etikai normáinak megerősítését. Prioritásként kívánják kezelni a közvetlen kapcsolatok kiépítését minden szinten és intézmény között, a nemzetközi szervezetekkel kialakított kapcsolatok bővítését, újak kiépítését. Rendszeres együttműködésre törekednek az ukrán diaszpórával, főleg a nyugatiakkal. Tökéletesíteni kívánják a külföldi képzés és átképzés rendszerét. A feladatok között szerepel egy távlati program kidolgozása az ukrán állampolgárok külföldi tanulásának elősegítéséről, hatékony mechanizmusok kidolgozása a nemzetközi programokba való bekapcsolódáshoz, szerződések kötése a pedagógusok és tudományos munkatársak rendszeres cseréjéről, a kiutazók jogi és gazdasági védelmének biztosításáról. A tervek szerint szeretnék a külföldieket is bevonni az ukrainai képzésbe államközi szerződések, térítések és kompenzációs oktatás formájában. Meg akarják teremteni a megfelelő információs háttérrel az együttműködést segítő adatbank létrehozásával, nemzetközi központok alapításával, ekvivalenciaszerződések megkötése révén (Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolitya, 1992:59-61).

A nemzeti kisebbségek közoktatási jogának biztosítására vonatkozó jogszabályok alapjául szolgál Ukrajna Alkotmánya, az ukrán közoktatási törvény, az Ukrajna

nemzeti kisebbségeiről szóló törvény, az Európai Charta, az európai regionális vagy kisebbségi nyelvekről szóló Charta, a nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatos szerződések, az emberi jogokról szóló egyezmény, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogokról kötött hatályos nemzetközi szerződések.

A jogalkotás alapját képező dokumentum Ukrajna Alkotmánya.

A hatályos Alkotmányt 1996. június 28-án fogadta el Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa. Az alkotmány 10. cikkelye értelmében az állami nyelv az ukrán, de szavalt az orosz és a többi ukrainai nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme. A 11. cikkely szerint az állam elősegíti az ukrán nemzet és történelmi tudata, hagyományai, kultúrája konszolidálódását és fejlődését, valamint Ukrajna valamennyi őslakos népe (az alkotmány szerint ez a fogalom azon ukrainai kisebbségek gyűjtőneve, amelyek nem rendelkeznek anyaországgal, történelmük jelenlegi szállásterületükhöz kötődik) és nemzeti kisebbsége etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságának a fejlődését.

Az anyanyelv megőrzését és fejlődését leginkább az oktatás segítheti. Az alkotmány 53. cikkelye szerint mindenkinek joga van a tanuláshoz. A teljes általános középiskolai végzettség kötelező. Továbbá az állam biztosítja a teljes általános középiskolai, a szakmai-műszaki, illetve a főiskolai oktatás hozzáférhetőségét és ingyenességét az állami és közületi tanintézetekben, valamint a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára. A törvénynek megfelelően szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a közületi tanintézetekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével.

Fontos kérdés, hogyan rendelkezik az Alkotmány a korábban elfogadott törvényekkel kapcsolatban. A 22. cikkely szerint az új törvények elfogadása vagy a hatályos törvények módosítása esetén tartalmukra és teijedelmükre nézve az érvényes emberi és szabadságjogok nem szűkíthetők. A 24. cikkely, amely az állampolgárok egyenlő alkotmányos jogairól szól, kimondja, hogy fajra, a bőr színére, politikai, vallási és egyéb meggyőződésre, nemre, etnikai és szociális származásra, vagyoni helyzetre, lakhelyre, nyelvi és más ismérvekre való tekintettel nem lehetnek kiváltságok és korlátozások.

Vizsgáljuk meg a kisebbségek oktatását meghatározó, de még az új alkotmány előtt elfogadott törvényeket!

Ukrajna nemzeti kisebbségekről szóló törvényét 1992. június 25-én fogadták el. A törvény 6. cikkelye szerint az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvű oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzeti-kulturális szövetségeken keresztül, továbbá a nemzeti kulturális hagyományok fejlesztését, a nemzeti jelképek használatát, a nemzeti ünnepek méltatását, saját vallás gyakorlását, az irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatósi

eszközök iránti igények kielégítését, nemzetiségi kulturális és oktatási intézmények létrehozását, valamint minden más tevékenységet, amely nem mond ellent a hatályos törvényeknek.

A törvény 7. cikkelye arról rendelkezik, hogy az állam intézkedéseket tesz pedagógusok, közművelődési és egyéb nemzetiségi káderek képzésére az oktatási intézmények hálózatán keresztül, valamint az államközi szerződések alapján segítik a nemzetiségi kisebbségeket abban, hogy más országokban képezzenek ki szakembereket.

Az USZSZK 1991. május 23-án elfogadott oktatási törvényét 1996. március 23-án módosította Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa. A módosított törvény 3. cikkelye szerint az állampolgároknak faji, vallási, nemzetiségi és egyéb hovatartozásuktól függetlenül joguk van az ingyenes oktatáshoz az állami oktatási intézményekben. Ezt a jogot az állami és nem állami tulajdonjogú oktatási intézmények széleskörű hálózata biztosítja. Az oktatás elveit összefoglaló 6. cikkelyben olvashatjuk, hogy az oktatás minden típusát és formáját hozzáférhetővé kell tenni minden állampolgár számára, egyenlő feltételeket kell biztosítani mindenkinek a tehetsége, adottságai kibontakozásához, többirányú fejlesztéséhez. Az alapelvek között van egy olyan passzus, amely szerint az oktatás és az egyetemes, valamint a nemzeti történelem és kultúra, hagyomány közötti szerves kapcsolatot fejleszteni kell. Az oktatás nyelvét szabályozó 7. cikkely ezt a jogot áthárítja a nyelvtörvényre.

Az USZSZK nyelvekről szóló törvényét még 1989. október 28-án fogadták el és 1990. január 1-jén lépett életbe.

A törvény 2. cikkelye államnyelvvé nyilvánítja az ukrán nyelvet, de azokon a területeken, ahol a kisebbség többséget alkot, az adott kisebbség nyelvét egyenrangúnak tekinti az államnyelvvél. A 25. cikkely garantálja minden állampolgár számára az anyanyelvű nevelést és képzést. Ennek megvalósítását az óvodai, általános, középiskolai és felsőfokú intézmények hálózata biztosítja. Ezen intézmények oktatási nyelvéről a törvény 26., 27., 28. cikkelye rendelkezik. E cikkelyek értelmében az oktatás ukrán nyelven történik, a nemzetiségek által lakott kompakt területen anyanyelvű oktatási intézmények hozhatók létre, valamint ukrán tannyelvű intézményekben szülői kérelem alapján anyanyelvű osztályok és csoportok nyithatók. A 29. cikkely alapján a nemzetiségi szakembereket képző felsőoktatási intézményekbe a felvételizők anyanyelven felvételizhetnek.

Hasonlóan fogalmaz a Legfelsőbb Tanács által 1991. november 1 -jén jóváhagyott, az Ukrajnában élő nemzetiségek jogairól szóló nyilatkozat.

A nyilatkozat 3. cikkelye minden nemzetiség számára garantálja az anyanyelv szabad használatát a társadalmi élet minden terén, beleértve az oktatást, termelést, a médiát. (A nevezett dokumentumok kisebbségi szempontból történő részletesebb elemzését lásd Csernicskó 1998 és Orosz-Csernicskó 1999 alatt.)

Az Ukrán Oktatási Minisztérium 1997. május 14-én egy Csernyivciben rendezett oktatási konferencián minden előzetes egyeztetés nélkül ismertette a nemzeti kisebbségek oktatási koncepcióját, ami nagy tiltakozást váltott ki a kisebbségek körében.

A tervezet lényege a polikulturális oktatás, amelyen a koncepció definíciója szerint az „ukrán mentalitás kialakítását” értette. A tervezet a nemzetiségi iskolák rendszerét az óvodai és elemi iskolai képzésre redukálta.

1997. augusztus 4-én jelent meg a koncepció második változata, amely csak jelentéktelen módosításokban tér el az elsőtől. Többek között kihagyták az „ukrán mentalitás kialakítása” kifejezést, ám a dokumentum szellemében és konkrétumaiban továbbra is ezt irányozza elő. Az anyanyelvi oktatás rendszerében nem szerepelnek a nemzetiségek nyelvén működő általános és középiskolák, hogy a szak- és felsőfokú oktatási intézményekről már ne is szóljunk. A hangsúly a polikulturális nevelésre esik, ami alatt azt kell érteni a koncepció szerint, hogy az iskola keretén belül különböző anyanyelvű gyerekeket oktatnak - általában kétnyelvű tanárok - ukrán nyelven, s mindezek alól csak az „etnikai jellegű tantárgyak” képeznek kivételt. A tervezet a matematikai, technikai, művészeti stb. jellegű tantárgyakat is az „ukranisztika” körébe sorolja. A második tervezet a földrajzi nevek anyanyelven történő használatát is „kifelejtette” a deklarált jogszívtványok köréből.

A tervezet több helyen hivatkozik a nemzetközi gyakorlatra, a fejlett európai országok és Amerika oktatási modelljeire, a kisebbségekre vonatkozó nemzetközi jogokra, normákra, Ukrajna hatályos törvényeire, nemzetközi szerződésekre.

A koncepciónak megszületett a harmadik változata is, amely az előző kettőhöz viszonyítva is rosszabb, pontosabban egyértelműbb. Az előző két tervezetben burkoltabban szerepeltek azok a törekvések, amelyek a nemzeti kisebbségi oktatási hálózat leépítéséhez vezethetnek. Ebben a változatban egyértelműen leírták, hogy anyanyelvű oktatás az elemi tagozaton valósulhat meg, a későbbiekben előbb néhány tárgy oktatása, majd az összes többi ukrán nyelven történhet. Többször elmondtuk már a koncepcióval szemben megfogalmazott kifogásainkat (lásd pl. Orosz 1998, Orosz-Csernicskó 1999, Csernicskó 1998), mégis célszerűnek tartjuk még egyszer összefoglalni azokat.

Az oktatási koncepció egyoldalúan csak a nemzetiségi iskolák számára javasolja a polikulturális (multikulturális) oktatási elmélet bevezetését. Ez diszkriminatív és alkotmányellenes, mert az állampolgárokat faji, nemzetiségi szempontok alapján különbözteti meg. A kisebbségek számára célszerűnek tartott oktatási elmélet alatt az első változatban egyértelműen, a másik két változatban burkoltan az „ukrán mentalitás kialakítását” értik, ami azt jelenti, hogy a kisebbségektől nem az ukrán társada-

lomba való betagozódást, hanem az ukrán nemzetbe való beolvadást váiják, ami ellentétes a multikulturalizmus pedagógiai elméletével.

A koncepció a polikulturalizmus gyakorlati megvalósítását minden kisebbség számára, tipológiai helyzetük, a kialakult oktatási rendszerük figyelmen kívül hagyásával tervezi, és az egységes kétnyelvű oktatást mint egyedüli megoldási lehetőséget kínálja. A tervezet sem a reális helyzetet, sem a lehetőségeket, sem a hatályos törvényeket nem vette figyelembe.

Az Ukrán Oktatási Minisztérium 1998 júliusában kidolgozta az ukrainai kisebbségek oktatásáról szóló koncepció negyedik tervezetét. A korábbi gyakorlatnak megfelelően most sem küldték meg az illetékes kisebbségi érdekvédelmi szervezeteknek és azok legitim állami képviselőinek véleményezés céljából. A sajtóból értesültek az érintettek, hogy miután az újonnan kinevezett ukrainai kisebbségi megbízott Ungváron járt, Brenzovics László megyei képviselő rutinkérdésére, hogy mi van a koncepcióval, amit korábban állítólag visszavontak, azt a választ kapta, hogy augusztusban fogják tárgyalni, tehát holt szezonban, amikor a pedagógusok szabadságon vannak. Ezután Kovács Miklós parlamenti képviselő kérésére két héttel később megkaptuk a koncepció legújabb tervezetét.

A koncepciótervezet bevezetőjében kifejtik, hogy azt a nemzetközi gyakorlat és a hatályos törvények figyelembevételével dolgozták ki úgy, hogy kielégítse az egy tömbben és a szórványban élő kisebbségek igényeit. A koncepció célja, hogy segítse a kisebbségek integrációját az ukrán társadalomba, azok elsajátíthassák az európai és világkultúra értékeit, meghatározzák a nemzetiségi kultúrák helyét az ukrán kultúrában.

A tervezet szerint az oktatás nyelvét minden konkrét esetben a helyi hatóságok állapítják meg a szülők kérvényének figyelembevételével. A nemzetiségi oktatási intézményekben az állam nyelvén folyik az oktatás, lehetőség szerint külön osztályok szervezhetők a nemzetiségek nyelvének oktatására. Az ukrán lakosság oktatási igényeinek figyelembevétele a kompakt nemzetiségi területeken (egy tömbben élő nemzetiségi terület) kötelező. A korábbi törvények értelmében így az oktatás nyelvét meghatározó törvény szerint azokon a területeken, ahol különböző nemzetiségűek élnek, az oktatás a szülők által elfogadott nyelven folyik. Az iskolákban más tannyelvű osztályokat is létrehozhatnak a nemzeti kisebbségek igényeinek megfelelően, nemcsak a nemzetiségek nyelvének oktatására. Ezek az elképzelések ellentmondanak a hatályos alkotmány 24. cikkelyének.

Az oktatás szerkezetével kapcsolatban a tervezet ötödik oldalának második, harmadik és negyedik bekezdésében olvashatjuk, hogy az anyanyelvű oktatás esetén kötelező a szakkifejezések, a tananyag rövid tartalmának, fogalomrendszerének ismertetése ukrán nyelven is, ami ilyen formában negatív hatással

lesz az oktatás színvonalára, hiszen az oktatásra fordítható effektív idő csökkenésével jár. A tervezet szerint a negyedik osztálytól kezdve folyamatosan át kell térni néhány tantárgy ukrán nyelvű oktatására. A felsőbb tagozatokon a tantárgyaknak nem kevesebb, mint 40%-át ukránul kell tanítani. Ez utóbbi intézkedés elsősorban a történelemre, Ukrajna földrajzára, a jogi alapismeretekre, a technikára, a testnevelésre és a katonai alapismeretekre vonatkozik. Az adott tervezet ellentmond az ukrán alkotmánynak, a kisebbségi és az oktatási törvényeknek, rendeleteknek. A nemzeti kisebbségek kulturális igényeinek kielégítésére az esti és levelező iskolákban oktatható az anyanyelv és irodalom, a nemzetiség kultúrája, ami azt jelentené, hogy ilyen típusú anyanyelvű intézmény létrehozását nem is tervezik.

A szakképző iskolákban anyanyelven csak a népi kézműves mesterségeket oktathatják. Ezekben a csoportokban is a történelmet, Ukrajna földrajzát, a jogi alapismereteket és a testnevelést ukrán nyelven kell tanítani.

A felsőoktatási intézményekben a tanári szakok közül a nemzetiségi nyelvek és irodalom, a szülőföld történelme és földrajza oktatására felkészítő szakok esetén lehetséges az anyanyelvű képzés. Az ukrán nyelv és irodalom, történelem, Ukrajna földrajza, filozófia, jog tantárgyak ukrán nyelven tanítandók. A felvételi vizsgáknál kötelező ukrán nyelvből és irodalomból tesztet írni a diákoknak, egyes felsőoktatási intézményekben létrehozhatók fakultációk, csoportok, alscsoportok azon tantárgyakból, amelyek oktatása a nemzetiségek nyelvén folyik az iskolákban és szakmunkásképzőkben. A fő feladat kétnyelvű pedagógusok képzése.

A politikai pártok, társadalmi szervezetek és vallási szervezetek beavatkozása az oktatási intézmények működésébe tilos. Különböző intézmények együttműködése külföldi oktatási intézményekkel az ukrán törvények nemzetközi, államközi és ágazati legalizált szerződések alapján történhet. A külföldi államok képviselői csak abban az esetben ismerkedhetnek az oktatási intézmények működésével, ha azt államközi vagy ágazati szerződések előírányozzák.

A diákok külföldi tanulása, szakmai gyakorlata, tudományos tevékenysége a Krími Oktatási Minisztérium, a területi oktatási főosztályok, a Kijev és Szevasztopol városi oktatási főosztályok állami adminisztrációinak igényei alapján az Ukrán Oktatási Minisztérium és a Külügyminisztérium jóváhagyásával történhet.

A negyedik koncepciótervezet elleni tiltakozások után az adott kérdést nem tárgyalták az oktatási minisztérium szakmai tanácsadó testületének, a Minisztérium Kollégiumának tervezett ülésén.

A hatályos kisebbségi törvény, a nyelvekről szóló törvény módosítása is napirendre került az 1998-as parlamenti választások után. Több tervezet is napvilágot látott. Az *Ukrajna nyelveinek fejlesztéséről és használatáról* szóló törvénytervezet a jelenleg hatályos *Ukrajna nyelvtörvénye* törvényt kívánja kiváltani (a törvénytervezet és más, az oktatásra vonatkozó ukrán dokumentu-

mok összevetését a hasonló nemzetközi dokumentumokkal lásd Cserniczkó 2000 alatt).

A beterjesztett törvénytervezetek komoly kisebbségi jogszükítéseket tartalmaznak.

Az egyik tervezet kidolgozója a Nemzetiség- és Migrációügyi Állami Bizottság, benyújtója a Miniszteri Kabinet. Egyeztetése a szakminisztériummal a dokumentum szerint megtörtént.

A nyelvtörvény-tervezet a nyelvhasználat szempontjából egy kategóriába sorolja az állami, önkormányzati, vállalkozói, társadalmi szervezeteket (tulajdonformától függetlenül) és kimondja, hogy az államnyelv (az ukrán) használata kötelező mindezen szervezetek működésében. Mindezen szervezetek kötelesek biztosítani az ukrán nyelv használatának feltételeit (pl. hirdetések, úrlapok). A kisebbségek nyelvei a rögzített konkrét eseteket kivéve a kulturális és oktatási tevékenységben használhatók. A tervezet kivételt tesz a Krím esetében, ahol is az állami, önkormányzati stb. szervek munkájában a nemzeti kisebbségek nyelve is használható.

A tervezet szerint az államnyelv alkalmazásakor „tilos eltérni annak normatív változatától”. A harmadik cikkely rendelkezése szerint a nyelvi normatívák meghatározására „megfelelő bizottságok és szervek alakulnak”. Az állam gondoskodik az „ukrán nép dialektusainak és írásos emlékeinek megőrzéséről” (az Alkotmány és a dokumentum értelmében az *ukrán nép = Ukrajna minden nemzetiségű polgára*). A nemzeti kisebbségek nyelve védelmében hozott intézkedések „nem szűkíthetik az államnyelv használatának területét.”

Az állami, önkormányzati, gazdasági, társadalmi szervezetek tulajdonformájuktól függetlenül dokumentációjukat (mindenfélét), egymás közötti levelezésüket államnyelven vezetik. A tervezet megengedi, hogy azon a településeken, ahol a nemzetiség többséget alkot, a különböző hirdetések, rendeletek stb. az államnyelv mellett fordításban is megjelenjenek. A bélyegzők, körpecsétek, fejlécek stb. minden szervezet esetében az államnyelven készülnek, a külkapcsolatok esetére a fordítás is elhelyezhető.

Az államnyelv ismeretének és alkalmazásának követelményét az állami intézmények és szervezetek tisztségviselőinek attesztációs feltételei közé iktatják. Ugyanez érvényes a hadseregben szolgálókra is (a sorállományt kivéve) a huszonegyedik cikkely alapján. A tizedik cikkely második bekezdése kimondja, hogy ott, ahol az adott nemzetiség többséget alkot, „a nemzetiségi kulturális szervezetek gyűléseiken az államnyelvet, vagy emellett az adott nemzetiség nyelvét is használhatják”.

Ott, ahol az adott nemzetiség többséget alkot, illetve amennyiben kellő számú, adott nemzetiségű személy igényli, az iskolában az oktatás „az államnyelv mellett a nemzetiség nyelvén is folyhat”. Mindenfajta középfokú oktatási intézmény végzőse-

inek vizsgát kell tenniük ukrán nyelvből. A tizennyolcadik cikkely harmadik bekezdése szerint Ukrajnában az „informatizáció”, a programokkal és szoftverekkel való ellátás csak ukrán nyelven történhet majd.

A kulturális és sportesemények nyelvhasználatáról is rendelkezik a tervezet, és eszerint azokat is az államnyelven vezetik. A nemzeti kisebbségek által tartott rendezvényeken az államnyelv mellett a nemzetiség nyelve is használható. Az audiovizuális bemutatókon a más nyelvű szöveget fordításban, hallhatóan, vagy az államnyelven feliratozva közölni kell. A nem állami rádió- és tv-csatornákon az ukrán nyelvű adásidő az összedás minimum 70%-át kell képezze. Az „államnyelvnek az információs térben történő megerősödése érdekében az állami szervek szabályozzák” az idegen nyelvű audiovizuális és nyomtatott információhordozók behozatalát.

A külföldi cégek reklámjain az ukrán nyelvű megnevezés mellett transliterációval vagy fordításban az eredeti megnevezése is használható. Azt az ukrán nyelvű variánsból jobbra vagy alatta helyezhetik el, kisebb betűmérettel - rendelkezik a huszonkettedik cikkely. Lehetőség van azonban idegen nyelvű reklámszöveg kihelyezésére is „pótlólagos befizetés” ellenében, amely összeget „az ukrán nyelv fejlesztésére és működésére” használnak fel.

Az államnyelv „nem alkalmazása” esetén, amikor azt a törvény előírja, megszabott bírságot kell fizetni. Ugyancsak büntetést kell fizetni „az államnyelv normatív formájának szándékos megsértése” esetén (Gulácsi, 1999).

Egy másik tervezetet az államelnök tanácsadói dolgoztak ki (2.7. függelék). Nagyon csekély eltérés mutatható ki az előzőekben ismertetetthez képest, így a továbbiakban csak az oktatásra vonatkozó cikkelyeket emeljük ki. Az adott kérdéskörrel a tervezet III. fejezete foglalkozik. A fejezet 18. cikkelye az oktatásra és nevelésre vonatkozik. Eszerint az állam garantálja állampolgárainak az oktatást az államnyelven. Az oktatás nyelve minden típusú és tulajdonjogú oktatási intézményben az ukrán. A nemzeti kisebbségeknek joguk van az anyanyelvű tanuláshoz vagy az anyanyelv tanulásához. Az állam a lehetőségeihez képest saját rendszerén belül megfelelő körülményeket teremt ehhez, és különböző szintű oktatási intézményeket és azok alegységeit hozza létre a kisebbségi nyelvű oktatásra, vagy azon nyelvek oktatására, amelyek a helyi és egyéb költségvetésből tarthatók fenn, többek között önkéntes adományokból is abban az esetben, ha ezen oktatási intézmények által adott képesítések megfelelnek a kompetens oktatási szervek által jóváhagyott normáknak. Abban az esetben, ha a tanulók száma megfelelő, az oktatás nyelve az óvodákban és az általános iskolákban az államnyelv mellett lehet az adott kisebbség nyelve.

Azon ukrán állampolgárok, akik általános oktatási és szakképző oktatási intézményekben végeznek vagy felvételt tesznek az I-IV. akkreditációs fokozatú felső-

oktatási intézménybe, kötelesek ukrán nyelvből vizsgát tenni. Azok a felsőoktatásba jelentkezők, akik nemzetiségi szakképző intézetekbe jelentkeznek, felvételt tesznek saját nemzetiségük nyelvéből és az államnyelvből az állami normatívának megfelelő szinten. A felsőfokú képzés megszerzésének alapfeltétele az állami normatívának megfelelő állami nyelvvizsga ukrán nyelvből.

A tudományos-és kutatómunkákat ukrán nyelven lehet publikálni. A tudományos eredmények rövid kivonata közölhető más idegen nyelven is. Az idegen nyelven megjelent publikációkhoz kötelező az ukrán nyelvű összefoglaló kapcsolása. A tudományos fokozat megszerzésekor a munkákat államnyelven lehet csak benyújtani.

Összefoglalás

A kisebbségek jogait meghatározó törvények és rendeletek Ukrajna önállósá válásának időszakában, a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején toleránsnak mondhatók a kisebbségekkel szemben, hiszen engedélyezik az anyanyelvhasználatot az oktatás minden szintjén, garantálják a kulturális autonómiát (bár nem definiálják a fogalmat), és azokon a területeken, ahol a kisebbség többséget alkot, engedélyezik (legalábbis elvi szinten) a kisebbség nyelvét az államnyelv mellett hivatalos nyelvként használni. Valószínű, ezen törvények elfogadásánál meghatározó tényezőként tartható számon, hogy az ukrán nép is kisebbségnek számított a Szovjetunió belül, és voltak területek, ahol az ukrán nyelvű oktatás bizonyos engedmények nélkül elképzelhetetlen lett volna.

Az oktatási dolgozók 1992-es első kongresszusán elfogadott koncepció alapján megállapíthatjuk, hogy a születő új állam oktatáspolitikai törekvéseiben megtalálhatók azok a gondolatok, amelyek a rendszerváltás utáni években a közép-kelet-európai állam oktatáspolitikáját meghatározták:

- az oktatás szerkezeti és tartalmi megújulása, integrálása az európai rendszerbe, felzárkóztatása a fejlett országok oktatásának színvonalához;
- az állami monopólium megszüntetése az oktatás terén a különböző szintű nem állami alapítású oktatási intézmények létrehozásának támogatása által, az állami oktatási intézmények decentralizálása, liberalizálása, nyitottságának biztosítása révén.

Ugyanakkor a dokumentum meghirdeti a nemzeti nevelés elméletét (az oktatás és a nemzeti történelem, tradíciók szerves egységét, az ukrán nép kultúrájának megőrzését és gyarapítását, aminek fontos eszköze az oktatás), kifejejtve az Ukrajnában élő nagy számú kisebbséget, mintha az adott fejlesztési elképzelések rájuk, a kisebbségek anyanyelvű oktatására nem vonatkoznának.

Az 1996-os év fordulatot jelent a kisebbségek megítélésével kapcsolatban. Az új alkotmány, amelynek alapja a nemzetállami gondolat, előrevetíti több kisebbséget

érintő törvény módosítását, annak ellenére, hogy a korábban deklarált jogok szűkítését és korlátozását tiltja.

A kisebbségekkel szembeni türelmetlenségnek, a nemzetállami eszme gyors érvényesítésének érdekében az asszimiláció felgyorsítását elősegítő törekvés-ként fogható fel az Ukrán Oktatási Minisztérium által az 1997-1998-as években kidolgozott, a kisebbségek oktatását szabályozó koncepciótervezetek sorozata. A benne foglaltak ellentmondanak az összes hatályos, a kisebbségek jogaival, oktatásával, az anyanyelv használatával kapcsolatos törvénynek, rendeletnek. Az első tervezet a cinizmus határát érinti: címe és bevezetője alapján a kisebbségek oktatási igényeinek kielégítése érdekében íródik, míg a benne foglaltatott gondolatok a jelen anyanyelvi oktatási rendszerének leépítésére irányulnak. Az egyik változat szerint a minisztérium a tervezetet a társadalom tagjai közötti egység megteremtésére alapozva és annak érdekében fogalmazta meg, holott a társadalmi egység azon múlik, hogyan kezelik a különböző társadalmi rétegek igényeit, így a nemzetiségek által megfogalmazott igényeket is. A koncepció körüli vita megfelel a szociolingvisztikában nyelvi konfliktus (language conflict) néven ismert fogalom lényeges ismérveinek. Azokat a társadalmi feszültségeket és más problémákat nevezik nyelvi konfliktusnak a társas nyelvészetben, amelyek többnyelvű helyzetben jelentkeznek, amikor a különböző nyelveket beszélő csoportok szükségletei vagy jogai, kívánalmai ütköznek egymással. Szűkebb értelemben véve azokra a problémákra vonatkozik ez a kifejezés, amelyek kimondottan a nyelvhez kapcsolódnak, például hogy egy adott területen melyik legyen a hivatalos nyelv vagy hogy melyik nyelvet használják az oktatásban (Trudgill, 1992,1997).

A helyzet jól jellemzi az ukrainai állapotokat. A kisebbségeket, melyek az ország jelentős részét képezik, nem vonják be az államalkotás folyamatába, több évtizedes folyamat helyett egyszeri és azonnali intézkedésekkel szerették volna megvalósítani a nemzetállam kialakítását. A minisztérium ugyan nem fogadta el a koncepció tervezetét, de nem is vonta vissza azt. Elképzelhető, hogy az 1999-es elnökválasztás miatt nem szorgalmazták, de visszatérhetnek az adott kérdésre.

Hasonló a helyzet a nyelvtörvény esetében is. A nyelvtörvény összes jelenleg ismert tervezete komoly megszorításokat tartalmaz a kisebbségek nyelvhasználatával és nyelvi jogaival kapcsolatban. Egyelőre nem került a parlament elé, mert a parlamenti bizottságok átdolgozásra visszaküldték a betérjesztőknek. Abban, hogy a parlamenti bizottságok nem tartották alkalmasnak a parlamenti vitára, szintén nagy szerepe lehetett az államelnöki választásoknak.

A kisebbségek jogait meghatározó törvénykezések tartalmukat tekintve az utóbbi évtizedben egy olyan haranggörbéhez hasonlíthatnak, amelynek billenőpontja az 1996-os év volt, és az új évezred fordulóján szára egyre lejjebb csúszik.

2.2. Az ukrán oktatási rendszer szerkezete, helyzete

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságban az oktatási rendszer szerkezete semmiben nem tért el a többi köztársaságtól. A rendszer vertikális struktúrája a következő volt.

Iskoláskor előtti nevelés (bölcsődék az 1-3 évesek számára; óvodák a 4-7 évesek számára).

Egységes általánosan képző és kötelező középiskola, amely valójában három tagozatból állt: alsó tagozat. 1-3. osztály (beiskolázási korhatár 7 év); felső tagozat, vagy hivatalos nevén *nem teljes középiskola*, 4-8. osztály (a 8. osztály végén a tanulók négy alaptantárgyból vizsgáztak, és ezzel megszerezték az általános képzést igazoló okiratot, amely alapján tanulmányaikat folytathatták a különböző szintű és rangú szakképző intézetekben, vagy az érettségihez vezető középiskolában); középiskola. 9-10. osztály (felvételizni nem kellett, kötelezővé vált mindenki számára, amennyiben tanulmányait nem szakiskolában vagy szakközépiskolában folytatta, kimeneti szabályozás érvényesült a vizsgák formájában; aki eredményesen érettségizett, folytathatta tanulmányait a felsőoktatási intézményekben).

Szaktanulmányképzők (az általános iskola után, általában beiratkozás vagy beszélgetés alapján szakmától függően 1-3 éves felkészítés után a legszélesebb rétegek számára ad alapfokú szakképesítést, de nem zárul érettségivel; az érettségit az esti vagy levelező intézetekben szerezhették meg kötelezően a hallgatók).

Szakközépiskolák (szintén az általános iskolák után, általában felvételi vizsgák alapján kerülhettek be a diákok, ahol a 3-4 éves képzési idő alatt a legkülönbözőbb szakképesítést és érettségit szerezhettek. Egyes intézmények által kiállított okiratot diplomának nevezték, bár valójában nem jelentett felsőfokú végzettséget. Ide sorolhatók az óvó- és tanítóképzők, bába- és ápolóképzők stb.).

Technikumok (az általános iskolára épülő, felvételi vizsgák alapján beiskolázó, szakmát és érettségit jelentő, diplomát adó középfokú intézmény; a képzési idő 4-5 év).

Főiskolák (érettségizett tanulók szakirányú képesítését biztosító 4 éves képzési idejű oktatási intézmények, melyek sikeres elvégzése után felsőfokú diplomát szerezhettek a hallgatók).

Egyetemek (érettségizett tanulók tudományos és szakirányú képzését biztosító felsőfokú oktatási intézmény, melyekben a képzési idő 5-6 év).

Aspirantúra (az egyetemeken működő doktori iskola, 3 éves képzési idő és a disszertáció megvédése után kandidátusi végzettséget nyújt).

1973-tól, előbb kísérleti jelleggel, a kisebbségi területeken előkészítő, vagy úgynevezett nulladik osztályokat szerveztek hatéves beiskolázási korhatárral, a kisebbségek „felzárkóztatása” érdekében. A későbbiekben ezt kiterjesztették az orosz és ukrán tannyelvű iskolákra, így tizenegy éves lett az egységes általánosan képző kö-

zépiskola. Az oroszok lakta vidéken nagyon nehezen fogadták a hatéves beiskolázási korhatárt, így egészen napjainkig engedélyezik a három évfolyamos elemi iskolák működését, hétéves beiskolázási korhatárral. Ebben az esetben a tanulók a harmadik osztály után egyből az ötödikben folytatják tanulmányaikat. A középiskolák szerkezete tehát 11 éves oktatásnál: 3(4) + 5 + 2.

Ukrajna függetlenségi nyilatkozatának kikiáltása előtt már megkezdődtek az oktatással kapcsolatos, annak reformját sürgető viták a sajtó hasábjain, majd napvilágot láttak a köztársaság különböző régióiban kidolgozott koncepciók. Az Ukrán Oktatási Minisztérium 1992-ben fogadta el a közoktatás koncepcióját (Pro koncepciju szerednyoji zagalynoosvitynoji skoli Ukrajini, 1992, Informacujnij zbirnik Minyisztyersztva Narodnoji Oszviti Ukrajini, 1992 N 4: 1-8).

A sajtóban olvasottakból kitűnt, hogy az oktatás szerkezete kapcsán két elképzelés van az országban. Míg a nyugati megyékben szerettek volna visszatérni a régi oktatási szerkezethez (líceumok, gimnáziumok létrehozását, visszaállítását szorgalmazták), addig a főleg oroszok lakta keleti megyék továbbra is a kialakult szovjet oktatási rendszert kívánták megőrizni. Ez a kettősség az Ukrán SZSZK 1991-es oktatási törvényében is fellelhető, amit 1996-ban módosítottak. A törvény szerint az oktatás vertikális szerkezete a következő:

- iskola előtti nevelés;
- általános középfokú képzés;
- iskolán kívüli képzés;
- szakmai-technikai képzés;
- felsőfokú képzés;
- diploma utáni képzés;
- aspirantúra;
- doktorantúra;
- önképzés (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:15).

Az **iskola előtti nevelés** a családi nevelést, valamint a különböző intézményi (bölcsődei, óvodai, magán) nevelést jelenti. A törvény nem teszi kötelezővé az iskola előtti intézményes óvodai felkészítést. (Zakon Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:16)

Az **általános középfokú képzést** nyújtó oktató-nevelő intézetek fő típusa az **általános három fokozatú középiskola**. Az I. fokozat az *elemi iskola* (pocsatkova skola), a II. fokozat az *alapiskola* (osznovna skola), a III. fokozat *felső osztályok* (sztarsa skola).

Mind az oktatási törvény, mind a középfokú képzést szabályozó, a parlament által 1998-ban első olvasatban elfogadott törvénytervezet az általános középiskola mellett más típusú középszintű oktatási intézményeket is megnevez:

a *gimnáziumot* (humán szakirányú, II—III. fokozatú tehetséggondozó oktatási intézmény);

a **líceumot** (III. fokozatú természettudományi, technikai és szakirányú képzést nyújtó tehetséggondozó intézmény);

a **kollégiumot** (bölcseztudományi és művészeti szakirányú III. fokozatú tehetséggondozó oktatási intézmény);

a **szakosított iskolát** (II—III. fokozatú oktatási intézmény, ahol bizonyos tantárgyat vagy tantárgyakat kiemelten oktatnak);

az **iskola-internátust** (bármilyen fokozatú oktatási intézmény a hátrányos helyzetű gyerekek számára);

a **szakirányú iskola-internátust** (a testi és szellemi fogyatékos gyerekek számára létrehozott különböző fokozatú oktatási intézmények);

az **esti és levelező iskolát** (II—III. fokozatú oktatási intézmény azok számára, akiknek nincs lehetőségük részt venni a nappali képzésben);

a **szociális rehabilitációt elősegítő iskolát** (a kiskorú törvénytörők számára létrehozott II—III. fokozatú oktatási intézmények);

a **szanatóriumi iskolát** (beteg gyerekek számára gyógykezelő intézményekben létrehozott I-III. fokozatú oktatási intézmények);

az **oktató-nevelő egyesületet** (iskola előtti vagy iskolán kívüli és általános középiskola egyesítésével létrehozott intézmény);

az **oktató-nevelő komplexumokat** (szakmai orientációt felvállaló különböző szintű és típusú oktatási intézmények egyesüléséből létrejött iskola);

a **nevelő-termelő kombinátokat** (III. fokozatújárású, városi szinten működő, szakmai tájékoztatást és alapfokú szakképzést biztosító oktatási intézmény). (Zakón Ukrajini „Pro zagalynu szerednyu oszvitu, 1998:4-5).

Az **iskolán kívüli képzést** biztosító intézményekhez a sportiskolák, művészeti iskolák különböző típusai tartoznak, ahol az oktatás önkéntes alapon az oktatási időn túl folyik. (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:19)

A teljes középfokú képzést a harmadik fokozatú iskola elvégzése jelenti. Az 1991 -es törvényben az iskolakötelezettségi korhatárt 15 évben állapították meg. A törvénymódosítás szerint ismét kötelező a teljes középfokú képzés megszerzése. (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:17)

Az elemi iskola első osztályába azokat a gyerekeket lehet beiskoláztatni, akik szeptember 1 -jéig betöltötték 6. életévüket és iskolaérettek, bár az iskolaérettség megítélésének kritériumai nincsenek lefektetve, így a kérdést formalitásként kezelik országsszerte. A legtöbb oktatási intézmény az iskolaérettség megállapításánál megelégszik a gyermek egészségi állapotát igazoló orvosi bizonylattal. A törvény engedélyezi az elemi iskolai beiskoláztatást 7 éves kortól. A falusi iskolákban az elemi osztályok megnyitását nem kötik a tanulólétszámhoz, így az akárhány jelentkező esetén megszervezhető. Az elemi iskolák továbbra is 3-4 évesek, a beiskoláztatási korhatártól függően. Az elemi iskola elvégzése után a tanulók az 5. osztályban folytatják tanulmányaikat. Az alapiskolák 5 évesek. Elvégzésük vizsgákkal zárul. A tanulók három

tárgyból vizsgáznak, anyanyelvből, pontosabban abból a nyelvből amelyen az oktatás folyt és matematikából kötelező írásbeli, egy választott tárgyból pedig szóbeli vizsgát tesznek. Sikeres vizsgák esetén megkapják a nem teljes középfokú végzettséget igazoló kimeneti bizonyítványt. Az alapiskola után folytathatják tanulmányaikat a kétéves felső osztályokban, líceumokban, kollégiumokban vagy a korábban szakiskoláknak, szakközépiskoláknak, képzőknek, technikumoknak nevezett, szakképesítést és érettségit adó I. fokozatú felsőoktatási intézményekben. Ez utóbbi intézmények érettségit is jelentő szakoklevelet (diplomát) adnak a diákoknak. Az általános középiskolában érettségizők öt tárgyból vizsgáznak. Három tárgy kötelező: írásbeli matematikából és fogalmazás vagy tartalomírás, esetleg tollbamondás anyanyelvből (illetve az oktatás nyelvéből), szóbeli Ukrajna XX. századi történelméből. További két tárgyból szóbeli vizsga választható. Az oktatási miniszter 1996. december 26-án kelt rendelete szerint az 1997-es tanévtől kezdve az anyanyelv helyett az ukrán a kötelező kimeneti vizsga mind a 9., mind a 11. osztály végén.

A különböző oktatási intézmények akkreditálása az 1994-95-ös tanévben kezdődött. Mindegyik intézménynek ki kellett dolgoznia alapszabályát, amely tartalmazza az alapító okiratot és a működési szabályzatot, az iskola óratervét, tantervet. Az akkreditálásuk a járási, területi (megyei) tanácsok hatáskörébe tartozik. A tanácsok oktatási főosztályai folytatják le az eljárást, melynek kapcsán az intézmény által kidolgozott és benyújtott alapszabályban lefektetettek mellett ellenőrzik, hogy az intézmény működéséhez szükséges tárgyi és személyi feltételek biztosítottak. Az eljárásnak az állami intézetek esetében csak jogi jelentősége van, hiszen korábban a szovjet korszakban minden kézi vezérléssel történt, és az intézményeket a rájuk vonatkozó, országosan egységes rendeletek működtették. Most az alapszabályban nemcsak azt kell feltüntetni, hogy ki az intézmény alapítója, hanem ki kell dolgozni a feladatait és működési szabályzatát. Az alapszabályokat egy megadott, a minisztériumi rendeletek könyvében megjelent panel alapján dolgozzák ki, és az állami intézmények esetében az akkreditálást formalitásként kezelik. Kevés olyan intézmény van Ukrajnában, amely a megszabott feltételeknek megfelelne, hiszen a legtöbb helyen olyan alapvető feltételt sem tudnak biztosítani, mint az épületek fűtése, fenntartása, világítása.

Az iskolák az óratervek és tantervek kidolgozásánál sem törekedtek sajátos arculat kialakítására, nagy önállóságra. Megszokták, hogy felülről mondják meg nekik, mit tegyenek. Az oktatás a volt Szovjetunió minden iskolájában a központilag meghatározott óratervek és tantervek, valamint ezek figyelembevételével megírt tankönyvek alapján folyt. A köztársaságok minisztériumai csak minimális módosításokat eszközöltek, eszközölhettek. Feladatuk és felelősségük kimerült abban, hogy lefordították a tanterveket és tankönyveket az oktatási nyelvekre, felügyelték azok végrehajtását. Kivételt képeztek az anyanyelv és nemzeti irodalom tantárgyak. A 90-es évek elején kezdődött a saját óratervek kidolgozása köztársaságonként. Az

első évekre az átmenet a jellemző. Az iskolák óraterveit a minisztériumi rendelet szabályozza, amely tartalmazza az óraterv mellett a tanév szerkezetére vonatkozó utasítást. Az USZSZK oktatási miniszterének 1991. március 26-án kelt rendelete az 1991 -92-es tanévre vonatkozóan tér el először a központtól, és tartalmaz lényeges változásokat. Az egyik fontos változás a tanév szerkezetére vonatkozik. Korábban a tanévet negyedévekre bontották, és a szünetet egy időben az egész kontinensnyi országban egyszerre adták ki, igazodva a kommunista ünnepekhez, figyelmen kívül hagyva a vallási és nemzetiségi sajátosságokat, igényeket. Az őszi szünet mindig november 4—11. (a nagy októberi szocialista forradalom kezdete), a téli december 28-január 10. (az ortodox karácsony is bele esett), a tavaszi március 21-április 1. között volt. Ez a beosztás nem tette és az állampolitika elvárásai szerint nem is tehetné lehetővé, hogy a gyerekek és családjuk megünnepelhessék nemzeti és vallási ünnepeiket. A nyolcvanas évek végén a nagy elégedetlenség, a hatalom gyengülése miatt engedélyezték a karácsony és húsvét munkaszüneti nappá nyilvánítását olyan feltétellel, hogy a későbbiekben ledolgozták vasárnap vagy más hivatalos szünnapon. Az 1991-92-es tanévre szóló miniszteri rendelet szerint az iskolák a hagyományos tanévszerkezet helyett a járási közoktatási főosztályok beleegyezésével kidolgozhatták saját tanévszerkezetüket a munkaszüneti napok engedélyezett évi keretszámán belül, figyelembe véve a régiók sajátos igényeit.

Jelentősen változott az óratervek szerkezete. A kötelező tárgyak mellett az alsó tagozaton és az általános/alapiskola első szakaszában egyéni és kiscsoportos foglalkozásokra, az általános iskola második szakaszában és a középiskolában pedig az iskola által szabadon választható tárgyak oktatására adott módot. A választható tárgyak között szerepelt a népismeret, a helytörténet, a folklór stb. Az adott tárgyak oktatása esetén helyi tantervek készítését is engedélyezték. Az 1993-94-es tanévtől kezdve az óratervek szerkezete még nagyobb mozgásteret engedélyezett az iskoláknak. Az óraterv két részből áll. Az elsőben, az úgynevezett „állami komponens”-ben azokat a tantárgyakat és a rájuk vonatkozó óraszámokat tüntették fel, amelyek országosan kötelezőek, a második részbe az iskola által választható tárgyak kerültek, melyekből meghatározott óraszám szerint kötelezően választhattak a gyerekek, a szülők véleménye, valamint az iskola lehetőségeinek figyelembevételével. Ennek a bloknak a keretén belül oktatható például a magyar nép története. Az óratervben külön tantárgy az anyanyelvű irodalom és a világirodalom.

A tanterveket a változásoknak megfelelően még nem dolgozták ki, így az átmeneti időszakban a szovjet tantervek átdolgozott, korrigált változatát használják. Az oktatási minisztérium és a módszertani oktatáskutató intézet (Insztitút Szisztyemnih Doszlidzseny) tervbe vette és dolgozik az állami normatívák kialakításán tantárgyra lebontva.

Hasonló a helyzet a tankönyvekkel is. Az új ukrán tankönyvek még nem készültek el, így a korábban kiadott szovjet tankönyveket használják, kihagyva az ideoló-

giai részeket. A minisztérium minden évben miniszteri rendelettel szabályozza az oktatásban használható tankönyvek listáját. A nemzetiségi iskolák számára ezen könyvek fordításos változata használható, ami általában néhány évet mindig késik. Amennyiben még nem készült el a fordítás, úgy a rendelet szerint az ukrán változatot kell használni. Bármilyen alternatív tankönyv hivatalos használata a minisztérium jóváhagyásával lehetséges, de mint kiegészítő könyv, vagyis módszertani segédanyagként más könyv használata is lehetséges, pontosabban egyelőre ilyen könyvek használata ellen nem léptek fel erősen.

A **szakmai-technikai képzés** oktatási intézményei alatt a különböző szintű szakképző intézeteket, a nagy vállalatok keretein belül működő szervezett oktatást, átképzést folytató, a munkanélküliek átképzésével foglalkozó intézeteket értik. Az intézmény elvégzése után a tanulmányaik alatt elért minősítésnek megfelelő kategóriájú szakmunkás (kvalifikovaniy robotnyik) képesítést kaphatják a végzősök. (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:19-20).

A **felsőfokú képzést** biztosító oktatási intézményekhez tartoznak a különböző képzők, technikumok, college-ek, főiskolák, konzervatóriumok, akadémiák, egyetemek. Ez azt jelenti, hogy a korábbi rendszerben létrehozott középfokú szakképzést is besorolták a felsőfokú képzéshez. A felsőoktatási intézmények státusát akkreditálásuknak megfelelően négy szintben állapították meg.

Az *első(I.) fokozatúnak* akkreditált felsőoktatási intézményekhez a technikumok, a különböző képzők és általában érettségit is adó szakiskolák tartoznak (Vocational and Technical Schools).

A *második (II.) fokozattal* rendelkező akkreditált felsőoktatási intézeteknek a collegek és más hasonló szintű intézetek minősülnek.

A *harmadik (III.) és (IV.) fokozatúnak* minősülnek az akkreditálás eredményétől függően a főiskolák, egyetemek, konzervatóriumok, akadémiák.(Institutes, Conservatories, Academies, Universities).

A felsőoktatási intézmények akkreditálása most folyik. A minisztérium kidolgozta az akkreditálás feltételeit. Az állami intézmények esetében bizonyos bürokratikus eljárások betartásával történik, de valójában szintén formalitás, mint a középszintű intézményeknél, hiszen évtizedek óta működő intézményekről van szó. Jelentősége abban van, hogy megerősíti az intézmény jogi helyzetét, státusát, bár az akkreditálás feltételeinek kevés felel meg közülük. Van arra is példa, hogy bizonyos szakok esetén az intézmény általános fokozatától eltérő akkreditálási szintet határoznak meg, például egy IV. fokozatú egyetemen bizonyos szakok csak III. fokozatú diplomát adhatnak ki. Jóval nagyobb figyelmet szentel a minisztérium az új intézmények akkreditálására. Ebben az esetben kétlépcsős eljárás történik. Minden intézménynek előbb az oktatásra feljogosító engedélyt, a licenciát kell megszerezni, majd az első évfolyam kibocsátása előtt kezdeményezhető az akkreditálás. Az akkreditálási eljárás során megvizsgálják, hogy az intézmény tárgyi feltételeiben, az oktatók szakmai

felkészültsége és képesítése, a hallgatók tudása szempontjából megfelel-e az általa kért fokozatnak. A kezdeményezés után mind a licencia, mind az akkreditálás esetén az Állami Akkreditálási Bizottság dönt. A testület a benyújtott dokumentumok, a kijelölt minisztériumi alkalmazottak helyszíni vizsgálata és jelentése alapján hoz döntést. Az Állami Akkreditálási Bizottság Ukrajna vezető állami egyetemeinek a rektoraiából, minisztériumi tisztségviselőkből, oktatási szakembereiből áll. Munkájukra jellemző, hogy mivel tagjai általában évtizedek óta magas állami pozíciókat töltenek be, egyértelműen törekednek a korábbi struktúra konzerválására, a saját, és így az állam monopóliumának megőrzésére a felsőoktatás terén.

A felsőoktatási intézmények óratervét a minisztérium által kidolgozott alapóratervekből a lehetőségeknek megfelelően maguk állítják össze, amit a minisztérium engedélyez. Az óratervek kredit rendszerű felépítésűek, egy kredit egy féléves, heti két órában oktatott tantárgy. A felsőoktatási intézményekben a tanév 17 és 18 hetes szemeszterekből áll. Az óraterv általában három nagy részre tagolható. Az első rész azon általános ismereti egy-két kredites tárgyat tartalmazza, amelyeket Ukrajna mindegyik felsőoktatási intézményében a megadott óraszámoknak megfelelően oktatni kell (pl. szociológia, filozófia, vallástörténet, Ukrajna történelme, hivatali ukrán nyelvtan, politológia, kultúrtörténet, esztétika stb.). A második blokkba a szaknak megfelelő tudományterület elméleti tárgyai tartoznak. A harmadik blokkot a szakmára felkészítő stúdiumok alkotják. A tanterveket az iránytantervek alapján az intézmény tanárai állítják össze, amit a tanszékek, tudományos tanácsok jóváhagyása után használhatnak.

A felsőoktatási intézmény elvégzésével a következő képesítést szerezhetik a hallgatók:

iffjú szakember (Molodsiy Szpecialiszt - Junior Specialist); az I. fokozattal akkreditált intézmények (technical and similar schools) által kiállított képesítés, amely az érettségi utáni legalább 2 éves képzést zár;

baccalaureus (Bakalavr-Bachelor); a legalább II. akkreditálású fokozatú intézmények (Colleges) végzőseinek adható az érettségire épülő legalább 4 éves képzés után;

szakember, magiszter (Szpecialiszt, Magisztr-Diplom - Specialist, Master); a III. és IV. fokozattal bíró intézmények (Institutes, Academies, Universities and Insitutes) által kiadható képesítés. A Diplom-Specialist az érettségi után 5-6 éves képzés alapján szerezhető meg, a Master fokozat 6 éves tanulmányi idő után (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996 Reuhl, Pogrebnyak, 1997).

A képzési oklevelek megszerzésének feltételeit a minisztérium külön rendeletben rögzíti.

A **diploma utáni képzés** alatt Ukrajnában az alapképzetségre épülő új szakma elsajátítását, másoddiploma megszerzését, az adott alapképzetségnél megfelelő területen szerzett ismeretek bővítését, az intematurát értik, amit a felsőoktatási intéze-

tekben, akadémiákon, vagy külön erre a célra létrehozott továbbképző és átképző intézetekben, tudományos kutatóközpontokban szerezhethetnek. (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:23-24)

Az aspirantúra és doktorantúra intézményi kereteiről nem rendelkezik az oktatási törvény, csak megállapítja, hogy az egyes felsőoktatási intézmények, tudományos intézetek szakosított tudományos tanácsa az Ukrán Minisztertanács által meghatározott megfelelő eljárás lebonyolítása után **a tudományok kandidátusa** (Kandidat nauk, comparable to doctoral degrees in Western countries, CSC) és **a tudományok doktora** (Doktor nauk, comparable to Habilitation, DSC) fokozatokat adhatja az arra érdemeseknek (Zakón Ukrajini, „Pro Oszvitu”, 1996:16, Reuhl, Pogrebnyak, 1996).

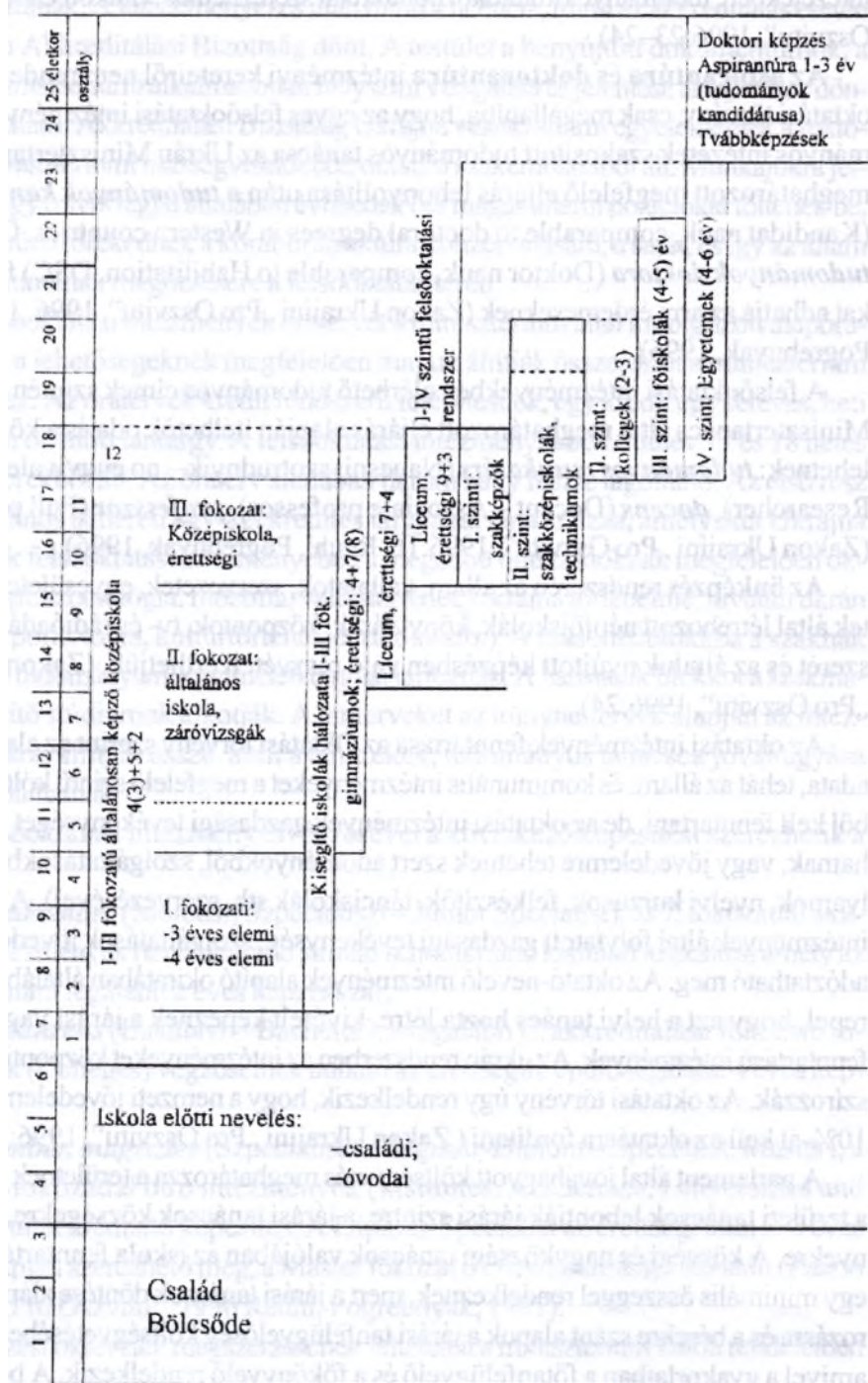
A felsőoktatási intézményekben elérhető tudományos címek szintén az Ukrán Minisztertanács által meghatározott eljárás alapján ítélték oda és a következők lehetnek: **tudományos munkatárs** (Naucsnij szotrudnyik - no equivalent Senior Researcher), **docens** (Docent - Associate professor), **professzor** (Full professor) (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:16, Reuhl, Pogrebnyak, 1996).

Az önképzés rendszerén az állam, vállalatok, szervezetek, egyesületek, intézetek által létrehozott népfőiskolák, könyvtárak, központok, tv- és rádióadások rendszerét és az általuk nyújtott képzésben való részvételt érthetjük. (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:24).

Az oktatási intézmények fenntartása az Oktatási törvény szerint az alapítók feladata, tehát az állami és kommunális intézményeket a megfelelő szintű költségvetésből kell fenntartani, de az oktatási intézmények gazdasági tevékenységet is folytathatnak, vagy jövedelemre tehetnek szert adományokból, szolgáltatásokból (tanfolyamok, nyelvi kurzusok, felkészítők, tánciskolák stb. szervezésével). Az oktatási intézmények által folytatott gazdasági tevékenység, szolgáltatások jövedelme nem adóztatható meg. Az oktató-nevelő intézmények alapító okiratában általában az szerepel, hogy azt a helyi tanács hozta létre, kivételt képeznek a járási vagy területi fenntartású intézmények. Az ukrán rendszerben az intézményeket központilag finanszírozzák. Az oktatási törvény úgy rendelkezik, hogy a nemzeti jövedelem legalább 10%-át kell az oktatásra fordítani (Zakón Ukrajini „Pro Oszvitu”, 1996:32-33).

A parlament által jóváhagyott költségvetés meghatározza a területnek járó részt, a területi tanácsok lebontják járási szintre, a járási tanácsok községekre, intézményekre. A községi és nagyközségi tanácsok valójában az iskola fenntartására csak egy minimális összeggel rendelkeznek, mert a járási tanácsok döntése alapján a tatarozásra és a bérekre szánt alapok a járási tanfelügyelőség költségvetésébe kerülnek, amivel a gyakorlatban a főtanfelügyelő és a főkönyvelő rendelkezik. A bevett gyakorlat szerint az iskolákban dolgozók bérét a járási közoktatási főosztály számfejti, és az igazgatók adják ki a pedagógusoknak. A legtöbb intézménynek a közoktatásban nincs saját számlája, könyvelője. A tatarozásra fordítható összegek elosztása a

2.1. ábra. Az ukrainai oktatás szerkeze

járásban a „célszerűség és hatékonyság” szempontjait figyelembe véve történik. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy nem mindegyik iskola részesül minden évben a tatarozásra, felújításra nekik járó összegből, hanem az összegek „szétaprózása” helyett egy-egy rászoruló intézmény felújítására fordítják a pénzt. Annak eldöntése, hogy melyik a rászoruló intézmény, a járási főtanfelügyelő és főkönyvelő feladata. A kisebb felújítási munkálatokat, a villany-, vízdíjat, esetenként a fűtőanyagot a községi tanácsok fizetik. Az egyre szűkülő gazdasági lehetőségek miatt egyre nagyobb anyagi terhet kénytelenek átvállalni a szülők. Például a tantermek teljes felújítását annak minden költségvonatával az osztályfőnökök irányítása és szervezése alatt minden évben és mindegyik iskolában maguk a szülők kénytelenek elvégezni.

A tanügyi igazgatás szerkezete

A közoktatás, a felsőoktatás és részben a szakképzés (ez utóbbi az ágazati minisztériumokhoz is tartozik) az Ukrán Oktatási Minisztérium irányítása alatt működik. A minisztérium szakmai felügyeletéhez tartoznak a területi tanácsok oktatási főosztályai, melyek felügyelik a járási tanácsok főosztályait. A járási oktatási főosztálynak három nagy egysége van: a könyvelőség, a tanfelügyelők és a módszertanosok csoportja. A tanfelügyelők feladata lenne az iskolákban folyó oktató-nevelő munka minőségének ellenőrzése, a módszertani szakcsoport feladata, hogy szaktanácsadással segítsék a pedagógusok munkáját. A gyakorlatban a két csoport munkája nem különül el, és abban merül ki, hogy közösen ellenőrzik az iskolákat, hol szaktanácsadás, hol ellenőrzés címen. Az iskolákat ötévente tüzetes ellenőrzésnek vetik alá, ezt hívják „frontális ellenőrzésnek”. Két ciklus között tematikus ellenőrzéseket tartanak. Ennek lényege, hogy egy-egy tantárgy oktatásának a szintjét, esetleg az iskolai dokumentáció állapotát vizsgálják. Még napjainkban is sokszor a tematikus ellenőrzéseknél ideológiai kérdéseket vizsgálnak, például az ukrán állami jelképek és alkotmány iránti tisztelet kialakítása a tanórákon.

A járási oktatási főosztályok feladata az intézmények minősítése, működési engedélyük kiadása, felülvizsgálata, akkreditálásuk. A területi oktatási főosztályok hatáskörébe a területi szintű oktató-nevelő intézmények akkreditálása tartozik. A III-IV. fokozatú felsőoktatási intézmények a minisztérium hatáskörébe tartoznak, de bizonyos szakmai felügyeletet a területi oktatási osztály is gyakorol. A területi oktatási főosztályon külön egység foglalkozik a felsőoktatási intézményekkel, külön egység a közoktatással.

A pedagógusképzés és továbbképzés

A tanítókat és óvónőket a középfokú, alapiskola után felvételik alapján beiskolázó I—II. fokozatú felsőoktatási intézetekben és III. fokozatú főiskolákon képezik. Mindkét intézmény diplomáját elfogadják, csak a bérbesorolásnál kerülnek egy

kategóriával feljebb a főiskolát végeztek. A tanárokat III. fokozatú tanárképző főiskolákon, IV. fokozatú tanárképző egyetemeken, illetve IV. fokozatú, tanári képesítést is adó egyetemeken készítik fel a pályára. Mindhárom típusú intézményben végzett hallgatók elhelyezkedéskor egyforma elbírálásban részesülnek, és a diplomájuk alapján bármelyik középszintű oktatási intézményben taníthatnak. Az I–II. akkreditálási fokozattal rendelkező felsőoktatási intézményben csak egyetemi diplomával rendelkező pedagógusokat alkalmaznak. Az egyetemeken és főiskolákon szintén egyetemi diploma az alkalmazás alapfeltétele, és bizonyos számú (legalább a tanári gárda 60%-a) tudományos fokozattal rendelkező főállású tanár alkalmazása szükséges. A továbbképzéseket a nagyobb városokban, területi központokban létrehozott pedagógus-továbbképző intézetek szervezik. Egyes intézeteknek lehetőségük van pedagógiai aspirantúra indítására, amennyiben az ehhez szükséges személyi feltételek adottak és a képzést akkreditálták. A oktatási intézményekben dolgozók számára ötévente kötelező részt venni egy háromhetes továbbképzésen, ami része a szakmai minősítés rendszerének. A szakmai minősítésről az Oktatási törvény is rendelkezik. Kimondja, hogy minden pedagógusnak az Ukrán Oktatási Minisztérium külön rendelete által meghatározott időközönként és meghatározott eljárás szerint attesztáción kell átmennie. Ez lényegében a pedagógus munkájának minősítését jelenti, ahol bizonyos kategóriába sorolják, amittől függ a fizetése. A hatályos rendelet szerint öt évben egyszer kötelező jelleggel attesztálni kell minden pedagógust, de saját kezdeményezésre minden második évben megejthetik a minősítést; a friss diplomások csak hároméves pedagógiai munkaviszony letöltése után kezdeményezhetik az eljárást. Az attesztációt a járási tanügy által létrehozott bizottság folytatja le, amely iskolánként is létrehoz egy bizottságot erre a feladatra. Az iskolai bizottság tagjai az igazgatóságon kívül vezető pedagógusok, társadalmi szervezetek képviselői. A bizottság a hatályos rendeletek által meghatározott számú óralátogatás mellett megvizsgálja, milyen szaktárgyi módszertani témakörrel foglalkozik a pedagógus, aki az adott témával kapcsolatos szakreferátumot készít és terjeszt a bizottság elé. Az iskolai bizottság véleményezi a benyújtott anyagot és a személyes tapasztalatokat, majd javaslatot tesz a kategóriára, amit a járási bizottság elé terjeszt. A gyakorlatban az eljárás sok esetben a személyi konfliktusok melegágya, hiszen egyazon tantestület tagjai ellenőrzik egymást, vagy az egész eljárás elveszti komolyságát és bürokratikus formalizmussá válik. Ennek egyik oka, hogy nem tudtak (lehet-e egyáltalán?) kidolgozni objektív mérőeszközt a pedagógusi munka minősítésére. A bérbesoroláskor a következő kategóriákat kaphatják a pedagógusok növekvő sorrendben: szakember (kezdő diplomás), II. kategóriájú pedagógus, I. kategóriájú pedagógus, legfelsőbb kategóriájú pedagógus. A bérkategóriák mellett a pedagógusoknak az „attesztálás” eredményeként címek is odaítélhetők: vezető pedagógus (sztarsij vcsitely), módszerész, módszertani szaktanácsadó (vcsitely metogyiszt), Ukrajna

tiszteletbeli pedagógusa cím (zaszluzsenij vcsitely Ukrajini). A végzettség, a különböző kategóriák, címek figyelembevételével állapítják meg, hogy milyen bérbesorolásba kerül az illető kolléga az országos szakmai bérskála alapján. Az országos szakmai bérskála 40 pozícióból áll. A pedagógusi bérek a 14—21. pozíciók között mozognak. Az országban a béreket a kilencvenes évek második felében több hónapos késéssel folyósították. Voltak olyan járások, ahol 5 hónapig nem kaptak fizetést a pedagógusok, ami az iskolák oktatási színvonalának zuhanásához vezetett.

Reális képet kapunk az oktatás állapotáról Ukrajnában az oktatási minisztérium 1997 szeptemberében készített jelentése alapján.

Ahhoz, hogy zökkenőmentesen megkezdhessék az 1997/98-as tanévet Ukrajnában, a kormány 17 megyének 62 millió hrivnya értékben adott célirányos segélyeket és kölcsönöket.

Az országban 1997. szeptember elsejei állapot szerint 19,5 ezer óvoda, 21,3 ezer általános középiskola, 996 szakközépiskola, 682 iskola-internátus, 787 felsőoktatási intézmény működött.

A tanév kezdetéig 40 gimnáziumot nyitottak, így most a számuk 203, ahová 124,6 ezer tanuló jár, és 32 líceumot, így összesen 191-re emelkedett a számuk, 77,8 ezer tanulónak biztosítva tanulási lehetőséget. A minisztertanács rendeletével 93 I—II. fokozatú felsőoktatási intézmény került az Oktatási Minisztérium hatáskörébe, melyek korábban más ágazati minisztériumhoz tartoztak. 150 szakmunkásképzőt szüntettek meg vagy vontak össze magasabb szintű intézménnyel. Összesen 202 önálló jogi státusszal rendelkező I—II. fokozatú felsőoktatási intézmény szűnt meg. Bázisukon 146 felsőoktatási intézmény létesült, melyek közül 24 rendelkezik önálló jogi státusszal, 104 valamely III—IV. fokozatú felsőoktatási intézmény részeként működik, 18 mint I—II. fokozatú felsőoktatási intézmény kihelyezett tagozata. Az 1996-os év eredményeként könyvelhető el a Kremencsugi Állami Politechnikai főiskola, a Donyecki Főiskola, a Munkácsi Technológiai Főiskola, az Ungvári Állami Informatikai és Jogi Főiskola, az Ukrán Állami Vámügyi Akadémia megnyitása (Dopovidna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsalynogo roku v zakladah osviti Ukrajini, Dodatok do risennya kolegihi Minoszviti Ukrajini N 19/4—5 24.09.97 r., Informacijnij zbirik MinyisztyersztvaNarodnoji Osvviti Ukrajini, 1997 N22,9-12 o).

A felsőoktatási intézményekben több mint 4 ezer helyet biztosítanak a falusi fiatalok célirányos felsőoktatási továbbtanulására. Több mint 7 millió gyerek kezdte meg tanulmányait a középiskolákban, közülük több mint 645 ezer elsőosztályos; 498,5 ezer a szakmai-technikai képzésben részt vevők száma, akik közül 217,4 ezer első; 1,5 millió főiskolai-egyetemi hallgató van az országban, akik közül 400 ezer első. Teljes középiskolai végzettséget szeretne szerezni 635,9 ezer diák, vagyis az alapiskolát végzettek 95,6%-a, akik nagy része (424,5 ezer) a 10. osztály nappali tagozatára iratkozott be (ez az alapiskola végzőseinek 63,8%-át teszi ki). Az

országban 358,1 ezren tanulnak ukrán nyelven, ami a tanulók 65,6%-a, viszont az elsősöknek már 71,4%-a tanul ukránul (Dopovidna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsalynogo roku v zakladah oszviti Ukrajini, Dodatok do risennya kolegihi Minoszviti Ukrajini N 19/4-5 24.09.97 r., Informacijnij zbirnik Minyisztye0rsztva Narodnoji Oszviti Ukrajini, 1997 N22:12).

Ukrajnában 110 ezer pedagógus dolgozik az óvodákban, 540 ezer feletti a száma a középiskolákban dolgozóknak, 60 ezer feletti a mérnökpedagógusok száma a szakmai-technikai képzést folytató intézményekben. A felsőoktatási intézményekben 120 ezren dolgoznak, akik közül 5,8 ezer a tudományok doktora, 36 ezer a tudományok kandidátusa, fokozattal rendelkezik (Dopovidna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsalynogo roku v zakladah oszviti Ukrajini, Dodatok do risennya kolegihi Minoszviti Ukrajini N 19/4-5 24.09.97 r., Informacijnij zbirnik Minyisztyersztva Narodnoji Oszviti Ukrajini, 1997 N 22:16-17.).

1997. szeptember 10-re 340 millió (kb. 340 millió német márka) hrivnya a bérek elmaradása. Az 1996-os esztendőért 200 millió hrivnya bérrel tartozott az állam a pedagógusoknak 1997-ben. Az 1997. év 8 hónapja alatt 700 óvodai férőhelyet kellett megszüntetni. A betervezett építkezések, fejlesztések 21 %-a valósult meg. A 43 megkezdett óvodából 6 volt átadva, és közben 88 faluban be kellett zárni az elemi iskolát. A szakiskolák számára tervbe vett építkezésekből 19 épületet, 15 diákszállót nem építettek fel (Dopovidna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsalynogo roku v zakladah oszviti Ukrajini, Dodatok do risennya kolegihi Minoszviti Ukrajini N 19/4-5 24.09.97 r., Informacijnij zbirnik Minyisztyersztva Narodnoji Oszviti Ukrajini, 1997 N22:17-22).

Az 1996/97-es tanévben a közoktatásban szükséges könyvek 21,2%-ának kiadását tudták fedezni, a felsőoktatásban ez a mutató mindössze 16,4%-ot tesz ki. Jelentős visszaélésekre derült fény a felsőoktatásban a felvételi vizsgák ellenőrzésekor (Dopovidna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsalynogo roku v zakladah oszviti Ukrajini, Dodatok do risennya kolegihi Minoszviti Ukrajini N 19/4-5 24.09.97 r., Informacijnij zbirnik Minyisztyersztva Narodnoji Oszviti Ukrajini, 1997 N22:21).

A helyzet stabilizálására a közoktatás terén 10 millió hrivnya gyorssegélyre lenne szükség a minisztérium szerint.

Azóta a helyzet nem változott. Kifizették ugyan az 1996-os bérelmaradásokat, de az állam hátraléka helyenként továbbra is meghaladja a négy hónapot, annak ellenére, hogy a tanév folyamán az ország legkülönbözőbb pontjain sztrájkoltak a pedagógusok, de az országos sztrájkot nem sikerült megszervezni.

2000. szeptember 1-jére kifizették a bérelmaradásokat, igaz, az infláció következtében már csak negyedét érte, így a tanév első napjára a szakszervezetek országos gyűléseket hirdettek fizetésemelés követelésére.

Összefoglalás

Az ukrán oktatási törekvések az évtized elején, a függetlenség elnyerése után igazodtak az európai törekvésekhez, legalábbis a határozatok és a deklarációk szintjén. Az új oktatási törvény szerkezetében meghagyta a szovjet-orosz típusú centralizált oktatási rendszert, egy keskeny folyosót nyitva az európai típusú oktatási szerkezetnek. A társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölésére létrehozott és a maga idején haladó, egységes és kötelező komprehenzív iskolák a szocializmus által irányított rendszerben középszerűvé torzultak, már sem a tehetséges és tanulni vágyó gyerekek, sem a kevésbé törekvők igényeit nem elégítették ki.

A lokális elit (amely már korábban is külön, jól felszerelt, úgynevezett tagozatos iskolákba járatta gyermekeit) szorgalmazására jöttek létre a tehetséggondozó oktatási intézmények, a líceumok és a gimnáziumok. A szervezésük az évtized fordulóján megkezdődött, különösen a nyugati részeken, azokon a területeken, amelyeken volt ennek hagyománya, viszont az erős orosz hagyományokban gyökerező kulturális örökségű, főleg az ország bal parti részein élő népesség ragaszkodott a megszokott szerkezethez. Az oktatási törvény mindkét törekvésnek meg kívánt felelni. Hasonló tendenciákat tapasztalhatunk, ha az oktatás tartalmát és irányítását vizsgáljuk. A centralizált több lépcsős irányítás feloldásáról ugyan határoztak az ukrán oktatási koncepcióban, de a gyakorlatban mindez nem, vagy alig valósult meg. Egyedül az óraterv és az évközi szünidők alakításában van az iskoláknak és helyi önkormányzatoknak némi beleszólásuk, egyéb kérdésekben, mint az oktatási intézmények tanterve, költségvetése és annak felhasználása, a tanárok kinevezése, a járási oktatási főosztályok és azok vezetői döntenek. A tervekhez nem rendeltek megfelelő többlet pénzeszközöket, és a gazdasági „mélyrepülés” miatt még a törvényileg elfogadott minimumot sem tudják biztosítani. Az oktatási intézmények fenntartása komoly gondot okoz minden területen. Az iskolákban rendszeressé váltak a szénzünetek, a tantermek felújítását önerőből a szülők végzik. A pedagógusok többhónapos bérelmaradása erkölcsileg bomlasztja az oktatást, és erőteljesen rányomja bélyegét a munka és a teljesítmény színvonalára, a felsőoktatási intézményekben ez a korrupció és protekció virágzásához vezetett.

III. A KARPATALJAI MAGYAROK HELYZETE

3.1 Kárpátalja mint geopolitika egység

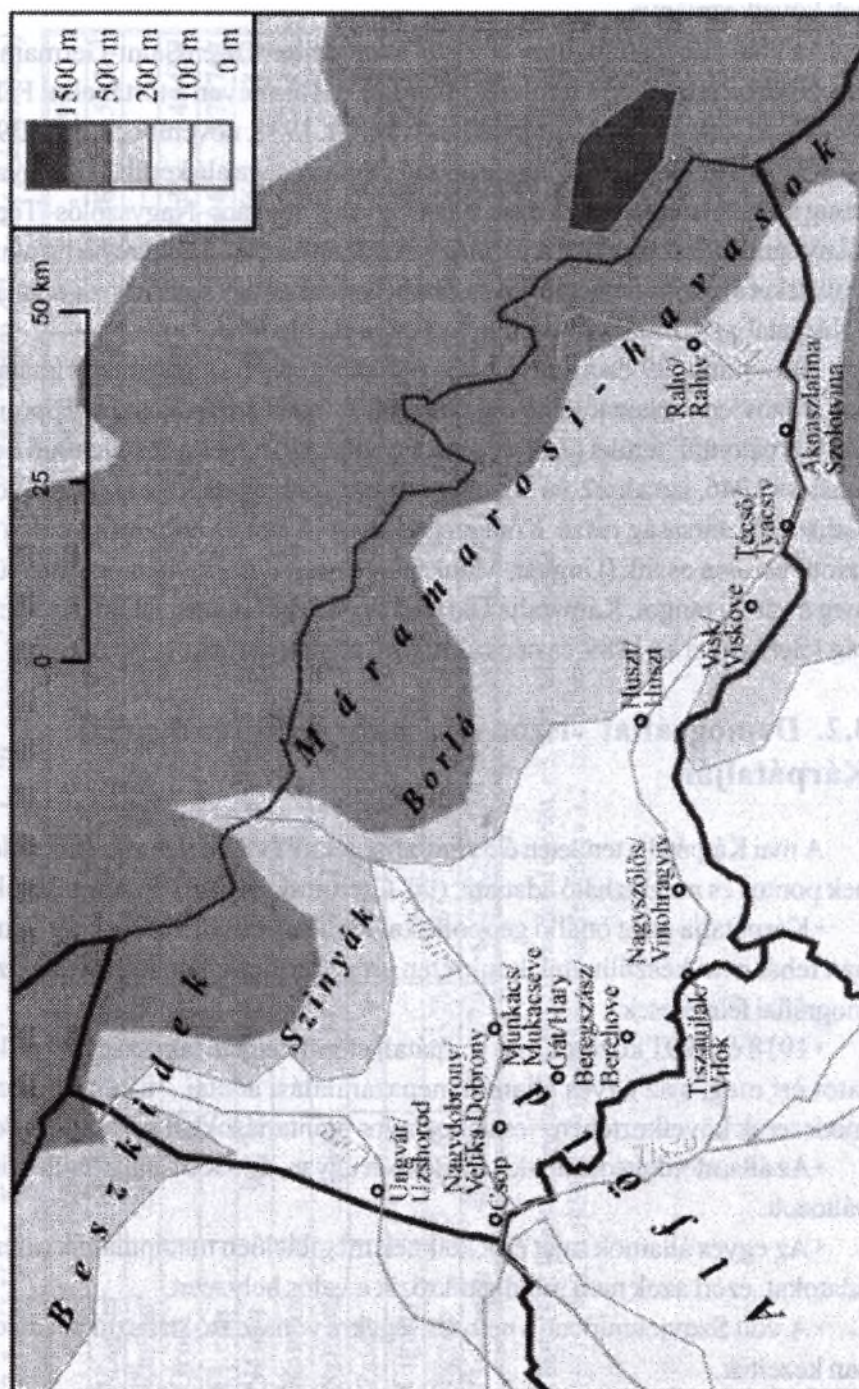
Kárpátaljának a mai Ukrajna Kárpátontúli területeként (ukránul Zakarpatszka oblaszty) számon tartott, 12.800 km²-nyi régiót tekintjük, amelyet északról Lengyelország, Ukrajna Lemberg (Lvivi), keletről Ivano-Frankivszki területe, délről Románia, délnyugatról Magyarország, nyugatról pedig Szlovákia határol. Mintegy természetes határként keletről a Kárpátok, délről pedig az államhatár mentén kanyargó Tisza folyó öleli körül (Magocsi 1996:25).

A magyarság körében a terület Kárpátalja néven lett közismert. Eredetileg a Kárpátalja elnevezés a Szerednye-Munkács-Nagyszőlős vonalában húzódó peremvidék XIX. században kialakult elnevezése. Ez terjedt át az új politikai formáció kialakulásával a Verhovinára, a Tiszahátra és Máramarosra. A terület a történelmi Magyarország Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros, illetve részben Szabolcs megyéiből kikanyarított részekből áll, és nagyjából megegyezik azzal a tájegységgel, amit a magyar földrajztudomány Északkeleti-Felvidéknek nevez. Folyóvölgyekkel tagolt hármas hegyláncsorozat teszi ki a terület négyötöd részét, amihez kapcsolódik a Szatmár-beregi-síkság egy része (ugocsai Tiszántúl, ugocsai, beregi, ungi Tiszahát, Szemye-mocsár vidéke) (S.Benedek, 1993).

A helyi szláv lakosság sajátos kultúrájával és nyelvével erősen különbözik az Ukrajna más területén élő ukránoktól, ami nemzetiségi hovatartozásának megítélése szempontjából megosztja a tudósokat. Az egyik hipotézis szerint önálló népről, a ruszinokról, ruténokról van szó, akik a magyarok által elfoglalt területeken talált szláv lakosság leszármazottai, tehát a kontinuitás alapján ők az őshonos lakosok a vidéken. Egy másik elmélet szerint a kárpátaljai őshonos szláv lakosság a honfoglaláskor itt talált ukránok leszármazottai, akik miután a honfoglaló magyarok elhódították a területet a Kijevi Fejedelemségtől, az ezeréves magyar elnyomás és asszimilációs törekvések hatására kultúrájukban, nyelvükben megváltoztak, és így az ukránság néprajzi csoportjának tekinthetők, nyelvük pedig az ukrán nyelv dialektusaként definiálható (az elméleteket összefoglalva lásd Cserniczkó, 1998).

Ezekkel teljesen ellentétes álláspontot képvisel Kobály József kárpátaljai történész. Véleménye szerint a helyi lakosság nemzetiségileg ukrán, de nincs kontinuitás a honfoglalás idején itt élt szlávok és a mostani lakosság között. Az itt talált szláv lakosság beolvadt a magyarságba. A helynevek, különösen a hidronímák, a történelmi források, a helyi szláv lakosság néprajzi sokszínűsége (néprajzilag négy nagy csoportot különböztetnek meg: dolisnyákok, bojkók, lemákok, huculok) alapján arra a következtetésre jutott, hogy az itt élő szláv lakosság Ukrajna különböző vidékeiről települt be folyamatosan a XIII. századtól kezdve (Kobály, 1997).

3.1. térkép. Kárpátalja térképe (Forrás: www.htmh.hu/terkepek)

Az itt élő szláv és magyar lakosság viszonyát nem terheli mély történelmi alapú feszültség, az érzékelhető, meglévő konfliktusok a XX. század politikai eseményeinek következménye.

Az első világháború után az 1919. szeptember 10-én Saint-Germainban aláírt szerződés értelmében a terület Podkarpatska Rus néven a történelmi Felvidék részeként a Csehszlovák Köztársasághoz került. 1938. november 2. és 1939. március 15. között a terület ismét Magyarország fennhatósága alá került. A Magyar Köztársaság a terület magyarlakta részeit az Ungvár-Munkács-Nagyszőlős-Técső vonaltól nyugatra visszacsatolta a vármegyerendszerhez, ettől keletre pedig a ruszinlakta területeket a ruszin autonómia kilátásába helyezésével egy sajátos közigazgatási egység, a Kárpátaljai Kormányzóság fennhatósága alá rendelte.

1945. június 29-én a Szovjetunió és Csehszlovákia egyezményt írt alá a területnek a Szovjetunióhoz történő csatolásáról. A mai Kárpátalja mint geopolitikai egység Kárpátöntúli terület (Zakarpatszkaja oblaszty) néven a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1946. január 22-én hozott rendelete értelmében lett az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság része. Közigazgatásilag 13 járásra és három területi (megyei) szintű városra oszlik (Ungvár, Munkács, Huszt). Ezen kívül még 7 település kapta meg a városi rangot. Kárpátalja Ukrajna egyik legsűrűbben lakott területe. A lakosság lélekszáma az 1989-es népszámlálási adatok alapján 1 245 618 fő.

3.2. Demográfiai viszonyok, migrációs tendenciák Kárpátalján

A mai Kárpátalja területén élő nemzetiségekről évtizedekre visszamenőleg nincsenek pontos és megbízható adataink (vö. Cserniczkó, 1998). Ennek több oka van.

- Kárpátalja mint önálló geopolitikai fogalom csak 1918-ban jött létre, korábban tehát nem készülhettek konkrétan erre a területre vonatkozó statisztikai, demográfiai felmérések.
- 1918 és 1991 között a mai Kárpátalja területén élő lakosság több államfordulatot ért meg, s az egyes államok népszámlálási adatai - az eltérő szemlélet és módszerek következtében - csak bizonyos fenntartásokkal hasonlíthatók össze.
- Az államfordulatokkal - kis mértékben ugyan, de - Kárpátalja területe is többször változott.
- Az egyes államok saját érdekeiknek megfelelően manipulálták a demográfiai adatokat, ezért azok nem mindig tükrözik a valós helyzetet.
- A volt Szovjetunióban a nemzetiségekre vonatkozó statisztikai adatokat titkosan kezelték.

Az alábbiakban Cserniczkó(1998) és Orosz-Cserniczkó (1999) munkáira alapozva foglaljuk össze a kárpátaljai etnikai viszonyok változását.

3.1. táblázat. *Kárpátalja lakossága anyanyelv, itt. nemzetiség szerint (1880-1989) (abszolút számokban)*

	1880	1910	1921	1930	1941	1959	1970	1979	1989
Magyar	102219	184789	<i>111052</i>	116975	233111	<i>146247</i>	151949	158446	<i>155711</i>
Ruszin	239975	334755	372278	446478	500264	-	-	-	-
Orosz	-	-	-	-	-	29599	35189	41713	49458
Ukrán	-	-	-	-	-	686464	808131	898606	976749
Német	30474	63561	<i>9591</i>	12778	13222	<i>3504</i>	4230	<i>3746</i>	<i>3478</i>
Román	-	-	-	-	-	18346	23454	27155	29485
Szlovák²	7849	<i>6344</i>	19632	34700	<i>6847</i>	12289	<i>10294</i>	<i>8914</i>	<i>7329</i>
Zsidó	-	-	80117	91845	-	<i>12169</i>	<i>10857</i>	<i>3848</i>	<i>2639</i>
Cigány	-	-	-	-	-	4970	5902	<i>5586</i>	12131
Egyéb	20763	13325	19772	31531	97145	6585	7515	7745	8638
Összesen	401280	602774	612442	734315	850589	920173	1056799	1155759	1245618

¹1880-1941 között az oroszokkal és az ukránokkal együtt, a 3.1. sz. táblázatban is.

² 1921-1930, és 1959-1979 között a csehekkel együtt, a 3.2. sz. táblázatban is.

3.2. táblázat. Kárpátalja lakossága anyanyelv, ill. nemzetiség szerint (1880-1989) (százalékban)

	1880	1910	1921	1930	1941	1959	1970	1979	1989
Magyar	25,47	30,66	18,13	15,93	27,41	15,9	14,4	13,70	12,50
Ruszin	59,80	55,54	60,79	60,80	58,81	-	-	-	-
Orosz	-	-	-	-	-	3,2	3,3	3,60	3,97
Ukrán	-	-	-	-	-	74,7	76,5	77,75	78,41
Német	7,59	10,54	1,57	1,74	1,550	0,4	0,4	0,32	~0,7
Román	1,86	1,90	-	-	1,83	2,0	2,2	2,34	2,36
Szlovák	1,96	1,05	3,21	4,73	0,80	1,4	1,0	0,76	0,58
Zsidó	-	-	13,08	12,51	9,25	1,3	1,0	0,33	0,21
Cigány	-	-	-	-	0,14	0,5	0,5	0,48	0,98
Egyéb	3,32	0,31	3,23	4,29	0,19	0,6	0,7	0,66	0,69
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

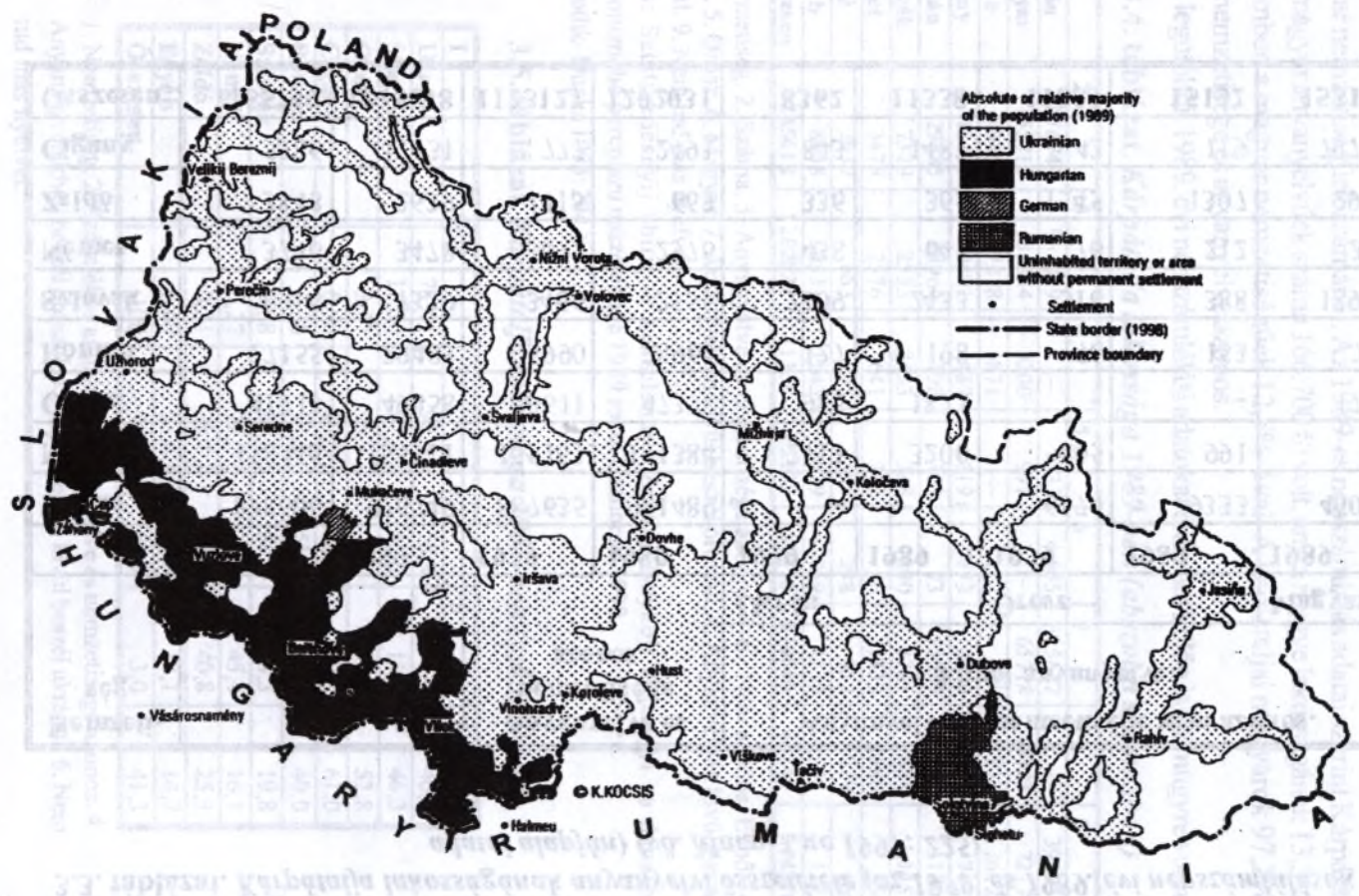
1880 és 1910: *anyanyelv* szerint, 1921 -től *nemzetiség* szerint. Az 1959 előtti népszámlálási adatok is Kárpátalja *mai* területére vonatkoznak, illetve vannak átszámítva. 1880,1910,1941: a magyarországi, 1921,1930 a csehszlovák, 1959,1970,1979 és 1989 a szovjet népszámlálási adatok alapján.

Kiszámítva a következő munkák alapján: Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941), Botlik-Dupka (1993: 286), Kocsis-Kocsisné (1992: 34-35), Sztatiszticsnyij zbimyyik Naszelennya Zakarpatszkykoi oblasztyi za dannimi vszeszojuznoho perepiszu naszelennya 1989 roku. Uzshorod. 1990,1-16
A félkövér kiemelés az előző népszámláláshoz viszonyított növekedést, a dőlt a *csökkenést* jelzi.

3.2a. táblázat. Kárpátalja lakossága és nemzetiségi megoszlása abszolút számokban és arányuk százalékban járásonként az 1989-es népszámlálás adatai alapján

SSz.	Járások	Lakosok száma	A járás lakosainak nemzetiségi megoszlása abszolút számokban és százalékokban							
			ukrán	%	Magyar	%	Orosz	%	Egyéb	%
1.	Técsői	165057	135211	81,92	6156	3,73	2982	1,81	20708	12,54
2.	Husztí	126348	166258	92,05	5747	4,60	3144	2,51	1033	0,84
3.	Ungvár v.	116101	81054	69,81	9179	7,91	16632	14,33	9236	7,95
4.	Nagyszőlősi	112611	70548	65,85	27946	25,81	2375	5,59	1792	2,75
5.	Munkácsi	104826	87345	83,31	12897	12,30	1071	1,03	3513	3,36
6.	Ilosvai	97135	95328	98,13	265	0,28	925	0,95	623	0,64
7.	Rahói	85624	70705	82,57	3511	4,10	1191	1,40	10217	11,93
8.	Beregszászi	85115	21584	25,35	56971	66,93	2881	3,40	3679	4,32
9.	Munkácsi	83308	58489	70,20	6713	8,06	12445	14,94	5661	6,80
10.	Ungvári	63 999	37662	58,32	21862	34,15	962	2,25	3513	5,28
11.	Szolyvai	55471	52319	94,31	433	0,79	1651	2,98	1068	1,92
12.	Mizshirjai	50308	49596	98,58	111	0,23	428	0,85	173	0,34
13.	Perecsenyi	32790	31326	95,53	196	0,60	791	2,42	477	1,45
14.	Nagybereznai	30464	29186	95,80	40	0,13	311	1,03	927	3,04
15.	Volóci	27154	26569	97,85	55	0,20	341	1,26	189	0,69
	Összesen	1245618	976749		155711		49458		63700	

3.2. térkép. Kárpátalja etnikai térképe (Kocsis-Kocsis-Hodosi, 1998: 94)

3.3. táblázat. Kárpátalja lakosságának anyanyelvi összetétele (az 1979. és 1989. évi népszámlálások adatai alapján) (vö. Maco-Luc 1997:225)

Nemzetiség	Száma		Anyanyelve és nemzetisége azonos		Anyanyelve és nemzetisége nem azonos.				
					Ebből anyanyelve:			Magyar	
	Ukrán	Orosz	1979	1989	1979	1989	1989		
	1979	1989	1979	1989	1979	1989	1979	1989	1989
Ukrán	898606	976749	887635	961489			6674	9333	4605
Magyar	158446	155711	155161	151384	2411	3200	805	991	
Orosz	41713	49458	40611	47378	985	1871			172
Román	27155	29485	25990	28964	127	198	76	153	73
Szlovák	8914	7329	3466	2555	2309	2433	316	388	1890
Német	3746	3478	3072	2576	438	641	176	212	36
Zsidó	3848	2639	1415	663	336	365	1545	1307	298
Cigány	5586	12131	777	2491	843	1487	42	119	7973
Összesen	1155759	1245618	1123127	1202031	8362	11338	11833	15132	15316

Anyanyelv és nemzetiség Kárpátalján nem mindig esik egybe. Azok közül, akiknek anyanyelve és nemzetisége nem azonos, a legtöbben a magyart tekintik anyanyelvüknek, s ezzel együtt a magyar anyanyelvűek száma és aránya magasabb a magyar nemzetiségűek számánál. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint Kárpátalján a magyar anyanyelvűek száma 166.700 fő volt, ami a megye lakosságának 13,3%-a, szemben a magyar nemzetiségűek 12,5%-ával. A kárpátaljai magyarok 97,2%-ának nemzetisége és anyanyelve azonos.

A legutóbbi, 1989. évi népszámlálási adatokat érdemes külön is szemügyre venni.

3.4. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben (abszolút számokban)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ukrán	976749	961489	-	9333	4.605	575627	-	392031
Magyar	155711	151384	3200	991	-	65718	17723	72178
Orosz	49458	47378	1871	-	172	-	21813	26125
Cigány	12131	2491	1487	119	7973	3440	1265	7412
Román	29485	28964	198	153	73	15056	994	11809
Szlovák	7329	2555	2433	388	1890	3781	2081	1457
Német	3478	2576	641	212	36	1333	1580	560
Zsidó	2639	663	365	1307	298	853	1079	669
Egyéb	8638	4531	1143	2629	269	4239	1571	1275
Összesen	1245618	1202031	11338	15132	15316	670046	48106	514516

1. Nemzetiség. 2. Száma. 3. Anyanyelve és nemzetisége azonos. 4-6.: Nem azonos. Ebből: 4. Ukrán. 5. Orosz. 6. Magyar. 7. Anyanyelvén kívül beszél oroszul. 8. Anyanyelvén kívül beszél ukránul. 9. Nem tud más nyelvet.

Forrás: Sztatizticsnyij zbirnyik naszelennya Zakarpatszkoji oblasztyi za dannimi vszeszojuznoho perepiszu naszelennya 1989 roku. Uzshorod. 1990.

(Vő. Botlik-Dupka 1993:284.)

3.5. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben (százalékban)

1	2	3	4	5	6
Ukrán	78,41	98,4	58,9	-	40,1
Magyar	12,50	97,2	42,2	11,3	46,3
Orosz	3,97	95,7	-	44,1	52,8
Cigány	0,98	20,5	28,3	10,2	61,0
Román	2,36	98,2	51,0	3,3	40,0
Szlovák	0,58	34,8	51,5	28,3	19,8
Német	0,27	74,0	38,3	45,4	16,1
Zsidó	0,21	25,1	32,3	40,8	25,3
Egyéb	0,69	52,4	49,0	18,1	14,7
Összesen	100	96,5	53,7	3,0	41,3

1. Nemzetiség. 2. Százalékos aránya. 3. Anyanyelve és nemzetisége azonos. 4. Anyanyelvén kívül beszél oroszul. 5. Anyanyelvén kívül beszél ukránul. 6. Nem tud más nyelvet.

Az etnikai viszonyokat a migráció is módosítja. Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy a Kárpátaljáról végleg külföldre távozók száma 1979-hez képest 1989-re megsokszorozódott, s ez a szám fokozatosan emelkedik. A táblázat adataiból is látszik, hogy az 1979-ig terjedő időszakra elsősorban a betelepülés jellemző, 1989-től kezdve azonban a kitelepülők aránya jóval magasabb. 1989, vagyis a határok átjárhatóvá válása óta a kárpátaljaiak már nemcsak a Kárpátokon túli keleti területeket célozzák meg, hanem - főként a magyarok közül - sokan vállalnak illegálisan idegenmunkát Magyarországon. A Magyarországon munkát vállalók számának növekedéséhez az is hozzájárult, hogy a Szovjetunió széthullásával a volt birodalom területén létrejött utódállamok közötti határok nehezítik az egykori szovjet köztársaságokba való utazást. Az ukrán gazdasági összeomlás következményeként jelentkező munkanélküliség is a magyarországi idegenmunkára kényszeríti a kárpátaljai lakosság egy részét. 1989 óta jóval többen szorultak arra, hogy idegenmunkát vállaljanak, mint korábban (lásd a táblázatot).

3.6. táblázat. Migrációs folyamatok Kárpátalján (%-ban kifejezve az összlakosság számához viszonyítva 1920-1991) Forrás: Szabó (1993: 64).

Év	Betelepült	Ki települt	Idegenmunkára jött	Idegenmunkára ment
1920	3,5	0,3	0,3	0,2
1939	3,6	3,4	0,4	0,2
1944	0	3,3	0,1	0,1
1946	2,8	3,1	0	0
1959	1,4	0,1	0,1	0,1
1979	1,2	0,2	1,4	0,3
1989	0,6	3,2	1,6	6,4
1990	0,2	4,9	1,4	7,7
1991	0,1	5,5	1,3	10,3

Korábban a bevándorlók által folyamatosan növekedett a régió lakossága, ma már Kárpátalja migrációs vesztesége meghaladja a betelepülők és a természetes szaporulat együttes számát. Sokak szerint a kárpátaljai magyarság kivándorlása olyan méreteket öltött, hogy komolyan veszélyezteti a közösség megmaradását (vö. pl. Dupka-Horváth-Móricz, 1990:12, Balla, 1993:81).

A kárpátaljai adatokból látható, hogy a terület legnagyobb létszámú és arányú kisebbsége a magyar. Ennek ellenére az Ukrajnában, Kárpátalján élő magyar közösségről keveset tud a nemzetközi közvélemény. Például a Minority Rights Group átfogó kisebbségi áttekintésének Ukrajnáról szóló részében említés sem található arról, hogy Ukrajnában magyarok is élnek (vö. Matvejeva-Melvin-Pattle, 1997).

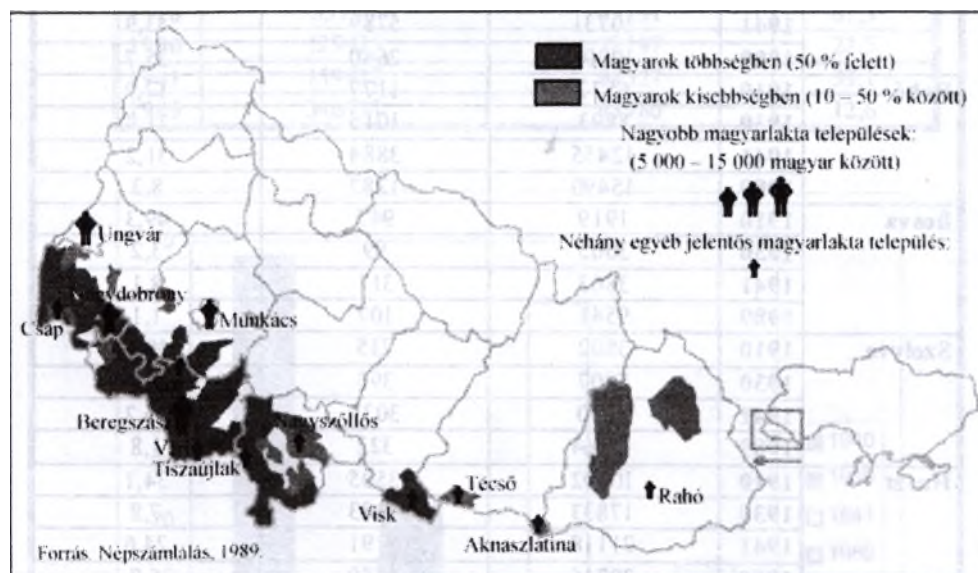
3.3. A kárpátaljai magyar közösség földrajzi elhelyezkedése

Az 1989-es népszámlálási adatok szerint az Ukrajnában élő 163.111 magyar közül 155.711 (95,4%) Kárpátalján él, a magyarság csak ebben a megyében őshonos. Bár kisebb elszórt kolóniák vannak pl. Lvivben, Dnyipropetrovszkban, jelentősebb, az ezer főt elérő magyar populáció Kárpátalján kívül nem mutatható ki (vö. 3.7. táblázat).

3.7. táblázat. Kárpátalja nagyobb nemzetiségeinek aránya (1989)
(Túr 1996 és Maco-Luc 1997: 233 alapján)

Nemzetiség	Számuk Ukrajnában	Ebből Kárpátalján él	A Kárpátalján élők aránya az országos létszámhoz viszonyítva
Ukrán	37419053	976749	2,6%
Magyar	163111	155711	95,4%
Orosz	11355582	49458	0,4%
Cigány	47917	12131	25,3 %
Román	134825	29485	21,0%
Német	37849	3478	9,2 %

3.2a. térkép. A magyarok földrajzi elhelyezkedése Kárpátalján.
Forrás: www.htmh.hu/terkepek

A mai Kárpátalja területén élő magyarság a XX. század végéig viszonylag homogén tömböt alkotott, de az összefüggő településterület máig sem szakadozott szét teljesen. A XX. századot megelőzően a magyar és szláv etnikum eltérő életmódja miatt a magyar és a szláv településterület csak keskeny sávban fedte egymást. A megye déli, síkvidéki sávját benépesítő magyarság összefüggő településszerkezete

3.8. táblázat. Kárpátalja ma városi rangú településeinek nemzetiségi összetétele. Forrás: Csernicskó (1998)

Város	Év	Összes lakos	Ebből magyar	A magyarok % - bán
Ungvár	1910	16919	13590	80,3
	1930	26675	4499	16,9
	1941	35251	27397	77,7
	1989	116101	9179	7,9
Munkács	1910	17275	12686	73,4
	1930	26102	5561	21,3
	1941	31602	20211	63,9
	1989	83308	6713	8,0
Beregszász	1910	12933	12432	96,1
	1930	19007	9190	48,3
	1941	19373	17917	92,5
	1989	29221	15125	51,7
Nagyszőlős	1910	7811	5943	76,1
	1930	11054	2630	23,8
	1941	13331	7372	55,3
	1989	25046	3171	12,6
Técső	1910	5910	4482	75,8
	1930	7417	2335	31,5
	1941	10731	5789	53,9
	1989	10297	2640	25,7
Rahó	1910	6577	1177	17,9
	1930	8893	1015	11,4
	1941	12455	3884	31,2
	1989	15490	1282	8,3
Ilosva	1910	1919	947	49,3
	1930	3065	99	3,2
	1941	3863	311	8,1
	1989	9541	107	1,1
Szolyva	1910	3802	735	19,3
	1930	5807	393	6,8
	1941	8400	3039	36,2
	1989	17764	322	1,8
Huszt	1910	10292	3505	34,1
	1930	17833	1383	7,8
	1941	21118	5191	24,6
	1989	30716	1759	5,7
Csap	1910	2318	2294	99,0
	1930	3572	2082	58,3
	1941	3498	3416	97,7
	1989	9307	3679	39,5

tulajdonképpen csak az 1920-1930-as években kezdett jelentősen felhígulni a szláv lakosság betelepítése következtében.

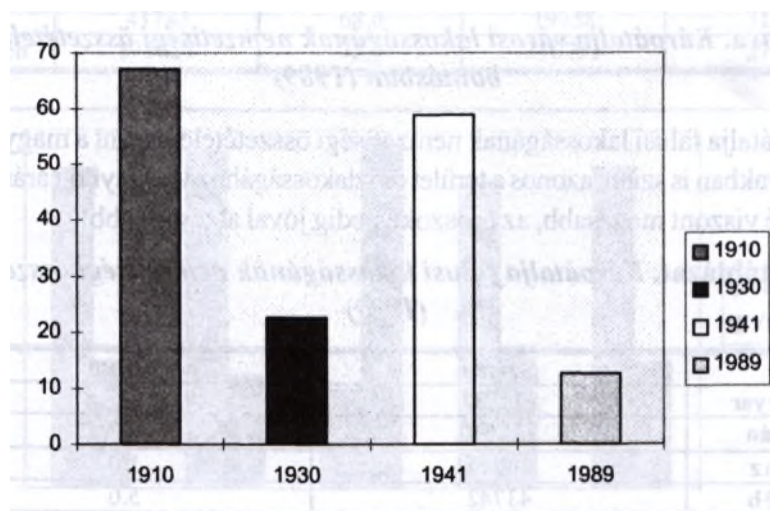
Bár a magyar településterület még ma is viszonylag pontosan körülhatárolható egység, jó néhány vegyes lakosságú települést is találunk Kárpátalján, s nemcsak a városok, hanem a falvak között is. A nemzetiségek együttélésére azonban a szegregáció, az elkülönülés jellemző. Ezt támasztja alá egy szovjet néprajzkutató vizsgálata is, mely szerint „az egyes nemzetiségek a vegyes lakosságú falvakban is tömör csoportokat alkotnak: egyes negyedeket vagy utcákat magyarok laknak, másokat ukránok. (...) A település ilyen megoszlása jellemző a városi típusú falvakra, sőt a városokra is” (Grozdova, 1971:458).

Kárpátalján ma 10 városi rangú település található: Ungvár, Munkács, Huszt, Beregszász, Nagyszőlős, Szolyva, Rahó, Técső, Ilosva, Csap. Ebben a tíz, ma városi rangú helységben a századfordulón és a századelőn a magyar lakosság aránya volt a legnagyobb (vö. 3.8. táblázat).

A magyar lakosság arányának változását Kárpátalja városaiban a 3.9. táblázatban és 3.1. ábrában foglaltuk össze.

3.9. táblázat. *A magyar lakosság aránya Kárpátalja ma városi rangú településein (1910-1989)*

	Összes városi lakos	Ebből magyar	%-ban
1910	85756	57791	67,3
1930	129425	29187	22,5
1941	159922	94 5 27	59,1
1989	346791	43980	12,6

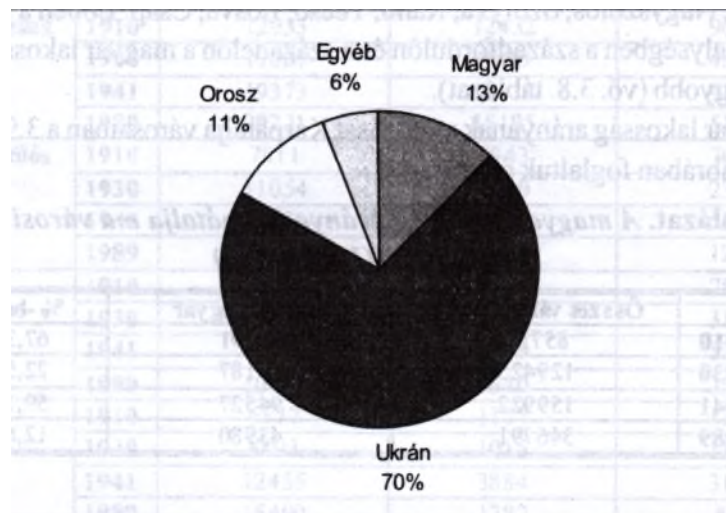

3.1. ábra. *A magyar lakosság százalékos aránya Kárpátalja ma városi rangú településein (1910-1989)*

Az 1989. évi népszámlálás szerint Kárpátalja 1.245.618 lakosa közül 346.791 fő (27,8%) élt városban, 898.827 fő (72,2%) pedig faluban.

3.10. táblázat. Kárpátalja városi lakosságának nemzetiségi összetétele (1989)

	Száma	% -ban
Magyar	43 980	12,6
Ukrán	244109	70,4
Orosz	38744	11,3
Egyéb	19958	5,7
Összesen	346791	100

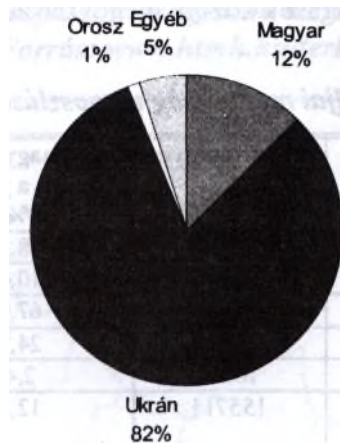

3.2. ábra. Kárpátalja városi lakosságának nemzetiségi összetétele %-os bontásban (1989)

Kárpátalja falusi lakosságának nemzetiségi összetétele szerint a magyarok aránya a falvakban is szinte azonos a terület összlakosságához viszonyított arányával, az ukránoké viszont magasabb, az oroszoké pedig jóval alacsonyabb.

3.11. táblázat. Kárpátalja falusi lakosságának nemzetiségi összetétele (1989)

	Száma	%-ban
Magyar	111731	12,4
Ukrán	732640	81,6
Orosz	10714	1,0
Egyéb	43742	5,0
Összesen	898827	100

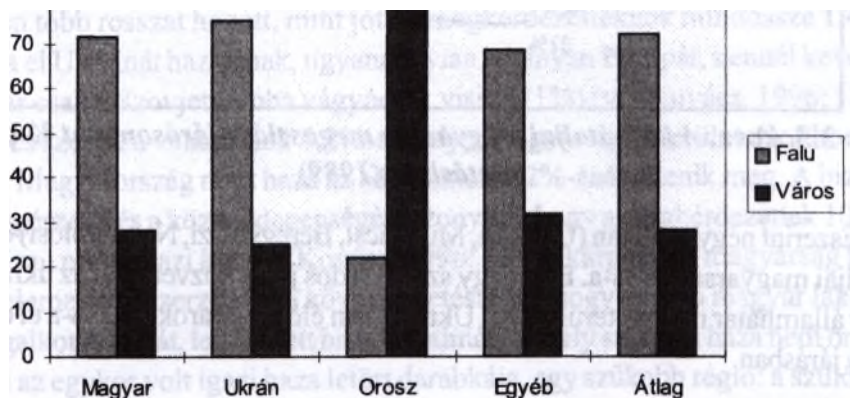

3.3. ábra. Kárpátalja falusi lakosságának nemzetiségi összetétele %-os bontásban (1989)

Ha azt vizsgáljuk meg, hogy az egyes nemzetiségeken belül milyen a városi, illetve a falusi lakosság aránya, kiderül, hogy a kárpátaljai magyarok jellemző településtípusa a falu, akárcsak az ukránoké, az oroszok nagy többsége azonban városi lakos (3.12. táblázat, 3.4. ábra).

3.12. táblázat. Kárpátalja nemzetiségeinek megoszlása településtípusonként (1989)

	Faluban	%-ban	Városban	%-ban
Magyar	111731	71,7	43 980	28,2
Ukrán	732640	75,0	244109	25,0
Orosz	10714	21,6	38744	78,4
Egyéb	43 742	68,6	19958	31,4
Összesen	898827	72,2	346791	27,8

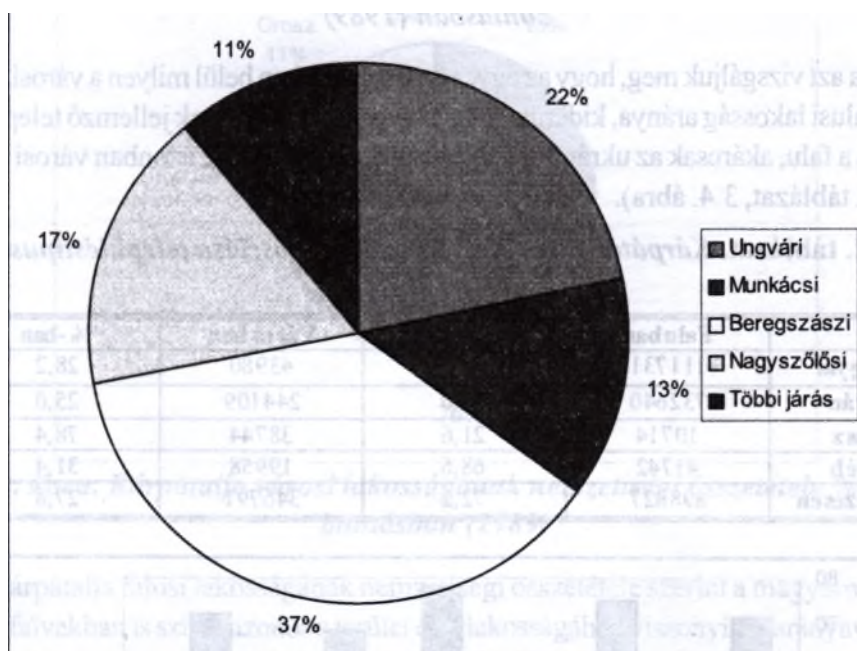

3.4. ábra. Kárpátalja nemzetiségeinek megoszlása településtípusonként %-os bontásban (1989)

A kárpátaljai magyarok járások közötti megoszlását a 3.13. táblázat és a 3.5. ábra mutatja.

3.13. táblázat. *A kárpátaljai magyarság megoszlása járásonként (1989)*

Járás	Összes lakos	Ebből magyar	A magyarok aránya a járáson belül (%-ban)	Az összes magyar %-ában
Ungvári	189407	34720	18,3	22
Munkácsi	188134	19610	10,4	13
Beregszászi	85115	56971	67,0	37
Nagyszőlősi	112611	278%	24,7	17
A többi 9 járás	670351	16514	2,4	11
Kárpátalja összesen	1245618	155711	12,5	100

3.5. ábra. *A kárpátaljai magyarság megoszlása járásonként %-os bontásban (1989)*

Eszerint négy járásban (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Nagyszőlősi) él a kárpátaljai magyarság 89%-a. Ez a négy szomszédos járás közvetlenül az ukrán-magyar államhatár mellett terül el. Az Ukrajnában élő magyarok 85,3%-a él ebben a négyjárásban.

3.3. térkép. A kárpátaljai magyarok megoszlása járásonként Forrás: www.htmh.hu/terkepek

3.4. A kárpátaljai magyarok nemzeti identitástudata

A kárpátaljai magyarság identitástudatát Csernicsekó (1998) monográfiájának egyik fejezete alapján foglaljuk össze, aki három empirikus vizsgálat adataira alapoz.

Egy szociológiai felmérés, amelyet a Beregszász székhelyű Spektrum Társadalomkutató Műhely (a Budapesti Balázs Ferenc Intézet társintézménye) végzett 22 kárpátaljai településen 300 fő bevonásával, azt a következtetéseket vontta le, hogy a kárpátaljai magyarság haza-képe - mivel többféle társadalmi közegben élte meg kisebbségi létének hat évtizedét - meglehetősen ellentmondásos. Vizsgálatuk szerint az adatközlők úgy ítélik meg, hogy az ukrán függetlenség ezidáig összességében több rosszat hozott, mint jót. A megkérdezetteknek mindössze 1,4%-a fogadta el Ukrajnát hazájának, ugyanannyian, ahányan Európát, s ennél kevesebben már csak a Szovjetunióba vágódtak vissza (1%)(vö. Kovács, 1996: 18). A felmérés szerint a válaszadók 5,2%-a a teljes magyar nyelvterületen otthon érzi magát. Magyarország mint haza az adatközlők 8,2%-ánál jelenik meg. A bizonytalanságérzetet és a közeg idegenségét bizonyítja, hogy a megkérdezettek 10,7%-a úgy érzi, nincs igazi hazája (Kovács, 1996:18). A kárpátaljai magyarság haza-képét elemezve a szerző arra a következtetésre jut, hogy a régió magyar lakossága megalkotta a saját, leszűkített haza-fogalmát, „amely szerint a haza nem ország, hanem az egykor volt igazi haza letört darabkája, egy szűkebb régió: a szülőföld, az a terület, ahol az ember saját hagyományai szerint él, ahol saját anyanyelvét használja, saját nemzettársaival alkot közösséget” (Kovács, 1996: 18).

1996 nyarán egy kérdőíves szociolingvisztikai vizsgálat keretén belül (vö. Kontra 1998, Csernicskó 1998) 144 kárpátaljai magyar adatközlő válaszolt az alábbi kérdésre:

A megfelelő szám bekarikázásával határozza meg 1 -től 5-ig tejedő skálán, hogy mennyire kötődik Ön az alábbi helyekhez!

(1 = egyáltalán nem kötődöm hozzá, 5 = nagyon erősen kötődöm hozzá)

• saját falujához, városához	1	2	3	4	5
• Kárpátaljához	1	2	3	4	5
• Ukrajnához	1	2	3	4	5
• a volt Szovjetunióhoz	1	2	3	4	5
• Magyarországhoz	1	2	3	4	5
• Európához	1	2	3	4	5
• sehová	1	2	3	4	5

Az eredményeket az alábbi táblázatban foglaltuk össze.

3.14. táblázat. Kárpátaljai magyarok területi kötődései.

Forrás: Csernicskó, 1998.

	1		2		3		4		5	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Saját település	1	0,7	2	1,4	16	11,1	39	27,1	86	59,7
Kárpátalja	-	-	-	-	12	8,3	42	29,2	90	62,5
Ukrajna	82	56,9	28	19,4	23	16,0	6	4,2	5	3,5
Szovjetunió	65	45,1	34	23,6	35	24,3	6	4,2	4	2,8
Magyarország	4	2,8	5	3,5	42	29,4	53	37,1	39	27,3
Európa	14	9,9	9	6,3	30	21,1	40	28,2	49	34,5
Sehová	141	97,9	1	0,7	1	0,7	1	0,7	1	0,7

A kérdőív egy másik, az előzőhöz hasonlóan megfogalmazott kérdésében arra is rákérdeztek, mennyire kötődnek a kárpátaljai magyarok a kárpátaljai magyarsághoz, a magyar nemzethez, illetve mennyire érzik úgy, hogy sehová sem tartoznak. A válaszok arról győznek meg bennünket, hogy a magyar nemzethez tartozás tudata erős (vö. 3.15. táblázat), de ez az érzés nem feltétlenül jár együtt a Magyarországhoz mint államhoz való szoros kötődéssel.

3.15. táblázat. Kárpátaljai magyarok nemzeti kötődései. Forrás: Csernicskó, 1998.

	1		2		3		4		5	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
A kárpátaljai magyarsághoz	-	-	1	0,7	15	10,4	35	24,3	93	64,6
A magyar nemzethez	1	0,7	2	1,4	12	8,3	22	15,3	17	12,1
Sehová sem tartozónak	139	96,5	1	0,7	1	0,7	2	1,4	1	0,7

1999júniusában Gereben Ferenc és Tomka Miklós előkészítő munkálatainak segítségével a Balázs Ferenc Intézet és a Kárpátaljai Spektrum Társadalomkutató Műhely reprezentatív kérdőíves felmérést végzett az adott témakörben Kárpátalján. A felmérés adataiból Gereben Ferenc arra a következtetésre jutott, hogy a magyar azonosságtudat csak másod- vagy harmadsorban etnikai természetű, és elsősorban az anyanyelvre és a vallás gesztusára épít, a tájféldrajzi identitás a legszűkebb környezetre, és a tágasabb regionális méretekre korlátozódik, kissé sarkítottan a „nincs haza, csak szülőföld” kifejezéssel lehetne leírni. A haza fogalmát jórészt a kulturális értelemben vett nemzet pótolja, amelynek szimbólumait, nyelvét, kultúráját vállalják és magukénak vallják. Az anyanyelvhasználatban a felmérés eredményeként megállapítható, hogy a magyar ajkú kérdezetek 92%-a nevezte meg a magyart egyedüli anyanyelvként, 6% vegyes anyanyelvűnek mondta magát, s 2% egyéb anyanyelvről adott számot. Családi körben a kérdezetek kilenczede, barátok között 80%-a, munkahelyén már csak a fele, a hatóságoknál mindössze egyötöde használja dominánsan a magyar nyelvet, a viszonylag kiegyensúlyozott kétnyelvűség a minta 45%-át jellemezte. Nagyon erős pozíciókat foglal el az anyanyelv az ún. intim nyelvhasználat különböző szituációiban (Gereben, 1999).

A kárpátaljai magyarság haza-képe az ismertetett felmérések szerint nem államokhoz, hanem a szűkebb szülőföldhöz kötődik. Sajátos helyet foglal el benne Magyarország, amely mint állam szintén kevésbé értékelt, inkább mint a magyar nemzet szimbóluma kapott magasabb kötődési arányt. A friss ukrán államiságtól való merev elzárkózás pedig egyenes következménye az ország rossz gazdasági helyzete kiváltotta elkeseredésnek, a XX. század végén több generáción át tapasztalt geopolitikai instabilitásnak. Az új geopolitikai egység területén maradt magyarokra jellemző, hogy erősen kötődnek anyanyelvükhöz, aminek magyarázata szintén kereshető a gyakori „országváltásokban”, a helyi szláv lakosságtól erősen eltérő nyelvi, vallási, kulturális különbözőségben, a szovjet rezsím zártágában. Megállapítható az is, hogy a magyar nyelv vesztett pozícióiból a társadalmi érintkezés terén, ami egyéb pozícióikra is kihatással lesz/lehet (a magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről részletes elemzés található Csernicskó, 1998 alatt).

Mint a szociológiai felmérések is kimutatták (vö. Gereben, 1999), a magyarság Kárpátalján erősen vállalásos, így nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kisebbség ilyen kötődéseinek és egyházainak helyzetét.

3.5. A kárpátaljai magyarok vallási megoszlása

Ukrajna lakosságának túlnyomó többsége keresztény. Az ukrainai keresztények döntő hányada a keleti orientáltságú ortodox (pravoszláv) egyház tagja. A kárpátaljai nem magyar lakosság vallásilag megosztott. A helyi ukránok/ruszinok zöme ortodox vallású. Az elmúlt évtizedben sokan visszatértek az évtizedeken keresztül tiltott

görög katolikus hitre, de még így is kisebbségben vannak az ortodox vallásúakkal szemben. A helyi görög katolikusoknak püspökségük van, amit központi nemzetpolitikai érvekkel motiválva szeretnének megszüntetni, és valamely Kárpátokon túli püspökség fennhatósága alá rendelni. A helyi szlovákság és német nemzetiségű lakosság római katolikus vallású, de egyre nagyobb helyet foglalnak el a vallási palettán a kisegyházak és szekták, mind a magyar, mind a nem magyar lakosság körében. A legtöbb hívet a Jehova tanúi egyház hódította el a történelmi egyházaktól.

A Kárpátalján élő magyar lakosság is keresztény, legnagyobb részben a református egyház híve. Mivel a kárpátaljai magyarok 70-75%-a református, a református egyház gyakorlatilag a nemzeti egyház szerepét tölti be. Ezt illusztrálja az a népszerű mondás, mely szerint „Kárpátalján nem minden magyar ember református, de minden református ember magyar” (Józan-Gulácsy, 1992:157).

A Kárpátaljai Református Egyház három egyházmegyéből áll. Az Ungi egyházmegyében 22 gyülekezetben 22.000 hívő él. Az Ugocsaiban 29 gyülekezetben 10 lelkipásztor végzi 22.500 hívő lelki gondozását. A Beregi egyházmegyében 46 gyülekezetét 14 lelkipásztor szolgál, akik közül három Magyarországról érkezett (*A Kárpátaljai Református Egyház 1996*. Beregszász, 1996., kézirat). A Kárpátaljai Református Egyház püspöke Horkay László.

A református egyház három egyházi liceumot működtet Kárpátalján, és Nagydobronyban egy gyermekotthont a fogyatékos gyerekek részére.

A kárpátaljai magyarság életében a református mellett a római katolikus és görög katolikus egyháznak van jelentős szerepe.

A kárpátaljai római katolikus hívek számát 65 ezerre becsülik. Nagy többségük, közel 85%-uk magyar, 8% szlovák, 7% német anyanyelvű (Botlik-Dupka, 1991: 119, Csáti—Dióssi, 1992:179). 1996januárjában Majnek Jenő Antal személyében püspököt neveztek ki a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház élére. Az új püspök ferences rendi szerzetesként Magyarországról jött és több évet töltött a területen, főleg a Felső-Tisza-vidéken.

1996-ban a görög katolikus egyháznak Kárpátalján becslések szerint mintegy 30 ezer magyar híve volt (Lajos, 1996:15). Püspöke Szemedi László.

1988-tól lehetővé vált a kárpátaljai fiataloknak a magyarországi teológiákon való képzése (Botlik-Dupka, 1991:118,1993:48). Az 1995/96-os tanévben 45 kárpátaljai magyar fiatal volt valamelyik magyarországi egyházi felsőoktatási intézmény hallgatója (Kárpátaljai Szemle 1996/L, 14.).

A Balázs Ferenc Intézet és a Spektrum Társadalomkutató Műhely 1999-ben végzett reprezentatív felmérése alapján a kárpátaljai magyar lakosság a magyarországinál sokkal nagyobb mértékben, erősen vallásosnak mondható, a kérdezettek egyharmada pl. „kifejezetten vallásosnak” tartotta magát. Nem vallásosnak a megkérdezettek mindössze 5%-a mondta magát, ami miatt szociológiailag szinte vizsgálhatatlanok. Az Isten-közeli állapot a vizsgálat szerint egyéb dimenziókban is

kimutatható volt, például a kérdezettek 60%-a azt nyilatkozta, hogy naponta szokott imádkozni. A minta egyharmada mondta magát római, egyötöde görög katolikusként, 38%-os volt a reformátusok és 6%-os a felekezeten kívüliek aránya (Gereben, 1999).

3.6. A magyar nyelvű kultúra és tömegtájékoztatás helyzete a területen

A kárpátaljai magyar kulturális és tömegtájékoztatási intézményekről szóló részt Csernicskó, 1998 és Orosz-Csernicskó, 1999 alapján foglaljuk össze.

Könyvkiadás

Az állami Kárpáti Kiadó monopóliumát az 1992-től fokozatosan megjelenő magánkiadók törték meg Kárpátalján. Elsőként a Galéria Kiadó jelent meg a piacon. 1992 és 1995 között 30 (elsősorban szépirodalmi) kötetet adott ki. 1996. januári-jétől megszűnt.

Szintén 1992-ben alakult meg a legjelentősebb kárpátaljai magyar magánkiadó, az Intermix Kiadó, amely fennállása óta 150-nél több szépirodalmi és tudományos könyvet adott ki. A legkiválóbb kivitelű köteteket a Hatodik Síp és Új Mandátum Kiadó adja ki koprodukcióban.

Ezekon kívül több kisebb kiadó ad ki évente 1-2 magyar nyelvű kötetet.

Minden említett magánkiadóról elmondható, hogy gyakorlatilag teljes egészében magyarországi támogatásból tartják fenn magukat. Állami támogatásban csak az állami kiadók részesülnek, de a rendszeres könyvkiadásra ez kevés, és ezek is a magyarországi támogatások révén jelentetik meg magyar nyelvű könyveik nagy részét. 1992 és 1996 között a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztályának anyagi támogatásával 143 magyar nyelvű kötet látott napvilágot (vö. *A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztályának támogatásával kiadott könyvek kárpátaljai jegyzéke*. Katalógus. Ungvár, 1997.).

Magyarországi kiadású könyvek 1991 óta nem kerülnek kereskedelmi forgalomba Kárpátalján, így a helyi kiadású kötetek jelentősége megnövekedett.

Színházak

1952-ben jött létre a Beregszászi Népszínház, amely 50 tagú magyar és 30 tagú ukrán csoporttal működik. A magyar csoport fennállása óta közel 50 darabot mutatott be.

1989-ben történtek meg az első lépések egy állandó magyar hivatásos színház megszervezésére, amely 1993-ban megalakult, s ettől az évtől számítjuk a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház létét.

Könyvtárak

A legnagyobb magyar könyvállománya az Ungvári Állami Egyetem könyvtárának van. Több mint egymillió kötet közül kb. 100.000 lehet a magyar könyvek száma (Botlik-Dupka, 1991:115).

Kárpátalja legnagyobb közkönyvtára a Területi (megyei) Könyvtár, amely Idegen Nyelvű Osztályának könyvállománya 90%-ban magyar nyelvű. Jelentős magyar nyelvű állománya van a Beregszászi és a Nagyszőlősi járási könyvtárak, illetve a Beregszászon működő Kárpátaljai Területi Állami Levéltárnak.

A könyvtárakat és a falusi kultúrházakat a gazdasági helyzetre hivatkozva egymás után záriják be. Az 1997-es évben Kárpátalján 372 művelődési dolgozó vesztette el állását, 35 klubra és 65 könyvtárra lakat került, további 49-et pedig összevontak. A vidéki, főleg falusi kultúrmunkások fél vagy negyedállásban dolgoznak, de még így sem kapják meg bérüket. Az állam velük szembeni tartozása 1998 elején az 1996-os évről 725 ezer, az 1997-es évről 610,6 ezer hrvny volt (Magyar, 1998).

Központi nemzetiségi intézmények

Ukrajna függetlenné válása óta a nemzetiségi kérdés már nem számít tabunak. Ezt jelzi például, hogy 1991-ben országos alapítványt hoztak létre az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségekért. Az Alapítványt azonban Leonyid Kucsma elnök 1996-ban megszüntette.

1992-ben állították fel a Nemzetiségi, Migrációs és Vallásügyi Minisztériumot, amely közvetlen hatáskörébe vonta az országban élő nemzetiségek ügyeivel való foglalkozást. A minisztériumot Kucsma köztársasági elnök 1996-ban főosztállyá fokozta le.

Az Ukrán Parlamenten belül működik a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó parlamenti bizottság.

A Kárpátaljai Megyei Tanácson belül jött létre 1992-ben a Nemzetiségi Főosztály. Eddigi három vezetője közül csak egy volt magyar, pedig Kárpátalja legnagyobb kisebbsége a magyar.

Az ukrániai magyarság és a Magyarországon élő ukránok érdekeit hivatott képviselni és a két ország kormányai felé közvetíteni a javaslattevési joggal rendelkező, általában félévente üléselő Ukrán-Magyar Államközi Vegyes Bizottság, amely üléseire rendszerint a kisebbségi érdekvédelmi szervezetek vezetői, képviselői is meghívást kapnak.

Lapok, folyóiratok

A második világháború után Kárpátalján két megyei szintű magyar nyelvű lap jelent meg. 1945. december 5-étől jelenik meg a *Kárpáti Igaz Szó* című lap, amely 1965-ig teljesen az ukrán nyelvű *Zakarpatszka Pravda* magyar nyelvű másolata volt, saját anyagokat nem közölhetett. 1967. március 8-tól alakult teljesen önálló, magyar szerkesztésű lappá.

A Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége volt gyakorlatilag az első magyar intézmény Kárpátalján 1944 után. 1991 -ig napilapként jelent meg, azóta hetente háromszor (kedd, csütörtök, szombat) jelentkezik. A még 1990-ben is mintegy 40 ezres példányszámban megjelenő újság 1998-ban 8.900 példányban készül.

Kárpátalja másik megyei szintű magyar nyelvű lapja a *Kárpátontúli Ifjúság* volt (1991. február 1 -jétől *Kárpátaljai Ifjúság* néven adták ki), amely 1958-tól mint az ukrán nyelvű *Mology Zakarpattya* című lap fordítása jelent meg, a magyar kiadás 1992-es megszűnéséig. Korábban hetilapként került az olvasókhöz tízezres magyar nyelvű példányszámban. Az ukrán kommunista ifjúsági szövetség, a Komszomol lapja volt. Ma már csak ukránul jelenik meg.

A megyei szintű lapok mellett Kárpátalján három járási újság jelenik meg magyar nyelven rendszeresen.

A Beregszászi járás lapja az 1945. december 2-től megjelenő *Vörös Zászló*, amely 1991. január 1 -jétől *Beregi Hírlap* címmel jut el az olvasókhöz. A lap ukrán és magyar nyelven jelenik meg. A magyar változat az eredeti, az ukrán ennek a magyar fordítása. A Kárpáti Igaz Szó önállósulásáig gyakorlatilag az egyetlen eredeti magyar nyelvű újság volt Kárpátalján. A magyar kiadás 1992-ig hetente háromszor jelent meg tízezer példányban. Jelenleg hetente kétszer (csütörtökön és szombaton), 4.100 példányban jut el az olvasókhöz.

1957. március 1 -től lát napvilágot az Ungvári járás magyar nyelvű lapja, a *Kommunizmus Fényei*, amely 1990-től *Ung-vidéki Hírek* címmel jelenik meg. Az ukrán változat fordítása, eredeti anyagokat nem közöl. Korábban hetente háromszor jelent meg, jelenleg hetente kétszer. 3.100-as példányszámából 700 magyar nyelvű.

Nagyszőlősen 1957. március 27-től hetente háromszor jelent meg a Nagyszőlősi járás lapja, a *Kommunizmus Zászlaja*, amely a *Prapor Kommunizmu* c. ukrán nyelvű testvérnap fordítása (1962-1965 között nem jelent meg). 1990-től *Nagyszőlős-vidéki Hírek* címmel kerül nyomdába heti két alkalommal. 4.000 példányban adják ki, ebből 315 magyar nyelvű.

A fent említett területi és járási újságok mellett két regionális lap jelenik meg magyar nyelven Kárpátalján.

1993. augusztus 17-től jelenik meg Beregszászon a *Szivárvány* című hetilap 4 oldalon, 3.000 példányban. Elsősorban a beregszásziakhoz és a város közvetlen környékéhez szól.

1995. január 3-ától adják ki a *Szolyvai Króniká-t*, amely a Szolyvai járás szóránymagyarságát hivatott magyar nyelvű olvasnivalóval ellátni. Korábban havonta, egy ideje kéthavonta jelenik meg.

1989-től kezdődően fokozatosan egyre több lap és folyóirat jelenik meg Kárpátalján.

A KMKSZ fóruma a *Kárpátaljai Szemle*. 1993-tól jelenik meg, általában havonta-kéthavonta. A Szemle az egyetlen magyarnyelvű közéleti folyóirat a terü-

leten, amióta az 1990-ben alapított *Kárpátalja* című, kéthetente megjelenő lap (amely kezdetben szintén a KMKSZ orgánuma volt, majd önállóvá vált) 1994-ben megszűnt.

A közösség két kulturális folyóirattal is büszkélkedhet. 1989 augusztusától negyedévenként jelenik meg a *Hatodik Síp*, amely elsősorban szépirodalmi fórum. Szerkesztősége könyvkiadással is foglalkozik. A *Pánsíp* című kulturális folyóirat 1993-tól jelenik meg, ugyancsak negyedévenként.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség általában kéthavonta megjelenő lapja az *Irka* c. népszerű gyermeklap, negyedévente jelenik meg a *Közoktatás* című pedagóguslap.

A Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség 1995-től adja ki a *Nyomkereső* című, 3.000 példányban megjelenő cserkészlapot.

Időszaki kiadványként jelenteti meg tematikus lapszámait a Credo Alapítvány *Bóbíta* füzetek címmel. Első lapszámuk a KMPSZ gyermeklapjaként jelent meg, majd később önállósodtak.

Az elmúlt egy-két évben egyházi lapokkal is gazdagodott a magyar nyelvű sajtótermékek választéka. A Kárpátaljai Református Egyházkerület lapja a *Küldetés*, mely évente 3-4 alkalommal, 4.000-es példányszámban jelenik meg. A római katolikusok hasonló kiadványa az *Új Hajtás*, évi négy számmal, szintén négyezer példányban készül. 1999-ben indult *Megmaradni* címmel a kárpátaljai magyar ajkú görög katolikusok folyóirata.

Az első magyar nyelvű kárpátaljai gazdasági, illetve reklámújság a *BeregInfo*, amely 1997 második félévében jelent meg a piacon, s ma már az egyik legnagyobb példányszámú magyar nyelvű újság.

Helyi magyar rádió és televízió

Kárpátalján a területi rádió 1946-ban kezdte meg a magyar nyelvű adások sugárzását. A magyar szerkesztőség naponta jelentkezik adással, hét közben félórás (19 órától 19.30-ig), szombaton 40 perces, vasárnap pedig két és fél óras műsoridővel.

A magyar nyelvű televíziózás Kárpátalján 1965-ben vette kezdetét. Kezdetben csak hétfőnként jelentkezett a magyar szerkesztőség műsorral. Az adásnap kiválasztása azért volt kifejezetten szerencsés, mert a Magyar Televízióban a 60-as, 70-es években a hétfő adásszüneti nap volt, és az ungvári televízió révén a kárpátaljai magyarság így ezen a napon is élvezhette a magyar nyelvű televízióadásokat. Később az adásidő bővült. 1998-ban heti három alkalommal, hétfőn, csütörtökön és vasárnap láthatók az ungvári televízió magyar szerkesztőségének műsorai. A heti adásidő 180 perc, ebből hétfőn 1 óra, csütörtökön 40 perc, vasárnap pedig 1 óra 20 perc látható.

A magyar nyelvű tömegtájékoztatási eszközök hozzáférhetősége

A Sztálin halálát követő politikai enyhülés egyik jele volt többek között az, hogy 1957-től lehetőség nyílt a magyarországi napilapok és folyóiratok előfizetésére (Botlik-Dupka, 1991:65). Ezzel a mintegy másfél évtizedes elszigeteltségben élő (amit addig csupán a Magyar Rádió, majd az 1957-ben megalakuló Magyar Televízió adásai enyhítettek) kárpátaljai magyarság ismét magyar nyelvű, magyar nyelven írt (a helyi lapokkal szemben nem fordításos) sajtóhoz juthatott.

A Magyarországról érkező újságok rendszerint egy napos késéssel jutottak el a kárpátaljai olvasókhoz. 1989 óta azonban, amikor Magyarország és a Szovjetunió kölcsönösen áttértek a rubel-elszámolásról a dollár-elszámolásra, egyetlen magyarországi napilapra, folyóíratra sem lehet előfizetni Kárpátalján (vö. Botlik-Dupka, 1993:44). 1989-et követően csupán 1995-től juthattak *friss* (nem két- vagy háromhetes, esetleg hónapos) magyarországi lapokhoz a kárpátaljai olvasók, de csak néhány magyarországi sajtótermék (*Szabad Föld, Nők Lapja, Nemzeti Sport* stb.) jutott el Kárpátaljára.

A Magyar Rádió műsorai a kezdeti időszakból foghatóak voltak Kárpátalja legnagyobb részén. A Petőfi és Bartók Rádió vételi lehetősége Kárpátalja több részén is meglehetősen rossz, egyszerűbb rádiókészülékkel és antennával csak nehezen és csak bizonyos napszakokban lehetséges fogni még a határhoz közel eső területeken is. A Kossuth Rádió adásait főleg a síkvidéki magyarok hallgatják. 1998. elejétől viszont fogható Kárpátalján két magyarországi kereskedelmi adó.

A Magyar Televízió közszolgálati 1-es és 2-es csatornájának adásai a Felső-Tisza-vidéken szintén nem foghatóak (Kárpátaljai Szemle 1996/2., 2.). Az elsősorban a kisebbségi magyarok számára működtetett Duna TV műholdas adása Kárpátalján gyakorlatilag nem fogható, mert a lakosságnak csak elenyésző hányada rendelkezik a műholdas adások vételéhez szükséges parabolaantennával. A Felső-Tisza vidékén létrehoztak ugyan egy kábeltévé-hálózatot, amely lehetővé teszi legalább a Duna TV műsoraihoz való hozzáférést a minden szempontból elszigetelt magyar közösség számára, ám ez a hálózat sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert az antennát többször megrongálták, illetve ellopták (Kárpátaljai Szemle 1996/2., 2.).

1997. október 4-től az MTV 2 műsorait is csak a műholdas adások vételére alkalmas antennák segítségével lehet nézni, így a kárpátaljai magyarok csak az MTV 1, valamint az MTV 2 frekvenciáján indult TV2 és RTL Klub nevű kereskedelmi csatorna adásait élvezhetik.

A magyar nyelvű adások mellett természetesen az ukrán állami rádió és televízió adásai is elérhetők Kárpátalján. A kárpátaljai magyarok általában csak akkor váltanak valamely ukrán rádiócsatornára, ha azon az ungvári stúdió magyar adása hallható, egyébként a Magyar Rádió adásait hallgatják. Az ukrán televízió adásai kedvel-

tebbek, mint az ukrán rádió műsorai, elsősorban a filmek (főként a sorozatok) és a spotközvetítések miatt.

3.7. A kárpátaljai magyarok politikai helyzete, szervezettsége

Az ukrán magyarság jogi helyzetét Cserniczkó (1998) munkájára alapozva, valamint Orosz-Cserniczkó (1999) elemzése alapján mutatjuk be.

Jelenleg Ukrajnában a kisebbségek jogállását a következő érvényben lévő dokumentumok határozzák meg: *Ukrajna Alkotmánya* (1996), *Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozata* (1991), *Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről* (1992), illetve számos rendelet. Konkrétan a magyar közösség helyzetére vonatkozó tételeket az Ukrajna és Magyarország között létrejött államközi szerződések (pl. *Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között*, 1991; *Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén*, 1991) és az ukrán-magyar államközi vegyes bizottság ajánlásai tartalmazzák.

Az ukrán alkotmány következő tételei érintik a nemzeti kisebbségek jogállásának kérdését: a 11., 24., és 92. cikkely. A 11. cikkely szerint az állam biztosítja „Ukrajna valamennyi őslakos népe és nemzeti kisebbsége etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságainak fejlődését” (*Ukrajna Alkotmánya*, 6. old.). A 24. cikkely tiltja a faji, etnikai, nemzetiségi, nyelvi stb. alapon történő megkülönböztetést. A szöveg megfogalmazása szerint a pozitív diszkrimináció elve sem alkalmazható: „Fajra, a bőr színére, politikai, vallási és egyéb meggyőződésre, nemre, etnikai és szociális származásra, vagyoni helyzetre, lakhelyre, nyelvi és más ismérvekre való tekintettel nem lehetnek *kiváltságok és korlátozások*” (uo. 12. p.). A 92. cikkely úgy rendelkezik, hogy Ukrajnában kizárólag a törvények határozzák meg többek között az őslakos népek és nemzeti kisebbségek jogait.

Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozata 1. cikkelyében egyenlő jogokat biztosít a nemzetiségek számára, és tiltja a nemzetiségi jegyek alapján történő megkülönböztetést. A 2.-ban az állam magára vállalja a nemzetiségi kisebbségek nyelvének és kultúrájának fejlesztéséhez szükséges körülmények megteremtését. A 4. cikk engedélyezi a nemzeti szimbólumok használatát.

Ukrajna nemzetiségi törvénye deklarálja, hogy az emberi jogok és a nemzetiségi jogok elválaszthatatlan fogalmak. A törvény 1. cikkelye egyenlőnek ismeri el az állampolgárokat nemzetiségüktől függetlenül, a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyének jogait az általánosan elismert emberi jogok részének tekinti. A 3. cikkely pedig értelmezi, kit tekint a törvény a nemzeti kisebbséghez tartozónak: „A nemzeti kisebbségekhez Ukrajna azon állampolgárai tartoznak, akik nem ukrán nemzetiségűek, s kinyilvánítják nemzeti öntudatukat és egységüket”. A 11. cikkely pedig lehetővé teszi az állampolgárok számára a nemzetiség szabad megválasztását vagy

visszaállítását. Továbbá tiltja a törvény a nemzetiségi alapú diszkriminációt (18. cikkely), biztosítja a nemzetiségi szervezetek számára a képviselőjelöltek állításának jogát (14. cikk), valamint leszögezi, hogy az állami költségvetésben külön összegeket irányoznak elő a nemzeti kisebbségek fejlesztésére (16. cikkely).

Az Ukrajnában élő magyarok helyzetére vonatkozik az USZSZK és a Magyar Köztársaság nyilatkozata a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításáról, amit a két ország külügyminiszterei 1991. május 31 -én írtak alá (Függelék 3.1. pontja). A Nyilatkozat 10. pontja szerint: „A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén. Az ezzel összefüggésben felmerülő gyakorlati kérdéseket a szükségleteknek megfelelően és a Felek lehetőségeivel és hatályos jogszabályaival összhangban a jelen nyilatkozat 16. pontja alapján felállítandó Vegyesbizottság keretében oldják meg. A Felek lehetőséget teremtenek a másik fél területén élő nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek arra, hogy saját felsőoktatási intézményükben tanulhassanak, továbbképzésen vegyenek részt, s szakértők cseréjére kerüljön sor az oktatás és kultúra területén. Saját oktatási intézményeikben elősegítik a nemzeti kisebbségek történelmének és kultúrájának megismertetését.”

Az 1991 -ben aláírt ukrán-magyar államközi alapszerződésben egyetlen cikk foglalkozik közvetlenül a kisebbségekkel, nevezetesen a 17. A szerződő felek pontosan meg nem nevezett nemzetközi dokumentumokra utalva kimondják a nemzeti kisebbségek etnikai, nyelvi és vallási identitása védelmének szükségességét. Utalást tartalmaz továbbá a szöveg a két állam által korábban aláírt *Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén* c. dokumentumra. A szerződésben 4 pont közvetve érinti a kisebbségeket, ezek a határ menti együttműködésről, az állampolgárok és szervezetek kapcsolatainak bővítéséről, a kulturális együttműködésről szólnak (vö. Kárpátaljai Szemle 1995/8-9.: 24-25.).

Az alapszerződésben hivatkozott Nyilatkozat a bevezető részben elismeri, hogy Ukrajna és Magyarország területén nemzeti kisebbségek élnek, elismeri azok jogait egyéni és közösségi szinten egyaránt, és a nemzetiségi jogokat az emberi jogok részének tekinti. A dokumentum államalkotó elemként említi a nemzetiségi kisebbségeket (1. cikkely). Tiszteletben tartja a nemzetiség vállalását és megválasztását (2. cikk). Az aláíró felek vállalják a szöveg megfogalmazása szerint, hogy ösztönzik a nemzeti kisebbségek számára olyan státus megteremtését, amely biztosítja a jogot a közügyekben való hatékony részvételre (5. cikkely). A felek vállalják, hogy nem törekednek a nemzeti kisebbségek asszimilálására, megteremtik a feltételeket a kisebbségek identitásának megőrzésére.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a nevezett dokumentumok elismerik az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek létét, a kisebbségi jogokat az emberi jogok

részének tekintik, a nemzetiségeket államalkotó elemnek tekintik, tiltják a nemzeti-ségi alapú diszkriminációt; egy dokumentum (a Magyarország és Ukrajna által aláírt Nyilatkozat) nemcsak az egyéni, hanem a kollektív nemzetiségi jogokat is említi.

A fent nevezett, 1991 óta elfogadott dokumentumok mellett továbbra is érvényben van azonban a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságai 1. kongresszusán 1944. november 26-án elfogadott 52. számú határozat, amely a magyarok kollektív bűnösségét deklarálja, kimondva, hogy a magyarok és a németek az ukrán nép örök ellenségei. A dokumentum hatályon kívül helyezését már 1971 -ben és 1972-ben is kérte a szovjet vezetéshez eljuttatott Beadványaiban kárpátaljai magyar értelmiségiek egy csoportja (vö. I. és II. Beadvány), ám a dokumentumok szerkesztőit felelősségre vonták, s a határozat máig hatályban van. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség is többször kérte a határozat érvénytelenítését, ám a hatóságok nem tettek erre vonatkozó lépéseket, tehát a fentebb említett dokumentumok ellenére Ukrajnában a magyarság elvileg továbbra is az ukrán nép ellensége, kollektíve bűnös nép.

A kárpátaljai magyarság politikai önszerveződéséről sokáig egyáltalán nem eshetett szó. Csak 1989-ben jöhetett létre Ungváron a kárpátaljai magyarság első átfogó nemzetiségi szervezete *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ)* néven (lásd *A KMKSZ történetéből* c. kiadványt).

A KMKSZ kulturális szervezetként indult, ám kezdetől fogva politikai-érdekvédelmi szerepet is vállal. Megalakulása után röviddel jelentős politikai tényezővé vált Kárpátalja életében. Ma már a terület legnagyobb nemzetiségi szervezete. Nyilvántartási adatai szerint a szövetségnek 143 alapszervezete és 25 ezer tagja van.

1994. augusztus 5-én a KMKSZ Beregszászi járási szervezetének választmánya úgy döntött, hogy függetleníti magát a KMKSZ-től, s *Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség (BMKSZ)* néven önálló szervezetet hozott létre. Alakuló közgyűlésüket 1994. november 5-én tartották meg, amelyen 35 alapszervezet 117 küldöttje vett részt (vö. Kárpáti Igaz Szó 1995. január 24., 4. lap.). A BMKSZ tagsága 2.300 fős, alapszervezeteinek száma 38 (vö. Kárpáti Igaz Szó 1995. január 24., 4.).

A kiválás nem volt egyöntetű, így a KMKSZ Beregszászi Járási Középszintű Szervezete továbbra is folytatta tevékenységét a KMKSZ megyei szervezetének keretén belül, és az 1999-ben a tagnyilvántartás szerint 30 alapszervezetének 6421 tagja fizette be a tagsági díjat.

A BMKSZ kiválása után röviddel a kivált szervezet vezetőjéhez politikailag közel álló ungvári, szolyvai és técsői városi alapszervezetek is önálló, a KMKSZ-től független szervezetet hoztak létre *Ung-vidéki Magyarok Szövetsége (UMSZ)*, *Szolyvai Magyarok Kulturális Szövetsége (SZMKSZ)* és *Técsői Magyarok Kulturális Szövetsége (TMKSZ)* néven.

1994. augusztus 6-án a KMKSZ-ből kiszakadt szervezetek hozzák létre magyarországi sugallatra a KMKSZ ellenpólusaként tervezett *Kárpátaljai Magyar*

Szervezetek Fórumát (KMSZF), amely a BMKSZ, UMSZ, TMKSZ és az SZMKSZ mellett az 1993. április 30-án megalakult, magát értelmiségi szövetségként definiáló *Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségét (MÉKK)* tömöríti (vö. Kárpáti Igaz Szó 1996. január 25., 4.).

A kárpátaljai magyarság országos szinten való megjelenítésének céljából hozta létre a KMKSZ a Lembergi (Lvivi), illetve a Kijevi Magyarok Szövetségével közösen az *Ukrajnai Magyarok Demokratikus Szövetségét (UMDSZ)*. Ám az UMDSZ-en belül hamar érdekellentétek merültek fel, ugyanis egészen más céljai vannak a kárpátaljai, egy tömbben élő magyarságnak (anyanyelvi iskolai és intézményhálózat, politikai érdekvédelem stb.), mint az ukrajnai nagyvárosokban szét-szóródott néhány tucatnyi magyarnak (vasárnapi iskolák, anyanyelvi klubok), de a bejegyzett alapszabály szerint minden szervezet azonos szavazati joggal rendelkezik, minek eredményeként a tömbmagyarság érdekeit nem tudja megfelelően megjeleníteni. A KMKSZ felfüggesztette tagságát az UMDSZ-ben, amely tulajdonképpen csak elméletben létezik, gyakorlati eredményeket mindeközéig sem politikai, sem kulturális téren nem sikerült elérnie.

A kárpátaljai magyar pedagógusok szakmai és érdekvédelmi szervezete a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ). A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség a KMKSZ oktatási bizottságából nőtte ki magát. 1991. december 8-án alakult, és önálló, területi szinten bejegyzett szakmai érdekvédelmi szervezetként jött létre. A megalakulás után szerződésben rögzítették, hogy a KMKSZ szakmai tanácsadó testületéként tevékenykedik, a KMKSZ pedig biztosítja a politikai támogatottságot és megszünteti oktatási bizottságát, amely korábban az oktatáspolitikai tervezést ellátta. Az 1999-es tagnyilvántartás szerint a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatási intézményekben dolgozó mintegy 1800 pedagógusból 1200 tagja a KMPSZ-nek.

Két magyar gyermekszervezet működik a területen. A Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség 1991. december 15-én alakult Munkácson. 1992-ben bejegyezték, mint területi szintű gyermekszervezetet. 1999-ben 900 tagot számlált. Kárpátalja 20 településében folyik cserkészkedés. A másik gyermekszövetség, a Pro Pátria hagyományőrző szervezet a tömbmagyarság szívében, Beregszászban és annak környékén tevékenykedik. 1993 márciusában alakult és 1994 januárjában vált jogi személyné. Az Ungvári, Munkácsi, Beregszászi járások falvaiban tevékenykedő IOcsapat 270 tagot számlál.

A Szovjetunió fennállása idején a vezető posztokon és a döntéshozó szervezetekben a magyar nemzetiségűek aránya minimális volt, számarányát meghaladó mértékben volt viszont képviselve az orosz etnikum (vö. Grancsak 1997: 88).

A magyarok alulreprezentáltsága a megyei döntéshozó és végrehajtó szervezetekben az 1994. évi helyhatósági választásokat követően csökkent. 1994-ben az 59 fős kárpátaljai megyei tanácsba 9 magyar nemzetiségű képviselő jutott be, ami a

tanács képviselőtestületének 15%-a volt (Grancsak 1997:93). Magyar nemzetiségű volt a megyei tanács elnökének első helyettese. Jól jellemzi a kárpátaljai magyarság politikai érdekképviseletének szerepét a közösség sorsának alakításában, hogy a területi tanács magyar képviselői közül 5 jelölését a KMKSZ támogatta (Kárpátaljai Szemle 1996/2., 5.).

A járási tanácsok testületében 14%-os volt az előző ciklusban a magyarság képviseleti aránya (az összesen 347járási tanácsi képviselő közül 49 volt magyar nemzetiségű) (vö. Grancsak 1997:93).

A kárpátaljai városi, nagyközségi és községi tanácsok munkájában összesen 4.304 képviselő vett részt, közülük 611 fő (14%) magyar nemzetiségű (Grancsak 1997: 93). A Beregszászi járásban volt a legmagasabb a magyar képviselők aránya a helyi tanácsokban, ahol a 380 mandátumból 298 volt magyar nemzetiségű képviselő (Kárpáti Igaz Szó 1994. november 1., 4.).

Az előző, 1994-1998-as ciklusban a kárpátaljai magyarságot egy magyar nemzetiségű képviselte Ukrajna Legfelsőbb Tanácsában, s a jelenlegi időszakban ismét van magyar honatya a törvényhozásban a KMKSZ elnöke, Kovács Miklós személyében.

Az 1998. március 29-i parlamenti és helyhatósági választásokat követően Kárpátalja különböző szintű tanácsaiban nyolc nemzetiség képviselteti magát. Összesen 6.902 képviselő szerzett mandátumot. Ebből ukrán nemzetiségű 5.753 (83,3 %), magyar 918 (13,3 %). Az előző ciklushoz képest 672-ről nőtt 918-ra a magyar, 21-ről 42-re az orosz, 82-ről 126-ra a román nemzetiségű képviselők száma. A magyar nemzetiségű képviselők száma járásonként a következő: Beregszászi 450, Nagyszőlősi 178, Munkácsi 72, Rahói 6, Szolyvai 1, Técsői 16, Ungvári 178, Huszti 8, Ungvár város 3. A megyei tanács 73 képviselője közül 64 ukrán, 6 (8,2 %) magyar, 2 orosz és 1 zsidó nemzetiségű (Kárpáti Igaz Szó 1998. augusztus 27., 4.).

Összefoglalás

A Kárpátalján élő magyar közösség helyzete felemásnak ítélnélhető. Kiepült intézményi rendszere, hatékony politikai-érdekvédelmi szervezetei képviselik érdekeit az államigazgatási szervezetben, képviselői vannak a parlamentben és a helyi önkormányzati szervezetben egyaránt. Ugyanakkor 1979 óta folyamatosan csökken a magyarság száma és aránya Kárpátalján, az összefüggő településterület szakadozóban van. Ukrajna gazdasági helyzete rányomja a bélyegét a kárpátaljai magyarok életére is.

A nemzeti kisebbségek tipológiai szempontrendszer szerint a kárpátaljai magyarság minden változó tekintetében még erősnek mondható. Számszerűségét nézve még azon a határon van, amikor saját önálló kulturális életre és kulturális reprodukcióra képes, bár a migrációs tendenciák felgyorsulása esetén nagyon rövid idő alatt a billenőpont határához kerülhet. A területi elhelyezkedés szempontjából általában egy tömbben élnek, ami segíti a kultúra megőrzését. Az identitásuk erős, a nem-

zethez és kultúrához kötődik, amit logikus válasznak tekinthetünk a XX. századi történelmük és sorsuk alapján. Történelmükkel magyarázható az is, hogy nyelvileg nem asszimilálódtak és nagy százalékuk nem is sajátította el más nyelvet. Ennek oka és következménye is lehet a ragaszkodás az anyanyelvű, viszonylag kiépített intézményrendszerhez.

Kisebbségpolitikai téren szintén ambivalens a szituáció. Az Ukrajna 1991 -es függetlenné válása utáni kezdeti időszakban a demokratikus átalakulásban bízó ukrán vezetés számos olyan dokumentumot fogadott el, amelyek kedvezően szabályozzák az ország területén élő kisebbségek jogi státusát, az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény is viszonylag toleránsán viszonyul a nemzetiségi nyelvekhez. Az utóbbi egy-két év azonban változásokat hozott az ukrán kisebbségpolitikában. Például miközben az állam a mai napig sem teremtette meg a feltételeket az államnyelv elsajátításához, a kisebbségi tanulók számára olyan iskolatípus koncepcióját vázolta fel, ahol az anyanyelvi oktatást az elemi iskolák szintjére szorítaná vissza. Brenzovics László, a KMKSZ alelnöke szerint ez vagy az Ukrajnában uralkodó káosz újabb példája, vagy pedig azért nem jelentek meg a magyar iskolák számára készült ukrán-magyar szótárak, az ukrán nyelv oktatását segítő tankönyvek, mert az állam középtávon már nem számol a nemzetiségi iskolákkal (vö. Magyar Hírlap 1997. október 31., 7.).

Az ukrán nemzetiségi politikában tehát visszalépés tapasztalható, és - a keleti térségben újonnan alakult államokhoz hasonlóan - homogén nemzetállamként kezd viselkedni.

IV. A MAGYAR NYELVŰ OKTATÁS AZ UKRÁN ÁLLAM KIALAKULÁSÁNAK ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN

4.1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás fejlődésének vázlatja 1945-1989 között

Óvodai, általános és középszintű képzés

A terület soha nem rendelkezett olyan mély kulturális és oktatási hagyományokkal, mint más elcsatolt részei Magyarországnak. A legmagasabb szintű oktatási intézmények a gimnáziumok és tanítóképzők voltak. 1945 áprilisában az iskolákat államosították és átszervezték a közoktatási rendszert. Az átszervezés a szovjet típusú oktatási intézményhálózat kiépítését jelentette, tehát a négyosztályos elemi, hétosztályos (4 + 3) általános, amit tükörfordításként nem teljes középiskoláknak neveztek, valamint a tízosztályos (4 + 3 + 3) középiskolák létrehozását. E két intézkedés következtében felbomlott az évszázadokon át formálódott és kialakult oktatási szerkezet, hiszen megszűntek a népiskolák, a polgári iskolák, a nagy hagyományokkal rendelkező gimnáziumok és egyházi intézmények, könyvtárak értékes anyagai lettek a mindent kisöprő tisztogatás áldozatai.

Az 1945-46-os tanévet összegzik úgy hivatalosan, mint az első tanévet a szovjet rendszerben. A magyar falvakban lassan megindult az anyanyelvű oktatás az otthon maradt tanítók, tanulmányaikat valamely gimnáziumban megszakított diákok segítségével. Az 1945/46-os tanévben 82 magyar tannyelvű elemi (1-4 osztályos) és 16 általános (hétosztályos nem teljes középiskola) működött a területen. Az 1946/47-es tanévben már 83 elemiről és 19 általános iskoláról számolnak be az újságok. Az 1950/51-es tanévben lett először több a hétosztályos magyar iskolák száma, mint az elemi iskoláké (általános 55, elemi 46) (Fedinec, 1995).

Az első magyar tannyelvű középiskolákat 1953-ban nyitották vidékünkön: az ungvári járási Nagydobronyban, a Beregszászi járásban Nagyberegen, Mezőváriiban és Mezőkaszonnyban. A következő tannévben már a városokban is középiskolákká fejlesztenek néhány működő hétosztályos magyar tannyelvű intézményt. Az 1953/54-es tanévtől kezdve, főleg azokban az iskolákban, melyeket középiskolává szervezettek, orosz és ukrán tannyelvű osztályokat is indítottak a magyar gyerekek számára, hogy jobban elsajátítsák a többségi lakosság nyelvét (Orosz, 1990).

A magyar gyerekek számára szervezett orosz és ukrán tannyelvű osztályok indításánál érvként többször elmondták és leírták, hogy a Szovjetunióban a továbbtanulási lehetőségek korlátlanok, csak esetleges nyelvi nehézségek miatt nem tudnak érvényesülni a nemzetiségek. A „megoldást” csak abban az egy lehetőségben látták, ha megfelelő nyelvi közeget hoznak létre a gyerekek számára. A nyelvtanítás reformja és lehetőségei helyett így az oktatás nyelvét változtatták meg, aminek eredményeként a tanulók gondolkodása sablonossá vált, energiájuk

nagy részét nem a tudatos, értelmes tanulás kötötte le, hanem a biflázás. Az orosz és ukrán tannyelvű osztályok szervezésénél nem válogattak a módszerekben: a meggyőzés, propaganda mellett például ezen osztályok tanulói számára privilégiumokat biztosítottak. Kétváltásos oktatás esetén mindig az első váltásban tanulhattak, az iskola legjobb, legképzettebb szakemberei oktathattak ezekben az osztályokban, a szervezett kirándulások és pionírtáborok beutalóinak elosztásakor azokat a gyerekeket részesítették előnyben, akik ilyen osztályba jártak. Ezek a módszerek egyfajta kasztrrendszer születtek a magyar-magyar viszonyban az adott iskolán belül. Az ukrán és orosz osztályokba egyre több nem magyar nemzetiségű pedagógust neveztek ki, mondván: sok tanuló azért nem sikeres, mert a magyar anyanyelvű tanárok nem beszélnek kellő szinten az orosz/ukrán nyelvet, és ezen kell változtatni. Az eredménye az lett, hogy megváltozott az iskola rejtett tanterve és az értékrend, a falu társadalmi rendje és az iskolák között törésvonalak, szakadékok keletkeztek. A tanítók és tanárok sokat veszítettek tekintélyükből azáltal, hogy különösen az ötvenes évek elején a kötelező államkölcsonöket velük gyűjtették be, kötelezték őket a szovjet rendszer, a kolhozosítás melletti agitációra, az ateizmus élharcosaiként használták őket. Nekik kellett ellenőrizni, hogy hányan és kik járnak templomba, illetve arról gondoskodni, hogy a vallási ünnepekkor az iskola látogatás lehetőleg magasabb legyen, mint egy szokványos napon, legalábbis az ellenőrzés idején. Minden vallási ünnepen a járások pártbizottságai, tanácsai, komszomolbizottságai kiküldték a saját bizalmijukat, hogy felmérje az oktatási intézmény szovjet nevelőmunkájának eredményességét. Ilyenkor az osztályokban megkérdezték a gyerekektől, hogy milyen ünnep közeledik, mi annak a jelentősége, kikérdezték, mit és hogyan szoktak ünnepelni. A pedagógusokra hárult az a feladat, hogy felkészítsék a gyerekeket azokra a válaszokra, amit az ellenőrök hallani szerettek volna. Az ellenőrzés sokszor kiterjedt a tanárookra is, akiket pl. karácsonyestére a betlehemesek meg- és elzavarására járőrözni is beosztottak. Az adatgyűjtések során sokan elmondták, hogy ilyenkor a pedagógusok magánlakását is leellenőrizték. Az ellenőrzéskor a vallási ünnep méltatására utaló jeleket kerestek. Karácsonyfát, húsvéti sonkát, hímes tojást stb. A sztálini időkben nemcsak az állásuk elvesztését jelenthette a bűnjelek lefoglalása, hanem akár börtönt vagy a gulágot, hiszen a köztudatban még sokáig élt a Sztálinnak tulajdonított mondás, mely szerint a magyar kérdés Kárpátalján csak vagonkérdés. A végtelenségig megalázott és megfélemlített pedagógustársadalom a mai napig nehezen talál magára, sok esetben elemi érdekeivel sincs tisztában, és nem mer kiállni értük, illetve a korábbiak miatt a közösség sem értékeli sokszor erőfeszítéseiket. Természetesen ezek a jelenségek erősen településfüggők.

A legyőzhetetlen, erős szovjet image, amit a kisemberek saját bőrükön is tapasztaltak, a visszafordíthatatlannak tűnő helyzet és a propaganda a birodalmi nyelv iránt meghozta a gyümölcsöt, és az orosz osztályok megerősödtek, ami a magyar osztá-

lyok elsorvadásához vezetett. A városokban ezt fokozták azzal is, hogy az immár kis létszámú magyar iskolákat összevonták egy más tannyelvű iskolával, létrehozva a kor nagy pedagógiai újítását, vívmányát, az internacionalista iskolákat. Ezen iskolákban a presztízsnyelv nem a magyar lett. Nem biztosítottak azonos vagy legalább hasonló körülményt a magyar kultúra ápolására és fejlesztésére, így az alárendelt viszonyba került. Kétszeresen alárendelt helyzetbe került az olyan iskolákban, ahol három nyelven folyt az oktatás (Orosz, 1990).

A magyar iskolák tanulólétszáma az 1966/67-es tanévben 21,8 ezer volt. Az 1988/89-es tanévben már csak 17,1 ezer. A Beregszászi járásban 28,6 százalékkal, a Nagyszőlősi 20,9 százalékkal, az Ungváriban 9,4 százalékkal, a Husztiban 29,7 százalékkal, Técsőn 45,0 százalékkal, Ungváron 43,8 százalékkal csökkent a magyar osztályokba járó tanulók száma. A Beregszászi járásban ugyanakkor az orosz iskolák tanulólétszáma 60,8 százalékkal, az ukrán iskoláké 35,0 százalékkal nőtt. Beregszászon az orosz iskolák tanulójának 38%-a, az ukrán iskolák tanulójának 25%-a magyar nemzetiségű volt (Fedinec, 1999).

Magyar nyelvű óvodai nevelésről nem beszélhetünk 1989 előtt, bár az óvodai hálózat kitejékedt mondható, majdnem mindegyik faluban működött óvoda. Általában két csoporttal működött a kisebb településeken: bölcsődei csoport és egy vegyes csoport a 3-7 évesek számára. Az óvodák megnyitását a 60-as években szorgalmazták a dolgozó nők segítése érdekében. Szükség is volt rájuk, mert az akkori rendelkezések értelmében a nőknek a szülés után mindössze két hónap szülési szabadság járt, és aki utána nem állt munkába, elveszítette munkahelyét és a szocializmusban nem lévén munkanélküliség, a munkakerülők kategóriájába kerülhetett. Az óvodákat általában az elkobzott egyházi épületekben, a kitelepített kulákok vagy a második világháború idején elhurcolt zsidók szovjet állam által államosított házaiban, kúriáiban nyitották.

Intézményesített önálló vagy tagozatos magyar nyelvű szakmunkásképzésről a szovjet rendszerben nem beszélhetünk. A szovjet politechnikai oktatás előírányozta, hogy mindenki az érettségi mellé szakmát szerezhessen. Ez azt jelentette, hogy heti 4-6 órában, azaz egy teljes napon keresztül az iskola által felajánlott egy-két szakma közül választva elsajátíthatott egyet, és így az érettségi mellé szakmunkás oklevelet is kaphatott. A falusi középiskolákban a lányok növénytermesztést, a fiúk mezőgazdasági gépkezelést (traktorista jogosítvány megszerzésére felkészítő oktatás), városban és egy-két nagyobb településen emellé még a lányok a háztartásban és a szabás-varrás, a fiúk a tehergépkocsi-vezetői szakok közül választhatnak. A megnevezett és választható szakok azokat érdekelték volna, akik kimaradtak az általános iskola után, azok a tanulók, akik érettségizni szerettek volna, ezt főleg időtöltésnek tartották, mivel azért maradtak a felső tagozaton, mert utána valamilyen magasabb szintű és teljesen más profilú képzésre szerettek volna felvételt nyerni.

Az iskoláktól a központi statisztikai adatlapok nem kérik be a tanulók nemzeti-ségi összetételét. 1989-ben a Beregszászi járási tanfelügyelőség a saját számára készítetett egy felmérést a járás iskoláiban a tanulók nemzetiségi megoszlásáról. A felmérés eredményét a következő táblázatban rögzíthetjük

4.1. táblázat. A Beregszászi járás tanulóinak nemzetiségi összetétele (1989. 01.12.)

Sorszám	Nemzetiség	Tanulólétszám	Százalékban
i.	Magyar	9631	72,6
2.	Ukrán	3128	23,6
3.	Orosz	426	3,2
4.	Egyéb	80	0,6
5.	<i>Összesen</i>	13265	100,0
	<i>Közülük cigány</i>	779	5,8

A cigány tanulókat azért emelhetjük ki, mert valószínűleg egy részük magyar romának, másik csoportjuk ukrán romának vallotta magát, itt viszont az oktatás nyelve és a nemzetiség közötti viszony érdekelte a felmérőket.

4.2. táblázat. A Beregszászi járás tanulóinak nemzetiségi megoszlása különböző tannyelvű oktatási intézmények szerint (1989. 01. 12.)

	Tanulók nemzetisége	Összesen	Magyar Osztályokban tanulók		Ukrán osztályokban tanulók		Orosz osztályokban tanulók	
			1	2	1	2	1	2
1.	Magyar	9631	6969	99,1	1417	35,0	1245	58,0
2.	Ukrán	3128	52	0,8	2574	63,0	502	23,4
3.	Orosz	426	8	0,1	64	1,5	355	16,5

1. abszolút számokban

2. százalékban

Az iskolák számának csökkenését eredményezte a 70-es évek körzetesítése. Az ésszerűség, a jobb tárgyi feltételek és a magasabb szakmai színvonal biztosítása érdekében, valamint az oktatásra felhasználható anyagi források racionális és optimális felhasználása miatt előbb az elemi iskolákat, majd egyes járásokban az általános iskolák egy részét zárták be vagy vonták össze más iskolákkal. Az összevonásoknál nem vették figyelembe a nemzetiségek igényeit, illetve nem volt tényező az oktatás nyelve. Néhány városban és nagyközségben ez a körzetesítés oda vezetett, hogy a nyolcvanas évek végére már majdnem megszűnt az anyanyelvű képzés (Aknaszlatina, Nagyszőlős, Munkács). A körzetesítésnek csak az egyik felét hajtották végre maradéktalanul. Az iskolájuktól több kilométerre került gyerekek utaztatásával nem foglalkoztak, nem kaptak iskolabuszokat, csak utazási kedvezményt a menetrendszerinti járatokra, ahova sokszor és sokan nem fértek fel. A 80-as évek végére a gazdasági romlással a járatok előbb ritkultak, majd csökkentek, és a 90-es

évek elejére megszűntek, csak a városok között üzemeltetnek távolsági buszokat. A kialakult helyzetben a közösségek kezdték visszakövetelni bezárt oktatási intézményeiket, amelyek közben majdnem teljesen az enyészet martalékai lettek, ha nem bontották le vagy nem adták oda más célokra őket.

Tankönyvkiadás

A szovjetek első intézkedései között szerepelt a veszélyes nyugati propagandát hordozó könyvek megsemmisítése, bár voltak helyek, ahol a háború utáni első néhány évben még használták a régi könyveket, azok hiányában pedig újságokból tanítottak. 1945-ben létrehoztak egy bizottságot, melyet a magyar iskolák tankönyvügyével bíztak meg. 1946 májusában megnyílt az Állami Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó ungvári szerkesztősége (Botlik-Dupka, 1991; Fedinec, 1995).

Az első magyar nyelvű könyv, amit a szovjet rendszerben kiadtak, Nyikityin Szántankönyve és Sesztakov A Szovjetunió történelme című könyve volt. 1947-ben jelent meg az első magyar könyv: Kutlán István Ábécéskönyve (Fedinec, 1995).

1951-ben vezették be az egységes tantervet, 1965-től új ábécéskönyvből, a Betűországából tanulhattak a gyerekek, amelyet Ónody Géza tisztaásványi tanító írt.

1950-ben jelenik meg az első irodalomtankönyv Hidas Antal és Máchlin Nátán szerkesztette (Fedinec, 1995).

A Tankönyvkiadó magyar szerkesztőségében lényegében csak a magyar nyelv- és irodalom tankönyvek készültek. A többi tantárgy tankönyveit oroszról vagy ukránból fordította a magyar szerkesztőség mellett kialakult népes fordítói gárda (Botlik-Dupka, 1991:91).

A Kárpáti Kiadóhoz hasonlóan a Tankönyvkiadó is anyagi gondokkal küzd. A 80-as évek végétől egyre kevesebb könyvet adnak ki és fordítanak le. A fordítások általában egy-két évet késtek, mert előbb a Szovjetunióban elfogadott és orosz nyelven kiadott könyveket lefordították ukránra, majd ezután került sor a tankönyv elkészítésére az ország többi nemzetisége számára. Egészen a 80-as évek végéig nem jutottak a helyi iskolák magyarországi tankönyvekhez, így az Ungváron kiadott tankönyvek nyelvezete nehézkes, sok a tükörfordítás és sokszor nem igazodik a magyarországi terminológiához. Az 1980-as évek végétől magyarországi tankönyvek is érkeznek, amit módszertani segédkönyvként használhatnak az iskolákban.

Továbbtanulási lehetőségek

Az anyanyelvű továbbtanulás egyetlen lehetőségét hosszú évekig az előbb Huszton, majd Munkácson működő tanítóképző szakközépiskola jelentette, bár itt is csak néhány tárgyat tanítottak, tanítanak magyarul.

A tanítóhiány a területen a háború után nagy volt, hiszen a pedagógusoknak egzisztenciális és politikai okokból, úgy, mint az első világháború után, elsőnek kellett elhagyniuk a vidéket. Akik maradtak, megbízhatatlannak számítottak.

Ukrajna Kormánya az 1945/46-os tanévben a pedagógushiány megszüntetése érdekében 820 pedagógust küldött Kárpátjára (Keresztény, 1996).

A tanítóihiány miatt 1947-ben magyar csoportot indítottak a huszti tanítóképzőben, amit 1950-ben áthelyeztek Munkácsra, ahol máig működik Munkácsi Tanítóképző néven. Az áthelyezés egyik oka a magyar gyakorlóiskola hiánya volt. Az 1950-ben kibocsátott csoport még a Huszti Képző oklevelét kapta (Fedinec, 1995, Keresztény, 1996).

1950-ben bezárták az Ungvári Tanítóképzőt és az SZSZKSZ Felsőfokú Oktatási Minisztériuma 1488. számú, 1950. augusztus 28-án írt rendelete alapján a Tanítóképző bázisán megnyitották az Uzshorodi Tanárképző Főiskolát.

Az 1950-es tanévben az orosz és ukrán nyelv és irodalom szakra 100 hallgatót, a fizika-matematika szakra 50-et vettek fel. Az oktatás két évig tartott, és a hétosztályos iskolák felső tagozata számára (5-7. osztály) képeztek szakembereket. A tanítás 1950. október 16-án kezdődött. A felvételt nyert hallgatók nemzetiségi megoszlása a következő volt: 124 ukrán, 17 orosz, 2 zsidó, 7 más nemzetiségű. A 150 felvételt nyert hallgatóból 110 helybeli (Valószínűleg kárpátaljaiakra gondoltak. A kárpátaljai szláv lakosság, sokszor nemzetisége meghatározása helyett is ezt a kifejezést használja.), 40 hallgató az ország, vagyis a Szovjetunió más részeiről érkezett (Keresztény, 1996).

Tíz hónapos tanfolyamot szerveztek a magyar tannyelvű hétosztályos iskolák tanárai részére az Ukrajnai Közoktatási Minisztérium 1951. január 15-én kelt N 15 (4,8) rendelete alapján. 60 hallgatót iskoláztak be. A tanítás 1951. január 19-én kezdődött 54 diákkal. Harmancán a magyar nyelv és irodalom szakon és 24-en a matematika és fizika szakon szerezhettek oklevelet. Az 1951/52-es tanévben a Felsőoktatási Minisztérium által jóváhagyott rendelet szerint a beiskolázható hallgatói létszámok a következők voltak: fizika és matematika 150; nyelv és irodalom: orosz 50, ukrán 50, magyar 25 (Keresztény, 1996).

1954-ben a tanárképző főiskolát felszámolták, a diákokat átvezették az Ungvári Állami Egyetemre. A magyar szakra felvételt nyert diákokat az orosz filológiára vezették át, mivel az 1946-ban alapított egyetemen nem volt magyar szak, így ők orosz filológusként kapták diplomájukat.

Az egyetemen 1956-ig magyar nyelvet és irodalmat is tanítottak azoknak a hallgatóknak, akik a főiskola magyar szakára nyertek felvételt. Két évfolyam végzett még úgy, hogy valamilyen formában tanulhatták a magyart: 1958-ban és 1959-ben. 1960-ban Beregszászon népfőiskolát szerveztek a helyi értelmiségiek (Fedinec, 1995).

1963-tól az Ungvári Állami Egyetemen önálló filológiai szakon megindult a magyar nyelv és irodalom szakos tanárok képzése. Az e szakokon tanulók is csak a szaktantárgyaikat hallgathatták magyarul, az általános filológiai tárgyakat ukrán és orosz nyelven. Egyetlen tárgyat sem hallgattak magyar nyelven azok a diákok, akik

más szakra nyertek felvételt, nem vizsgázhattak, írhattak magyarul szakdolgozatot még abban az esetben sem, ha a tanár tudott magyarul (Orosz, 1990).

A felsőoktatásba kerülésnek a technikai kommunikációs gátak mellett az első években világnézeti és politikai jellegű korlátai is voltak. Évtizedeken keresztül a Szovjetunióban a főiskolai, egyetemi besorolásnál elsősorban nem a versenyvizsgák eredménye számított, hanem a jelentkező világnézeti, politikai meggyőződése, szociális származása. Előnyben részesültek teljesítményüktől függetlenül azok a jelentkezők, akik a kommunista pártnak, a lenini komszomolnak voltak a tagjai, a munkások, a kolhozparasztok vagy olyan származásúak voltak. A szociális származás szempontjából, mivel a kárpátaljai magyarság zöme falvakban élt, a pozitív besorolású kategóriákba kerülhetett volna, ha nem éppen az a réteg szerette volna taníttatni gyerekeit, amelyet a rendszer kuláknak nyilvánított, ezáltal kizárva őket a kolhozparasztok kategóriájából. Ennek a rétegnek a gyerekeit nem, vagy csak nagyon nehezen vették fel a komszomolba, csökkentve esélyüket a továbbtanulásnál. Az otthon maradt csekély számú értelmiség (főleg papok, falusi tanítók, orvosok gyermekei) eleve osztályidegennek minősültek, és teherként viselték nemzetiségüket, mint a „magyar fasiszták” kiszolgálóinak leszármazottjai. A magyar és német nemzetiségű fiatalokat szociális származásuk figyelembe vétele nélkül is éveken keresztül nem sorozták be a hadseregbe, mert megbízhatatlannak számítottak. A szolgálat helyett „önkéntes” bányamunkára küldték őket a donbázi szénmedencébe. Ezáltal a hadsereg mint az informális nevelés színtere és a továbbtanulási lehetőségek egyik segítő csatornája szintén nem jöhetett számításba számukra. Az 50-es évektől kezdve annyiban változott a helyzet, hogy a helyi magyarság azon köztársaságok felé orientálódott továbbtanulása esetén, ahol a lakosság és esetleg a hatóságok szemében a magyarság részben „egzotikumnak” számított, részben történelmi gyökerek kapcsán szívesen látott volt. A legutóbbi évekig így került be sok fiatal Lettország, Litvánia, Észtország és más köztársaságok felsőoktatási intézményeibe (Orosz, 1995).

A magyar szak beindítása az Ungvári Állami Egyetemen új fejezetet és perspektívát nyitott a kárpátaljai magyar fiatalok előtt. Lendületet vitt a magyar iskolák életébe. Időközben a korábban más köztársaságokban tanulók közül többen hazatértek, és az Ungvári Állami Egyetem végzősei között is akadtak magyarok, ugyanis a 60-as évek elején nem legitim módon, de magyarul is felvételizhettek, ha a tanár értette a nyelvet. Az értelmiség egy csoportja változtatni akart az oktatás és a kultúra területén kialakult helyzeten. A csoport lelke Fodó Sándor volt, a tartui egyetem végzőse, az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének tanára.

Ez a csoport, mint az a Fodó Sándorral és volt tanítványaival készített interjúkból kiderült, hivatkozva a lenini nemzetiségi politika elveire, a felvételizők egyenlő esélyeinek megteremtése érdekében 1967-ben levelet írt Breznyevnek és Gromikónak, hogy az Ungvári Állami Egyetemre felvételiző magyar tannyelvű iskolások végzősei számára engedélyezzék minden szakon a kötelező orosz vagy ukrán

írásbeli felvételi vizsga helyett a magyar vizsgát. A levél aláírását és a velejáró konfliktusokat Fodón kívül Polcer András, a Nagyberegi Középiskola tanára vállalta. 1968-tól ezt a lehetőséget biztosították és hivatalosan is beépítették az Ungvári Állami Egyetem felvételi szabályzatába. 1971 -ben a vizsga előtti napon, miután már a magyar felvételi időpontját mindenki ismerte, kicserélték a vizsgarendet, és közölték a jelentkezőkkel, hogy oroszból kell felvételit tenniük. Másnapra azonban a levél fogalmazói megszervezték, hogy a jelentkezők bojkottálják a felvételit, és táviratban kérték az operatív intézkedést Moszkvától. Ez a vizsga volt mindig az utolsó, és így fennállt a veszélye annak, hogy aki az előző szaktárgyi vizsgáit jó eredménnyel zárta, azért nem nyer felvételt, mert nem jelent meg a vizsgán. Az egyetem is mindent elkövetett, hogy megtartsa a felvételit oroszból. Azokat, akik jól szerepeltek a korábbi vizsgákon, behívták, és megpróbálták rábeszélni őket, hogy bátran vágjanak neki a váratlan megpróbáltatásnak, számukra biztosítják a pozitív eredményt. A jelentkezők természetesen tisztában voltak azzal, hogy a tudásszintjük oroszból nem éri/érheti el azokat, mint akinek anyanyelve az orosz és ezen a nyelven végezte a középiskolát. Nem jelentek meg a vizsgán. Az ügy azzal ért véget, hogy egy későbbi időpontban végül is magyarból felvételiztek.

Újabb fordulatot jelentett az 1972-es év. Ekkor a kárpátaljai értelmiség egy csoportja beadványt készített az Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Legfelsőbb Tanácsa elnökségének a kisebbségi jogok érvényesítéséről a kárpátaljai magyarság számára. Többek között kérték, hogy az Ungvári Állami Egyetemet és a terület összes szakközépiskoláját nyilvánítsák kétnyelvűvé, az Egyetemen szervezzék meg a magyar nyelvű tanárképzést a magyar tannyelvű iskolák tanárutánpótlása érdekében. Kérték, hogy míg a fent említett lehetőségek megvalósulnak, elsősorban az Ungvári Állami Egyetemen biztosítsák a magyar nyelvű felvételizés lehetőségét minden szakon és minden tantárgyból a magyar iskolát végzett jelentkezők számára (Botlik-Dupka, 1991).

Pár nap alatt a csoport az Ungvári Állami Egyetem főleg magyar szakos hallgatóival közösen kétezer aláírást gyűjtött a beadvány támogatásához és személyesen vitték Moszkvába, hogy célba éljen az anyag. Az akciót a szervezők és a magyar szakon tanuló, az aláírásgyűjtésben aktívan résztvevők elleni retorzió követte. A tanárokat elbocsátották, vagy egyéb módon vonták felelősségre, félemlítették meg. A diákokat kizárták vagy megbuktatták (volt olyan eset, hogy az egyik diák még nem ment be a vizsgára, amikor megjelent a folyosón az apja, hogy értesítették, azonnal jelenjen meg az egyetemen, mert gyermekével baj van, megbukott a vizsgán és ki fogják csapni), rövid időn belül soron kívül besorozták a szovjet hadseregbe, hogy megfelelő „nevelői hatások” éljék. A következő években viszont megengedték, a felvételi szabályzatba beiktatták, hogy minden szakon minden tárgyból magyar nyelven felvételizhessenek a magyar tannyelvű iskolák végzősei külön kérelem alapján és a felvételinél kötelező tollbamondást vagy fogalmazást is magyarból tegyék. A nyolc-

vanás évek elején ezt a gyakorlatot 1 -2 éven keresztül megszüntették arra hivatkozva, hogy a felvételt nyert diákok nyelvi kommunikációs nehézségekkel küzdenek, ami az oktatás színvonalának romlásához vezetett. Szülői beadványok hatására azonban a magyar felvételiztetés gyakorlata a mai napig tart, bár évről évre bizonytalanságban tartja a rektori tanács a jelentkezőket, az utolsó percig fenntartva azt a jogot, hogy esetleg megvonja ezt a lehetőséget. Az anyanyelvi felvételizés joga nincs megnyugtatóan rögzítve sem az egyetem felvételi szabályzatában, sem magasabb állami szinten.

Magyar nyelvű szakképző intézeteket nem hoztak létre, és csoportokat sem indítottak, csak a nyolcvanas évek végén az Ungvári Közművelődési Szakközépiskolában, ahol népművelőket és a Beregszászi 18. Számú Ruhaipari Szakközépiskolában, ahol felsőruhaszabókat és varrónőket képeztek.

Összefoglalás

Azokban a járásokban, ahol többen éltek magyarok, 1945 után hamarosan folytatódott az oktatás az elemi iskolákban. Ezek zömükben az Ungvári, Munkácsi, Beregszászi járás magyarlakta falvai. Azokon a helyeken, ahol szórványban élnek a magyarok, nem alakult ki semmilyen intézményes anyanyelvű oktatás, még az olyan városokban, falvakban sem, ahol jelentős volt a magyar lakosság lélekszáma. Nem szerveztek anyanyelvű oktatást a Nagyszőlősi járás görög katolikus falvaiban sem, mivel itt a lakosságot vallási alapon ukránoknak nyilvánították. 1945-ben államosították az iskolákat, átvezették a szovjet típusú előbb hétéosztályos, majd később nyolcosztályos alapiskolai rendszerre.

A továbbtanulást sokáig az előbb Huszton, majd a Munkácson működő tanítóképző jelentette. 1951-ben magyar szakot szerveztek az 1950-ben a megszüntetett Ungvári Tanítóképző bázisán, amit 1954-ben bezártak és a diákokat átvezették az Ungvári Állami Egyetem filológia szakára, és mint orosz szakos tanárok szerezhettek diplomát. 1963-ban magyar nyelv és irodalom szakot nyitottak az Ungvári Állami Egyetemen. A 70-es évektől lehetett magyar nyelven és magyar nyelvből felvételiznie a magyar középiskolában érettségizetteknek, amit viszont törvényileg nem rendeztek, és így csak szerzett jogként, évről évre kiharcolva tudják érvényesíteni a kárpátaljai magyarok.

Mire a felvételizés lehetőségét valamilyen szinten biztosították, leépültek a magyar középiskolák. A tanulólétszám gyors csökkenése majdnem teljesen elsorvasztotta, főleg a városokban, az anyanyelvű iskolahálózatot.

Magyar nyelvű óvodai nevelés és szakképzés gyakorlatilag nem létezett. Az évtized végén megnyitott magyar csoportok szervezése a két szakközépiskolában már a gorbacsovi „glasznosztynak” köszönhető, így inkább a következő évtized tárgyalásakor szólunk róluk.

4.2. A magyar nyelvű oktatás koncepciói Kárpátalján

A Beadványként ismertté vált, 1972-ben L. Brezsnyevnek és A. Gromikónak címzett levelet tekinthetjük az első magyar anyanyelvű oktatási koncepciónak (lásd. Függelék 4.3) Kárpátalján. A Beadvány a kárpátaljai magyarság oktatási igényeit a következőkben foglalta össze:

- magyar tannyelvű óvodák megnyitása minden magyarlakta községben, illetve az óvodák kétnyelvűvé nyilvánítása a vegyes lakosságú községekben;
- új óvodai programok kidolgozása;
- az óvónőképzés megszervezése a magyar tannyelvű óvodák számára;
- minden magyarul nem tudó, de magyar tannyelvű iskolában tanító tanár áthelyezése, illetve felmentése;
- a magyar tannyelvű iskolák pedagógusai magyar nyelvtudásának rendszeres ellenőrzése;
- a tanárok magyar nyelven való köszöntésének és megszólításának bevezetése a magyar tannyelvű iskolákban;
- a magyar tannyelvű iskolák vegyes tannyelvűvé való átszervezésének azonnali leállítása;
- a magyar tannyelvű oktatás megszervezése minden olyan magyarlakta községben, ahol nincsen magyar iskola, illetve csak az első három osztály magyar tannyelvű (Újhely, Csepe, Karácsfalva, Mátyfalva, Királyháza, Tekeháza, Gödényháza, Rahó, Gyertyánliget stb.)
- megszervezni a magyar nyelv és irodalom oktatását azokban a községekben, ahol a magyarság szórványban él és nincs lehetőség magyar tannyelvű iskolák megnyitására (Huszt, Bustyaháza, Szolyva, Bocskó, Körösmező stb.)
- területünk minden szakközépiskolájának és az Ungvári Állami Egyetemnek kétnyelvűvé való nyilvánítása;
- párhuzamos magyar tannyelvű tagozatok indítása területünk minden szakközép- és zeneiskolájában;
- a tanárképzés megszervezése a magyar tannyelvű iskolák számára az Ungvári Állami Egyetem minden pedagógiai jellegű karán;
- az Ungvári Állami Egyetemen biztosítsák a magyar nyelven való felvételizés jogát minden szakon és minden egyes tantárgyból;
- a magyar történelem oktatásának bevezetése területünk minden magyar tannyelvű iskolájában és az egyetem magyar tagozatán (Dupka-Botlik, 1990).

1989-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megalakulása után az elsők között jön létre és alakul meg a Szövetség oktatási bizottsága. A bizottságban sokan tevékenykedtek azok közül, akik részt vettek a beadvány megszerkesztésében. Az oktatási bizottság nem dolgozott ki átfogó koncepciót, vagy legalábbis en-

nek írásbeli nyoma nincs. A KMKSZ járási szervezetein és alapszervezetein keresztül elsősorban az internacionalista iskolák szétválasztását, valamint a körzetesítéskor megszűnt elemi és általános iskolák visszaállítását szorgalmazta, illetve szervezte.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség megalakulásakor annak alapító okirata és alapszabályának bevezető része már megfogalmazza azokat a célokat, amelyeket a kárpátaljai magyar oktatás ügyében el szeretett volna érni. A két dokumentum szerint a KMPSZ az anyanyelvű oktatási hálózat kiteljesedését szeretné elérni, azaz a magyar nyelvű oktatást az óvodától a felsőoktatásig; a másik fontos teendő pedig a kulturális autonómia biztosítása a magyar oktatási intézmények számára.

1992. március 15-én a Kárpáti Igaz Szóban megjelent a KMPSZ koncepciótervezete a magyar nyelvű oktatásra vonatkozólag, amely bővebben kifejti, hogy mit ért a Szövetség kulturális autonómia alatt. Ennek értelmében a különböző járásokban fekvő magyar iskolákat egy területi szintű irányítás alá kellene vonni, úgynevezett tankerületbe integrálni, amely a tanulólétszám és az iskolák száma alapján egy járási szintű tanfelügyelőséget jelentene. A rendszer mellett szóló alapvető szakmai érveként szerepelt az oktatás színvonalának emelése, a tanárok sokszor specifikus, nyelvhez kötött segítése, főleg módszertani szempontból. A cél elérését az apró lépések taktikájában látták. Ennek egyik fontos és alapozó intézményeként kívántak létrehozni egy területi szintű, a magyar iskolák pedagógusainak szakmai továbbképzését szervező módszertani központot. A központ feladata lenne a magyar tannyelvű iskolákban dolgozó pedagógusok ötévente kötelező továbbképzéseinek megszervezése, az évente lebonyolításra kerülő tantárgyi vetélkedők előkészítése és megszervezése a magyar iskolák számára. Az egymás között magyar nyelven vetélkedő gyerekek győztesei indulhatnának a területi vetélkedőkön, ezzel integrálódva az ukrán oktatási rendszerbe.

1992-ben a Kárpátaljai Területi Pedagógus - továbbképző Intézet igazgatójának rendelete értelmében létrejött az intézet Beregszászi Fiórintézete, melynek feladat körét a terveknek megfelelően állapították meg, de nem biztosították számára önállóságot sem szervezési, sem anyagi téren. Még az alapvető dologi kiadásokat, mint a telefon-, postaköltség, papír- és írószer is éveken keresztül a KMPSZ fizette. Az intézet működésének első évében sikeresen megszervezték a tantárgyi vetélkedőket és több továbbképzést is szerveztek a magyar iskolák és iskolások számára. A következő években azonban folyamatosan az intézet még meglévő csekély önállóságát is megnyirbálták, ahogy azt az ukrán-magyar vegyes bizottság jegyzőkönyvében olvashatjuk, és állandó napirendként szerepel az önállóságuk kiterjesztése. Az 1997-es évtől kezdve már főleg csak közös továbbképzéseket szervezhetnek az ukrán és magyar iskolák tanárainak. Akárcsak az Ungvári Központban, a tanfolyamok előadásainak a nyelve nem a magyar. A KMPSZ-szel közösen lebonyolított tantárgyi vetélkedőket sem szervezhetnek a magyar tannyelvű iskolások számára, mert azok kizárólag a járási oktatási főosztályok kompetenciájába tartoznak.

A KMPSZ 1992-ben a területi tanácshoz fordult egy magyar kisebbségi hivatal felállításával kapcsolatban. A beterjesztett tervezetet megvitatták, a területi tanács nem utasította el, de nem sikerült működő testületet szervezni.

Az önálló magyar tankerület kérdése is állandó jelleggel szerepel az ukrán-magyar kisebbségi vegyes bizottság üléseinek napirendjén. Az 1998-as ukrán-magyar kisebbségi vegyes bizottságon a két fél megállapodott a tankerület szervezéséről. A KMPSZ és a KMKSZ beterjesztette elképzeléseit mindkét ország kompetens szerveihez. A Kárpátaljai Területi Adminisztráció 1999. március 4-ére összehívta az érdekelteket egy megbeszélésre, amelynek eredményeként létrejött a Kárpátaljai Magyar Iskolák Tevékenységét Koordináló Központ. Az adott testület funkcióját és kompetenciáját tekintve a Kárpátaljai Területi Adminisztráció Oktatási Főosztályának társadalmi alapon működő tanácsadó testülete. A tanácsadó testület a járási tanfelügyelőségek és a kárpátaljai magyarságintézmények, illetve magyar civil szervezetek delegált képviselőiből áll. Üléseit több-kevesebb rendszerességgel félévente tartja, melyeken az iskolákat érintő aktuális kérdéseket beszélnek meg és tesznek javaslatot azok megoldására. A tanácsadó testületet az ukrán hatóságok tankerületnek titulálják, amit a kezdeményező szervezetek, a KMKSZ és a KMPSZ nem tudnak elfogadni.

2000 februárjában a KMKSZ beregszászi választmányi ülése egy beadványt hagyott jóvá és terjesztett be Leonyid Kucsma államfőhöz az egy tömbben élő magyarok számára létrehozandó Tisza-melléki járás megalakításáról. A beadvány szerint az Ukrajnában esedékes közigazgatási reformra való tekintettel szorgalmazzák egy Beregszász központú magyar közigazgatási egység kialakítását a kárpátaljai Tiszaháton. A beadványban és a KMKSZ vezetőinek nyilatkozataiban olvashatjuk, hogy új adminisztratív egység kialakítására, járások határainak módosítására van precedens Ukrajnában, a törvények ezt lehetővé teszik. A Tisza-melléki járás kialakítása mellett szólnak azok az érvek, amelyek miatt a korábbi elképzelést, a kulturális autonómiát, melynek alappillére lett volna a magyar tankerület, nem lehetett megvalósítani a közigazgatási rendszer merev, csak a járások határain belül mozdítható szerkezete miatt. Az elképzelést a helyi nemzeti ukrán sajtó erősen támadja és a beterjesztő szervezetet, a KMKSZ-t nemzetiségi konfliktus szításával vádolja. A KMKSZ elnökét, Kovács Miklós parlamenti képviselőt az adott kérdéssel kapcsolatban fogadta az államfő tanácsadója, aki nem zárkózott el a Tisza-melléki járás kialakításától, és az ügyet továbbgondolásra méltónak tartotta.

4.3. Az anyanyelvű óvodai nevelés

Az iskola előtti nevelés intézményes kerete az óvoda, amely a család és a kötelezővé vált szervezett oktatás közötti átmenet szempontjából fontos hely lehet a gyermeknevelés terén. Az óvoda akkor tölti be funkcióját, ha légköre és kör-

nyezete hasonlít a családi körülményekhez, mégis bizonyos rendezettség jellemző a gyermek napi tevékenységére. Az egyéves kötelező iskola előtti felkészítés nagyban segítheti az iskolai sikertelenség kiküszöbölését, a felkészítés, a társak elfogadása, a beilleszkedés mellett azzal is, hogy az óvónő állandó megfigyelései alapján, és nem formális iskolaérettségi teszt teljesítése alapján kell döntenie a kis emberke jövőjéről. Ha a gyermek még nem eléggé érett az iskolai tanulásra, úgy az óvodában maradhat, és ezzel sokkal kisebb lelki sérülést okozunk neki, mint ha mindez az első osztály után derül ki. A felsorolt szempontokat sem a Szovjetunióban, sem Ukrajnában nem tartották fontosnak. Az óvodák nagycsoportjai iskolás jellegű napirend szerint működtek/működnek, az iskolaérettség megállapítása formális, csak adminisztrációs tevékenységet jelentett/jelent, a kilencvenes évek elejéig az óvodai és bölcsődei hálózat bővülésének, expanziójának lehettünk tanúi. Ennek nagyon prózai okai voltak. A szülők az alacsony fizetések és az állam által szűkre szabott gyermekgondozási támogatás és idő miatt a gyermekeiket óvodákban helyezték el.

Az 1991/92-es tanévben 78 magyar csoportot is működtető óvoda volt a területen, ebből 63 minősült csak magyar nyelvűnek, 15 vegyes tannyelvű volt (párhuzamosan működtettek magyar és ukrán, orosz csoportokat). Az óvodák járásonként megoszlása a következő volt: Técsői járás 1, Huszti járás 1, Nagyszőlősi 15, Beregszászi 38, Ungvári 16, Munkácsi 7 óvoda (Bagu-Deák, 1999).

Változott a helyzet, amikor bevezették a gyermekgondozási segély rendszerét. A rendszer szerint a kismamák gyermekük hároméves koráig minimális anyagi támogatás és a munkaviszonyuk megőrzése mellett otthon maradhattak gyermeknevelés címen. A gyermekgondozási idő leteltével a szülő még igényelhetett hároméves fizetetlen szabadságot, azaz a gyerek hatodik életévének betöltéséig maradhatott gyermeke mellett minden anya. Ezzel a tehetőséggel ugyan nem mindenki élt, hiszen az óvodai ellátás díja nagyon méltányos volt, mégis apadni kezdtek az óvodai létszámok, ami természetes ilyen feltételek mellett. Az állam gazdasági mélyrepülése következtében egyre nehezebben tudta biztosítani az óvodák működéséhez szükséges költségeket, és a hatóságok egyre-másra zárták be az intézményeket. Ehhez hozzájárult az országot elérő privatizációs hullám kezdete, amikor magánvállalkozók és cégek egyaránt ingatlant akartak szerezni, így sok esetben a bezárt óvodák épületeit privatizálták. A gyerekek létszáma is rohamosan fogyni kezdett a nagy munkanélküliség következtében, mert elsősorban a nők váltak munkanélkülivé. A gazdasági és mentális okok miatt az anyák inkább otthon nevelték gyermekeiket.

Az óvodai csoportok csökkenését jól illusztrálja a beregszászi óvodák csoportlétszámának alakulása 1990-1996 között.

4.3. táblázat. *A beregszászi óvodák csoportszámának alakulása 1990-96 között*

Óvodák	1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Beregszászi 1.sz.	3	-	3	-	3	1	3	-	3	-	3	-	3	-
Beregszászi 2.sz.	3	-	3	-	3	-	3	-	3	-	3	-	3	-
Beregszászi 3LSZ.	3	-	2	2	2	2	2	2	2	2	megszűnt az óvoda			
Beregszászi 4sz.	3	-	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1
Beregszászi 5.sz.	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
Beregszászi dsz.	6	1	6	1	6	1	6	1	6	2	4	2	4	2
Beregszászi 7.sz	3	-	3	-	3	-	3	-	3	-	2	-	2	-
Búcsú 8.Sz.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ardó9.sz	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Beregszászihoz.	6	-	6	-	6	-	6	1	6	1	4	1	3	-
Beregszászi llsz.	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
Beregszászi 13sz.	3	-	3	-	3	-	3	-	3	-	2	-	2	-
Beregszászihoz.	6	-	6	2	6	2	6	2	6	2	5	2	5	2
Beregszászihoz.	6	—	6	—	6	—	6	1	6	1	4	1	Megszűnt az óvoda	
Beregszászi 16sz.	6	-	6	-	6	-	6	-	6	-	5	-	4	-
Beregszászihoz.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Beregszászi 18sz.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Beregszászihoz.	3	-	3	-	3	-	3	-	3	-	3	3	3	3
Összesen	59	7	58	12	58	13	58	14	58	15	46	16	40	14

1- csoportok száma összesen

2- közülük magyar nyelvű

Egy 1994-es felmérés szerint a magyar óvodai csoportokban összesen 3443 három és hatéves kor közötti gyerek járt, a magyar tannyelvű első osztályokba ebben az évben 1773 gyereket iskoláztak be. A felmérés nem tükrözi az óvodáskorúak korcsoportonkénti megoszlását, de feltehetően az összes óvodáskorúnak több mint egyharmada nagycsoportos volt, ami viszont azt is jelenti, hogy az elsősök kétharmada az óvodából ment iskolába. Az adott felmérés viszont teljes képet ad a magyar nyelvű óvodai hálózatról a területen (Bagu, 1995).

4.4. táblázat. A kárpátaljai magyar óvodák megoszlása körzetenként a foglalkozások nyelve alapján

	Körzet	Magyar	Magyar-ukrán	Magyar-ukrán-Orosz	Összesen
1.	Felső-Tisza-Vidék	-	4		4
2.	Nagyszőlősi járás	11	5	-	16
3.	Beregszászi járás	36	5	-	41
4.	Munkácsi járás	6	4	-	10
	Ungvári járás	16	3	1	20
	Összesen	69	21	1	91

A táblázatból láthatjuk, hogy összesen 69 olyan óvoda működött területünkön, ahol csak magyar nyelven folytak a foglalkozások a csoportokban, 21 olyan óvoda van, ahol magyar és ukrán nyelvű csoportokat hoztak létre, és mindössze 1 óvodában folyik három nyelven az oktatás. Több magyarok lakta településen egyáltalán nincs óvoda, így a Nagyszőlősi járásban Feketardón, Akliban, Akiihegyen, Fancsikán, a Munkácsi járásban Beregrákoson, az Ungvári járásban Kisgejőcön, Kincsehomokon, Koncházán, Pallón (Bagu, 1995:19).

A helyzet azóta csak romlott, mert a gazdasági zuhanás tovább tart, és egyre több helyen záriják be az óvodákat.

4.5. táblázat. A magyar óvodák számának alakulása 1991-1998 között (Bagu, Deák, 1999)

N	Járas	1991/1992 tanévi 1995/1996 tané 1997/1998 tanév								
		1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	Rahói	-	-	-	-	-	-	-	1	1
2	Técsői	-	1	1	-	2	2	-	2	2
3	Huszt	-	1	1	-	2	2	-	2	2
4	Nagyszőlős	10	5	15	11	5	16	11	1	12
5	Beregszász	35	3	38	36	5	41	37	5	42
6	Ungvári	13	3	16	16	4	20	13	3	16
7	Munkácsi	5	2	7	6	4	10	6	4	10
	Összesen	63	15	78	69	22	91	67	18	85

1 - magyar tannyelvű óvodák száma

2 - vegyes tannyelvű óvodák száma

3 - összesen

4.6. táblázat. A magyar nyelvű óvodai csoportok és a gyereklétszám változása 1994-97 között

N	Járás	1994/95 tanév 1997/98 tan^ Változás								
		1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	Rahóí	-	-	-	1	1	21	1	1	21
2	Técsői	2	4	61	2	2	40	0	-2	-2
3	Husztí	2	5	91	2	4	76	0	-1	-1
4	Nagyszőlősi	16	29	43	12	16	25	-4	-1	-18
5	Beregszászi	41	85	154	42	64	109	-1	-2	-45
6	Ungvári	10	37	101	16	28	55	6	-9	-14
7	Munkácsi	10	23	48	10	18	38	0	-5	-9
	Összesen	81	183	332	85	133	242	2	-5	-89

- 1- óvodák száma
2- csoportok száma
3- gyerek létszám

Az óvodások szempontjából a többnyelvű óvodáknak nincs jelentősége, hiszen a gyerekek, akik főleg a csoportokban dolgozó óvónőkhöz kötődnek és egy viszonylagos zárt világban élnek, nem érzékelhetik azokat a problémákat, amelyekkel az óvónők szembesülnek. Ezek a problémák elsősorban szakmai jellegűek, hiszen sok esetben a nevelőknek nincs kihez fordulniuk szakmai kérdésekkel, mert a vezetők általában nem tudnak magyarul és esetenként a tolerancia hiánya miatt nem segítik az óvónők munkáját, nem támogatják a gyermekek nevelése szempontjából fontos, mentalitásuknak megfelelő környezet és légkör kialakításában. Ajárásonkénti széttagoltság miatt a magyar óvodák módszertani munkáját sem igazán tudják segíteni, mert nem gazdaságos járásonként a magyar módszertani szaktanácsadói állás finanszírozása. Ezeket a problémákat a KMPSZ-en belül működő óvodapedagógusi szakcsoport fogalmazta meg. A megfelelő odafigyelés hiányára utal az a tény, hogy a szakcsoport által 1999. december 18-án Beregszászban szervezett óvodapedagógusi konferenciára a nehéz anyagi és időjárási viszonyok ellenére majd mindegyik még működő óvoda képviselőjében mintegy 60 pedagógus vett részt önkéntes alapon. Az adott szekció segítségével 2000-ben sikerült elkészíteni egy kérdőíves felmérést az óvodák helyzetéről.

A felmérés eredményeként megállapíthatjuk, hogy nagy szükség lenne az óvodapedagógusok továbbképzésére, szakmai fejlődésük segítésére, amit a konferencia anyagai alapján ők maguk is igényelnek. A terület óvodáiban a 4.7. táblázat alapján összesen 336 óvodapedagógus dolgozik, de közülük csak 31-nek, vagyis 9 százalékuknak van szaknak megfelelő felsőfokú végzettsége, a többi vagy nem szakmabeli, vagy általános, esetleg szakirányú középszintű végzettséggel rendelkezik. A kérdőívek szerint a pedagógusok nagy része a moldáviai Szoroki Pedagógiai Szakkö-

zépiskolát végezte levelező szakon, ami azt jelenti, hogy az anyanyelvi nevelést és képzést semmilyen szinten nem tanulta, nem ismerheti a haladó anyaországbeli programokat.

4.7. táblázat. *A kárpátaljai magyar nyelvű óvodákban dolgozó óvodapedagógusok iskolai végzettség szerinti megoszlása járásonként (Orosz, 2000)*

Járás	Az óvodapedagógusok megoszlása végzettség szerint				
	1	2	3	4	5
Beregszászi	23	114	21	14	5
Nagyszőlősi	0	64	1	15	12
Ungvári	16	33	7	2	9
Összesen	39	211	29	31	26

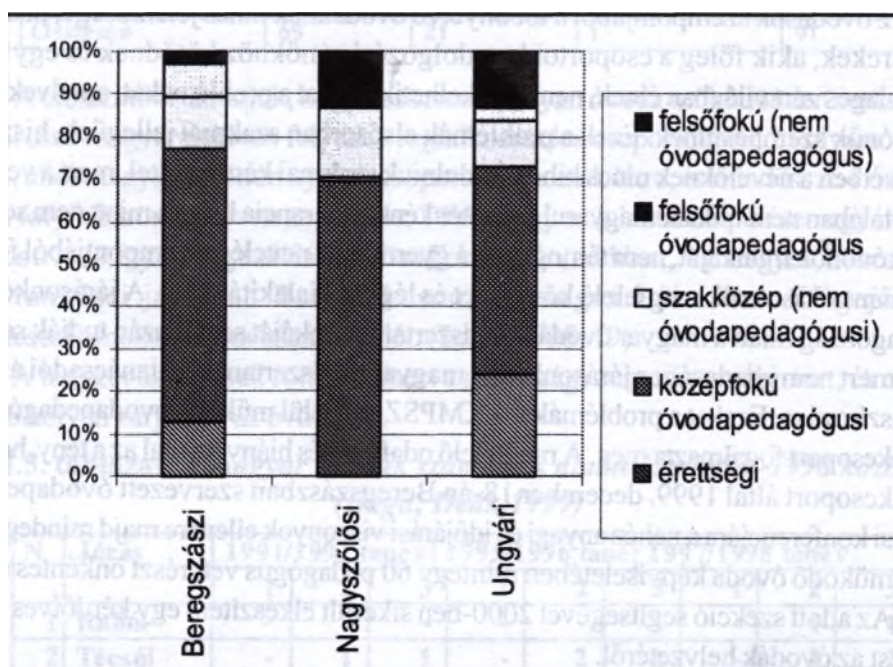
1érettségi

2,- középfokú óvodapedagógusi

3.- szakközép (nem óvodapedagógusi)

4 - felsőfokú óvodapedagógusi

5 - felsőfokú (nem óvodapedagógusi)

4.1 ábra. *A kárpátaljai magyar nyelvű óvodák óvodapedagógusainak iskolai végzettség szerinti megoszlása járásonként (Orosz, 1999)*

A kárpátaljai magyar óvodák számát járásonként az 1999/2000-es évben tükrözi a felmérés alapján készült 4.8. táblázat. A táblázatból láthatjuk, hogy az intézmények 73%-os kihasználtsággal működnek. A számadatok nem mutatják ki, de a mellékletekben leírtak alapján megállapítható, hogy ezek az intézmények sem üzemelnek egész évben folyamatosan. Rendszeresek az ellátási gondok miatti kény-

szerszűnetek. Az óvodák általában csak a tavaszi-nyári idényben működnek, a tüzelő és villanszolgáltatás hiánya, illetve kimaradása miatt.

4.8. táblázat. *A kárpátaljai magyar óvodák száma járásonként (Orosz, 2000)*

Járás	1	2	3	4	5	6	7
Beregszászi	33	57	1575	1037	66%	932	90%
Nagyszőlősi	12	36	1104	828	75%	711	86%
Ungvári	11	21	508	451	89%	375	83%
Összesen	56	114	3187	2316	73%	2018	87%

1. - Óvodák száma

2. - Csoportok száma

3. - Maximálisan ellátható gyerekek száma

4. - Az óvodába járó gyerekek száma

5. - Az óvodák kihasználtsága százalékban

6. - Teljes ellátási díjat fizetők száma

7. - Részarányuk százalékban

Az óvodák nem gazdaságos üzemeltetésének több oka van. Egyrészt mindegyik óvoda napközis jellegű, ahol a gyerekeknek az előírások szerint négyeszeri étkeztetést kellene biztosítani. Az épületek vagy elavultak, vagy éppen a szocializmusban fércmunkával, a megalománia jegyében épültek, és ezért nem lehet bennük biztosítani a megfelelő higiéniai feltételeket, fenntartásuk gazdaságtalan. Jellemző, hogy a napközis óvodák mindegyikében külön hálósobát kell kialakítani a gyerekeknek a délutáni alváshoz, ahol pizsamára vetkőztetik őket, akkor, amikor sem az új, sem a régi óvodai épületekben vagy nincs angol WC, vagy nem üzemképes. A gazdaságtalan üzemeltetéshez az is hozzájárul, hogy az intézmények túl nagy személyzettel dolgoznak, amit alátámaszt felmérésünk is. A 4.9. táblázatból láthatjuk, hogy a dadák és a technikai személyzet száma meghaladja az óvodapedagógusok számát.

4.9. táblázat. *A kárpátaljai magyar nyelvű csoportokat működtető óvodák személyzetének megoszlása járásonként (Orosz, 2000)*

Járás	Az óvodák személyzete foglalkozástípusonként			Összesen
	1	2	3	
Beregszászi	176	106	129	411
Nagyszőlősi	98	57	38	193
Ungvári	46	29	40	115
Összesen	320	192	207	719

1. - óvodapedagógus

2. - dada

3. - technikai személyzet

4.4. Az elemi, általános és középfokú képzés

Közoktatás

A továbbtanulás szempontjából, így a társadalmi mobilitás szempontjából is fontos kérdés az alapképzés. Az alapképzés alatt értjük az elemi, általános és középiskolákat.

A továbbtanulásnál természetesen nemcsak az iskolák megléte lényeges, hanem az ott folyó oktatás szintje is, az, hogy mennyire felel meg az adott társadalom elvárásának, a kialakult normáknak, mennyire segíti a boldogulást. Az oktatás szintjét meghatározó tényezők a tanítandó anyag, a tanterv mellett az intézmény tárgyi, technikai, módszertani ellátottsága, de főleg a pedagógusok képzettsége, hozzáállása. A kisebbségek szempontjából ide sorolható az államnyelv elsajátításának lehetősége is. A továbbiakban e szempontok szerint fogjuk áttekinteni a közoktatás alakulását az elmúlt évtizedben.

Először nézzük, hogyan alakult az iskolák számbeli helyzete, a tanulólétszám.

A nyolcvanas évek erőteljes orosz birodalmi asszimilációs politikája eredményeként egyre csökkent a nemzetiségi iskolák száma, így a magyar tannyelvűeké is. A magyar tanulók számára a tömbmagyarság területén létrehozott ukrán vagy orosz tannyelvű iskolák tevékenysége a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a tanulóknak sem a tárgyi tudása, sem az orosz nyelvtudása nem érte el azt a szintet, amiért beindították ezt az oktatási formát, vagyis hogy a magyar környezetből kikerülő falusi gyerek megpályázhassa a leg-erősebb és legkülönlegesebb szakmákra felkészítő felsőoktatási intézményeket. Nagy erkölcsi kárt okozott viszont a közösségek számára, mert megbontotta és megrontotta az iskolák rejtett tanterveit. A gyerekekben egészségtelen felemás öntudatot alakított ki, aminek lényege az volt, hogy a többségi nemzet között kisebbségi szerepet játszott, és erre hivatkozással próbált bizonyos előnyöket szerezni, saját környezetét viszont a többségi nemzettudat fölényével kezelte.

A nyolcvanas évek vége felé a nemzeti mozgalmak erősödése folytán rohamosan gyarapodott a magyar iskolákban a tanulók száma. Ezt erőteljesen segítette az, hogy a korábbihoz képest megnyíltak a határok és a továbbtanulási lehetőségek az anyaország irányába, amihez hozzájárult a gazdasági helyzet rohamos romlása. A szülők a magyarországi továbbtanulás mint kitörési lehetőség reményében inkább a magyar nyelvű oktatást választották gyermekük számára, mint az orosz vagy az ukránt. Az orosz, amit korábban inkább preferáltak a szülők, elvesztette presztízsét. Az államnyelv az ukrán lett, amit az egy tömbben élő magyarság nem tanult a szovjet rendszerben, mert a magyar tannyelvű iskolákban csak az orosz volt a kötelező, azt tanították, így a szülők nem is tudtak volna segíteni gyermeküknek az ukrán nyelvű tanulás esetén.

Szemléletesen tükrözi az elmúlt évek iskolaválasztási tendenciáját az 1987-1999 között az általános és középiskolákba járó tanulók számát tükröző 4.10. táblázat, valamint az első osztályba beiskolázott tanulók számarányának alakulását ábrázoló 4.11 táblázat, amely alapján a 4.3. ábra grafikonja készült. A táblázatokból azt is leolvashatjuk, hogy a magyar nemzetiségűek inkább az orosz osztályokat, mintsem az ukrán tannyelvű oktatást preferálták korábban. A választás törvényszerűnek mondható, mert az orosz volt az államnyelv, a presztízsnyelv, ez fejezte ki a hatalmi helyzetet a birodalmon belül.

4.10. táblázat. A tanulók megoszlása az osztályok oktatási nyelve szerint 1989-1999 között

	1989-1990		1990-1991		1991-1992		1992-1993		1993-1994	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Ukrán	166245	81,1	166693	81,4	166198	81,7	167330	82,3	168764	83,2
Orosz	16598	8,1	15874	7,8	14809	7,1	12839	6,3	10585	5,2
Magyar	17275	8,4	17619	8,6	17969	8,8	18711	9,3	19074	9,4
Román	4X27	2,4	4622	2,3	4355	2,1	4483	2,2	4464	2,2
Szlovák							12	0,01 %	18	0,01
Összesen	204945		204808		203331		203375		202905	

1994-1995		1995-1996		1996-1997		1997-1998		1998-1999		1999-2000	
1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
171001	83,8	173344	84,3	175225	84,7	17535	36,1	177375	85,2	175228	85,5
8925	4,4	7655	3,7	6313	3,1	5254	10,8	4675	2,2	4074	2,0
19642	9,6	20044	9,8	20727	10,0	21159	43,5	21431	10,3	21034	10,3
4460	2,2	4514	2,3	4568	2,2	4594	9,5	4610	2,2	4525	2,3
25	0,01	32	0,02	32	0,02	54	0,11	71	0,03	87	0,04
204053		205556		206865		48596		208162		204948	

1- tanulók száma

2 - részarányuk százalékban

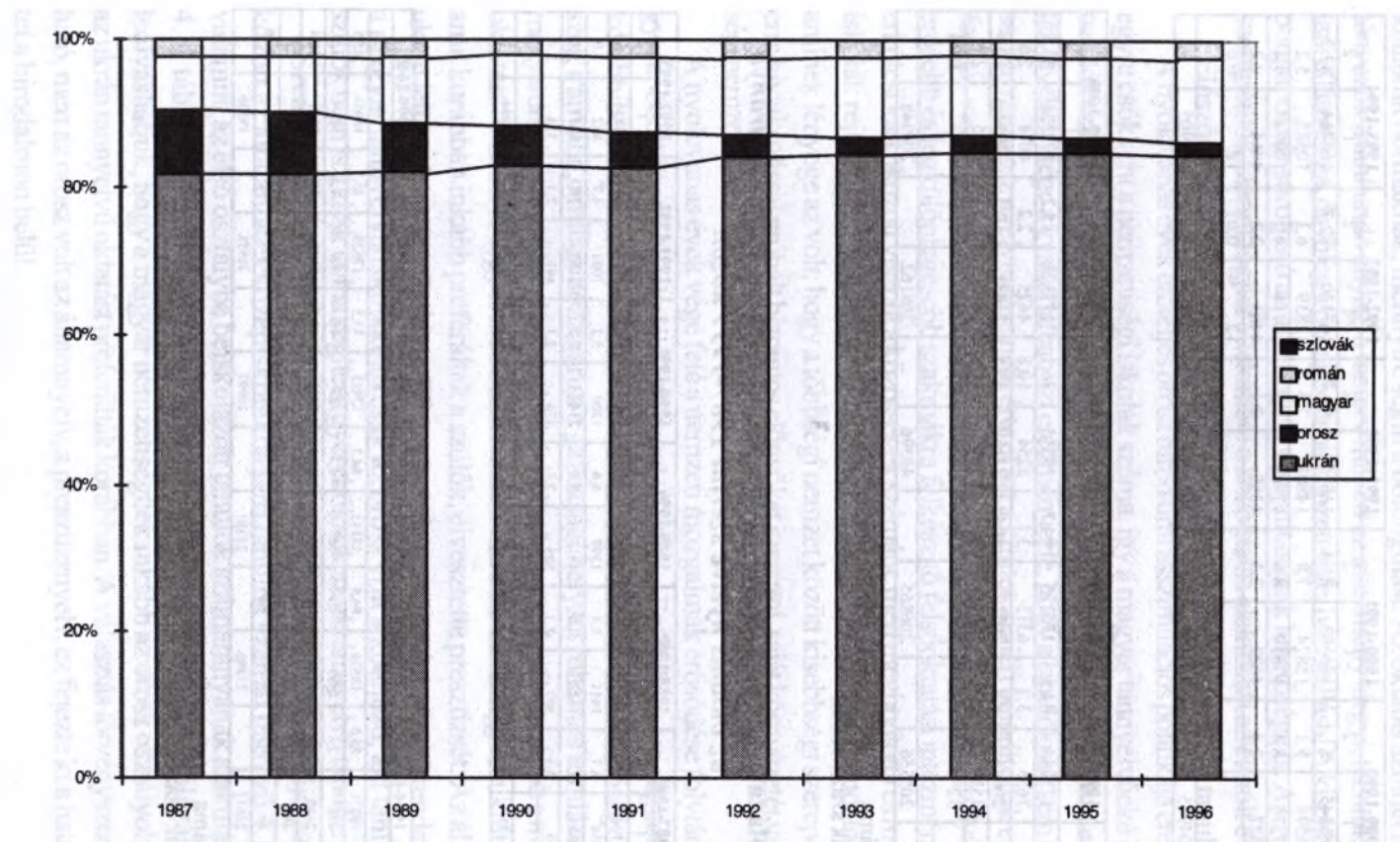
4.11. táblázat. Az első osztályba beiratkozott tanulók száma és aránya az oktatás nyelve szerint 1987-1999 között

	1987-1988		1988-1989		1989-1990		1990-1991		1991-1992		1992-1993	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Ukrán	18104	81,8	17728	81,8	17454	82,0	18765	83,1	17670	82,8	18856	84,2
Orosz	1934	8,7	1811	8,4	1399	6,6	1200	5,3	1007	4,7	682	3,0
Magyar	1586	7,2	1622	7,5	1913	9,0	2147	9,5	2160	10,1	2311	10,3
Román	499	2,3	507	2,3	525	2,5	476	2,1	491	2,3	533	2,4
Szlovák											12	0,05
Összesen	22123		21668		21291		22588		21328		22394	

1993-1994		1994-1995		1995-1996		1996-1997		1997-1998		1998-1999		1999-2000	
1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
18899	84,4	19231	85,0	18574	84,8	18115	84,7	17913	85,3	17620	85,7	16956	85,5
546	2,4	472	2,1	459	2,1	367	1,7	327	1,6	307	1,5	305	1,5
2442	10,9	2440	10,8	2370	10,8	2365	11,1	2203	10,5	2148	10,4	2069	10,4
492	2,2	466	2,1	485	2,2	530	2,5	530	2,5	461	2,2	487	2,5
7	0,03	8	0,04	8	0,04	4	0,02	24	0,11	22	0,11	19	0,10
22386		22617		21896		21381		20997		20558		19836	

1- tanulók száma

2 - részarányuk százalékban

4.3. ábra. Az első osztályokba beiskolázott tanulók létszámának változása Kárpátalján (1987-1996)

A beiskolázási számokból arra következtethetünk, hogy Kárpátalját is utolérte az egész térségre jellemző demográfiai csökkenés, viszont az is elmondható, hogy ez nemcsak a magyar nemzetiségűekre jellemző. A magyar, az orosz és az ukrán nemzetiségek esetében is hasonló arányú csökkenést állapíthatunk meg. Egyedül talán a román kisebbségnél figyelhető meg stagnálás vagy lassúbb csökkenés. Az adott számok arra is utalnak, hogy a területre a bevándorlás nem jellemző az ország belső területeiről, mert a beiskolázott orosz, ukrán gyerekek száma csekély eltéréssel meggyezik a területen élő adott nemzetiség százalékban kifejezett arányával, az oroszok esetében ez a szám alacsonyabb, mint az 1989-es népszámlálás szerinti részarányuk.

A magyar nyelvű oktatás iránti igény nemcsak a tanulólétszám növekedésében mutatható ki. Az iskolák iránti ragaszkodás a közösségek egyik mobilizációs, szervező erejévé vált. Azok a falvak, amelyek a körzetesítéskor elvesztették iskoláikat, most visszakövetelték, illetve az összevont iskolákat szétválasztották. Visszakapta önállóságát az Aknaszlatinai Középiskola és a Nagyszőlősi Középiskola. A gecei, halábori, szalókai, tisztaászványi, kincseshomoki, kisgejőci, tisztaágteleki elemi iskolákat átszervezték általános alapiskolákká. A kisgejőci azóta középiskolává fejlődött. A nyolcvanas években megszüntetett korláthelmeci, császlóci, macsolai, karácspalvai elemi iskolákat is újraindították. Magyar tannyelvű osztályokat szerveztek a fancsikai, gödényházi, tiszaujhelyi, karácspalvai, csepei iskolákban. Ebben az időszakban indult újra a nyolcosztályos Beregszászi Magyar Gimnázium, a Nagyberegi, Nagydobronyi és Tivadari Református Líceum, a Técsői Magyar Gimnázium.

Az évtized közepén negyven év kihagyás után magyar tannyelvű általános iskola nyílt Huszton, majd 1998-ban a szülők kérésére magyar osztályt szerveztek Rahón. Az iskolaszámok alakulását tükrözi a 4.12. táblázat.

Ami az iskolák felszereltségét, ellátottságát illeti, a magyar iskola felszereltsége általában nem különbözik más tannyelvű iskolák helyzetétől. Országos jelenség, hogy a fenntartásra nem kapnak pénzt. A költségvetési hiány miatt a tatarozásra és felszerelésre fenntartott költségvetési tételeket befagyasztották, csak néhány kiemelt építkezést, iskolát, beruházást finanszíroznak. Az iskolák többsége vagy a szülők, vagy szponzorok segítségével próbálja megoldani legalább az évi festést, felújítást. Az elmúlt évtizedben mindössze egy iskola, a Nagyszőlősi járásban működő Salánki Középiskola építésében vett részt az állam. Az építkezés felét az osztrák-magyar Egymásért Alapítvány fedezte. A Técsői Magyar Gimnázium épületének 37 millió forintot kitevő építési költségeit az Illyés Közalapítvány támogatta, a nagyberegi, nagydobronyi, tivadari református gimnáziumok kialakítását, teljes fenntartási költségeit a Kárpátaljai Református Egyház Jótékonyági Alapítványa főleg a holland testvérközösségek segítségével teremtette elő ebben az időszakban, melynek mértékéről nincs információnk. Az Ukrán állam a minimál óraszám fizetésével hozzájárni

4.12. táblázat. *Az elemi, általános és középiskolák megoszlása az oktatás nyelve szerint 1987-1999*

Iskolák	1987/1988-as tanév				1989-1990-es tanév				1990/1991-es tanév				1991/1992-es tanév				1992/1993-as tanév			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Ukrán	na	na	Na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	Na	na	na	na	na	na	na
Orosz	na	na	Na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	Na	na	na	na	na	na	na
Magyar	13	26	11	50	n	29	13	53	ii	34	14	59	9	34	15	58	8	36	17	6i
Román	na	na	Na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	Na	na	na	na	na	na	na
Ukrán-orosz	na	na	Na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	Na	na	na	na	na	na	na
Ukrán-magy.	0	9	8	17	0	10	9	19	2	8	8	18	2	7	9	18	i	9	12	22
Orosz-maev.	0	8	7	15	0	4	6	10	2	0	6	8	0	2	5	7	2	0	2	4
Orosz-román	na	na	Na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	Na	na	na	na	na	na	na
Ukrán-szlov.	na	na	Na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	na	Na	na	na	na	na	na	na
Ukr.-orosz-magy.	na	na	3	3	na	na	2	2	i	0	0	3	0	1	3	4	na	na	3	3
Összesen:	15	43	29	85	11	43	^6	84	u	42		88	ii	44	32	87	ii	4\$	34	5IT

1994/1995-ös tanév				1995/1996-os tanév				1996/1997-es tanév				1997/1998-as tanév				1998/1999-es tanév				1999/2000- es tanév			
i	2	3	4	i	2	3	4	1	2	3	4	i	2	3	4	1	2	3	4	i	2	3	4
193	207	174	579	192	206	183	581	191	503	187	581	190	203	190	583	188	202	192	582	185	199	198	585
0	0	4	4	0	0	3	3	0	0	3	3	0	0	3	3	0	0	0	3	0	0	3	3
7	37	16	60	7	37	i6	60	7	38	21	66	7	38	22	67	7	38	23	68	7	39	24	70
0	7	4	11	0	8	3	11	0	8	3	n	0	8	3	11	0	8	3	11	0	8	3	11
1	2	16	19	1	2	i6	19	1	3	15	19	1	1	13	15	1	1	12	14	1	I	12	14
3	11	13	27	3	11	14	28	3	11	14	28	3	11	15	29	3	11	15	29	3	10	15	28
0	2	2	4	0	2	2	4	0	1	2	3	0	1	1	2	0	0	1	1	0	0	0	0
0	0	2	2	0	0	2	2	0	0	2	2	0	0	2	2	0	0	2	2	0	0	2	2
0	0	1	i	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	2	2	0	0	2	2	0	0	2	2
0	0	3	3	0	0	2	2	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	i
204	266	235	710	203	266	541	711	202	264	549	715	5 6i	5 65	15i	714	199	261	553	713	1%	558	259	~nr

a nagydobronyi és nagyberegai gimnáziumok működéséhez, a tivadari esetben ezt sem vállalja. A Tivadari Református Líceum működésének költségeit a 2000/2001 - es tanévben szakképzés beindítására tízmillió forinttal az Apáczai Közalapítvány támogatja. Az életveszélyessé nyilvánított Tiszaújlaki Középiskola teljes átépítését a helybéli katolikus egyház által létrehozott Széchenyi Jótékonyági Alapítvány építi Tihamér atyának, a Nagyszőlősi Ferences Misszió papjának vezetésével és irányításával. A rahói magyar osztályok megnyitásában is nagy szerepe volt Juhász János helybéli plébánosnak, aki az egyház és az Illyés Alapítvány támogatásával négy tantermes elemi iskolai résszel és kollégiummal bővítette a plébániát, hogy engedélyezték az osztály megnyitását. A Kárpátaljai Római Katolikus Apostoli Kormányzóság hozta létre és működteti Munkácson azt a kollégiumot, ahol a katolikus gimnáziumi osztály növendékei laknak. Az MVSZ közvetítésével alakult a Svájci Pro Kárpátalja Munkacsoport, amely az évtized elején félbemaradt munkácsi járásbeli Szemeyi Általános Iskola tetőszerkezetét felépítette, és felvállalta az életveszélyessé nyilvánított beregszászi járási Somi Általános Iskola felépítését. Az MVSZ mellett működő Segélyszolgálat Alapítvány az 1989-es évben gyűjtést indított a világ magyarsága körében a kárpátaljai magyar iskolák megsegítésére. A befolyt összegből, amely közel 40 millió forintot tett ki, melyből pályázati úton lehet részesülni, főleg oktatási intézmények felújítására fordították. A pályázatokat a kárpátaljai tanácsadó testület véleményezte. A tanácsadó testületet a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Kárpátaljai Református Egyház, a Kárpátaljai Római Katolikus Apostoli Kormányzóság delegált képviselői alkották, melynek élén a Magyarok Világszövetsége Ukrajnai Országos Tanácsának elnöke állt. A befolyt támogatásokból részesült: a Viski Zeneiskola, a Viski 1. számú óvoda, a viski magyar tannyelvű Kölcsey Ferenc Középiskola, a Tiszabölkényi Általános Iskola az árvízkarok helyreállítására, a tetőszerkezet felújítására, a Halábori Általános Iskola, az Eszenyi Középiskola, a Csongori Általános Iskola, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskola, a Nagydobronyi Középiskola, az Izsnyétei Általános Iskola, a Beregrákosi Általános Iskola, a Szalócai Általános Iskola, a Császlóci Elemi Iskola, a Tiszaágteleki Általános Iskola, a Nagypaládi Mórész Zsigmond Középiskola, a Szolyvai Református Vasárnapi Iskola és Óvoda, a Csongori Általános Iskola, a Nagydobronyi Irgalmas Szamaritánus Árvák-és Fogytékosok Otthona, a Kaszonyi Középiskola, a Kisbégányi Általános Iskola, a Kerekhegyi Katolikus Óvoda, a Tiszaújlaki Széchenyi István Középiskola, a Halábori Általános Iskola, a Sárosorosi Általános Iskola, Aknaszlatinai Bolyai János Középiskola, a Huszti Általános Iskola. Az Ausztráliai Magyar Alap támogatta a Salánki Mikes Kelemen Középiskolát, az Aknaszlatinai Bolyai János Középiskolát, a Halábori Általános Iskolát, az Ungvári Dayka Gábor Középiskolát, a Munkácsi II. Rákóczi Ferenc Középiskolát, a Mezővári II. Rákóczi Ferenc Középiskolát. A Magyarországi Ökumenikus Szeretetszolgálat több mint tízmillió forintos anya-

gi hozzájárulásával újították fel az árvízkárokat szenvedett Csetfalvai Általános Iskolát. Az iskolák felszereltségét segítették az amerikai magyarok, akik több mint száz felújított számítógépet küldtek a területre, amellyel 1999-ben a magyar tannyelvű középiskolákban elkezdődhetett a számítástechnika oktatása.

Az iskolaépületek állagmegóvásán, felújításán túl nagy gondot okoz az üzemeltetésük is. A fűtésre, világításra előirányzott összegek nem elegendők a folyamatos üzemeltetéshez, amit szénszünetekkel, vagyis a téli szünet meghosszabbításával próbálnak kompenzálni. Ilyenkor az órákat rövidítik, 20-25 percre, vagy a szombati napokon pótolják az elmaradt tananyagot erőltetett tempóban. A helyzetet súlyosbítja az egész évben előforduló rendszeressé vált, de időben rendszertelen, 1 -7 óras áramkimaradás. A váratlan áramkimaradások következményeként tönkremennek az elektromos eszközök, a központi fűtésű iskolák rendszerei, hosszabb áramszünetkor szétfagynak a radiátorok.

Az oktatási intézmények majd egy évtizede nem kaptak sem új technikai felszerelést, sem eszközöket és anyagokat a természettudományi laboratóriumok működtetéséhez, fenntartásához. A legtöbb intézményben nem található egyetlen kazettás magnetofon sem, ami pedig napjainkban alapeszköznek tekinthető a nyelvoktatásnál. Sok helyen az oktatás elemi eszközének minősülő krétát sem tudják biztosítani. A könyvtárakba állami költségvetésen tíz esztendeje nem vásároltak könyveket. Az iskolákban különböző adományokból, a Magyar Oktatási Minisztérium támogatásából származó könyvek segítségével igyekeznek enyhíteni a helyzeten. Az elmúlt évek legnagyobb adománya a Duna TV és a KMPSZ által közösen meghirdetett „Könyvet könyvért Kárpátaljának” akció által összegyűjtött és az iskolákhoz eljuttatott mintegy százezer ajándékkönyv volt.

A tankönyvellátás kérdésében sem jobb a helyzet. A korábbi időszakban, mint azt fejezetünk elején kifejtettük, az egységes központi tanterv alapján oroszul megírt tankönyveket fordították a szovjet iskolák oktatási nyelvére. Ez fennmaradt a függetlenné válás után is, annyi módosítással, hogy az ukrán tankönyvek fordítását engedélyezik, ami természetes egy centralizált oktatási rendszeren belül. Az új ukrán tankönyvek számos tantárgyból az évtized közepére készültek el, de a fordításukra a nemzetiségi iskolák számára nem találtak anyagi fedezetet, így javarészt a régi szovjet, már elrongyolódott tankönyvekből oktatnak. Hallgatólagos beleegyezéssel a hivatalos oktatási szervek nem ellenzik a magyarországi tankönyvek, taneszközök használatát kiegészítő, illetve segédeszközként. Különösen nagy gondot okoz az ukrán nyelvkönyvek hiánya. 1999-ben megjelentek a 10. és 11. osztályok számára íródott ukrán tankönyvek, de ezek nem egységes koncepciójú, módszertanilag egymásra épülő rendszert alkotó kiadványok, hanem különálló jegyzetek. Még nagyobb gondot okoz, hogy nem készült ukrán-magyar, magyar-ukrán iskolai szótár, sőt semmilyen ukrán- magyar, magyar-ukrán szótár nincs forgalomban. A nyelvoktatás meghatározó tényezője a szakképzett pedagógus. A magyar tannyelvű iskolákban a volt

orosz szakos tanárok, vagy azok tanítják az ukrán nyelvet, akik valamilyen szinten beszélik. Ez azt jelenti, hogy az adott területen képesítés nélküliek tanítanak, ugyanis nem történt meg az átképzésük, bár azt állandóan szorgalmazzák, és új szakképzett pedagógusok sem jöttek a magyar iskolákba. Ezt jól illusztrálja a kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok megoszlása végzettségük szerint, amelyet a KMPSZ 1997-ben készített, minden magyar tannyelvű oktatási intézményre kiterjedő felmérése alapján szerkesztettünk (4.13. táblázat)

4.13. táblázat. A kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok megoszlása végzettségük szerint 1997-ben

1	2	3	Oktatók megoszlása végzettség szerint							
			4	5	6	7	8	9	10	
1	Tanítók	432	3	1%	295	68%	18	4%	119	28%
2	Könyvtáros	21	6	29%	8	38%	0	0%	3	14%
3	Magyar	200	4	2%	-	-	176	88%	16	8%
4	Ukrán	175	7	4%	-	-	43	25%	113	65%
5	Angol	66	9	14%	-	-	37	56%	16	24%
6	Német	34	0	0%	-	-	27	79%	7	21%
7	Francia	24	0	0%	-	-	23	96%	1	4%
8	Matematika	193	0	0%	-	-	174	90%	19	10%
9	Számítástechnika	22	0	0%	-	-	0	0%	22	100%
10	Fizika	97	2	2%	-	-	60	62%	35	36%
11	Kémia	80	1	1%	-	-	51	64%	28	35%
12	Biológia	92	3	3%	-	-	68	74%	21	23%
13	Földrajz	85	8	9%	-	-	16	19%	61	72%
14	Történelem	121	7	6%	-	-	77	64%	37	31%
15	Testnevelés	89	1	1%	-	-	65	73%	23	26%
16	Ének-zene	55	2	4%	27	49%	5	9%	17	42%
17	Rajz	47	2	4%	-	-	3	6%	24	36%
	Összesen:	1833	55	3%	330	18%	843	46%	562	31%

1-Sorszám

2 - Tantárgy

3- Oktatók száma

4- Csak érettségivel rendelkeznek

5- Arányuk százalékban

6- Az oktatott tantárgynak megfelelő középfokú szakképesítéssel rendelkeznek (tanítói oklevél pl.)

7- Arányuk százalékban

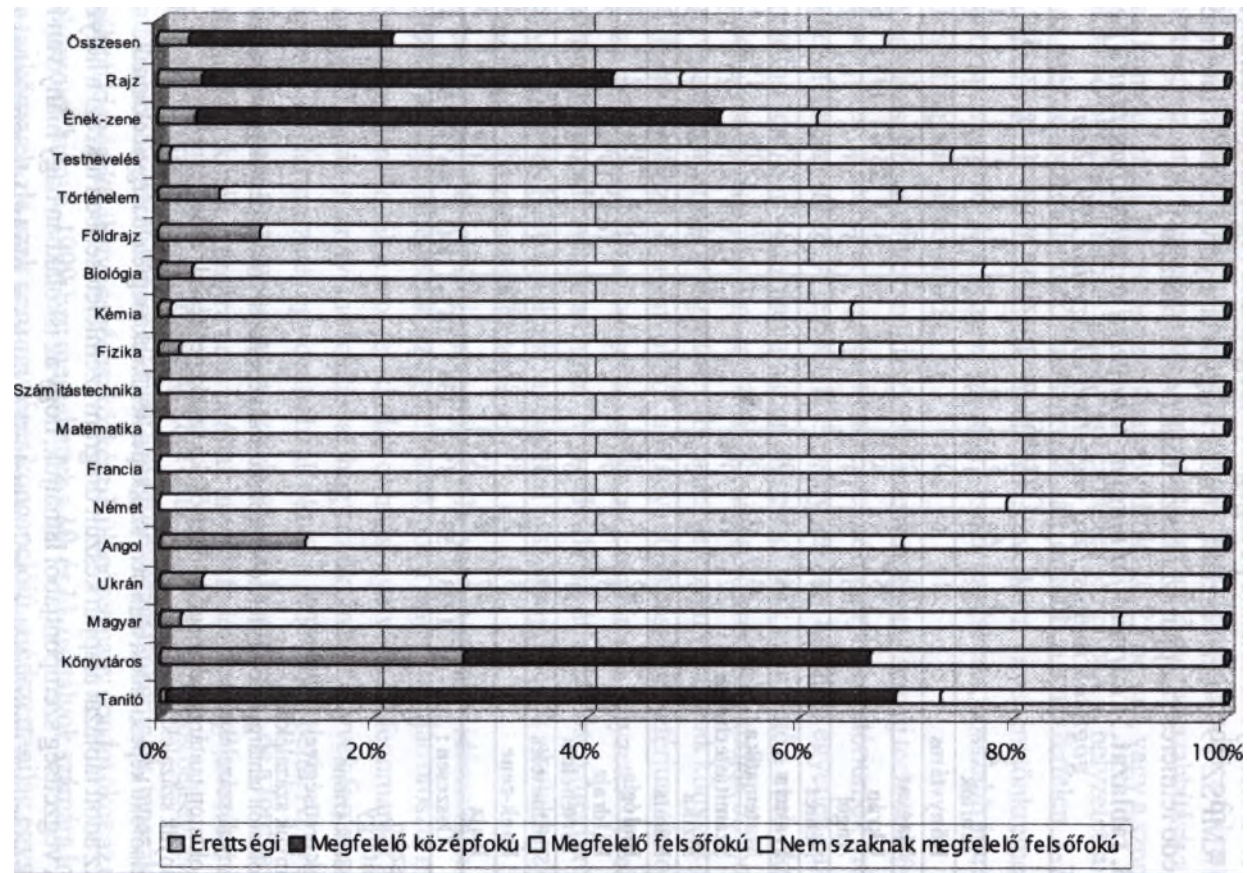
8- Az oktatott tantárgynak megfelelő felsőfokú szakképesítéssel rendelkeznek

9- Arányuk százalékban

10- Felsőfokú képesítésűek, akik nem szakképesítésüknek megfelelő tárgyat oktatnak

Az adott táblázat alapján készült diagram szemléletesebben tükrözi a helyzetet.

A végzettség szempontjából láthatjuk, hogy az iskolákban nagy hiány van felsőfokú képesítésű tanítókból, számítástechnika, földrajz, ukrán, idegennyelv szakos tanárokból. Az oktatás színvonalára az is kihat, hogy mind országos szinten, mind a magyar iskolákban is rendszeressé vált a fizetések elmaradása, ami arra kényszeríti a családanyákat és családapákat, hogy túlélési stratégiákat dolgozzanak ki. A stratégiák között a legkisebb számban fellelhető a szellemi munkával megszerzett pótjöve-

4.4. ábra. A kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok megoszlása végzettségük szerint 1997-ben

delem, ami az országban uralkodó helyzet miatt alapjövedelemnek minősül. A tanárok nagyobbik fele inkább a kétkezi munka, a háztáji, a gazdálkodás és a határ menti kereskedelemről tartja fenn magát és családját. E tények negatív hatással vannak az oktatás színvonalára, vagyis csökkentik a tanulók továbbtanulási esélyét. A továbbtanulásnál előtérbe kerülnek az anyagiak. A helyzet arra kényszeríti a szülőket, hogy az elmaradt órákat, a rossz körülményeket és felszereltséget különórákkal pótolja. A pedagógusok egy része, főleg a piacépes szaknak számító idegen nyelvet oktatók, elsősorban az angol szakos tanárok Magyarországon vállalnak munkát, főleg a határ menti kis iskolákban, ahová Magyarország belső részeiből nem szívesen pályáznak oktatók. A kárpátaljaiak számára ezek az állások, a majd ötszörös fizetési különbséggel, csábítóak. Ez a tendencia is segíti a tanári állomány elöregedését. Erre utal az 1997-es felmérés alapján készült, a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban tanító pedagógusok életkorbeli megoszlását tükröző táblázatunk.

4.14. táblázat. A kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok életkorbeli megoszlása az oktatott tantárgyak szerint 1997-ben

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Tanítók	416	40	25	16	2	0	432	25
2	Könyvtáros	20	2	1	1	0	0	21	1
3	Magyar	164	12	10	36	3	2	200	12
4	Ukrán	166	20	10	9	3	1	175	11
5	Matematika	108	8	7	85	1	3	193	10
6	Kémia	43	2	3	37	8	5	80	8
7	Fizika	41	1	0	56	11	3	97	3
8	Angol	59	4	3	7	0	0	66	3
9	Német	30	4	1	4	2	0	34	1
10	Francia	22	0	2	2	1	0	24	2
11	Történelem	57	3	8	64	13	5	121	13
12	Földrajz	45	9	6	40	7	3	85	9
13	Testnevelés	18	0	1	71	7	3	89	4
14	Ének-zene	40	1	1	15	4	0	55	1
15	Rajz	26	0	2	21	4	2	47	4
16	Szártási technika	5	0	0	17	1	0	22	0
	Összesen :	1260	106	80	481	67	27	1741	107

1- sorszám

2- tantárgy

3- nő

4- közülük nyugdíjas

5- eléri a nyugdíjkorhatárt 2001 -ig

6- férfi

7- közülük nyugdíjas

8- eléri a nyugdíjkorhatárt 2001 -ig

9- összesen pedagógus

10- eléri a nyugdíjkorhatárt 2001 - ig.

4.15. táblázati kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok életkorbeli megoszlása

	Nő	Férfi	Összesen
Pedagógusok száma	1260	481	1741
Közülük nyugdíjas	106	67	173
Eléri a nyugdíj-korhatárt 2001 ig	80	27	107

Összefoglalás

Az elmúlt évtizedben kialakult és stabilizálódni látszik a kárpátaljai magyar nyelvű oktatási hálózat szerkezete. A tömbmagyarság körében működnek a magyar tannyelvű oktatási intézmények, melyek tanulószámukat tekintve sok helyen kis létszámúak, ezért a fenntartási költségeket tekintve állami támogatásra és kiegészítésre szorulnak. Az intézmények megszüntetésére irányuló politikai nyomás, amely a kisebbségek oktatási koncepció-tervezetében nyilvánult meg, visszaszorulóban van, mintha ezeket az intézkedéseket szorgalmazó politikai erők már nem kívánák az egységes, az alkotmány alapján „szobornaja”, vagyis monolit ukrán nemzetállam mielőbbi kialakulását a kisebbségek felgyorsított asszimilációjával segíteni. Valójában a politikai nyomásgyakorlás eszköze helyett a sokkal hatásosabb gazdasági nyomásgyakorlás eszközének vannak kitéve a kisebbségek iskolái, azaz, hogy az állam megpróbál kihátrálni intézményeik fenntartásából, az oktatási feltételeik megteremtéséből. Ezt a következtetést vagyunk kénytelenek levonni azokból a folyamatokból, amelyek kapcsán az intézmények fejlődését majdnem teljes egészében a civil szerveződések segítik, de erre utal az is, hogy a tankönyveket nem fordítják, mondván, nagyon költséges, és használják az ukrán könyveket, amit viszont nem értenek, mert az állam a meghozott intézkedéseinek nem biztosította az anyagi hátteret, nem teremtette meg az államnyelv elsajátításához szükséges elementáris szükségletét.

Az ukrán nyelv oktatása kisebbségiek számára fontos társadalmi mobilitási tényező Ukrajnában, de ennek sem módszertani, sem tárgyi feltételeit nem biztosította az állam az elmúlt esztendőben, annak ellenére, hogy letelt a nyelvtörvény által előírt öt év türelmi idő és így kötelezővé vált az ukrán érettségi és felvételi minden felsőfokú és szakközépiskolai oktatási intézménybe.

4.5. Magyar nyelvű szakképzés

Kárpátalján az 1997/98 tanévvel bezárólag 16 szakképzőnek minősíthető oktatási intézmény működik. Az állami gazdaság mélyrepülése arra ösztönzi a vezetést, hogy racionálissá tegye azok működését, ami az intézmények integrálását, vagyis összevonását jelenti. Az intézmények listáját és tanulólétszámának alakulását az elmúlt négy esztendőben tükrözi a 4.16. táblázat.

4.16. táblázat. *A kárpátaljai I-II. fokozatú oktatási intézményeinek tanulólétszáma*

		1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
1.	Kárpátaljai Erdőipari Technikum	1004	1021	1019	939
2.	Szolyvai Technikai College	1591	1505	1364	1226
3.	Munkácsi Szovhoz-technikum	939	918	794	800
4.	Husztai Egészségügyi Szakközépiskola	724	722	707	675
5.	Mizshirjai Egészségügyi Szakközépiskola	331	325	324	330
6.	Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola	807	791	821	796
7.	Munkácsi Tanítóképző	1106	1034	1036	1007
8.	Kárpátaljai Gépipari Technikum	395	331	281	255
9.	Ungvári Kereskedelmi Technikum	946	762	726	717
10.	Ungvári Zádor Dezső Zeneművészeti Szakközépiskola	349	329	299	303
11.	Ungvári Közművelődés Szakközépiskola	531	489	467	415
12.	Ungvári Erdélyi Béla Művészeti College	235	230	237	248
13.	Munkácsi Kereskedelmi Technikum	623	627	490	432
14.	Dolhai VJakuba Felsőfokú Közgazdasági College „Bachalaureatus”	356	356	326	256
15.	Ungvári Elektroműszerész Technikum	433	419	397	-
16.	Nagyszőlősi Politechnikai Technikum	757	647	596	-
	Összesen:	11124	10506	9884	8399

A Kárpátalján működő 141—II. fokozatú felsőoktatási intézmény közül ötben folyik magyar nyelvű képzés: Munkácsi Tanítóképző, Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola (a nép nyelvén a Felcseriskola), Beregszászi 11. sz. Szakközépiskola, Jánosi Mezőgazdasági Líceum, Ungvári Közművelődési Szakiskola.

Az iskolákban tanuló magyar nemzetiségűek száma az 1997/98-as tanévben 778 volt, közülük 636 magyar tagozatra jár (Gabóda Béla, 1998.). A következő 1998/99-es tanévben a tanulólétszám az alábbi 4.17. táblázat szerint módosult. Megállapítható, hogy a beiskolázás a magyar csoportokban egy év alatt majdnem százszal csökkent.

4.17. táblázat. *A kárpátaljai szakmunkásképző intézményekben (részben) magyarul tanuló diákok (1998/99)*

	I.	II.	III.	IV.	Összesen
Beregszászi 11. Sz. Szakiskola	36	52	79	-	167
Beregszászi Egészségügyi Szakiskola	19	27	24	23	93
Munkácsi Mezőgazdasági Technikum Jánosi tagozata	—	24	35	21	80
Ungvári Közművelődési Szakiskola	11	11	17	25	64
Munkácsi Tanító-és Óvónőképző	26	25	45	47	143
Összesen	92	139	200	116	547

Az intézmények közül a legrégebbi magyar csoportokat is működtető intézet a **Munkácsi Tanítóképző**, amely Huszton működött, majd gyakorlóiskola híján, **1950-**ben áthelyezték Munkácsra. Az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének mag-
alakításáig ez volt az egyetlen magyar nyelvű továbbtanulási lehetőség Kárpátalján. A tanítóképzőben tanítói, óvónői és zenepedagógus szak működik. A tanulmányi idő az általános iskola kilencedik osztálya után 4 év.

Az intézményben az 1997/98-as tanévben 900 diák tanult, a következő szakon-
kénti megoszlásban: tanítói - 600 fő, óvónői - 200 fő, zenepedagógiai - 100 fő. A magyar nemzetiségű diákok száma 180, közülük magyar tagozaton 152-en tanul-
nak, és szakonkénti megoszlása a következő: tanító -100 fő, óvónő - 43, zenepe-
dagógus - 9. Az intézményben a tandíjat fizetők száma 600, ebből 100 magyar
nemzetiségű. A 156 pedagógusból 35-en magyarul is tanítanak. A tantárgyak okta-
tása a magyar csoportokban anyanyelven történik, kivéve a pedagógiát és a pszi-
chológiát. E téren előrelépést tapasztalhattunk az utóbbi öt évben, hiszen korábban
csak a matematikát, magyart tanították anyanyelven. (Gabóda, 1998,10)

A **Beregszászi 11. Számú Szakközépiskolát** 1997-ben vonták össze a 18.
Számú Ruhai Szakközépiskolával, melyet 1947-ben alapítottak. Ez utóbbi in-
tézményben 1989-től működnek magyar csoportok. Az iskolában a tanulmányi idő
a kilencedik osztály után 3 év és felvételi beszélgetés alapján veszik fel a diákokat.
Az intézményben ruhakészítő, szabász, pék-cukrász, pincér (bárpincér), asztalos,
szobafestő-mázoló, vízvezeték-szerelő és gázhegesztő szakmát tanulhatnak. Négy
szakon tanulhatnak magyarul a diákok a ruhakészítő, vízvezeték-szerelő, hegesztő,
szobafestő-mázoló. Az intézményben 225 magyar nemzetiségű tanul, közülük 199-
en a magyar csoportokban. A magyar tagozaton mind a közismereti, mind a szaktár-
gyakat anyanyelven oktatja a 79 tagú kollektíva 24 tanára. Magas a magyar tanulók
száma az asztalos szakon, ami indokolttá tehetné a magyar csoport létét.(Gabóda,
1998 :3-4)

A Beregszászi 11. Számú Szakközépiskola 1998/99-es tanévi felvételi tájé-
koztatója a kárpátaljai magyar sajtóban úgy jelent meg, hogy „kifelejtették” a
magyarul tanulható szakok közül a jelentkezők körében éveken keresztül legnép-
szerűbbet, a ruhakészítőit. A KMPSZ kérésére az intézmény vezetője azt a felvilá-
gosítást adta, hogy véletlenül ez a félmondat kimaradt a magyar tájékoztatóból, de
az ukrán sajtóban már helyesen jelentették meg. Úgy tűnik, ez esetben a székely
lány esete áll fenn, vagyis adok is meg nem is, ezt látszik alá- támasztani az a tény,
hogy az igazgató még májusban elbocsátotta azokat a szakoktatókat, akik a ma-
gyar csoportban dolgoztak.

A **Jánosi Mezőgazdasági Líceumot** 1996. szeptember elsején nyitották meg.
Az alapiskola elvégzése után sikeres felvételi esetén tanulhatnak itt a gazdasszony-
képzőben (varrást, szabászatot, mezőgazdasági alapismereteket, gépírást, könyve-
lést magába foglaló) és farmerképzőben (gépszerelő és villanyhegesztő, C kategóri-

ás gépkocsivezetői, mezőgazdasági erő- és munkagépkezelő ismereteket adó) szakokon. Az intézményben működött a Munkácsi Mezőgazdasági Technikum kihelyezett tagozata. Ide érettségivel rendelkezők felvételizhetnek, a tanulmányi idő 2,5 év és farmerképzést biztosít hallgatóinak. Az oktatás magyar nyelven folyik minden szak és tantárgy esetében, az oktatás tandíjmentes, 22 pedagógus látja el a képzést. 83 tanuló jár az intézménybe, mindnyájan a Beregszászi járásból.

A **Munkácsi Mezőgazdasági Technikum** az 1999/2000-es tanévtől kezdve a jánosi kihelyezett tagozatát átvitte Munkácsra, ami azzal magyarázható, hogy csökkentették az államilag beiskolázható tanulói létszámot és a munkácsi tantestület állását így szerették volna megtartani. Az összevonás azt is eredményezte, hogy a magyar közegből és a magyar tanárok keze alól átkerültek egy más közegbe, ahol a tanítandó tantárgyak csekély hányadát tanulhatják csak anyanyelven.

Az **Ungvári Közművelődési Szakközépiskolát** 50 évvel ezelőtt nyitották Huszton, majd 1985-ben vitték át Ungvárra. 1990 óta van magyar tagozata, ahol népművelőket képeznek az ének-karmester, koreográfus, népzene, fúvószena, rendezői, könyvtáros szakokon. A könyvtárosi szakon kívül, ahová érettségi után lehet jelentkezni, mindegyikre a 9. osztály után nyerhetnek felvételt a jelentkezők, illetve érettségivel a 2. évfolyamra iskolázzák be a felvételt nyert hallgatókat. A zenei képzésre alapkövetelmény az alapfokú zeneiskolai bizonyítvány is. Az intézményben tanuló magyarok száma 80 fő, ebből 62 a magyar tagozatra jár, és közülük 27 tandíjas, tehát önköltséges hallgató. A tanári kar 110 pedagógusából 22-en vállalnak órát a magyar tagozaton. A hallgatók a terület magyarlakta járásából verbuválódnak. (Gabóda, 1998 ,p.9)

A **Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola**, vagy ahogy a nép száján él, a felcseriskola a terület egyik legnépszerűbb intézménye, legalábbis a magyarok körében terület szerűen. Az iskola 1945 óta működik a városban. Az intézményben ápolónői, felcseri, szülésznői képesítést lehet szerezni. Az első kettőre a 9. osztály, míg a szülésznőire érettségi után lehet felvételt nyerni. Magyar tagozata csak a felcserszaknak van. Az iskolában tanuló 590 hallgató közül 162 magyar nemzetiségű, és közülük 92 (alig több mint a fele!) tanul a magyar tagozaton. A magyar nemzetiségűek megoszlása szakonként: ápolónői - 23 a 195-ből, felcseri - 115 a 305-ből, szülésznői - 24 a 90-ből. Ez arra enged következtetni, hogy további magyar csoportok indítása lenne indokolt, annál is inkább, mivel a területen még két ilyen profilú intézmény működik, ahol minimális a magyar hallgatók száma. Az intézményben csak a közismereti tárgyakat oktatják magyarul, amit a 29 fős tanári gárda 11 pedagógusa vállalt. A képző még 30 óraadó tanárt alkalmaz a teljes képzésben. A magyar tagozatot 1993-ban indították a KMPSZ kezdeményezésére, de az igazgatóság és a járási vezetés a könnyebb ellenállás és bizonyos számítások miatt (fizetéspótlás reményében) nem az állami beiskolázási keret terhére indították, hanem az oktatásra kiadott engedélyt a járási költségvetés terhére kérték. Ennek az lett a következmé-

nye, hogy miután a járási költségvetés is összeomlott 1996-ben csak abban az esetben akarták a magyar csoport beindítását engedélyezni, ha a szülők, vállalják a képzés teljes költségterhét. Az adott eljárás azt mutatja, hogy a kisebbségeket jogos és törvényes követeléseik megoldásánál nem egyenrangú állampolgárként kezelik, hiszen miután sem jogi sem szakmai akadálya nem volt a magyar képzés beindításának, megtehették volna az általános keret terhére, figyelembe véve az iskola nemzetiségi összetételét, hiszen az odajáró diákok szülei éppen olyan adófizető állampolgárok mint a nem magyar tagozaton tanulóké. A helyzet azóta némiképp konszolidálódott, most arányosabb a teherviselés, mivel a csoport felének költségeit a járás biztosítja. (Gabóda, 1998, p. 11)

Az anyanyelvű szakképzés bővítése egyre aktuálisabbá válik, mert elég széles az a réteg, amelyik nem képes, vagy nincs lehetősége továbbtanulni, így inkább kimarad az általános iskola után és szakma nélkül csak alkalmi munkából tudja fenntartani magát. A Beregszászi járásban a továbbtanulás az általános iskola után az elmúlt években a következően alakult.

Az általános iskolát végzők továbbtanulási aránya 1995-ben:

Az általános iskolát végzettek száma: 1587 - 100,0 %

Középiskolában folytatja tanulmányait: 736- 46,3 %

Szakközépiskolában folytatja tanulmányait: 154 - 9,7 %

Nem tanul sehoh: 614 - 44,0%

4.18. táblázat. A Beregszászi járás végzőseinek továbbtanulási aránya

Tanév	9. osztályt végzettek száma	Szakközépiskolában tanul tovább	Középi-sk ólában tanul tovább	Ipari tanuló magánvállalkozónál	Összesen tanul	Összesen nem tanul
1994 /95	454	41	224	6	271	183
1995 /96	392	41	225	17	283	109
1996 /97	390	44	220	15	273	111

összefoglalás

A szakmai képzés átalakulóban van országos és területi szinten egyaránt, de egyelőre jellemző rá, hogy nem tud piacképes profilváltást végrehajtani, így a most folyó oktatás mind az általános ismereti, mind a szakmai tárgyak területén alacsony színvonalú, aminek a gazdasági nehézségek mellett az új ismeretek, tantervek, képzési formák, fejlesztési lehetőségek hiánya az oka. A magyar nyelvű képzés gondja ezen a területen az, hogy eléggé esetleges, sok a bizonytalansági tényező, az intézményekben nincs igazi felelőse, aki szívügyének tekintené, összefogná, irányítaná azt. Célszerű lenne alaposabb figyelmet fordítani erre a területre, hiszen valószínűleg lenne rá igény, erre utal az a kimutatás is, mely a Beregszászi járás általános iskolát végzett tanulóinak továbbtanulását összegezi. Magas az aránya körükben a tanulmá-

nyaikat nem folytatóknak, mert nem találnak igényeiknek és képességeiknek megfelelő szakképzési formát.

4.6. A szórványok anyanyelvi /anyanyelvű oktatása

A kisebbségtudomány meghatározását figyelembe véve a közösség számosságának és térbeli elhelyezkedésének függvényében Kárpátalján szórványként kell kezelnünk a következő települések magyar lakosait: Ungvár, Munkács, Beregrákos, Perecseny, Huszt, Técső, Szolyva, Aknaszlatina, Visk, Nagyberezna, Bilke, Rahó, Kőrösmező, Gyertyánliget, Tiszabogdány, Terebesfejrpaták, Nagybocksó, Bustyaháza, valamint a magyar-ukrán nyelvhatár peremvidékét Ungban és a volt Ugocsában, illetve ide sorolható Nagyszőlős is.

A szórvány vidékek magyar anyanyelvű intézményrendszere vidékenként, városonként nem egyformán fejlődött, így nem lehet egységesen leírni anyanyelvű oktatási helyzetüket. A nagyobb városok, ahol a háború után a magyarság még kellő pozíciókkal rendelkezett (Munkács, Ungvár, Nagyszőlős, Técső, Aknaszlatina), illetve a nyelvszigetek (Beregrákos, Visk), ahol a falvakon belül is külön utcákban, negyedekben éltek a magyarok, szerveztek magyar nyelvű iskolákat. A hetvenes évek optimalizálási törekvései főleg a városok magyar iskoláinak ártottak. Ezeket összevonták az úgynevezett internacionalista iskolákba, ami azt jelentette, hogy egy irányítás alatt ukrán, orosz, magyar tannyelvű iskolákkal. Ilyen például a Nagyszőlősi 3 számú magyar tannyelvű középiskola, melyet az 5. számú ukrán iskolával vontak össze, és így lett belőle a 8. számú internacionalista középiskola. Aknaszlatinán az orosz, az ukrán és a román iskolát vonták össze egy háromnyelvű intézménnyé. Munkácson a magyar iskolán belül indítottak orosz tannyelvű osztályokat, ahol a magyart főtantárgyként lehetett tanulni. Ungváron, Técsőn, Viskén, Beregrákoson megmaradt az iskolák önállósága. A tanulólétszám a magyar osztályokban ezen intézményekben egyre fogyatkozott. A 80-as évek végén az osztályok tanulólétszáma elérte a bezáráshoz szükséges kritikus határt. A KMKSZ első nagy fegyvertényként könyvelte el a nagyszőlősi és az aknaszlatinai iskolák önállóságának visszaállítását. A működésükhöz szükséges feltételek előteremtésének megszervezése a kárpátaljai magyarok összetartozásának jelképe volt. Az aknaszlatinai iskola számára kiutalt, nagyon rossz állagú óvodaépület felújításánál például a síkvidéki magyar falvakból is mentek segíteni a KMKSZ szervezésében. Azóta sem igen részesültek olyan odafigyelésben és támogatásban, panaszolják az igazgatók és az ott dolgozó pedagógusok. A kárpátaljai magyarság köztudatában ezek a települések nem minősülnek szórványnak, így az ottani oktatási intézményeket mi is a tömbmagyarság oktatási intézményeinél tüntettük fel.

Kárpátalján a magyarság szórvány alatt a területen a Tisza, Latorca, Ung, Borzsa folyók felső folyásának környékén élőket érti. Ebben az értelemben tárgyaljuk anya-

nyelvű oktatásukat. A kárpátaljai szórványok térbeli elhelyezkedése, számossága, identitása, és azt erősen meghatározó történelme vidékenként más, így külön kell foglalkoznunk oktatásukkal.

A szórványok térbeli elhelyezkedésük szempontjából a Kárpátalján Felső-Tisza-vidéknek nevezett területen, Kőrösmezőtől, a Tisza eredetétől Husztig tartó völgyben, a Latorca völgyében, az Ung völgyében és a Borzsa völgyében élnek.

A legnagyobb lélekszámban a Felső-Tisza-vidéken élnek magyarok, a jelenlegi közigazgatási felosztás alapján a Huszti, Técsői, Rahói járásokban a következő településeken: Kőrösmező (Jaszinya), Rahó (Rahiv), Gyertyánliget (Kobelecka Poljana), Tiszabogdány (Bogdany), Terebesfejrpatok (Gyilove), Nagybocksó (V.Bicskiv), Bustyaháza (Bustino), Taracköz (Tereszva).

Ezen a vidéken az anyanyelvhasználat színtere a család és a templom lett. Nem szerveztek számukra magyar nyelvű oktatást, elmagyarosodott németekként tekintettek rájuk, így nem tartották indokoltnak magyar iskolák alapítását sem.

Identitásuk erősen vallási kötődésű, és így kapcsolódik az anyanyelvhasználatukhoz. A magyar nyelv számukra az Isten nyelve, ezen a nyelven imádkoznak, beszélnek egymással a templomban, a vallási ünnepeken. A templomban egymás között magyarul beszélnek a gyerekek is, de az udvaron már áttérnek az ukránra. Magyarul nem káromkodnak, azt „szovjetül” teszik, ahogy ők mondják. A nyelvcsere előrehaladott stádiumban van. A nagyszülők még megtanítják imádkozni unokáikat magyarul, de már ők is inkább ukránul szólnak hozzájuk, különösen közterületen (P.Punyó, 1999).

A magyar nyelv iránti érdeklődés és a tanulás első formái a nyolcvanas évek végén jöttek létre a szórványban, amikor Bilics Éva, a Rahói KMKSZ-alapszervezet elnöke Petőfi Sándorról elnevezett anyanyelvi klubot szervezett a kartongyár klubtermében. A klubba főleg nagymamák jártak, akik magukkal vitték unokáikat is. A nagymamák kezdtek foglalkozni a gyerekcsoportokkal. Magyar népi játékokra, versekre, mondókákra tanították őket, amit az igények alapján intézményesítettek. 1992-től lehetőség nyílt az iskolákban a fakultatív anyanyelvi oktatás bevezetésére. A magyar nyelv státusza, presztízse a határ átjárhatóságával megnőtt, így nagy lelkesedéssel még azok is beíratták a gyerekeiket ezekre a foglalkozásokra, akiknek nem voltak magyar gyökereik.

Kinyílik a világ néven alapítványt hoztak létre Budapesten a szórvány gyerekek magyarországi üdültetésének megszervezésére. Évente 40-100 gyereket üdültetnek. Az anyanyelv-élesztést felkarolták a római katolikus egyház papjai. Számukra is fontos, hogy a hívek megtanuljanak írni és olvasni. A misék nyelve a magyar, a 90-es évekre egyre kevesebb lett azok száma, akik fel tudtak olvasni és segíldkezni a misén.

A gazdasági helyzet rohamos romlásakor a fakultációkat az iskolákban megszüntették. A KMPSZ, az MKM Határon Túli Magyarok Főosztálya és az Illyés

Közalapítvány támogatásával vasárnapi iskolákként működtette tovább a csoportokat a plébániák és iskolák termeiben.

Huszton önálló magyar nyelvű általános iskolát alapítottak a szülők és a társadalmi szervezetek szorgalmazására 1991 -ben. A szervezőmunkában meghatározó szerepe volt Uduth Sándor akkori KMKSZ-elnöknek és a Kárpátaljai Római Katolikus Apostoli Kormányzóság jelenlegi püspökének, Antal atyának, aki mint ferences szerzetes a városban és környékén teljesített szolgálatot.

A magyar fakultációkból, vasárnapi iskolákból nőtt ki a rahói magyar osztály, amit 1998-ban 15 fővel indítottak.

Anyaországi támogatással, a KMPSZ szervezésében évente anyanyelvi táborra kerül sor Beregszászban a szórványban élő gyerekek számára 1995-től. A tapasztalatok alapján a gyerekek szívesebben utaznak Beregszászba, mint Magyarországra, mert itt nincs akkora nyelvi kontraszt. 1997-től a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola diákjai nyári szakmai gyakorlatukat szórványvidéken töltik. Napközis foglalkozásokat szerveznek a helyi közösség által biztosított körülmények között, általában a plébániák udvarán.

A Borzsa völgyében Iloncán, Ilosván, Bilkén, Dolhán élnek magyarok, de intézményesült anyanyelvi oktatás nem jött létre. A dolhai reformátusok kis gyülekezete a 90-es években templomot épített, ahol megszervezték a gyerekek hitoktatását.

Az Ung felső folyása mentén élő kis számú magyarságnak nincs anyanyelvi képzése semmilyen formában, még a római katolikus templomokban is inkább szlovákul miséznek.

Szolyva az egyetlen olyan település a Latorca felsőfolyásának területén, melynek magyarsága számottevő. Református és római katolikus templomában magyarul tartják az istentiszteletet és misét. Mindkét egyház magyar nyelven vezeti a hitoktatást, fenntart óvodát. 1989-ben a város egyik óvodájában fakultatív magyar oktatás is

4.19. táblázat. *A kárpátaljai szóránymagyarság anyanyelvi oktatásának helyzete 1989 - 1999 (P.Punykó Mária, KMPSZ)*

		Havi óraszám	Csoportok száma	Tanulók száma
1.	Körösmező	40	4	74
2.	Tiszabogdány	8	21	36
3.	Rahó	108	9	111
4.	Terebesfehérpatak	16	1	25
5.	Kerekhegy	0	0	0
6.	Taracköz	0	0	0
7.	Gyertyánliget	24	2	35
8.	Nagybocskó	16	1	28
9	Bustyaháza	0	0	0
10.	Szolyva	32	4	78
	Összesen	244	42	387

volt. A Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség szervezésében vasárnapi iskolai oktatást is vezetnek. 1999-től a KMPSZ segítségével és irányításával folyik az anyanyelvi nevelés.

1999-től államilag elismert és szabályozott oktatási forma a vasárnapi iskola. Az állam a költségvetés függvényében a bejegyzett iskolákat támogatásban részesíti. A kárpátaljai magyar szórvány ezidáig, óvatosságból, bizalmatlanságból fakadóan nem élt a lehetőséggel.

A kárpátaljai szórványokkal foglalkozók adatait összegezve az anyanyelvi képességük helyzetét a következő táblázatban rögzíthetjük.

összefoglalás

A kárpátaljai szórványban élők körében a magyar nemzettudat erősödését tapasztalhatjuk. A nagy részben betelepült németajkú lakosság leszármazottai identitásukat elsősorban római katolikus vallásukban határozzák meg, de a templomokban a miséket magyarul tartják, így a magyar nyelv értéke számukra meghatározó. A közösség a nyelvcsere határán van, és nagy valószínűséggel, amennyiben a változások néhány évvel később történnek, úgy a nyelvcsere teljes mértékben lezajlik, ahogy ez az ungvári járási szórványok esetében történt. (Az Ungvári járásban a szlovák határ közelében szórványban élő katolikus magyarok nyelvcserejét az is gyorsította, hogy a nyolcvanas évek végétől a Szlovákiából érkezett apácák a hívekkel szláv nyelven kommunikáltak, aminek eredményeként a miséket előbb részben, később már teljesen szláv nyelven tartják).

A felső-Tisza-vidéki szórványok magyar identitástudatának erősödéséhez hozzájárult az is, hogy a határok átjárhatóbbá tételével a Magyarországon tapasztalt magasabb életszínvonal vonzónak tűnt. Sokan vállaltak munkát odaát, főleg az áttelepülés reményében. A kárpátaljai viszonylatban is kevésbé ismert magyar közösség az anyaországiak szemében szinte kuriózumnak számított az évtized fordulóján és a rácsodálkozás, a felfedezés után elsősorban a gyermekek üdültetésével hozzájárultak a nemzettudat felébresztéséhez a magyar nyelvet már alig vagy egyáltalán nem ismerő gyerekekben is. A folyamathoz hozzájárult Ukrajna gazdasági helyzetének rohamos romlása. Az magyar identitástudat erősödése elsősorban a magyar nyelv és kultúra iránti fokozott érdeklődésben nyilvánult meg, amit elsősorban a nagyszülők szorgalmaztak. A nemzettudat erősödése a magyar nyelvű oktatás iránti igényben is megmutatkozott. Először klubdelutánokon, később vasárnapi iskolákban, majd fakultációk iránti igényben, illetve a magyar nyelvű oktatás megszervezésében gyakorlatiasuk. A magyar tannyelvű osztályok iránti igényt a szórványok esetében még inkább, mint a tömbmagyarságnál, erősíti a magyarországi továbbtanulási lehetőség reménye, mint egyfajta túlélési stratégia.

V. TOVÁBBTANULÁSI LEHETŐSÉGEK ÉS ESÉLYEK AZ ÉRETTSÉGI UTÁN

A felsőfokú anyanyelvű képzés több szempontból is meghatározó a kisebbségi-ek esetében. Egyrészt a felsőfokú képzés hozzáférhetősége biztosítja a pozitív irányú vertikális társadalmi mobilitás lehetőségét. Minél magasabb szintű képesítéssel rendelkezik az egyén, annál nagyobb esélye van a munkaerőpiacon. Az anyanyelvű felsőfokú képzés másrészt kihat az összes egyéb szintű képzésre. Az anyanyelvű főiskolai továbbtanulási lehetőség erősíti az anyanyelvű oktatás pozícióját, ezáltal a kisebbség nyelvének pozícióját. Kihat az oktatás minőségére, mert az intézményekben tanulókat, legalábbis azokon a helyeken, ahol felvételi rendszer működik, a felvételi szint elérésére ösztönzi. A felsőfokú pedagógusképzésnek olyan értelemben is van hatása, hogy az onnét kikerülő pedagógusok minőségileg más oktatást valósíthatnak meg.

A felsőfokú képzés helyzete és hozzáférhetősége mint az oktatást meghatározó képzés érdekelt bennünket Kárpátalja és az itt élő magyarok szemszögéből. A felsőfokú intézményekbe eljuttatott kérdőívek alapján, majd diagnosztikai felméréssel a felsőoktatásban tanulókról szerezhattunk alapinformációkat. Érdekelt bennünket az is, hogyan vélekednek lehetőségeikről, esélyeikről az érettségizők, és ez mennyire van összhangban a továbbtanulási kínálattal.

A kárpátaljai magyarok a felsőfokú képesítéssel rendelkezők szempontjából nagyon rossz helyen állnak. Ez a helyzet részben indokolható azzal, hogy a kárpátaljai magyarság zöme falusi lakos, de azzal is, hogy évtizedekig a felsőoktatásba kerülésnél politikai és nyelvi- kommunikációs gátak egyaránt közrejátszottak. A 70-es évektől kezd hozzáférhetővé válni a felsőfokú képzés a kárpátaljai magyarok szélesebb rétegei számára azáltal, hogy szerzett jogként anyanyelven felvételizhetnek az Ungvári Állami Egyetemre azok, akik anyanyelvű iskolában érettségiztek.

Ez a gyakorlat fennmaradt napjainkig, bár az 1996-os oktatási törvény, illetve ezzel kapcsolatos számos miniszteri rendelet ezt a jogot megpróbálta korlátozni, de a helyi magyarság a legkülönbözőbb érdekérvényesítési eszközök révén évente kiharcolta azt.

A 90-es évek elején kísérletek történtek arra, hogy az Ungvári Állami Egyetemet ukrán-magyar kétnyelvű oktatási intézménnyé nyilvánítsák. Az első független ukrainai választások után a területi oktatási bizottság magyar pedagógusai kérelmezték, de eredménytelenül.

Az 1996-tól a KMPSZ és az Ungvári Állami Egyetem rektora között kötött megállapodás értelmében a matematika és a fizika szakon magyar konzultációs csoportok működését engedélyezték. A csoportokban néhány tantárgyat oktattak magyar nyelven a délutáni órákban, ezzel segítették az elsőévesek nyelvi hiányosságai-

ból fakadó problémák enyhítését. A konzultációkat vezető tanároknak a KMPSZ közvetítésével nyelvpótlékot adott az Illyés Közalapítvány. A képzés nem honosított meg, nem lehetett beépíteni az egyetem rendszerébe, sem a felvételik előtt biztosítani a 10 helyet a magyar jelentkezők számára. Az Egyetem csak a felvételik után engedélyezte a csoportok szervezését, ha azt legalább tízen kérelmezték.

A 90-es évek elején Kárpátalja nagyobb városainak a vezetése kezdeményezte, hogy az Ungvári Állami Egyetem nyisson városukban kihelyezett tagozatot. A Munkácsi Tanítóképző kérte, hogy az Egyetem része lehessen, és a tanítóképzést emeljük főiskolai szintűvé. Az Egyetem elzárkózott az adott kéréstől. A Munkácsi Tanítóképző bázisán így 1999-ben megnyitották az Ivano-Frankivszi Pedagógiai Egyetem tagozatát.

Ungváron a városi tanács municipális intézményként létrehozta az Ungvári Közgazdasági Informatikai és Jogi Főiskolát, Munkácson a Ternopili Egyetem kihelyezett tagozataként nyílt, majd önállósodott a Technológiai Főiskola. Beregszászban a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Református Egyház és a Beregszászi Városi Tanács megnyitotta a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolát, amely a Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola speciális képzéseként működött az intézmény ukrain licenztől.

5.1. Felsőfokú képzési lehetőségek Kárpátalján

Ukrajnában, mint azt a második fejezetben kifejtettük, a felsőoktatás rendszere négy fokozatú oktatási intézményeket különböztet meg. A II—III. fokozatú felsőoktatási intézmények azok, amelyek az európai gyakorlatban a főiskolát és az egyetemet jelentik. A felsőoktatási intézmények szintjét az Állami Akkreditálási Bizottság állapítja meg az Oktatási Minisztérium által kidolgozott és jóváhagyott eljárásnak megfelelően. Az Állami Akkreditálási Bizottság tagjai Ukrajna legnagyobb, leghíresebb egyetemeinek rektorai. A hagyományokkal rendelkező felsőoktatási intézmények az államiság kialakulásának első évében az intézmény kezdeményezésére általában egy tanév alatt megszerezhették az akkreditációt. Az újonnan létesített felsőoktatási intézményeknél előbb az oktatásra feljogosító működési engedélyt, a licenctől kell megszerezni, majd az első kibocsátás évében kezdeményezni az akkreditálást. Mindkét eljárásnál a benyújtandó dokumentumcsomag alapján és a kiküldött vizsgálóbizottság jelentésének figyelembevételével döntenek.

A III. fokozatú felsőoktatási intézmény a főiskolai szint, amely egy szak esetén 4 éves képzés után, két szakos képzés esetén 5 év után Bakalavr (Bachelor), 5-6 éves képzés alapján Diplom-Specialist képesítést adhat. A IV. fokozatú felsőoktatási intézmények 5-6 éves oktatás után Diplom-Specialist, 6 éves képzés alapján Magistr (Master) fokozatú oklevelet adhatnak ki. Mindkét akkreditálási fokozattal rendel-

kező oktatási intézményben szakonként minősítenek, így a különböző szakok különböző szintű oklevelet (Ukrajnában diplomát) adnak ki. Az egyetemeken 1998-tól kezdve a negyedik év után a záróvizsgák és a szakdolgozatok alapján a diákok megszerzik a Bachelor fokozatot, és akik folytatni szeretnék tanulmányaikat, az egyetem által kidolgozott eljárás alapján tehetik azt. Egyes oktatási intézmények a diákok korábbi eredményeinek figyelembe vételével engedélyezik a tanulmányok folytatását, a nagyhíru intézményeknél felvételi vizsgákat is tartanak.

Az egyetemekre, főiskolákra felvehető diákok létszámát az állami intézmények esetén évente a minisztérium hagyja jóvá, a nem állami tulajdonúak esetében a működésre feljogosító engedély tartalmazza a létszám felső határát. A felsőoktatásba kerülés felvételi alapján történik minden ukrain intézménybe. Az általános felvételi eljárást a minisztérium hagyja jóvá, ám módosíthat azon a felsőoktatási intézmény doktori tanácsa. Az általános vizsgaszabályzat 2000-ig olyan adminisztratív megszorításokat tartalmazott, amely kizárta, legalábbis az állami intézmények esetében, hogy egyszerre több helyre felvételizhessenek a jelentkezők (azzal, hogy jelentkezéskor be kell nyújtani a középfokú végzettséget igazoló okirat eredeti példányát).

A továbbiakban a harmadik és negyedik fokozatú kárpátaljai felsőoktatási intézmények adta továbbtanulási lehetőségeket, a bekerülés és tanulás feltételeit, annak kisebbségi vonatkozásait fogjuk sorra venni, majd a magyarországi továbbtanulási lehetőségeket, és megvizsgáljuk, mennyire van ez összhangban a magyarság igényeivel, illetve milyen szempontok szerint döntenek a továbbtanulás esetén, mik azok a tényezők, amelyek a kisebbségi helyzetükből eredeztethető. Mindezt az érettségizők körében 2000 tavaszán végzett reprezentatív kérdőíves felmérés adatai alapján tesszük.

Kárpátalja Ukrajna más területeihez képest hátrányban van a felsőfokú képzéssel rendelkező számarányának tekintetében. Az 1000 főre jutó III–IV. fokozatú felsőoktatási intézmény diplomásainak a száma a területen 150, így országos szinten csak a csernobili katasztrófa sújtotta Zsitomiri területet előzi meg. A szomszédos Lvivi területen tízezer lakosból 386 rendelkezik felsősokú képzéssel. (Vascuk, 1998)

A kárpátaljai magyarság a felsőfokú képzettség szempontjából a terület nemzetiségi megoszlásához képest gyenge pozíciókkal bírt a nyolcvanas évek végén. A legutóbbi 1989-es népszámlálás adatai alapján 1000 főből az oroszok esetében 246, az ukránoknál 68, a szlovákoknál 88 rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A magyarok esetében ez a mutató 37 volt. A románok és a cigányok vannak rosszabb helyzetben ebből a szempontból. A románok esetében 17, a cigányok közül senki nem rendelkezik felsőfokú képzéssel. Az előbbi adatok és az 5.1. táblázat adatai között némi ellentmondást érzünk, valamint az 5.1. táblázatban a sorok összege nem korreál a mintában feltüntetett abszolút értékkel, viszont minden esetben minimális a relatív hiba, valamint hivatalos statisztikaként fogadják el a terület ismert tudósai, így mi is viszonyítási alapként kezeljük (5.1. táblázat.).

5.1. táblázat. *Az egyes kárpátaljai nemzetiségek 1000főre kiszámított iskolázottsági mutatói az 1989. évi népszámlálási adatok alapján*
(vö. Migovics 1997:49, Marina 1997:114)

	Felsőfokú	Befejezetlen felsőfokú	Szakközép-iskola	Közép-iskola	Általános iskola	Elemi iskola	
Orosz	246	25	267	310	-	34	882
Ukrán	68	10	149	367	218	145	957
Szlovák	88	12	157	385	101	-	743
Magyar	37	7	98	427	264	155	988
Román	17	3	38	208	451	181	898
Cigány	-	-	7	97	431	387	922

Az Ungvári Állami Egyetem elvesztette monopóliumát a felsőoktatás terén, ami az intézményi vezetés hozzáállásának tulajdonítható. Több új felsőoktatási intézmény nyílt a területen. Az évtized végén az Ungvári Állami Informatikai, Közgazdasági és Jogi Főiskola rektora kidolgozta a Kárpátaljai Nemzeti Egyetem koncepcióját. A koncepció alapján a Kárpátaljai Nemzeti Egyetem integrálná az összes III–IV. fokozatú kárpátaljai felsőoktatási intézményt, valamint minden tudományos kutatóhelyet és a megfelelő oktatási szintű I–II. fokozatú felsőoktatási intézményeket. Az elképzelés terv maradt, mert ahogy azt az Ungvári Állami Egyetem rektora, a Kárpátaljai Területi Tanács oktatási munkabizottságának elnöke kifejtette a Kárpáti Igaz Szó újságírójának adott interjúban, az állami költségvetésnek nincs, és a közeljövőben nem is lesz fedezete erre. Létrehozták viszont a Kárpátaljai Rektori Tanácsot, melynek a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán kívül minden felsőoktatási intézmény rektora, valamint a tudományos kutatóhelyek igazgatója a tagja.

A Kárpátaljai Rektori Tanácsnak, ahogy azt az újság hasábjain a tanács elnöke, az Ungvári Állami Egyetem rektora kifejtette, különösebb befolyása nincs a felsőoktatásra. Fő feladata az elnök szerint a kárpátaljai felsőfokú tanintézetek munkájának koordinálása, az elnöknek pedig az a legfontosabb feladata, hogy jelen legyen az Ukrán Oktatási Minisztérium valamennyi fórumán, majd részletesen tájékoztassa róluk a többi rektort (Kökényesi, 1998).

A kihelyezett tagozatokat kezdeményező városok vezetése és a lokális elit más felsőoktatási intézményekkel kötött szerződések alapján létesített kihelyezett tagozatokat. A tagozatok egy része önállósult, vagy az önállósodás útján van.

Az új intézményekkel együtt az 1999/2000 tanévben Kárpátalján a következő felsőoktatási lehetőségek között választhatnak az érettségizők:

- *Ungvári Állami Egyetem;*
- *Ungvári Állami Informatikai Közgazdasági és Jogi Főiskola;*
- *Munkácsi Technológiai Főiskola;*
- *V Sztefanik Ivano-Frankivszi Egyetem Munkácsi Főiskolája;*
- *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.*

Az *Ungvári Állami Egyetem* Ukrajna 14 klasszikus értelemben vett egyetemének egyike, Kárpátalja legrégebb felsőoktatási intézménye (alapítva 1946-ban), legnagyobb és 1993-tól az egyetlen IV. fokozatú oktatási intézménye. Az egyetem tizenegy karán 64 tanszék működik. Az intézményben 1998-ban 10 710 főt tartottak számon, melyből 8960 diák, 570 előadó, 255 tudományos munkatárs volt. Évente 1100 szakembert bocsátanak ki. Az egyetem szintén anyagi gondokkal küzd. A tandíjából és a megyei városi szervezetek céltámogatásaiból tartja fenn magát (Kökényesi, 1998).

Az Egyetemen biológiai, közgazdasági, történelmi, matematikai, orvosi, újlatin-germán filológiai, mérnöki-műszaki, fizikai, filológiai, kémiai jogi kar működik. A karokon minden klasszikus egyetemen megtalálható alapszak tanulható, de nagy számuk miatt felsorolásuktól eltekintünk. Az utóbbi években az Egyetem igyekezett nyitni új szakok indításával. A rektor véleménye szerint újnak és perspektivikusnak számítanak intézményükben a szociológia, szociális munkás, újságírói, fizikai, technológiai képzés beindítása (Kökényesi, 1998).

A kárpátaljai nemzetiségek anyanyelvoktatásának érdekében az utóbbi évtizedben a korábban működő magyar szak mellett szlovák nyelv és irodalom, román nyelv és irodalom szakos képzés is folyik. A nemzetiségi szakokon a szaktantárgyakon kívül minden tárgyat államnyelven oktatnak.

Az egyetem a minisztérium által jóváhagyott keretszámuknak megfelelően hirdeti meg a felvételt. A keretszámokon felül, szerződéssel tandíjasként is felvesznek hallgatókat. Felvételi vizsgákat 1996-ig általában három tárgyból tettek. A választott szaktárgyból írásbelit és szóbelit és kötelezőként fogalmazást, tartalomírást vagy tollbamondást az Egyetem rektori tanácsának döntése szerint.

Az 1990-1994 közötti időszakban kísérletként objektív felvételiket tartottak. Tesztekkel mérték a tanulók tudásszintjét mind a felvételinél, mind az érettségiken. A jelentkezők felvételi eredményeibe beszámított az adott tárgyakból az érettségiken szerzett pont is. Ez a rendelet kedvezett a kisebbségeknek és a szociálisan hátrányos helyzetűeknek, mert a bekerülésnél kisebb súllyal került számításba a nyelvi kód és a kommunikációs gátak, így csökkentette az egyetemek monopóliumát a technikai szelekció kapcsán. Az új felvételi technikai eljárásnak köszönhetően az 1993-as évben a felvételt nyert hallgatók 10%-a, az 1994-es évben 8%-a volt magyar.

Az 1996/1997-es tanévtől kezdve két tárgyból kell felvételit tenni a jelentkezőknek: a választott szaktárgyból írásbelit és ukrán nyelvből tollbamondást. A tollbamondás érdemjegye nem számít be a versenyvizsga eredményébe, de a hibák száma nem haladhatja meg a pozitív (Ukrajnában 3) érdemjegy megszerzéséhez elégséges hibaszámot. Széleskörű azok köre, akik nem vesznek részt a pályázaton, beszélgetés alapján nyernek felvételt. A szaktantárgyi beszélgetések alapján felveszik a nemzetközi tantárgyi olimpiák résztvevőit, országos olimpiák IV. fordulójának (I. forduló - iskolai, II. forduló - járási, III. forduló - területi diákolimpiák) résztvevőit, díja-

5.2. táblázat. Kimutatás az Ungvári Állami Egyetemre felvételt nyert nappali tagozatos hallgatók nemzetiségi összetételéről

Szak	1993							1994						
	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
Történelem	50	40	1	2	6	0	1	53	44	2	2	5	0	0
Magyar nyelv és irodalom	10	0	0	0	10	0	0	15	0	0	0	15	0	0
Orosz nyelv és irodalom	20	14	6	0	0	0	0	20	13	5	0	2	0	0
Ukrán nyelv és irodalom	62	60	0	0	1	0	1	51	51	0	0	0	0	0
Szlovák nyelv és irodalom	0	0	0	0	0	0	0	9	7	0	2	0	0	0
Román nyelv és irodalom	4	0	0	0	0	4	0	6	0	0	0	0	6	0
Angol nyelv és irodalom	44	27	3	2	11	0	1	42	33	5	2	2	0	0
Német nyelv és irodalom	20	16	0	0	3	0	1	21	16	1	2	1	0	1
Francia nyelv és irodalom	10	10	0	0	0	0	0	10	9	0	1	0	0	0
Fizika (tanári)	41	33	1	0	6	0	1	68	58	1	0	9	0	0
Fizika (számítástechnika, elektronika)	26	17	3	0	6	0	0	30	25	2	0	3	0	0
Fizika (elméleti)	20	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Alkalmazott matematika	32	27	2	1	2	0	0	30	23	3	0	4	0	0
Matematika (tanári)	60	45	3	0	12	0	0	60	54	1	0	5	0	0
Természetvédelem	10	9	1	0	0	0	0	10	10	0	0	0	0	0
Kémia (tanári)	36	30	3	0	3	0	0	35	34	0	0	1	0	0
Biológia	50	38	5	2	5	0	0	50	45	0	1	3	0	1
Szőlő-, gyümölcs-termesztés	20	19	0	0	1	0	0	20	19	0	0	0	1	0
Orvosi	140	121	6	1	8	1	1	141	121	5	5	8	0	2
Ipari elektronika	25	19	3	1	2	0	0	29	22	3	0	4	0	0
Gépgyártási, technológia	25	19	3	1	2	0	0	20	26	1	0	2	0	0
Műszergyártás	25	21	0	0	3	1	0	29	17	5	1	3	0	0
Pénzügy és hitel	20	19	0	0	1	0	0	20	20	0	0	0	0	0
Közgazdaság	21	19	1	0	0	0	1	20	16	2	0	2	0	0
Könyvvitel	21	17	1	0	2	0	1	20	18	1	1	0	0	0
Jog	54	50	2	0	1	1	0	50	46	1	2	1	0	0
Városi építészet	0	0	0	0	0	0	0	8	7	1	0	0	0	0
Építész-mérnöki	0	0	0	0	0	0	0	10	9	0	0	1	0	0
ÖSSZESEN:	847	692	43	9	85	7	10	886	743	39	18	72	7	7
%	100	82	5	1	10	0,8	1,2	100	84	4,4	2	80	80	8

1 - Felvettek száma

2 - Közülük: ukrán

3 - orosz

4 - szlovák

5 - magyar

6 - román

7 - egyéb nemzetiségű (fehérorosz, zsidó,

lengyel, bolgár)

zottjait, az országos döntők, harmadik (területi), negyedik (országos) fordulójának résztvevőit. Ilyen elbírálásban részesülnek a diákköri tudományos pályázatok III. fordulójának díjazottjai, ha arra a szakra jelentkeznek, amelyből a pályázaton eredményt értek el. Ez vonatkozik az országos tanulmányi olimpiák III. (megyei) fordulójának díjnyertesekre, ha olyan szakra felvételiznek, ahol a szaktantárgy az a diszciplína, amelyből a vetélkedőt rendezik. Az I. és II. akkreditálási fokozatú felsőoktatási intézmények végzőseit is szakmai beszélgetés alapján veszik fel az egyetemre, ha jeles diplomát szereztek, és a választott szakmában vagy rokon szakmában kívánják folytatni tanulmányaikat. Azok a jelentkezők, akik a középiskola elvégzésével arany- vagy ezüst-éremmel lettek kitüntetve, valamint az olyan I. és II. akkreditálási szintű felsőoktatási intézmények végzősei, akikkel az egyetem szerződést kötött oktatási tudományos és módszertani komplexumok létrehozására és a tantestületek ajánlásával rendelkeznek, szintén beszélgetés alapján nyerhetnek felvételt. Pályázaton kívül nyernek felvételt a pozitív osztályzatokat szerzett jelentkezők, ha „A háború veteránjainak jogállásáról, szociális-védelmi garanciáiról”, az „A csernobili katasztrófa következtében egészségkárosodást szenvedett állampolgárok jogállásáról és szociális védelméről” szóló törvények rájuk vonatkoznak, az árvák és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekek, az I. és II. kategóriájú rokkantak, akiknek a választott szakon való tanulás orvosilag nem ellenjavallott. Az összpontszámuk megfelelően külön pályázat során nyernek felvételt a célhelyre azok a jelentkezők, akik az Ukrán Miniszteri Kabinet, „A vidéki fiatalok a felsőfokú tanintézetekbe való felvételénél megillető kedvezményeiről, a szakemberképzési és továbbképzési rendszer tökéletesítéséről szóló határozata” és az „Ukrajna hegyvidéki településeinek státusáról” szóló törvény szerint célajánlással rendelkeznek. Azok, akik nem kerültek be a célhelyekre, az általános pályázaton vehetnek részt, akik pedig nem nyertek felvételt az ösztöndíjas helyekre, de sikeres felvételt tettek, szerződéses alapon a tandíj befizetése után lehetnek hallgatói az intézménynek.

Az egyetemen tanuló diákok főleg kárpátaljaiak, de nagyon egyenetlen eloszlásban jelentkeznek és nyernek felvételt. A felvételi bizottság elnökének tájékoztatása alapján az 1999-es felvételik után Ungvár városából 289 (felvételizett 623), az Ungvári járásból 53 (felvételizett 149), az Ilosvai járásból 41 (felvételizett 116), a Munkácsiból 52 (felvételizett 98) nyert felvételt. A többi járás eredményeit nem közölték, csak azt tudhatjuk meg, hogy a Szőlősből 92, a Beregszászból 72, az ország más területeiről 76, külföldről 2 jelentkező volt. A hegyvidéki járások szakemberellátását célzandó program keretében 78 fiatal nyert felvételt e vidékről, s pontversenyen kívül jutott be az a 4 jelentkező, akik A kategóriás árvízkárosultnak minősültek. Az elsőéves hallgatók 89%-a ukrán, 6%-a magyar, 3,6%-a orosz, 0,5%-a szlovák stb. (Magyar, 1999)

A széleskörű kedvezmények nem tejjednek ki a nemzetiségekre, vagyis számukra célirányos helyeket nem tartanak fenn, annak ellenére, hogy számos fórumon

kérték. A kisebbségek esetében kedvezménynek számít szerzett jogként az, hogy a minden szakon kötelező nyelvi/irodalmi írásbeli vizsgát az érettségit kiállító tanintézmény oktatási nyelvéből tehetik, és ezen a nyelven tehetik a szaktantárgyi felvételi vizsgát is. Ez a lehetőség nincs megnyugtatóan rendezve, az egyetem mindenkori rektori tanácsának döntésétől függ, így egy bizonytalan állapotot idéz elő. Évente meg kell újítani a lehetőséget, és esetenként csak a politikai nyomásyakorlás eszközével lehet neki érvényt szerezni.

Az Ukrán Oktatási Minisztérium 1996-os rendelete értelmében az anyanyelvi felvételzés lehetősége csak azokra vonatkozik, akik nem kaptak érdemjegyeket ukrán nyelvből. Az ukrán nyelv oktatását csak 1991 -ben vezették be. Korábban a nemzetiségi iskolákban az orosz volt a kötelező, az ukrán nyelvet nem is tanították. Ukrajna függetlenségének első évében heti két órában, társalgási nyelvként tanították, és a tanulók tudását nem kellett értékelni. Rendes tantárgyként 1994-ben vezették be az orosz helyett, aminek az oktatását megszüntették. Az alapvető nyelvoktatási feltételek hiányában (nincsenek ukrán-magyar szótárak, tankönyvek, szakképzett pedagógusok) a magyar és más nemzetiségű iskolák tanulói az ukrán nyelvet nem tudják elsajátítani. A minisztérium rendelete értelmében azokat a tanulókat, akik legalább két évig rendes tárgyként tanulták az ukránt, tudásukat értékelni kellett és az osztályzat bekerült az érettségi bizonyítványba. A felvételi szabályzat szerint így már nem teheték a kötelező nyelvi vizsgát anyanyelvből.

A rendelet nagy felháborodást okozott a területen, mert az ukrán tollbamondáson az egyéb tantárgyakból sikeres felvételt tett 171 magyar jelentkezőből mindössze 83 szerzett pozitív osztályzatot ukránból, és tudhatta magát biztosan egyetemi diáknak a következő szakonkénti megoszlásban: 25 magyar filológián (10-en tandíj fejében), 8-an biológián, 8-an oroszon, 7-en mérnöki, 6-an történelem és egyéb szakokon (Magyar, 1996).

A magyar nyelvű felvételzés esetében is hátrányban vannak a diákok, mert az egyetem nem készíti elő a tesztek anyanyelvű fordításait, hanem a vizsgákon helyben fordítják, sokszor olyan tanárok, akik nem ismerik a magyar szaktantárgyi terminológiát. A KMPSZ ebben az ügyben tett többszöri kérelmét az egyetem rektora elutasította.

Míg az 1996-os esztendőben 171 szaktárgyából teljesített magyar jelentkezőből az ismertett okok miatt 83 nyert felvételt, úgy az 1998-as évben 78-an jelentkeztek az egyetem különböző karaira, s közülük 71 -en állami ösztöndíjasok lettek (Magyar, 1996; Horváth, 1998).

Bizonytalanok vagyunk a következő 1999-es évben felvételt nyert magyar hallgatók létszámával kapcsolatban, mert a felvételi bizottság titkárának tájékoztatója szerint 110 magyar jelentkezőből 48-an folytathatják tanulmányaikat (Magyar, 1999). Lizanec Péter professzor, a magyar nyelv és irodalom tantárgyi bizottság elnöke szerint viszont a magyar szakra a 29 felvételizőből 15-en nyertek felvételt állami

ösztöndíjasként, a többi szakra pedig 55-en jelentkeztek a magyar iskolát végzettek közül, ami kevesebb az előző évi 77-hez képest. Az 55 felvételiző közül pedig egy kivételével mindnyájan pozitívan teljesítették az utolsó, magyar írásbeli vizsgát. (Lizanec, 1999).

Az egyetemen tanuló magyar diákok zömét a magyar filológusok teszik ki. A többi karokra kevesebben nyerne felvételt, számuk általában nem haladja meg a tízet évfolyamonként. Például az 1998-as évben az idegen nyelvi karra 12, orvosira 10, biológaira 8, matematikaira 6, fizikaira 5, közgazdaságra 5, jogira 3, történelmire 2, vegyi és műszakira egy-egy magyar iskolát végzett jelentkező volt, akik sikeresen letették választott szaktárgyukból a vizsgákat. A következő évben is hasonló a magyar iskolák végzőseinek szakválasztása. (Horváth, 1998; Lizanec, 1999)

A korábbi évekhez képest pozitív jelenségnek számít, hogy a presztízs és a magyar közösség szempontjából hiányszaknak számító orvosi, közgazdasági, jogi szakokra is nyertek felvételt. Ebben valószínű szerepe van annak, hogy az orvosi iránt csökkent az érdeklődés (a felvételi bizottság elnökének tájékoztatója alapján), a kárpátaljai képzési piacon több közgazdasági és jogi képesítést nyújtó intézmény is megjelent. Tény viszont, hogy az Ungvári Állami Egyetem iránt csökkent az érdeklődés a magyar nemzetiségűek körében.

Az egyetemen az 1963-ban indult magyar nyelv és irodalom szakon kívül más magyarnyelvű képzés nem folyik. A magyar szakon is a szaktantárgyakon kívül más tárgyakat nem tanítanak magyarul. A magyar szakra 1994-ig nappali tagozatra 10, és levelező tagozatra szintén 10 hallgatót vettek fel évente. A levelező tagozatot 1996-ban megszüntették. Azóta évente 15 jelentkezőt vesznek fel állami ösztöndíjasként, és még 5-10 tandíjasat.

Az *Ungvári Állami Informatikai, Közgazdasági és Jogi Főiskoláim* Ungvári Városi Tanács hozta létre Ungvári Működési (Városi) Egyetemként 1996-ban. A főiskolát az 1995-ben szintén a város által létrehozott középfokú természettudományi-humanitárius kollégium jogutódjaként létrehozott főiskolaként tartották számon. Az intézmény a város legmodernebb, 21. számú óvodájának bezárása után, annak épületeiben működik. Az Ungvári Elektronműszerészeti Technikummal 1997-ben történt egyesítés után lett az intézmény állami. Ennek megfelelően a költségvetése, a fenntartása a helyi költségvetést terheli.

A természettudományi-humán kollégiumba vizsgákkal lehet felvételt nyerni a 9. osztály elvégzése után. Azok a diákok, akik a két évi tanulás után az érettségi vizsgákat eredményesen letették, a főiskola hallgatói lehetnek. Más középiskolák végzőseinek felvételi vizsgákat kell tenniük. Az intézményben a névnek megfelelően jogászokat, közgazdászokat és számítástechnikusokat képeznek. Az oktatás az ungváriak számára ingyenes, más járásbelieknek fizetni kell az évi 500 USD-t kitevő tandíjat. A felvételt az ukrán általános szabályzatnak megfelelően tartják. Kedvezmények illetik

az Ungvári Állami Egyetem esetén felsorolt személyeket. A kisebbségieknek nem jár semmilyen kedvezmény.

Az intézmény megnyitásával az Ungvári Állami Egyetem elvesztette monopolhelyzetét a felsőoktatás terén. A megnyitását sokan kifogásolták. A megyei adminisztráción szervezett rektori sajtótájékoztatón alapkérdésként az érdekelte az újságírókat, hogy szükséges-e egyáltalán az Ungvári Állami Egyetem mellett újabb felsőoktatási intézmény. A rektor azzal indokolta a szükségességét, hogy országos viszonylatban az érettségizettek 36%-ának van felsőfokú továbbtanulási lehetősége, míg Ungváron csak 22%-nak. A főiskola megnyitása ezt a mutatót városi viszonylatban 32%-ra emelte. A tanárokat a biztosított, állami szinttől magasabb fizetéssel az Ungvári Állami Egyetemről toborozták, de ahogy azt a rektor kifejtette, Kijevből is vannak szaktekintélyeket, akiknek a Városi Tanács lakásokat biztosít (Baksa, 1996).

1998-ban a Técsői Hollósi Simon Magyar Középsiskola bázisán, a jelentős magyarországi támogatással felépített új gimnáziumi rész épületében 50 fővel kihelyezett tagozatot nyitott a főiskola, melynek igazgatója a Técsői járás főtanfelügyelője lett (Magyar, 1998).

A **Munkácsi Technológiai Főiskolát** 1995-ben indították a Hmelynicki Pogyilja Technológiai Egyetem kihelyezett tagozataként. Az intézmény a város központjában, a 80-as években pártházként és a városi tanács épületeként funkcionált épületben működik, amit a Munkácsi Városi Tanács adott át oktatás céljaira. 1997-től önálló, III. fokozatú felsőoktatási intézményként működik. Fenntartója a városi tanács. A főiskola Bachelor és Diplom-Specialist oklevelet ad ki. A következő szakokon lehet képesítést szerezni: pénzügy, kredit és könyvvitel, marketing, a termelés menedzsmentje, a szolgáltatás menedzsmentje, ruhaipari termékek gyártása, bőrdíszmű és cipőipari termékek gyártása. A tanulmányi idő 4-5 év.

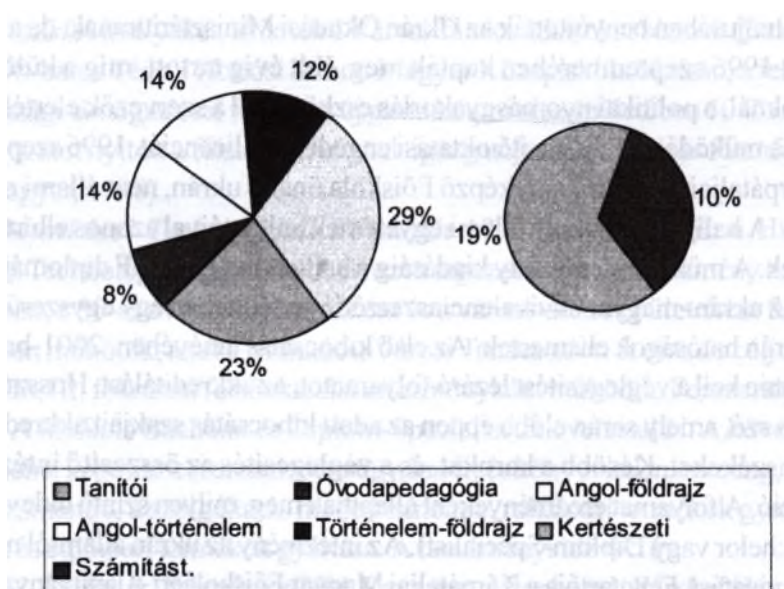
A **V Stefanik Kárpátmelléki Egyetem Munkácsi Főiskoláját** 1998-ban nyitották a Munkácsi Tanítóképző bázisán. Az intézmény az Ivano-Frankivszkban működő egyetem diplomáját adja ki. Tanulható szakok: óvodapedagógusi, tanítói, pszichológus, rajz, zenei nevelés. Az oktatási feladatokat zömében a Kárpátmelléki Egyetem tanárai látják el, akik számára a befogadó intézmény biztosítja kollégiumában a szállást. A nappali tagozaton egy csoportot indítanak évente. A hallgatók zöme levelező tagozatos és tandíjat fizet. A Tanítóképző és az Egyetem között kötött szerződés értelmében a Tanítóképző mint II. fokozatú felsőoktatási intézmény végzősei az Egyetem 3. évfolyamára nyernek felvételt, szakmai beszélgetés és érdemjegyeik alapján. Az intézmény vezetője a tanítóképző igazgatója. Az önállósodásuk még nem kezdődött meg.

A **Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola** létrehozásáról a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség együttes elnökségi ülésén döntöttek 1993 őszén, amelyen jelen volt a Beregszászi járás elnöki megbízottja.

A kezdeményezők felkérésére a Kárpátaljai Református Egyház, a Római Katolikus Egyház és a Beregszászi Városi Tanács is csatlakozott a kezdeményezők-höz, illetve támogatásáról biztosította az alapítókat, így 1993 decemberében megalakult és bejegyezték a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítványt. Az alapító tagok lettek a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Református Egyház, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a Beregszászi Városi Tanács. Az Alapítvány kuratóriuma kidolgozta a főiskola alapszabályát, felkérte a Határon Túli Magyarok Hivatalát, a Bessenyei György Tanárképző Főiskolát, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumot, hogy vizsgálják meg egy kihelyezett tagozat beindításának a lehetőségét. Az alapítványt és a főiskola alapszabályát 1994-ben bejegyezték. A működési engedély megszerzéséhez szükséges dokumentumcsomagot még 1994 májusában benyújtották az Ukrán Oktatási Minisztériumnak, de az engedélyt csak 1996 szeptemberében kapták meg. Két évig tartott, míg a különböző bizottságoknál, a politikai nyomásgyakorlás eszközeivel a szervezők elérték, hogy megadják a működésre feljogosító oktatási engedélyt, a licenciát. 1996 szeptemberétől a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola önálló ukrán, nem állami oktatási intézmény. A hallgatói az ukrán állami egyetemek hallgatóival azonos elbírálásban részesülnek. A működési engedély kiadásáig a hallgatók a BGYTF diplomáját kapták, amit az ukrán-magyar ekvivalenciaszerződés értelmében egy egyszerű eljárás után az ukrán hatóságok elismertek. Az első kibocsátás tanévében, 2001 -ben, kezdeményeznie kell a véglegesítést lezáró folyamatot, az akkreditálást. Hosszú folyamatról van szó, amely során előbb éppen az adott kibocsátás szakjait akkreditálják, majd a tanszékeket. Később a karokat, és a véglegesítés az összesítő intézményi akkreditáció. A folyamat eredményeként állapítják meg, milyen szintű oklevelet adhat ki (Bachelor vagy Diplom-Specialist). Az intézmény az ukrán államtól nem kap anyagi támogatást. Fenntartója a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány. Az alapítvány az anyagi forrásokat főleg a magyar állami és nem állami közalapítványoktól, szervezetektől kapja. A diákok egyelőre tandíjat nem fizetnek. A főiskolán tanulható szakok: óvodapedagógusi, tanítói, angol-földrajz, angol-történelem, történelem-földrajz. A felvételi részben igazodik az állami felvételi rendhez. Minden szakra az alaptárgyakból írásbeli és szóbeli vizsgákat kell tenni, majd írni egy tollbamondást. A tollbamondás eredménye nem számít be a felvételi pontszámba. Az oktatás nyelve a magyar. Az ukrán vagy orosz iskolát végzett hallgatók saját kérelmükre a vizsgákat ukránul és oroszul is letehetik, de nyilatkozniuk kell arról, hogy a későbbiekben vállalják, hogy magyarul tanulnak. Az oktatást részben a helyi tanárok látják el, de részt vesznek a képzésben az Ungvári Állami Egyetem tanárai is, valamint magyarországi felsőoktatási intézmények oktatói olyan tárgyak esetében, amelyre nincs megfelelő képesítésű helyi szakember. A nyíregyházi tanárokon kívül soproni, pécsi, budapesti, szegedi felsőoktatási intézmények tanárai is vállalnak órákat az intézményben. Az intézmény a Beregszászi Református Egyház visszakapott épületében mű-

ködik. A főiskola az épület tatarozásának és fenntartásának fejében a két szervezet között megkötött szerződés értelmében 25 évig használhatja annak 70 %-át.

Az intézmény képzőhelyként is funkcionál. A KMTF és a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem között megkötött szerződés értelmében az 1999/2000. tanévtől kezdve levelező kertészmérnöki képzést is folytatnak. A képzés hétfővegen történik, budapesti és helyi tanárok bevonásával. A Nyíregyházi Felsőoktatási Alapítvánnyal közösen két féléves szoftverüzemeltető képesítést nyújtó tanfolyamot is működtetnek. A 2000-2001. tanévtől kezdve a Nyíregyházi Főiskola vállalkozásszervező, közgazdász képzést is indít.

5.1. ábra. Az egyes szakokon tanuló hallgatók aránya a KMTF-en %-ban (1999/2000) (a nem pedagógiai szakok kiemelve) Orosz 1999

A kárpátaljai felsőoktatási intézmények diáklétszámának alakulását olvashatjuk ki az 5.3. táblázatból. Az 5.3. táblázat a Kárpátaljai Területi Tanács adatai alapján készült.

5.3. táblázat. A III-IV. fokozatú felsőoktatási intézmények Kárpátalján

		1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
1.	Ungvári Állami Egyetem	8376	8383	8638	8957
2	Ungvári Állami Informatikai Közgazdaság és Jogi Főiskola	-		195	1142
3	Munkácsi Technológiai Főiskola	-	150 ^x	349 ^x	1298
4.	Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola		-	43	79

Az 5.3.as táblázat még nem tartalmazza a Munkácsi Tanítóképző bázisán nyitott V.Stefanik Kárpátmelléki Egyetem Munkácsi Főiskolájának adatait. Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy továbbra is a területen legnagyobb létszámban az Ungvári Állami Egyetem képez szakembereket.. A többi oktatási intézményben együttvéve sem tanulnak annyian, mint az Ungvári Állami Egyetemen. Míg a KMTF-en egy év leforgása alatt szerény hallgatói létszámnövekedés mutatható ki, addig a többi vele egy időben alapított intézménynél ugrásszerű növekedés figyelhető meg. A gyors növekedés okainak kiderítése érdekében részletesebb információkat szereztünk be az intézményekről, kérdőíves adatlapunk alapján kerestük a választ. Az összesített adatokat az 5.4. táblázat tartalmazza.

Szembetűnő a levelező tagozatos hallgatók magas aránya. Az Ungvári Állami Közgazdasági, Számítástechnikai és Jogtudományi Főiskolán majdnem kétszerese, de a többi felsőoktatási intézményben is a levelezős hallgatók száma meghaladja a nappali tagozatosok ötven százalékát, kivéve a KMTF-et. A tandíjas hallgatók száma a diáklétszám 25 - 45 % között van. Az intézményekben az ösztöndíjakhoz és az átlagjövedelemhez viszonyítva igen magas a tandíjak mértéke. Kimagaslóan nagy a V.Stefanik Kárpát-melléki Egyetem Munkácsi Főiskoláján a tandíjasok aránya. Ez utóbbi intézmény az arányok alapján üzleti vállalkozásnak tűnik. A tandíjat fizető magyar nemzetiségűek számaránya egyik felsőoktatási intézményben sem nagyobb jelentősen, mint az egyetemen általában, tehát ebből a szempontból nincs negatív megkülönböztetés. A kárpátaljai magyarok számarányához viszonyítva alacsony az állami felsőoktatási intézményekben tanulók aránya. A felsőoktatási intézmények adatai alapján, a területen 655 magyar nemzetiségű főiskolai hallgató tanul nappali tagozaton és 282 hallgató levelező tagozaton. A legnagyobb arányban a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán és az Ungvári Állami Egyetemen tanulnak. A terület felsőoktatási intézményeiben nappali tagozaton tanuló 7124 diák 9,2 százaléka magyar, a z 5408 levelezős hallgatónak pedig 5,6 százaléka, ami alapján a felsőoktatásban a területen a magyar hallgatói létszám 7,4 százaléka a hallgatói összlétszámnak. Ez a mutató messze elmarad a magyarság kárpátaljai 13,3 százalékos részarányától. Figyelembe kell vennünk azt a lehetőséget, hogy a magyarok az anyaországban is folytathatnak tanulmányokat.

A statisztikai adatok mellett szerettünk volna közvetlenebb információkat az ott tanuló hallgatókról. Érdekelt bennünket a felsőoktatási intézményekben tanuló diákok helyzete, szociális jellemzői, így 1998 decemberében a két legtöbb magyar diákot beiskolázó felsőoktatási intézményben, az Ungvári Állami Egyetemen és a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán diagnosztikai felmérést végeztünk. A felmérés kiterjedt minden karra, szakra. A kérdőívet azok a magukat magyarnak valló, a kérdéseket magyar nyelven értelmezni képes diákok töltötték ki, akik aznap jelentek a foglalkozásokon. (A felmérő kérdőívet lásd a függelékben.) A kérdőívek kitöltése néhány esetben gondot okozott. Az Ungvári Állami Egyetem jogi karán például a magukat

5.4. táblázat. Kimutatás a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben tanulókról az intézmények adatai alapján (1998-1999) Orosz, 1998, 1999

Kód	UÁE		UÁKSZJF		MTF		VSZKEMF		KMTF	
	98/99	99/2000	98/99	99/2000	98/99	99/2000	98/99	99/2000	98/99	99/2000
205	5305	5360	436	640	715	911	16	55	113	213
206	1225	1341	53	145	305	281	15	50	0	0
%	23	25	12	23	43	31	94	2	0	0
207	372	396	18	22	19	24	1	2	113	213
208	79	82	3	6	6	8	1	-	0	0
%	21	21	17	27	32	33	-	-	-	-
209	44	14	-	-	-	-	-	-	-	-
210	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-
%	11	7	-	-	-	-	-	-	-	-
213	3654	3530	815	1130	465	698	304	566	27	50
214	2348	2366	662	1123	440	648	296	550	0	0
%	64	67	81	99	95	93	97	45	-	-
215	199	188	12	16	20	28	17	44	27	50
216	120	127	11	15	19	26	17	55	0	0
%	60	68	92	94	95	93	100	9	-	-
220	2715	2979	223	372	320	397	-	-	-	-
221	191	220	8	8	6	8	-	2	-	-
%	7	7	4	2	2	2	-	-	-	-
222	65	59	48	58	na	Na	na	68	-	-
224	500	189	300	283	262	228	150	133	-	-
225	1504	660	750	708	497	413	300	267	-	-

205. Nappali tagozatos hallgatók összlétszáma

206. Közülük tandíjat fizet

207. Magyar nemzetiségű nappali tagozatos hallgatók száma

208. Közülük tandíjat fizet

209. Esti tagozatos hallgatók összlétszáma

210. Közülük tandíjat fizet

213. Levelező tagozatos hallgatók összlétszáma

214. Közülük tandíjat fizet

215. Magyar nemzetiségű levelező tagozatos hallgatók száma

216. Közülük tandíjat fizet

220. Ösztöndíjas hallgatók száma

221. Közülük magyar nemzetiségű

222. Az évi ösztöndíj mértéke USD-ban

224. A legalacsonyabb évi tandíj USD-ban

225. A legmagasabb évi tandíj mértéke USD-ban

5.5. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetemen végzett diagnosztikai felmérésben résztvevők megoszlása az érettségit kiállító oktatási intézmények szerint (Orosz, 1999)

N		Az érettségit kiállító intézménytípusa					Az érettségit kiállító intézmény helye		Milyen tannyelvű osztályban érettségizett		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Matematika	24	22	0	2	0	8	16	16	6	2
2.	Kémia	18	18	0	0	0	7	11	11	6	1
3.	Orvosi	19	17	1	0	1	15	4	6	12	1
4.	Történelem	13	13	0	0	0	8	5	8	3	2
5.	Fizika	21	21	0	0	0	11	10	15	6	0
6.	Biológia	16	14	0	2	0	7	9	12	4	0
7.	Filológia(magyar)	68	62	1	4	1	26	42	65	2	1
8.	Közgazdasági	8	7	0	1	0	6	2	2	4	2
	Összesen	187	174	2	9	2	88	99	135	43	9
	Százalékban	100	93	0,01	0,05	0,01	47	53	72	23	5

1. - értékelt kérdőívek száma

2. -középiskola

3. - gimnázium

4. - líceum

5. - II. fokozatú felsőoktatási intézmény

6. - Város

7.-Falu

8. - Magyar

9. - Ukrán

10.- Orosz

magyar nemzetiségűnek vallók közül senki nem vállalkozott arra, hogy magyarul kitöltse az űrlapot, annak ellenére sem, hogy mindössze néhány szavas választ kellett volna írni. Az orvosi, közgazdasági karokon értelmezési problémák is felmerültek.

A kérdőívek alapján állítottuk össze a következő táblázatokat.

A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolára jelentkezők abszolút többsége magyar tannyelvű középiskolákból kerül ki, ami természetes, hiszen itt az oktatás nyelve a magyar. Más a helyzet az Ungvári Állami Egyetemen. Célszerűnek tartottuk megvizsgálni, kimutatható-e összefüggés a felvételi szakok és az érettségi helye, illetve nyelve között.

Az 5.6. táblázatból láthatjuk, hogy annak ellenére, hogy a kárpátaljai magyarság 71,7%-a falvakban lakik, az egyetemre felvételt nyert hallgatók 47%-a a városi iskolákból nyert felvételt. Ennek oka lehet a falusi és városi oktatási intézmények színvonala közötti különbség, de valószínű az is, hogy a kárpátaljai településszerkezetnek is van ebben jelentős szerepe. A kis falvakban nincsenek érettségit adó iskolák, így a legközelebbi városokba koncentrálódnak a környéken élő továbbtanulási szándékú tehetséges gyerekek. Megállapíthatjuk azt is, hogy a felvételt nyert hallgatók negyede nem magyar tannyelvű iskolában érettségizett, ami a magyar tannyelvű általános és középiskolákba járók arányához képest magasabb. Ennek okai között lehet a magyar iskolák színvonalának csökkenése, a felvételi esélyegyenlőtlenség, valamint az anyaország felsőoktatási elszívó hatása. A kárpátaljai magyarok esetében is érvényesülnek a szociológiai törvényszerűségek. A kevesebb nyelvi kódot igénylő szakokra nyernek felvételt a falusi származásúak, a magyar tannyelvű iskolákban érettségizettek. A Kárpátalján is piacképes presztízsszaknak számító orvosi, közgazdasági képzésre nagy arányban szintén a városi és nem magyar iskolát végzettek kerülnek be. Mint elmondtuk, a jogon nincs is olyan magyar, aki anyanyelvét szabadon tudja használni.

5.6. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetemen végzett diagnosztikai felmérésben résztvevők megoszlása a nemek és lakhely szerint (Orosz, 1998)

Szak	A felmérésben részt vettek	Közülük		Megoszlásuk lakhely alapján	
		Nő	Férfi	Város	Falu
Matematika	24	11	13	7	17
Kémia	18	10	8	5	13
Orvosi	19	14	5	13	6
Történelem	13	7	6	6	7
Fizika	21	7	14	13	8
Biológia	15	11	4	5	10
Filológia (magyar)	68	50	18	20	48
Angol	3	3	0	3	0
Közgazdasági	8	3	5	6	2
Összesen abszolút számok bán	189	116	73	77	112
Százalékban	100	61	39	41	59

5.7. táblázat. Az Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán végzett diagnosztikai felmérésben résztvevők megoszlása a nemek és lakhely szerint (Orosz, 1998)

Szak	A felmérésben részt vettek	Közülük		Megoszlásuk lakóhely alapján	
		Nő	Férfi	Város	Falu
Tanítói	38	36	2	25	13
Történelem- földrajz	15	6	9	9	6
Angol - földrajz	17	14	3	2	15
Angol- történelem	12	9	3	6	6
Összesen abszolút számokban	82	65	17	42	40
Százalékban	100	79	21	51	49

Az 5.6. és 5.7. táblázatok szerint mindkét oktatási intézményben jóval magasabb a nők száma, mint a férfiaké. Mindkét oktatási intézménynél főleg a pedagógiai szakirányokon tanulók esetében magas a nők aránya, ami a pálya elnöiesedéséhez vezet. Az egyetemen nagyobb a falusiak aránya, mint a városiaké, a főiskolán majdnem fele-fele arányban vannak falusi és városi hallgatók. Az Egyetemen, mint láthatjuk, a falusiak aránya a magyar szakon a legnagyobb, míg az orvosi, a fizikai és a közgazdasági szakokon a városiak aránya kétszerese a faluból felvételt nyert hallgatóknak. Ennek oka lehet az intézmények közötti szakmai és felszereltségbeli különbség, de nagy szerepe van a családok szubkultúrájának, belső értékrendjének, ami erősen befolyásolja a továbbtanulást. A KMTF-en a városiak száma azért lehet majdnem fele arányban a falusiakéval, mert az intézmény olyan helyen létesült, ahol nem volt felsőoktatási intézmény korábban, így valószínűleg elsősorban gazdasági okokból a helybeliek ezt preferálják.

5.8. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetem nappali tagozatán tanuló diákok megoszlása a szülők iskolai végzettsége szerint az 1998.XII. 7-én végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998).

N		1	Szülők végzettsége									
			Anyanya					Apanya				
			2	3	4	5	6	2	3	4	5	6
1.	Matematika	24	0	3	9	9	3	0	2	5	10	7
2.	Kémia	18	0	1	9	2	6	0	2	10	4	2
3.	Orvosi	19	0	0	3	3	13	0	1	1	4	13
4.	Történelem	13	0	0	5	4	4	0	0	1	7	5
5.	Fizika	21	0	3	1	11	6	0	4	4	8	5
6.	Biológia	15	0	2	6	5	2	0	0	4	10	1
7.	Filológia	68	0	0	22	20	26	0	4	24	24	16
8.	Közgazdasági	8	0	2	1	1	4	0	0	2	1	5
	Összesen	186	0	11	56	55	64	0	13	51	68	54
	Százalékban	100	0	6	30	30	34	0	7	27	37	29

1. - értékelt kérdőívek száma
2. - elemi iskolai

3. - általános iskolai
4. - középfokú

5.-szakközép
6. - felsőfokú

Az alábbi 5.8. és 5.9. táblázat a két felsőoktatási intézményben tanuló magyar nemzetiségű diákok szüleinek iskolai végzettségét összesíti. Látható, hogy az egyetemen tanulók körében magasabb a felsőfokú és szakközépiskolai végzettségű szülők aránya, mint a főiskolán. Szembetűnő, hogy az egyetem orvosi szakán tanulók között magasabb a felsőfokú képesítésű szülők aránya, mint a többi szak esetében. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola esetében ilyen aránytalanságot nem tapasztalunk.

5.9. táblázat. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola nappali tagozatán tanuló diákok megoszlása a szülők iskolai végzettsége szerint az 1998. XII. 7-én végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998).

N		1	Szülők végzettsége									
			Anya					Apa				
			2	3	4	5	6	2	3	4	5	6
1.	Tanítói	38	0	1	19	12	6	0	2	13	16	7
2.	Történelem-földrajz	15	0	0	9	3	3	0	0	10	2	3
3.	Angol-földrajz	17	0	1	7	3	6	0	2	8	5	2
3.	Angol-történelem	12	0	2	4	3	3	0	2	7	0	3
	Összesen	82	0	4	39	21	18	0	6	38	23	15
	Százalékban	100	0	4	48	26	22	0	8	46	28	18

5.10. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetem nappali tagozatán tanuló diákok megoszlása a tandíj és ösztöndíj szerint az 1998. december 7-én végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998).

N	Szak	1	2	3	4	5	6
1.	Matematika	23	0	-	18	52	123
2.	Kémia	19	1	400	9	47	182
3.	Orvosi	19	5	770	13	53	95
4.	Történelem	14	2	600	4	45	229
5.	Fizika	22	0	-	8	43	110
6.	Biológia	16	3	600	6	32	101
7.	Filológia	71	22	513	38	45	134

1 – összesen, 2 - tandíjas, 3 - átlagos tandíj, 4 - ösztöndíjas, 5 - átlagos ösztöndíj, 6 - egy főre jutó évi jövedelem a családban.

5.11. táblázat. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola nappali tagozatán tanuló diákok megoszlása a tandíj és ösztöndíj szerint az 1998. december 7-én végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998)

N	Szak	1	2	3	4	5	6
1.	Tanítói	38	0	0	0	0	146
2.	Történelem - földrajz	15	0	0	0	0	123
3.	Angol-földrajz	17	0	0	0	0	106
4.	Angol-történelem	12	0	0	0	0	130

Az 5.10. és 5.11. táblázatban a család éves jövedelmére, tandíjakra, ösztöndíjra vonatkozó kérdéseket összesítettük. Láthatjuk, hogy az Ungvári Állami Egyetemen a tandíjak irreálisan magasak az egy főre jutó éves családi jövedelemhez és az ösztöndíjakhoz képest. Az a tény, hogy a diákok folytatják tanulmányaikat, arra enged következtetni, hogy a tanulmányi költséget olyan forrásokból fedezik, amiről még az anonimitás biztosítása mellett sem tesznek nyilatkozatot. Különösen szembe-tűnő ez az orvosi szakon tanulók esetében, ahová főleg a városi értelmiségi szülők gyerekei járnak.

Összefoglalás

A kárpátaljai magyarok helyzete a főiskolai képzések szempontjából az 1989-es népszámlálási adatok alapján rossznak mondható, amit erősít a gazdasági helyzet miatti kivándorlás az anyaországba. A közösség - amennyiben ez a helyzet nem változik, és nem indul be legalább a felsőfokú képzés első fokozatának gyorsléptű és nagymértékű expanziója, amely révén egyszerre kellene pótolni a korábbi évek történelmi folyamatai által okozott lemaradást és az utóbbi évtizedben felgyorsult agyelszívást - a társadalom perifériájára sodródhat, tagjai másodrendű állampolgárokká válhatnak. Vezető tagjai nem tudják ellátni azokat a feladatokat, amelyek képzését igényelnek, és értelmiségi réteg híján nem lesz olyan erő, amely az érdekeiket artikulálja gazdasági és politikai súlya révén.

A kárpátaljai magyarok továbbtanulási lehetőségei szülőföldön az utóbbi évtizedben bővültek, a felsőoktatási struktúra átalakulása, új intézmények létesítése lévén. A felsőoktatásba kerülés esélyei szempontjából helyzetükön a KMTF létrejötte javított. A többi felsőoktatási intézménybe a bekerülés az állam nyelvén történik, amelyet mindössze fél évtizede oktatnak, de nem megfelelő feltételek mellett. Ennek eredményeként a magyarok képességeik és tudásuk alatt teljesítenek a felvételiknél, aminek következtében csak önköltséges hallgatóként folytathatják tanulmányaikat, ami az irreális tandíjak és a gazdasági helyzet, valamint a magyarság társadalmi rétegződése miatt a jelentkezők széles rétegét zárja ki a felsőoktatásból. Az Ungvári Állami Egyetemre szerzett jogként deklarált egyenlőséggel startolhatnak a felvételnél, aminek a gyakorlatban azonban nincsenek biztosítva a feltételei, az esetlegesség és a bizonytalanság a jellemző, ami visszafogja a tehetséges érettségizők egy részét. Az egyetem felvételi szabályzata széleskörű kedvezményeket biztosít számos kisebbség számára (például csernobili kategória, hegyvidéki járásból jelentkezők, veteránok, árvák, félárvak, hátrányos helyzetűek), de nincsenek célirányos helyek és kedvezmények a nemzeti kisebbségek számára. A bekerülési esélyegyenlőtlenségek különösen érzékenyen érintik a közösséget a piacképes, presztízsszakok esetében, mint az orvosi, közgazdasági, jogi, számítástechnikai. Célszerűnek látszik a kisebbségek szervezetei által szorgalmazott kérés, hogy az Ungvári Állami Egyetemen a

hiányszakokon a magyar kisebbség számára meghatározott kvótát állapítsanak meg, melyre a közösség képviselői külön versenyvizsgával kerülhetnek be.

5.2. Magyarországi továbbtanulási lehetőségek

Magyarországi továbbtanulásra a nyolcvanas évek végén nyílt lehetőség, eleinte egyénileg, majd 1990-től intézményes keretek között.

A lehetőséget az első évben a KMKSZ elnöksége kapta, majd annak oktatási bizottsága. Megalakulása után 1991-től kezdve a KMPSZ foglalkozott a magyarországi továbbtanulás koordinálásával. A KMPSZ képviselte Kárpátalját az MKM HTMF által 1993. február 21-én létrehozott HatáronTúli Magyar Ösztöndíjtanácsban. A HTMÖ-t annak érdekében hozták létre, hogy a magyarországi továbbtanulást szervezettebbé tegyék, a kisebbségi közösségek igényeihez igazítsák, segítve azok értelmiség utánpótlását. A Határon Túli Magyar Ösztöndíjtanács 1996-ban régiókénti alegységeket hozott létre, melynek tagjai a régiók legitim magyar szervezetei, de saját helyzetük figyelembe vételével saját alapszabályuk szerint működnek. A Kárpátaljai Magyar Ösztöndíjtanácsot a KMPSZ kezdeményezésére hívják össze és a következő szervezetek delegált képviselőiből áll: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Kárpátaljai Református Egyház, Kárpátaljai Római Katolikus Egyház, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Kárpátaljai Magyar Tudósok Társasága, Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma. A KMÖT 2000. január 21 -én megtartott ülésén módosította alapszabályát, és átalakult Kárpátaljai Magyar Felsőoktatási és Ösztöndíjtanácscsá. Az új alapszabály szerint vállalt feladata nem csak a magyarországi ösztöndíjazás koordinálása, hanem a kárpátaljai felsőoktatás feltérképezése, fejlesztési lehetőségek kimunkálása, a szülőföldi ösztöndíjazás lehetőségének keresése, rendszerének kidolgozása. Összetételében is változott a testület. Javaslattételi joggal részt vesznek munkájában a Kárpátaljai Görög Katolikus Egyház felkért képviselője, a KMTF Hallgatói Önkormányzatának és az Ungvári Állami Egyetem mellett működő Kárpátaljai Magyar Diákok és Ifjú Kutatók Szövetségének delegált képviselői.

A KMFÖT a magyarországi állami ösztöndíjak odaítélésére tesz javaslatot a HTMÖT felé. Kidolgozza a pályázat feltételeit, a prioritási szempontokat a különböző képzési formák szerint, meghirdeti, begyűjti a pályázatokat, majd a szempontok alapján rangsorolja és felterjeszti a HTMÖT elé döntésre. A következő képzési formákra pályázhatnak a kárpátaljaiak:

- *a Magyar Nyelvi Intézet egyéves felsőoktatásra felkészítő képzésére;*
- *teljes képzési ösztöndíjra;*
- *részképzési ösztöndíjra;*
- *PhD doktori ösztöndíjra;*
- *kutatói ösztöndíjra.*

A *Magyar Nyelvi Intézet* (1990-ben Nemzetközi Előkészítő Intézet, 1994-től Kodolányi János Magyar Nyelvi Intézet, 1998-tól Magyar Nyelvi Intézet, rövidítve MANYI) 1990 óta fogad határon túli magyarokat. Az intézmény feladata a határon túli magyarok esetében az, hogy a diákokat felkészítse a magyarországi felsőoktatási intézményekbe történő felvételre. Az Intézet a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztályának felügyelete alá tartozik. Az első évben, 1990-ben a KMKSZ elnökségének döntése alapján a régió magyarságának körzetenkénti arányában delegáltak fiatalokat. A következő évtől kezdve a diákok kiválasztásával a KMKSZ oktatási bizottsága, majd megalakulása után a KMPKSZ elnöksége, 1996-tól kezdve a Kárpátaljai Magyar Ösztöndíjtanács (KMÖT), 2000-től a KMFÖT foglalkozik. A KMKSZ oktatási Tanácsa által kidolgozott alapelvek több-kevesebb módosítással a mai napig érvényben vannak. A MANYI-be felvételt nyerni az Intézmény tanárai által fogadott, de Kárpátalján letett vizsgák alapján lehet. A felvételi vizsgákat meghirdetik a helyi magyar nyelvű sajtóorgánumokban. A szervezéssel és a lebonyolítással, a szakirányok kiválasztásával a KMFÖT foglalkozik. Vizsgáztatni a választott szakiránynak megfelelően a magyarországi felvételi rendszer szerint kell, de a követelmény igazodik az ukrán tananyaghoz. A keretszámokat az MKM HTM főosztálya mint fogadó fél és a helyi küldő szervek alakították ki a költségvetési keret függvényében. 1996-tól versenyvizsgák nélkül alkalmassági vizsgák alapján évente 5 helyet biztosítanak a szórványban élő magyaroknak, olyan feltételek mellett, hogy tanulmányaikat Kárpátalján fogják folytatni. A felvételik után a végzősök újra pályázatot nyújtanak be a KMFÖT-hoz. Automatikusan azok kaphatnak ösztöndíjat, akik az intézetben tanult szaknak megfelelően a legmagasabb képesítést nyújtó felsőoktatási intézménybe nyertek felvételt. Egyéb esetben a teljes képzési ösztöndíjra pályázókkal egyforma elbírálásban részesülnek. A jelentkezők adatlapjainak feldolgozásából a következő táblázatokat szerkeszthettük.

5.12. táblázat. *A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők adatai 1990-1999 között (Orosz, 1999)*

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.	<i>Jelentkezők száma</i>	28	127	87	44	82	44	28	63	72	135
2.	<i>Felvételt nyert hallgatók száma</i>	28	53	50	28	35	17	15	25	26	27
3.	<i>A NEJ után felvételt nyert felsőoktatási intézménybe</i>	7	34	37	25	20	17	12	19	22	

Az 5.12. táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy az eltelt időszakban megnövekedett az igény az intézet munkája iránt, ami magyarázható a kárpátaljai gazdasági és politikai helyzet romlásával, a kárpátaljai magyar oktatási intézmények színvonalának csökkenésével is. Az intézetbe beiskolázható diákok száma az első évhez képest 1993-ban drasztikusan csökkent, majd ezen a szinten stabilizálódott, ami annak lehet következménye, hogy más irányú képzési formákkal bővült a ma-

gyarországi továbbtanulási lehetőség. Az első évi sikertelen felvételi után az a rendszer, amely alapján besorolják a hallgatókat, hatékonyabbá tette az ösztöndíjazás ezen formáját.

Az első ösztöndíjazottaknak már diplomát kellett szerezniük, de kilétükről sem a küldő fél, sem a fogadó fél nem rendelkezik információval. Néhány volt előkészítővel készült inteiáj alapján az 1990-ben felvételt nyertek közül hazajött 7 személy, az 1992-es évfolyamból szintén 7, de 3 azóta visszatelepült.

5.13. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása településtípusonként (1990-1999)

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.	Falu	10	61	n.a	19	48	21	10	32	35	82
2.	Város, városi típusú település	18	66	n.a	25	33	23	23	31	37	53

5.14. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása járásonként (1990-1999)

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.	Beregszászi	11	33	n.a	12	33	9	7	18	16	43
2.	Nagyszőlősi	3	10	n.a	5	12	5	2	4	16	23
3.	Ungvári	6	55	n.a	14	27	18	9	22	26	38
4.	Munkácsi	4	16	n.a	7	2	8	7	12	4	22
5.	Felső -Tisza-vidék	4	7	n.a	3	5	4	3	4	9	5

Az 5.13. és 5.14. táblázat szerint a városi magyar lakosság jóval nagyobb érdeklődést mutat az előkészítő iránt, mint a falusi, bár a kárpátaljai magyarság, mint korábban kimutattuk, zömében falvakban él. Érdekes az is, hogy a fejlettebb ungvári járási magyarság köréből kerül ki a legtöbb felvételiző, bár a Beregszászi járásban él a többszámú magyarság zöme. Elképzelhető, hogy a szórvány helyzetbe került városi lakosság részéről ez egy menekülési tendencia.

5.15. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása az érettségit kiállító intézmény típusa szerint

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.	Gimnázium	n.a.	0	0	0	0	0	0	0	1	14
2.	Középiskola	n.a.	113	76	40	80	41	24	56	56	81
3.	Líceum	n.a.	0	0	n.a.	0	0	0	3	13	29
4.	Szakközépiskola	n.a.	11	3	n.a.	2	3	0	2	2	7
5.	Technikum	n.a.	3	1	n.a.	0	0	2	0	0	2
6.	Tanítóképző	n.a.	0	1	n.a.	0	0	1	1	0	1

Az 5.15. táblázat szerint a gimnázium és a líceumok végzősei is igényt tartanak a felkészítésre magyarországi továbbtanulási szándékuk esetén, annak ellenére, hogy ezen új típusú oktatási intézményekben az oktatás egy évvel hosszabb, mint a komprehzív ukrain középiskolákban, és a tananyag is igazodik a magyarországi négy- illetve nyolcosztályos gimnáziumok tananyagához.

5.16. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása a választott szak szerint 1990-1999

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1.	Orvosi	n.a.	6	3	0	5	5	1	10	9	17
2.	Programozó, számítástechnika	n.a.	6	4	0	4	0	4	2	5	23
3.	Közgazdasági	n.a.	3	0	0	0	7	5	9	5	9
4.	Kereskedelmi	n.a.	18	5	0	13	7	1	5	9	10
5.	Német	n.a.	0	0	0	5	0	0	0	2	3
6.	Jog	n.a.	25	13	15	II	4	5	0	12	14
7.	Biológia	n.a.	17	11	0	7	0	3	4	7	0
8.	Mérnöki	n.a.	2	2	0	2	4	3	0	4	4
9.	Szociológia	n.a.	7	0	1	0	2	1	0	2	4
10.	Filozófia	n.a.	6	0	0	0	0	1	0	1	0
11.	Pszichológia	n.a.	9	0	0	3	0	0	4	4	20
12.	Régészet, művészettörténet	n.a.	8	0	0	0	0	0	4	1	10
13.	Népművelés	n.a.	6	11	0	1	8	0	4	4	0
14.	Pedagógia	n.a.	3	16	15	0	0	0	0	0	9
15.	Levéltár-történelem	n.a.	0	16	0	2	0	0	7	0	0
16.	Hittan	n.a.	0	0	2	0	0	0	0	0	0
17.	Testnevelés	n.a.	0	0	0	11	1	0	1	3	7

Az 5.16. táblázat szerint a KMFÖT által Kárpátalján hiányszaknak minősülő szakirányok közül a legtöbben a jogi, kereskedelmi, közgazdasági, számítástechnikai, orvosi pályát választják évek óta. Ennek egyik oka lehet, hogy ezen presztízsszakokra egyre nehezebb bejutni helyben, illetve a jogi és az orvosi esetén az ukrán nyelv hiányos tudásának is szerepe lehet.

Évente többen nyernek felvételt közvetlenül is magyarországi felsőoktatási intézetekbe. A kárpátaljai jelentkezők azonos elbírálás alá esnek a külföldi állampolgárokkal. Érettségi bizonyítványuk értékét nem ismerik el hozott pontként, a letett vizsgák eredményeit duplázzák és ezzel a pontszámmal vesznek részt a felvételi versenyben. Aki felvételt nyert, ösztöndíja ügyében pályázhat a KMFÖT-nál.

A teljes képzési ösztöndíj elbírálásánál a KMFÖT a következő szempontok alapján rangsorol: elsősorban azokat támogatja, akik olyan szakirányban, szakra nyertek felvételt, amely Kárpátalján nem vagy nem tanulható anyanyelven, olyan felsőoktatási intézménybe nyertek felvételt, amely a szakiránynak megfelelően a legmagasabb szintű képzést nyújtja, illetve előnyt élveznek azok, akik Kárpátalján érettségiztek. Az ösztöndíjtanács határozata értelmében évente külön helyeket különítenek el a kárpátaljai történelmi egyházak számára teológusképzésre. Általában az ösztöndíjak 1/3-át ők használják fel. A teológusok ösztöndíjkérését az egyházak legmagasabb szintű vezetése dönti el, a tanács utólagos jóváhagyásával.

A posztgraduális képzési ösztöndíjra azok pályázhatnak, akik Ukrajnában végezték felsőfokú tanulmányaikat és képesítésüknek megfelelően valamely új

szakirányban szeretnék mélyíteni tudásukat. Ez az ösztöndíj maximum 3 évre szólhat.

A doktorandusz ösztöndíjra azok pályázhatnak, akik Magyarország valamely doktori iskolájába nyertek felvételt. Az ösztöndíj odaítélésénél figyelembe veszik a kárpátaljai felsőoktatás igényeit, prioritást élveznek azok, akik Ukrajnában szereztek egyetemi diplomájukat, és valamely kárpátaljai felsőoktatási intézményben dolgoznak.

A kutatói ösztöndíjra fokozattal rendelkező, vagy egyetemi végzettséggel rendelkező kárpátaljaiak pályázhatnak, akik kutatási területe valamilyen formában kötődik Magyarországhoz. Az ösztöndíjak odaítélésénél figyelembe veszik a pályázók tudományos tevékenységét.

A különböző képzési formák ösztöndíjazottainak számszerű alakulásáról az alábbi táblázatokból nyerhetünk információt.

5.17. táblázat. *A kárpátaljai magyar ösztöndíjasok létszáma és a számukra kifizetett ösztöndíjak képzési formák szerint 1990-1994 (MKMHTM titkársága, 1993)*

Ssz.	Képzési forma	1990/1991		1991/1992		1992/1993		1993/1994	
		I-IL félév	I-IL félév	I-IL félév	I-IL félév	I-IL félév	I-IL félév	I-IL félév	I-IL félév
		1	2	1	2	1	2	1	2
1.	Teljes képzés	2,274	71	4,800	89	8,304	148	7,439	203
2.	Részképzés	0	0	0	0	11	2	39	1
3.	Posztgraduális képzés	0	0	0	0	0	0	43	1
4.	Doktorandusz képzés	0	0	0	0	0	0	200	3
	Összesen	2,274	71	4,800	89	8,315	150	7,721	208

1 - Összeg ezer Ft.

2 - Létszám

Az 1995. október 30-tól 1996. január 10-ig 145 magyarországi felsőoktatási intézmény által szolgáltatott információkra épített adatbázisból megtudhatjuk, hogy a Magyarországon tanuló 2645 határon túlról 343 fő ukrán állampolgár, és ez az itt tanulók 13,16%-át teszi ki.

A Kárpátaljai Magyar Ösztöndíjtanácsjegyzőkönyvei alapján képet kaphatunk az 1996-1999 közötti időszakról.

5.18. táblázat. *A kárpátaljai magyar ösztöndíjasok létszámának alakulása a képzési formák szerint (1996-1999)*

	1996			1997			1998			1999		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
MANYI	14	28	14	25	63	25	25	61	24	29	135	27
Teljes képzés	20	59	30	20	54	20	20	87	26	29	112	32
Posztgraduális ösztöndíj	3	3	3	1	3	3	6	6	6	6	14	6
PhD	8	18	17	8	17	16	8	17	12	8	16	8
Kutatói ösztöndíj (Hónap)	36		50	50		50	50		50	50		50

A helyek száma és a megítélt ösztöndíjak száma között látunk eltéréseket, aminek képzési formánként más oka van. A MANYI esetében 1998-ban és 1999-ben nem használták ki a szórványok helyét pályázók hiányában. A teljes képzés ösztöndíjainak száma azért magasabb, mert az előkészítő után felvételt nem nyert kárpátaljai diákok ösztöndíját átcsoportosíthatják a teljes képzésre közvetlenül felvételt nyert hallgatókra szánt ösztöndíjakhoz. A posztgraduális képzésnél 1997-ben két jelentkező nem arra a képzési formára nyújtotta be a pályázatát, ahova kérése alapján besorolható volt, de a KMÖT átminősítette. A doktori ösztöndíjak esetén ösztöndíjban lehetett részesíteni azokat is, akiknek a fogadó felsőoktatási intézmény lemondott a képzési költségéről.

Az 5.17. és 5.18. táblázatok alapján elmondható, hogy bővültek a kárpátaljai magyarok képzési lehetőségei Magyarországon felsőoktatási intézményekben. Nagy számban jelentkeznek mind az előkészítőbe, mind a teljes képzésre. A teljes képzésre felvételt nyert hallgatók száma az 1998-1999-es években ugrásszerűen megnőtt. Ennek oka lehet az is, hogy számos magyarországi felsőoktatási intézmény nem tart felvételi vizsgákat, csak az első félév után szelektál. Öröndetes tény, hogy megnőtt a doktorandusz-ösztöndíj utáni igény, ez biztosíthatja a magyarnyelvű felsőoktatás és tudományos élet kialakulását és fejlődését.

Összefoglalás

A magyarországi rendszerváltás után kibővült az anyaországi továbbtanulás lehetősége. Előbb azok kerültek ki, akik rendelkeztek megfelelő technikai és tárgyi ismeretekkel a felvételi eljárásokkal kapcsolatban, volt anyagi háttérük. Az évtized folyamán az adott folyamat rendszerbe szerveződött, mederbe terelték az ezen a területen lévő kezdeti kaotikus állapotot. A két képzési rendszer közötti tartalmi és technikai különbségek kiküszöbölését segíti a Magyar Nyelvi Intézet, amely azért, hogy Kárpátalján tartják a felvételt, a legszélesebb rétegek számára hozzáférhetővé válik, így mint szociális kiegyenlítő csatorna is működik. A közvetlen felvételi lehetőségével is egyre többen élnek. Az évtized elején a magyarországi kemény és merev felvételi rendszer miatt kevesen kerültek be magyarországi felsőfokú képzésbe. A „fejkvóta”-rendszer behozó oktatási reform révén a felsőoktatási intézmények érdekeként a hallgatói létszám expanziója a felvételi eljárások liberalizálásához, esetenként teljes megszüntetéséhez vezetett. Ez a folyamat egyre több kárpátaljai érettségizőt vonzott, hiszen a felsőoktatási továbbtanulás egyfajta kitörési lehetőséget jelent az ismert gazdasági helyzetből, sokan túlélési stratégiájukat építik rá. Erre következtethetünk abból, hogy az évtized elején kikerült, azóta diplomát szerzett diákok nagyon csekély hányada tért vissza szülőföldjére. A szakválasztás alapján is elmondhatjuk, hogy a gyengébb ellenállás irányába mozdulnak, ahol nincs felvételi, vagy olyan jellegű, amely közel áll az itteni technikákhoz. A MANYI esetében feltűnően magas a jogi és a közigazgatási szakra jelentkezők száma, aminek egyik oka

lehet, hogy magyarból és történelemből van felvételi, ami elsajátíthatónak tűnik a jelentkezők számára. A jogi szakra jelentkezők nagyon csekély hányada térhet haza, mert az ukrainai diplomahonosítási folyamatban az ukrán jognak megfelelően az államnyelven kellene különbözeti vizsgákat tenni, amire ilyen hosszú kihagyás után már nem is vállalkoznak. Más szakirányban magyarországi felsőoktatási intézményben tanulók esetében is kevesen vállalják ezt a megmérettetést. A hazatérés a diákok esetében azért is problematikus, mert életciklusuk legmeghatározóbb részében teljesen más szocializációs folyamatban van részük, mint ami itthon érte volna őket, így elidegenednek környezetüktől és az itteni valóságot nehezen tudják feldolgozni. Magyarországon alakul ki az a szubkultúra, amiben otthon érzik magukat, ott kötődnek azok az emberi társas kapcsolatok, amik a pályakezdés és elhelyezkedés szempontjából meghatározóak.

IRODALOM

- A Dél-tiroli kérdés(1995). Budapest, Teleki László Alapítvány Könyvtára.
- A határon túli magyarság helyzete (1998), HTNH, Auktor Könyvkiadó.
- A Kárpátaljai Református Egyház 1996. Beregszász, kézirat.
- Dr. Almásy Sándor - Dr. Almásy Ludmila (2000): A foglalkoztatottság problémái Kárpátalján, Területi Statisztika 3.(40.) évfolyam 4. szám, Budapest, p. 360-370.
- A magyar mint idegen nyelv fogalma (1991), Giay Béla válogatása. Budapest, Nemzetközi Hungarológiai Központ.
- Az Aland-szigetek helyzete (1994). Budapest, Teleki László Alapítvány Könyvtára.
- Az etnikumok közötti viszony Kárpátalján című konferenciáról. *Kárpátaljai Szemle 1997. 5. szám p. 2..*
- Dr. Árpai István (1997): A két- vagy többnyelvűség problémái. *Közoktatás 1997/2. p.21*
- A tüzelő és a füzet egyaránt hiánycikk. Árvízi helyzetkép az oktatásról (1998). *Kárpátaljai Szemle 1998. Különszám.*
- Bagu Balázs (1995): Hová menjünk tanulni? *Közoktatás, 1995/2. p. 20.*
- Bagu Balázs (1995): A kárpátaljai magyar óvodák és óvodai csoportok adatai és címlistája. *Közoktatás 1995/3. p. 19-21.*
- Bagu Balázs (1995): Anyanyelvi oktatásunk múltja és jelene. *Közoktatás 1995/4. p 10-11.*
- Bagu Balázs (1996): Magyar tannyelvű szakoktatás Kárpátalján. *Közoktatás 1996/2: p. 8-9.*
- Bagu Balázs - Dr. Deák Ferenc (1997): Anyanyelvi oktatás a szórványban. *Közoktatás 1997/3. p. 11-13.*
- Bagu Balázs - Dr. Deák Ferenc - Bagu Géza (1997): A magyar nyelv tanítása nem magyar iskolában. *Közoktatásiul /4. p. 13-15.*
- Bagu Géza (1999): Reformpedagógiai törekvések Kárpátalja magyar iskoláiban (1945-1998). *Közoktatás, 1999/2. p. 15-17.*
- Bagu László (1993): Magyar főiskola létrehozásáról döntöttek Beregszászban. *Kárpátaljai Szemle, 1993. 6. szám p. 12-13.*
- Bagu László (1994): Egy iskola és más semmi? *Kárpátaljai Szemle. 1994 9. szám p. 15.*
- Baksa Lujza (1996): Diplomás szociális dolgozók képzése. *Kárpáti Igaz Szó, 1996. december 5.*
- Baksa Lujza (1996): Új főiskola nyílt Ungváron.(Beregszászon is megkapták a működési engedélyt). *Kárpáti Igaz Szó, 1996. július 18.*
- Balogh Artúr (1997): A kisebbségek nemzetközi védelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján. *Csíkszereda, Kájoni.*

- Balla Gyula (1988): Kárpátaljai magyarság 1918-1988. Jelentések a határon túli kisebbségek helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia). Bp.
- Bartha Csilla (1999): A kétnyelvűség alapkérdései. *Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.*
- Bényei Sándor (1997): A beregszászi iskolakonferencia margójára (Az iskola válsága és kezelésének egy lehetséges terápiaja). *Közoktatás 1997/1.*
- Bilics Éva(1995): "... biccen a szó már a száj szögletén". *Közoktatás 1995/4.p. 8-9.*
- Botlik József- Dupka György (1991): Ez hát a hon... (Tények, adatok, dokumentumok a kárpatai magyarság életéről, 1918-1991). *Mandátum - Univerzum.*
- Botlik József - Dupka György (1993): Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. *Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó.*
- B. Szűcs István (1995): Félidőben. *Beregszászi magyar főiskola. Kárpátaljai Szemle, 1995. 3. szám. p. 8-9.*
- Bourdieu Pierre (1979): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok. *Budapest, Gondolat.*
- Brenzovics László (1993): A dolgok állása *Kárpátaljai Szemle 1993 6. szám p. 17-18.*
- Brunner, Georg (1995). *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában. Budapest, Teleki László Alapítvány.*
- Csanádi György (1996): Egy osztályra hat nyelvtankönyv. Ukránóra a Mikes Kelemenben. *Kárpáti Igaz Szó 1996. november 5., 6.*
- Csáti József - Dióssi Géza Koméi (1992): A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház. *Extra Hungáriám. A Hatodik Síp antológiája, 176-182. Budapest-Ungvár: Hatodik Síp Kiadó.*
- Csernicskó István (1997): A számok tükrében. Kárpátalja lakosságának nemzetiségi megoszlása a legutóbbi szovjet népszámlálás (1989) adatai alapján, némi kitékintéssel. *Forrás 97/5:70-76.*
- Csernicskó István (1998): Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Régió 1998/1:5-48.*
- Csernicskó István (1998): Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. Lanstyák István - Szabó Mihály Gizella szerk., *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségre, 44-59.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó - A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Csernicskó István (1994): Kétnyelvűség - nyereség vagy zsákutca. *Kárpátaljai Szemle 1994. 5. szám p. 12-13.*
- Csernicskó István (1994): Kétnyelvűség és iskola *Kárpátaljai Szemle 1994. 9. szám p. 17-19.*
- Csernicskó István (1995): A tannyelv szerepe az egy-, illetve kétnyelvűség kialakításában. *Közoktatás 1995/4. p. 6-7.*
- Csernicskó István (1997): Miért félünk a kétnyelvűségtől? *Közoktatás 1997/4. p. 3.*

- Csernicskó István (1998): Megtanulunk-e ukránul? *Közoktatás* 1998/1. p. 5-7.
- Csernicskó István (1998): A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István (1998): Hibátlan dolgozat nem akadt... *Közoktatás*, 1998/2. p. 18.
- Csernicskó István (1999): Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. *Közoktatás*, 1999/1. p. 3-7.
- Csernicskó István (1999): A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződéséről. *Közoktatás*, 1999/2. p. 19-20.
- Csernicskó István (2000): Jogok és jogtalanságok. A kisebbségek anyanyelvi oktatásához való jog a nemzetközi és az ukrán kisebbségvédelmi dokumentumokban. *UngBereg 2000. Második Pánsip-almanach*, 114-118.
- Csernicskó István-Orosz Ildikó (2000): A magyar nyelv (és a nyelvet éltető közösség) jelenéért és jövőjéért folytatott tevékenység Kárpátalján, In: Anyanyelvünkéről, anyanyelvünkért. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból, NKÖM, Budapest.
- Csepeli György (1992): Nemzet által homályosan. Budapest, Századvég.
- Czébely Lajos (1998): A viski magyar iskola története. KMKSZ.
- Debreceni Mihály (1993): Újabb lépés a választott úton. *Kárpátaljai Szemle*, 1993 5.szám p.3-4.
- Delors Jacques (1996): Oktatás - rejtett kincs (A Nemzetközi Bizottság jelentése az UNESCO-nak az oktatás XXI. századra vonatkozó kérdéseiről).
- Demjén Balázs (1994): Bemutatjuk a Kárpátalja Felfedezői Pro Patria Szövetséget. *Közoktatás* - 1994/1. p.6.
- Deserijev, Ju. D. (1996): Zakonomemosztyi razvityija i vzaimogyesztvijazikov v szovetszkom obszesztve. Moszkva, Nauka.
- D.Smith Anthony (1994): National identity, Penquin Books.
- Diplomával - állás nélkül (1996). *Kárpátaljai Szemle* 1996. 1. szám p. 14.
- Dupka György (1994): A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján (1910-től napjainkig). In: Kovacsics József szerk., *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910-1990)*, 164-174. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- Egyed Albert (1996): A magyarországi támogatások célja. Anyanyelvű Oktatásunk, MTT Könyvtár 1., Szabadka, p. 201-204.
- Egyed Albert - Tamóczy Mariann (1990): Magyar tudomány és kultúra Kárpátalján (Esettanulmány). *Kárpátaljai Minerva* 1. Kötet, 2. Füzet. p. 50-79.
- Extra Hungáriám (1992): A Hatodik Síp antológiája. Bp. - Ungvár.
- Éger György (2000): Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában. Budapest, Osiris Kiadó.
- Éger György (1993): *Multietnikus határtérségek Közép-Európában*. Régió 1993/3.

- Érvényt kell szerezni a kárpátaljai magyarság érdekeinek (1996). Kárpátaljai Szemle 1995.1. szám. p. 6.*
- Fedinec Csilla (1996): A magyar tannyelvű iskolahálózat Kárpátalján. Anyanyelvű oktatásunk, MTT Könyvtár 1, Szabadka 1997.
- Fedinec Csilla (1996): A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján 1938-1961 között. Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Budapest, Tinta.
- Felhívás (1997): Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv tanárainak felhívása. Kárpátaljai Szemle 1997/1: p.5.*
- Felippe Femández-Armesto (1995): Európa népei. Corvina.
- Fodó Sándor (1993): Ukrajna nemzeti kisebbségei és a társadalom demokratizálódási folyamata. *Kárpátaljai Szemle* 1993.6. szám p. 14-15.
- Forray R. Katalin - Kozma Tamás (1992): Társadalmi tér és oktatási rendszer. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Főiskolának lennie kell (1996). *Kárpátaljai Szemle* 1996.4. szám p. 12-13.
- Gabóda Béla (1997): Haladás ellen nincs orvosság. *Közoktatás* 1997/2.p.12-13.
- Gabóda Béla (1999): Hová menjünk tanulni? (Magyar nyelvű szakoktatás Kárpátalján). *Közoktatás* 1999/1. p. 8-9.
- Gabóda Béla (1999): A tanári mesterségre való felkészülés (*A tanárképzés néhány kérdéséről egy felmérés tükrében*). *Közoktatás*, 1999/2. p, 10-12.
- Gál Susan (1987): Kódváltás és öntudat az európai periférián. Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991. p. 123-146.
- Gál Susan (1991): Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Régió* 1991/1, p. 66-76.
- Gereben Ferenc (1999): Identitás, kultúra, kisebbség. *Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Osiris-MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Gereben Ferenc (2000): Nemzeti és kulturális identitás Kárpátalján. *Pro Minoritáié 2000/ tavasz*, p. 166-170.
- Glatz Ferenc (1993): Egy általános magatartási kódex körvonalairól. Kisebbségek, *Educatio*, 1993-nyár, p. 179-186.
- Gortvay Erzsébet (1994): Az ungvári magyar filológia műhelye. *Nyelvünk és kultúránk* 1994. január-június.
- Grozdova, I. N. (1971): Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyar lakosság körében. In: Ortutay Gyula szerk., Népi kultúra-népi társadalom. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve V-VI., 457-466. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gulácsy Géza (1993): Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről. *Kárpátaljai Szemle*, 1993 2. számp. 7-12.
- Gulácsy Géza (1994): A nemzetiségi kulturális autonómia. *Kárpátaljai Szemle* 1994.6. számp. 18-22.
- Gulácsy Géza (1995): A magyar-ukrán és a magyar-szlovák alapszerződés összehasonlító elemzése a kisebbségi kérdéskörben. *Kárpátaljai Szemle* 1995.8-9. szám p. 24-25.

Gulácsy Géza (1996): A nemzetiségi kulturális önkormányzat megalakításának és működésének rendje. *Kárpátaljai Szemle* 1996.1. szám p. 20-23.

Gulácsy Géza (2000): Feljegyzés a magyar többségű kárpátaljai településeket magában foglaló adminisztratív egység létrehozásáról. *Kárpátaljai szemle* 2000, 1. szám p. 5-6.

Guy Lázár (1995): A kisebbségek szerepe a nemzeti identitás kialakulásában. *Regió* 1996 1-2. szám p. 29-61.

Hajnis J.J.(1997): Szlovák Zakarpattya, In, Matyeriali naukovu- prakticsnoji konferenciji "Gyerzsavne regulyvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 130-135.

Hévizi Józsa (1996): Mit jelentettek az autonómia különböző formái az évszázadok során a hazánkban élő kisebbségek számára, s miért törekszenek erre most a határon túli magyarok? (A határon túli magyarok oktatási törekvései a nemzetiségek magyarországi fejlődésének tükrében). *Közoktatás* 1996/3.p17-19.

Horváth Katalin (1998): A tudás ma is érték. Felvételi vizsgák -1998. *Kárpáti Igaz Szó, 1998*

Horváth Katalin, Vaszócsik Vera, Béres Barna, Fedinec Csilla, Borbély Edit, Ivaskovics Mária, Györke Magdolna (1995). Megjegyzések Gortvay Erzsébet „Az Ungvári magyar filológia műhelye” címmel megjelent írásművéhez. *Kárpátaljai Szemle* 1995. 5. szám p. 8.

Hrancsák Iván (1997): Uhorci Zakarpattya v pizlyavijennyi roki: kilykisznij analiz (1945-1996) rr., In. Matyeriali naukovu- prakticsnoji konferenciji "Gyerzsavne regulyvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 83-97..

Husztai Ilona (1998): Új arcok, új remények. (Egy felvételi vizsga margójára). *Közoktatás*, 1998/2. p. 17.

Jánki András (1999): Identitásváltás és/vagy identitásválság Ukrajnában. *Pro Minoritáié*, 1999/Tél. p.55-59.

Jemec H.Sz., Gyacsenko B.I. (1993): Cihanszyke naszelewnya Zakarpattya. Uzshorod, Kárpáti.

Józan Lajos - Gulácsy Lajos (1992): A Kárpátaljai Református Egyház múltja és jelene. Extra Hungáriám. A Hatodik Síp antológiája, 156-162. Budapest-Ungvár:, Hatodik Síp Kiadó.

Joó, Rudolf (1988): Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában. Budapest, Gondolat.

Joó Tibor (1990): A magyar nemzeteszme, Budapest, Franklin társulat.

Kacsur Gusztáv(1993): Tiszaúj laci nyomorpedagógia. *Kárpátaljai Szemle*, 1993.2.sz. p. 4-5.

Kacsur Gusztáv (1995): Meddig csökken még a létszám? *Kárpátaljai Szemle*, 1995. 5. szám . p. 13-14.

Kacsur Gusztáv (1997): Ismét középpontban az oktatás. *Kárpátaljai Szemle*. 1997. 4. szám p. 2-3.

- Kacsur Gusztáv (1997): Vizsgázók és vizsgáztatók. *Kárpátaljai Szemle*. 1997. 6. szám p.6-7.
- Kacsur Gusztáv (1998): Óvodától az egyetemig - a szülőföldön. Eszmecsere az oktatásügyről. *Kárpátaljai Szemle* 1998.4. szám. p. 5.
- Kacsur Gusztáv (1999): Magyarból, magyarul. Alírásgyűjtési akció. *Kárpátaljai Szemle* 1999. 1. számp. 12-13.
- K.G. (1994): Az iskola mindnyájunké. *Kárpátaljai Szemle*. 1994. számp. 6-7.
- K.G. (1997): Ave, új iskola! *Kárpátaljai Szemle* 1995.1. szám. p. 2
- K.G. (1997): Beregszászi diplomaosztás. *Kárpátaljai Szemle* 197.5. szám p. 3.
- K.G. (1997): A félkultúrájúság koncepciója. Veszélyben az anyanyelvi oktatás. *Kárpátaljai Szemle* 1997. 7. szám p. 6-7.
- K.G. (1997): Lehet, nem lehet? Felvételi vizsgák magyar nyelven. *Kárpátaljai Szemle* 1995.1. szám. p. 3-4.
- Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996.
- Keresztény István (1996): Az Uzshorodi Tanárképző Főiskola megalakulása és az első év tapasztalatai, Kézirat.
- Keresztény István (1997): Az Uzshorodi Tanárképző Főiskola történeti tapasztalatai (1951 -52), Kézirat.
- Kész Rita (1996): Iskola a nyelvhatáron. *Kárpátaljai Szemle* 1996.1. szám p. 18-19.
- Kész Rita (1996): Rahói mozaik (Interjú Bilics Évával a KMKSZ rahói alapszervezetének elnökével. *Kárpátaljai Szemle* 1996.4. szám p. 14-15.
- Kétnyelvűség a Kárpátmedencében I. (1991), Széchenyi Társaság, Budapest.
- Kétnyelvűség a Kárpátmedencében II. (1992), Széchenyi Társaság, Budapest.
- Kiss Gy. Csaba (1993): Vázlat a nemzeti kisebbségekről. *Kisebbségek, Educatio* 1993- nyár, p. 174-178.
- Kobály József (1998): Sine ira et stúdió. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
- Kobály József (1993). Kárpátaljai ruténok: mítosz és valóság. *Kárpátaljai Szemle*, 1993. 3-4. szám p. 25-26.
- Kobály József (1997): A kárpátaljai ruszinok nyelve. *Kárpátaljai Szemle*. 1997. 7. szám p. 22-23.
- Kobály József (1997). Dolisnyákok, huculok, bojkók, lemkók. A kárpátaljai ruszinok néprajza. *Kárpátaljai Szemle*. 1998.1. szám p. 22-23.
- Koczák Szilvia (1994): Európai műveltséget - hittel. *Kárpátaljai Szemle* 1994 9. számp. 16.
- Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter (1991): Magyarok a határainkon túl — a Kárpát-medencében. Budapest, Tankönyvkiadó.

- Dr. Kocsis Károly (1991): A Kárpát - Balkán régió változó etnikai-vallási arcu-
lata - Az etnikai-vallási struktúra átalakulása (1920-1980) Részlet *Kárpátaljai Szem-
le* 1995. 1-2. szám p.24-25.
- Kontra Miklós (1998): The Sociolinguistics of Hungárián Outside Hungary (Final
Report to the Research Support Scheme) Budapest: kézirat.
- Kovács Elemér (1998): A tudás ára. *Közoktatás* 1998/1. p. 7-8.
- Kovács Elemér (1996): így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. *Kár-
pátaljai szemle* 1996. 6. szám p. 18-19.
- Kovács Elemér (1997). „A falak ereje nem a kőben vagyon”. Beregsomi isko-
lagondok. *Kárpátaljai Szemle* 1997. 8. szám p. 8-9.
- Kovács Elemér (1998): Vízválasztó. Ugocsai magyar kisiskolák. *Kárpátaljai
Szemle* 1998.4. szám p. 10-11.
- Kovács Erzsébet (1998): De nehéz az iskolatáska... *Kárpátaljai Szemle* 1998.
3. szám .p. 13.
- Kovács Miklós (1998): Üzenet a kalapács alól. Ungvár, Kárpátaljai Magyar
Kulturális Szövetség.
- Kovácsné Marton Erzsébet (1996): KMPSZ - az elismerés rögzítés útján. *Köz-
oktatás* 1996/1. p.21.
- Kovácsné Marton Erzsébet (1996): Alapszervezeti elnökök találkozója. *Köz-
oktatás*, 1996/3. p. 26.
- Kovács Erzsébet (1997): Két konferencia - azonos álláspontok. *Közoktatás*
1997/4. p. 8.
- Kovácsné Marton Erzsébet (1997): “Növeli, ki elfedi a bajt.”. *Közoktatás*,
1997/4. p. 4-7.
- Kozma Endre (1993): Kafedra Uhorszkiji Filolohiji, Uzshorod. *Egy túlélő ma-
gyar tanszék emlékére Ungvár, 1986-1989. Kárpátaljai Szemle*, 1993 5. szám
p. 8-14. vagy *Pro Minoritáié*, 1993/5.
- Kozma Endre (1995): Áldozat a fennmaradásért (Kárpátaljai magyar iskolaügy,
1986-1989). *Kárpátaljai Szemle* 1995.4. Szám p. 19-21, 5. szám . p. 20-21.
- Kozma Endre (é.n): Észrevételek a kárpátaljai magyarságnak és helyzetének
állapotáról. Kárpátaljai Minerva 1. kötet, 2. Füzet. R79-90.
- Kozma Tamás (1993): *Etnocentrizmus*. Kisebbségek, *Educatio*, 1993-
nyár,p. 195-210.
- Kozma Tamás (1998): Expanzió. *Educatio*, 1998/tavaszi, Mérlegen p.5-18.
- Krimszki tatari i ukrájinszyke szuszpylyisztvo: problemi politicsnoji ta szocialynoji
integraciji. Matyeriali konferenciji 26-27 lisztopada 1998 roku Kijiv, Ukrajina
- Kótyuk Enikő (1994): Újabb lépés a kulturális autonómia felé. *Kárpátaljai Szem-
le* 1994 5. szám p. 7-8.
- Kökényesi Zsuzsa (1996): Kezdetnek nem rossz. *Közoktatás* /996/1 .p. 11.
- Kökényesi Zsuzsa (1997): A tudás ára. (Fizetett oktatás). *Közoktatás*
1997/4. p. 11.

- Kökényesi Zsuzsa (1998): „Bízom a megújulásban.” Beszélgetés Volodimir Szlivka rektorral. *Kárpáti Igaz Szó*, 1998. május 23.
- Dr. Kulcsár-Szabó Emőné (1996): Támogatási formák a határon túli felsőoktatásnak. *Anyanyelvű Oktatásunk*, MTT Könyvtár 1., Szabadka 1997.
- Kulin Zoltán (1994): Felső fokon magyarul. *Kárpátaljai Szemle* 1994 8. szám p. 9-10.
- Kulin Zoltán (1995): Ingatag ingatlanügy? *Kárpátaljai Szemle* 1995.5. szám p. 9-11.
- Kulin Zoltán (1995): A BMKSZ felvételét kérte... *Kárpátaljai Szemle* 1995. 5. számp. 10.
- Lajos Mihály (1996): A görögkatolikus egyház tegnap ...és ma. *Kárpátaljai Szemle* IV/2: p. 15.
- Lajos Mihály (1997): Kitorhetünk-e a nyomorúságból? Csontos 1997. *Kárpátaljai Szemle*. 1997. 5. szám p. 7-9.
- Lanstyák István (1996): Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. *Kárpátaljai Szemle* 1996. 2. szám .p. 20-21.
- Lajos Mihály (1996): Magyar fizess Ki fizet és mennyit az oktatásért. *Kárpátaljai Szemle* 1996. 6. számp. 13.
- Lizanec Péter (1999): Felvételi vizsgák — 1999. *Kárpáti Igaz Szó*, 1999. augusztus 10.
- Lizanec, Petro (1993): Magyar felsőfokú oktatási és tudományos intézmények Kárpátalján. In. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 6-37. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó.
- Lizanec, Petro (1994):Ukrajinszkyka mova v uhorszykomovnih skolah Zakarpattya ta v Uhorscsini., *Acta Hungarica* III: 125-130.
- Lizanec Péter, Horváth Katalin (1993): Az Ungvári Hungarológiai Intézet Tudományos Gyűjteménye. (A Magyar Filológiai Tanszék fennállásának 30. És az Ungvári Hungarológiai Központ 5. évfordulójára), Ungvár-Budapest, Intermix.
- Lukács Péter (1991): Színvonal és szelekció. Budapest, *Educatio*.
- Maco, N. O. - Luc, O. M.(1997): Nacionalnyj szklad naszelennya Zakarpatszkykoi oblasztyi (zhidno perepiszu 1989 r.). In. *Matyeriali naukovoprakticsnoji konferenciji „Gyerzsavne regulyvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi”*, 214-234, UZSDU, Uzshorod.
- Magyar Tímea (1996): Csökkenő tudásvágy, növekvő tandíjak! (Felvételi vizsgák után). *Kárpáti Igaz Szó* 1996. augusztus 17.
- Magyar Tímea (1998): Főiskola nyílik Técsőn? *Kárpáti Igaz Szó*, 1998. február 24.
- Magyar Tímea (1998): Az Ungvári Állami Egyetem idén is váija a jelentkezőket. (Aktuális interjú) *Kárpáti Igaz Szó*, 1998. július 7.
- Magyar Tímea (1999): Nem csökkent a továbbtanulási kedv.(Vizsgák után). *Kárpáti Igaz Szó*, 1999. szeptember 25.

Magyar Tímea (1998): Népművelőképzés - félévszázados múlttal. *Közoktatás*, 1998/1. p. 10.

Magyar Tímea (1999): Keresett szakmák-felsőfokon. *Közoktatás*, 1999/2. p. 14.

Mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 175-183.

Maradlay (1995.): Több tanuló kevesebb pénz (1995-96-os tanév. *Kárpátaljai Szemle* 1995. 8-9. szám p. 12.

Marina Vasziy (1993): Etnokultumij reneszánsz ruminov Zakarpattya. Matyeriali naukovo- prakticsnoji konferenciji „Gyerzsavne regulyuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 110-115.

Marton Erzsébet (1999): Iskola a határon túl. *Közoktatás* 1999/1 .p. 10-11.

Marton Erzsébet (1999): Hogy megmaradjon az anyanyelvű életér. *A KMPSZ VII. közgyűlésén. Közoktatás*, 1999/2. p. 3-4.

Marton Erzsébet (1999): A megmaradás reménye. (Továbbtanulási lehetőségek Kárpátalján). *Közoktatás*, 1999/2. p. 13-14.

Marton Erzsébet (1998): Iskolás lettem _____ Kárpátaljai Szemle 1998.3. szám p. 12-13.

Melika I.I.(1997): Nyimecki kulytumyi vzajemini v interetnyicsnomu prosztori Zakarpattya, In, Matyeriali naukovo- prakticsnoji konferenciji „Gyerzsavne regulyuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 149-159.

Médam Alian (1994): A diaszpóra archetipusai, tipológiája. *Kisebbségkutatás*, 1994/3.

Mihovics I.I (1997): Problemi szocializaciji osznovnih etnoszociálnih szpilynot Zakarpattya, In. Matyeriali naukovo- prakticsnoji konferenciji “Gyerzsavne regulyuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 46-57.

Nagyüzemi agrármérnökök helyett pedagógusok? Tudósítás(1993) Kárpátaljai Szemle 1993. 3-4. szám p.6

Navrocka Elena M.(1997): Cigani Zakarpattya v posztatotalitamiy period., In. Matyeriali naukovo- prakticsnoji konferenciji “Gyerzsavne regulyuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 116-122.

NovaUkrajina-NovaJevropa: Csasz zblizsennya(Matyeriali mizsnarodnoho ceminaru provegyenoho u Lyvovi 3-6. Lisztopada 1996 roku, Vid. Centr Humanítamih doszlidzeny Lyvivszykoho Gyerzsavnoho Unyiverszityetu im Ivana Franka.

Niederhauser Emil (1997): Történeti tudat és nemzeti fejlődés Kelet - Európában. *Korunk*, 1997 7.sz. p. 7-12.

Nincs döntés. Tovább késik a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola működési engedélyének megadása. *Tudósítás (1996). Kárpátaljai Szemle* 1995.1. szám. p. 5.

Nyilatkozat (1996): A KMPSZ V. közgyűlésének nyilatkozata. *Kárpátaljai Szemle* 1996/8, p. 8.

Olekszijenko Anatolij szerk. (1997): Oszvita Ukrajini u perehidnij period, Mizsnarodnij FondVidrodzsennya Kijiv.

Orbán Viktor (1990): *A liberális kisebbségpolitika kérdései. Regió 1991/1 p. 121-123.*

Orosz Ildikó (1990): Non Scholae, séd vitae... *Hatodik Síp*, 2. sz.

Orosz Ildikó (1995): A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján (Dokumentumgyűjtemény). Ungvár-Budapest, Intermix.

Orosz Ildikó (1995). *Terveink jogosak és reálisak (1995. július 27. A debreceni nagytemplomban tartott nagygyűlésen elhangzott beszéd).* Kárpátaljai Szemle. 1995.8-9. szám p. 23.

Orosz Ildikó (1995): *Az elvetett mag megfogant... (A KMPSZIII. közgyűlésén 1994. November 12-én elhangzott beszámoló).* Közoktatás 1995/1. p.4-6.

Orosz Ildikó (1997): Kiművelt emberfőket. *Közoktatás* 1997/2. p. 5-6.

Orosz Ildikó (1998): A társadalmi szervezetek szerepe az államalkotó folyamatok stabilizálásának biztosításában a közoktatás szemszögéből. *Közoktatás* 1998/3. p.3-4.

Orosz Ildikó (1998): Anyanyelvről, oktatásról egy koncepciótervezet kapcsán. *Közoktatás*, 1998/2. p. 3-5.

Orosz Ildikó (1994): A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás távlati fejlesztésének lehetőségei. *Kárpátaljai Szemle* 1994. 5. szám p. 8-9.

Orosz Ildikó (1999): Kisebbségi oktatás Kárpátalján. *Nyelvünk és kultúránk*, 1999.106. szám. 61-77.

Orosz Ildikó (1997): Esettanulmány a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola születéséről. Határmenti együttműködés a felsőoktatásban, *Acta Peadagogica Debrecina*, Debrecen.

Orosz Kálmán (1994): Pedagógushiány Kárpátalján. *Közoktatás* 1994/2, p.3.

Oszvita Ukrajini u perehidnij period. (Gyiskuszijna dopovigy pidhotovlena dlya seminaru Sztrategyi rozvitku oszviti v Ukrajini u ramkah proektu Szuszpylystvo i gyerzsava: gyalog dlya rozvitku oszviti) Mizsnarodnij fond Vidrodzsennya, Kijiv 1997.

Pavlenko H. V.(1997): Nőve pro deportaciju nyimciv Zakarpattya b 1944-1946 r.r., In. Matyeriali naukovo- prakticsnoji konferenciji „Gyerzsavne reguljuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi”, Uzshorod, p. 160-164.

Pelin A.V(1997): Rázlicsija mezsdu oficiálnoj sztatyisztyikoj i rezulytátami szociologicseszkohe isszledoványijá po problémám nacionálnih menysinsztv v Zakarpattyje,, In. Matyeriali naukovo- prakticsnoji konferenciji „Gyerzsavne reguljuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi”, Uzshorod, p. 199-213.

Petriscse Petro J.(1997): Roly gyerzsavnih organiv upravlinnya v kulytumoszvitnyomu i duhovnomu rozvitku nacionalnih menysin, In. Matyeriali naukovo- prakticsnoji konferenciji „Gyerzsavne reguljuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi”, Uzshorod, p. 27-31.

- Péntek János (1997): A magyar nyelv értékelése a szomszédaink körében. *Kisebbségkutatás*, 1997/4.
- Popovics Béla (1993): A magyar cserkészlet Kárpátalján. *Kárpátaljai Szemle*, 1993. 1.sz. p.6-7.
- Rimarenko Jurij (1998): Migracijnyi processzi v szuczasznomu szvityi: szvitovij jcgionalnij ta nacionalnij vimiri. Enciklopedyija. Kijiv, Vidavnyictvo Dovira.
- Rimarenko Jurij (1996): Mala enciklopedyija etnogyerzsavoznavszta. Kijiv, Vidavnyictvo Genyeza, Dovira.
- S. Benedek András (é.n.): Kárpátalja története és kultúrtörténete. Bp., Bereményi Könyvkiadó.
- S. Benedek Aandrás (1993): A tettenérhető történelem.(Kárpátaljai nemzetiség - és kultúrtörténeti vázlat.). Ungvár- Budapest, Intermix.
- S. Benedek András (1995). Máig élő Gulág. *Kárpátaljai Szemle* 1995 1-2. szám. p. 22-23.
- S. Benedek András (1996): A megmaradás esélyei.(Tanulmányok, esszék, kritikák) Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó.
- Skutnabb-Kangas, Töve (1997): Nyelv, oktatás és a kisebbségek.. *Budapest*, Teleki László Alapítvány.
- Soós Kálmán (1993): Magyar tudományos élet Kárpátalján. *Magyar Tudomány* 1993/5. p 635-638.
- Stewart, Susan (1993): Ukraine's Policy toward Its Ethnic Minorities. RFE/RL Research Report Vol. 2. No. 36. 10 September 1993: 55-62.
- Szabó László Tamás (1993): „Ki vagyok Én?”. Kisebbségek, *Educatio* 1993-nyár, p. 235-244.
- Dr. Szabó László (1993). Kárpátaljai demográfiai adatok. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó.
- Szejko Natalija (1997): Oszvita jak providnik mobilnosztyi v polietnyicsnomu organyzmi, Kézirat.
- Szoku (1997): A gyermekkor vége. *Kárpátaljai Szemle* 1997.6. szám p. 11 -12.
- Szilágyi Lajos (1998): Keresztyén szellemben, magas szinten. *Közoktatás*, 1998/ 1. p. 12.
- Sz. Kovács Miklós (1993): Egy kilátástalanság anatómiája.(Rendszertelen, de realista eszmefuttatások egy népcsoport esélyeiről). *Kárpátaljai Szemle*, 1993 3-4. szám. p. 11-12.
- Sz. Kovács Miklós (1993): Embrió vagy újszülött? *Az ukrán állam kétéves fennállásának mára levonható tanulságai. Kárpátaljai Szemle*. 1993. 7. szám p. 18-23.
- Sz. Kovács Miklós (1994): Érzelemmentesen a magyar-magyar viszonyról. *Kárpátaljai Szemle*. 1994 8. szám p. 16-17.
- Sz. L (1998): Egyre többen tanulnak Magyarországon. *Kárpátaljai Szemle* 1998. 3. szám . p. 5.

- Sz. L. (1998): A KMPSZ módosításokat javasol. Újabb oktatási törvény. *Kárpátaljai szemle* 1998. 3. szám p. 7.
- Sz. L (1999): Vizsgáztatás ... hitelbe ? *Kárpátaljai Szemle*. 1999.1. szám p. 13.
- Tóth Károly (1990): A kisebbségek nemzetközi jogi helyzete. *Régió* 1990. december.p. 34-51.
- Turányi Katalin(1995): Felvételi vizsgák az előkészítő intézetbe. *Közoktatás* 1995/3. p. 18.
- Udvari István (1995): Öt esztendő mérlege. *Közoktatás* 1995/3. p. 7.
- Ukrajna Alkotmánya. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülésszaka 1996. június 28-án. Kárpáti Kiadó, Ungvár 1997.
- Van főiskolánk! Ünnepélyes tanévnyitó Beregszászban. *Kárpátaljai Szemle* 1996. 7. szám p. 3-5.
- Varga Béla (1994): Veszélyben a kárpátaljai magyar nyelvű tankönyvkiadás. *Kárpátaljai Szemle* 1994. 9. szám p. 14-15.
- Varga Béla (1995.): Nyelvbéke vagy nyelvháború? *Kárpátaljai Szemle* 1995. 8- 9. szám p. 22-23.
- Vascuk, Fegyir (1998): SztvorenyyaukrajjiNacionalynohounyverszityetu - majbutnye viscsoji skoli Zakarpattya”, in. Rio-inform, 1998. február 28. 116(157)
- Vaszil Tuijanica (1994): Egyenlő jogok - előnyben a tudás. *Kárpátaljai Szemle* 1994 4. Szám p. 8-9.
- Dr. Veres Gábor, Popovics Vladimír (1999): Nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919-1991, Beregszász.
- Volodimir Szlivka (1998): Egyetemünk váija a felvételizőket. *Kárpáti Igaz Szó*, 1998. július 2.
- Vologyimir Jevtüh szerk.(1996): Etnyicsnij dovidnyik (Etnyicsnyi mensini s Ukrajinyi). Kijiv, Eridte.
- Viscsa oszvita Ukrajini. Viscsi zakladi oszviti III-IV. rivnyiv akreditaciji:Korotkij dovidnyik. Minyisztjersztvo oszviti Ukrajini -K.: VVP “Kompass”, 1996. - p. 104 (ukr.-angl.)
- Zoltáni K. Csaba—ifj. Koszorús Ferenc (1997): A kollektív jogok feloldják a feszültségeket. In. *Hite* 1997. február, p.60-72.
- Zubov Andrej (1994): Az ukrán nemzeti azonosságtudat keresése. *Kárpátaljai Szemle* 1994. 9. szám p. 21-22.

Dokumentumjegyzék

Arhivnaja dovidka gjerzsánoho arhivu Zakarpatszykoji oblasztyi N 32-cerkv 02.06.0992

Arhivnaja dovidka gjerzsávnoho arhivu Zakarpatszykoji oblasztyi N 19-T 07.09.90

Arhivna vipiszka gyerzsávnoho arhivu Zakarpatszkyoji oblasztyi N 1627 vid 11.12.95 r.

I. A kárpátaljai nemzetiségi oktatás jelene és jövője című konferencia zárónyilatkozata, Beregszász, 1997. október 18.

A KMPSZ állásfoglalása „A nemzeti-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai” c. tervezettel kapcsolatban”. 1997. szeptember 22. In. *Közoktatás* 1997/3, melléklet.

A Kárpátaljai Református Egyház 1996. Beregszász, kézirat

A KMPSZ elnökségének levele Dr. Andrásfalvy Bertalan Miniszter Úrnak 1992. július 9.

A KMPSZ II. közgyűlésének Nyilatkozata. Beregszász, 1993. május 26. In. *Kárpátaljai Szemle*, 1993. 1.szám p. 3.

A KMPSZ VI. közgyűlésének zárónyilatkozata. In. *Közoktatás* 1998/2. p. 7.

A KMKSZ és a KMPSZ közös nyilatkozata a nemzetiségi oktatás koncepciójával kapcsolatban. In. *Közoktatás* 1998/1. p. 2.

Az Ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv tanárainak felhívása. In. *Kárpátaljai Szemle* 1997. 1. szám p. 5.

A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola bejegyzését elősegítő bizottság 1995-1996. évi jegyzőkönyvei.

A KMPSZ elnökségének nyilatkozata a felvételi vizsgákkal kapcsolatban, 1998.

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság oktatási törvénye 1991. május 23. Kijev

Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának határozata az Ukrán SZSZK oktatási törvénye hatályba léptetésének rendjéről 1991. június 4. Kijev

Az Ukrán Miniszteri Kabinet 1993. augusztus 19-én kelt 660-as számú határozata az általános középfokú képzést nyújtó oktató-nevelő intézetről szóló rendelet jóváhagyásáról

Az általános középfokú oktatási rendszerben történő egyéni oktatásról szóló szabályzat.

A Népképviselők Kárpátontúli Területi Beregszászi Járási Tanácsa 20. számú rendelete református gimnáziumi osztály megnyitásáról Nagyberég Községben 1993. 08. 18.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztályának kimutatásai a Magyarországon tanuló diákokról és kihelyezett tagozatokról az 1996-97-es tanévben.

A Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály 1987-2000. évi kimutatásai a kárpátaljai iskolákról.

Az Ungvári Állami Egyetem 1993-as és 1994-es felvételi eredményeinek statisztikai kimutatása.

Az Ungvári Állami Egyetem 1993. évi felvételi szabályzata.

A Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány jegyzőkönyvei, 1994-1999.

Az Ungvári Állami Egyetem felvételi szabályzata az 1999-2000. tanévre.

A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola bejegyzését elősegítő bizottság 1995-1996. évi üléseinek jegyzőkönyvei.

I. Beadvány. In: Botlik-Dupka 1991:160-166.

II. Beadvány. In: Botlik-Dupka 1991:167-175.

Dopovnenňá do protokolu N 2 zászidánná robocsoji komiszi z pidgotovki do ákreditácii Zákárpátszkoho pedagógocsnoho insztitutu m. Berehovo (z ugorszkoju movoju návcsánná) 9 lyutoho 1996 roku.

Dopovigyna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsalynoho roku v zakladah oszvitiUkrajini,

Dodatok do risennya kolegiji Minoszviti Ukrajini N 19/4-5 24.09.97 r., Informacijnij zbimik Minyisztjersztva Narodnoj i Oszviti Ukraj ini, 1997 N 22, p. 13.

Deputátszkij zápit po szprávi Lyicenzuvánná ZUPI deputátyiv oblásznoji rádi

Dopovnenňá do protokolu N 2. Zászidánná robocsoji komiszi z pidgotovki do ákreditácii Zákárpátszkogo pedagógocsnogo insztitutu m. Beregovo (ugorszkoju movoju návcsánná) 9 lyutogo 1996 roku; m. Beregovo.

Dogovir mizs vidgyilom uprávlyinňá komunálnim májnom Beregivszkoho rájonu, Berehivszkoju Centrálnoju rájonnoju lyikámeju ta Berehivszkim reformátszkim prihodom do korisztuvánná prihoduju z metoju mozslivosztyi vedenná terminovogo remontu, zvilynenná tá peredácsi primiscseny lyikámeju.

Provedenná terminovoho remontu zvilynenná peredácsi primiscseny likámejeu Ekonomiká Zákárpáttá, Uzhgorod, 1998

Feljegyzés a magyar-holland oktatási központ (ÉTI) megnyitójának délelőtti üléséről, 1991. október 18., Budapest, Ráday Kollégium In. Orosz Ildikó 1995. A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján. Ungvár- Budapest: Intermix Kiadó p. 187-193

Feljegyzés a Nagydobronyi Református Gimnázium alapításával kapcsolatban Ungvár 1995. február 27. Kézirat p. 4

Gazdálkodási szakos közigazdászok képzés beregszászi kihelyezett konzultációs központ szervezésének és pályázati anyagainak információi 2000. Nyíregyházi Főiskola p. 50.

Gyerzsavna nacionalyna programa "Oszvita". Ukrajina XXI sztolittya, 1992, Rajduga Kiadó, Kijev, 1994, p. 61.

Emlékeztető az ukrán - magyar kisebbségi vegyes bizottság harmadik üléséről 1993. június 24. Nyíregyháza p. 10.

Jegyzőkönyv a nemzeti kisebbség jogainak biztosításával foglalkozó magyar-ukrán vegyes bizottság negyedik üléséről 1994. április 12-13 Ungvár p. 6.

Jegyzőkönyv a nemzeti kisebbség jogainak biztosításával foglalkozó magyar-ukrán vegyes bizottság V. üléséről. 1995.

Jegyzőkönyv a nemzeti kisebbség jogainak biztosításával foglalkozó magyar-ukrán vegyes bizottság VI. üléséről 1996.

Jegyzőkönyv a nemzeti kisebbség jogainak biztosításával foglalkozó magyar-ukrán vegyes bizottság VII. üléséről 1997. április 23-25 Budapest p. 12.

Jegyzőkönyv a nemzeti kisebbség jogainak biztosításával foglalkozó magyar-ukrán vegyes bizottság VIII. üléséről 1998. december 10-11. Ungvár, p. 14.

Jegyzőkönyv a nemzeti kisebbség jogainak biztosításával foglalkozó magyar-ukrán vegyes bizottság IX. üléséről 1999. december 16-17. Budapest p. 20.

Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996.

Konstitúciia Ukrájini. Prijnyátá ná pjatyij szesziji Verhovnoi Rádi Ukrájini 28 cservnyá 1996 roku. „IVÁ”, Kijiv 1996.

Koncepcijá Gyijálnosztyi Zákárpátszkoho Ugorszko Pedágogicsnoho Insztyitutu. 1995. r.

Komplekt dokumentyiv ná oformlennjá licenziji ná pidhotovku vcsityiv i vneszennjá do Derzsávnoho rejesztru »Zákárpátszkoho Ugorszko Pedágogicsnoho Insztyitutu. 1995.r.

Koncepcijá Ruminszkoi nácionálnoji skoli ná rodnom jázike dlyá ruminszkoho korennoho národá, prozivájucseho kompáktno v Ukrájinye, Csemovci 29. ávgusztá 1997.

Konceptuálnyi zászádi zádovolennjá oszvitnyih zápitiv nácionálnih mensin v Ukrájini. Kijiv, 1997.

Konceptuálnyi zászádi zádovolenyá oszvitnyih zápitiv nácionálnih mensin v Ukrájini. Kijiv, lipeny 1998 roku, rukopisz szt.

Komplekt dokumentyiv ná oformlennjá licenziji ná pidhotovku vcsityiv i vneszennjá do gyerzsávnoho rejesztru Zákárpátszkoho Ugorszko Pedágogicsnoho Insztyitutu 1995 r. Mínyiszersztvo oszviti Ukrájini ^1 /10-919 vid 20.10.95 roku p / 10 -919 vid p. 20.95.roku Insztitutu m. Berehovo Zákárpátszkoi oblásztyi.

Kovács Miklós parlamenti képviselő levele Kucsma L.D. köztársasági elnök úrnak a Tisza-melléki járással kapcsolatban. In. *Kárpátaljai Szemle* 2000. 1.szám. p.6.

Liszt Mínyisztersztvá oszviti Ukrájini N 1/10-919 vid 20. 10.95. roku pro lycenzuvánnjá pedáhohicsnoho insztyitutu m. Berehovo Zákárpátszkoi oblásztyi.

Liszt Mínyisztersztvá oszviti Ukrájini N1/12-3097 vid 20.12.95. r. pro pitánnjá lycenzuvánnjá Zákárpátszkoho Uhorszko Pedáhohicsnogo Insztyitutu.

Liszt Golovi Beregivszkoi rájderzsádmínyisztráciji N 450 /05-9 vid 06.05.96. R. pro dopovnennjá do zájavi kurátoriji fondu Zákárpátszkoho Ugorszko Insztyitutu

Liszt Fondu ZUI N 37 vid 25. 04. 96. R. minyisztru oszviti Ukrájinin Zgurovskom M. Z. pro lycenzuvánnjá ZUPI

Liszt Holovi Berehivszkoho rájderzsádmínyisztráciji ^450/05-9 vid 06.05.96 r. rehesztr,nom 50/05-90. vid 06.05.96.

Liszt Fondu ZUPI ^ 37. vid 25.04.96 r. Zhurovskom M. Z. pro lycenzuvánnjá ZUPI.

Liszt rektora UGYU N 5/812 vid. 4.09.98 r. holovi ZUPT pro pereklad ekzamenacijnih biletiv vsztupnih ekzamenyiv.

Megállapodás Csenger 1992. szeptember 10. In Orosz Ildikó 1995. A Magyar Nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján. Ungvár - Budapest: Intermix Kiadó p. 1998.

Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. Budapest 1991 *Kárpátalja*, II. évfolyam 11. sz., 1991 június, p. 14-15.

Projekt Zakonu „Pro rozvitok i zasztaszuvannya mov v Ukrajini” za risennyam radi z pitany movnoji politiki pri Prezidentovi Ukrajini vid 25 szicsnya c.r. “ *Oszvita Ukrajini* N 7 vid 17 lyutoho 1999 r. szt. 6.

Protyeszt ruminszkijh nációnálynó-kulytumih továrisztv proti koncepciji oszviti nációnálynih mensin v Ukrájini 4 szentyábija 1997 r. N 159/6, Rukopisz.

Pro koncepciju szerednyoji zahalynooszvitynoji skoli Ukrajini, 1992, *Informacijnij zbirnik Minyisztyersztva Narodnoji Oszviti Ukrajini*, 1992 N 4: 1-8.

Proteszt ruminszkijh nációnálynó-kulytumih továrisztv proti koncepciji oszviti nációnálynih mensin v Ukrájini 4 szentyábija 1997 hodá N 159/7 Rukopisz.

Protesztruminszkijh nációnálynó-kulytumih továrisztv koncepciji obrázoványija nációnálynih mensin v Ukrájini 5 mártá 1998 godá N 1245 Rukopisz.

Nyilatkozat 1996. A KMPSZ V. közgyűlésének nyilatkozata. In. *Kárpátaljai Szemle* 1996/8

Megállapodás a Kertészeti és élelmiszeripari Egyetem Kertészeti kara és a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola között az ukrán állampolgárok részére magyar nyelven speciális levelező kertészmemői képzés indításáról 1999 május 25., Beregszász.

Obráscsenyije ruminszkijh nációnálynó-kulytumih továrisztv koncepciji oszviti nációnálynih mensin v Ukrájini 18 ávgusztá 1998 godá N 425, rukopisz.

Osznovná koncepcija-jegyvine oszvityánszke pole. In. *Oszvita Ukrájini* N 37 12 veresznyá 1997 r.

Pelin A. V. (1997 Razlicsija mezsdú oficiálnójsztatistikóji i rezultatami szociolohicszskóho iszledoványija po problémám nációnálynih menyinsztv v Zakarpáttyi. (A kárpátaljai kisebbségkhivatalos stataisztikai adatai és egy szociológiai felmérés közötti különbségek).

Protokol szosztóho zászidánnyá mizsuijádovóji ukrájinszko-uhorszkoji komisziiji z pitány zábezpecsnnyá práv nációnálynih mensin. Kijiv, 11 cservnyá 1996 roku.

Protokol zászidánnyá robocsoji komisziiji z pidhotovki do ákreditácii Zákárpátszkoého Pedáhóhicsnoho Insztyitutu m. Berehovo) z uhorszkoju movóju návcsánnyá) 27 hruđnyá 1995. roku, m. Uzshorod.

Protokol N 2 zászidánnyá robocsoji komisziiji z pidhotovki do ákreditácii Zákárpátszkoého Pedáhóhicsnoho Insztyitutu m. Berehovo (z uhorszkoju movóju návcsánnyá) z 8 lyutoho 1996-ho roku.

Protokol csetvertoho zászidánná zmisánoi ukrájinszko - uhorszkoji komisziiji z pitány zábezpečsenná práv nácionálnih mensin 13. kvitnyá 1994 r.

Protokol zászidánná kurátoriji fondu ZUI vid 17 cservnyá 1996 r. pro zmini v názvi ZUPI

Protokol N 3 zászidánná robocsoji komisziiji z pidhotovki do ákreditácii Zákárpátszkoho Pedáhohicsnoho Insztyitutu m.- Berehovo / z uhorszkoju movoju návcsánná / z 13.05.96. r. m. Nyiregyháza.

Protokol pro szpívrobotnictvá mizs minyiszetyersztvom viscsoji tá szerednoyi szpeciálnoji oszviti Ukrájinszkoji RSzR i Minyisztyersztvom kulyturi tá oszviti Uhorszkoji Reszpubliki ná 1990 rik, Kijiv 14 hrudnyá 1989 roku., p.7.

Risennya sosztoho zászidánná mizsuijádovoji ukrájinszko-uhorszkoji komissziiji z pitány zábezpečsenná práv nácionálnih mensin. Kijiv, 11 cservnyá 1996 p.

Risenná vikonávcsoho komityetu Berehivszkoji miszkoji rádi národnih deputátyiv n 29 vid 09. lyutoho 1995 roku.

Risenná vikonávcsoho komityetu Berehivszkoji rájonoji Rádi Národnih deputátyiv N 32. vid 15.03.1995 r.

Risenná vikonávcsoho komityetu Beregovszkoji rájonoji Rádi Národnih deputátyiv N 300. vid 26. zsovtnyá 1995.

Risenná Kollegiji minyisztersztvá oszviti ukrájini sztánom ná 26.07.95. r. pro derzsávnu lycenziju ZUPI (v vozmi pidpiszámi cslenyiv kollegiji)

Rozpoijádzsenná holovi Berehivszkoji rájonnoji gyerzsávnoji ádmynisztrácii N480 vid 03. 10. 96.r.

Robocsij plán szpívrobotnictvá mizs Minyiszetsztvom kulyturi tá oszviti Uhorszkoji Reszpubliki i Minyisztersztvom oszviti Ukrájini ná 1995-1997 roki.

Sztátut Zákárpátszkoho Uhorszkojo pedáhohicsnoho Insztyitutu. Zátverdzenij zborámi kurátoriji fondu ZUI 7 bereznyá 1994 r. zárejesztrováno Berehivszkoju rájonnoju gyerzsávnoju ádmynisztrácii Zákárpátszkoji oblásztyi 12.05.1994. r. rozpoijádzsenná N97.

Tájékoztató a magyar-ukrán alapszerződés ratifikálásáról 1993. május 11. Budapest, Külügyminisztérium p. 15.

Tájékoztató a határontúli magyar oktatásról (1995-1997). 1997. MKM, Budapest.

Tájékoztató a határontúli magyar nemzeti közösségek oktatási és művelődési intézményeinek támogatásáról (1996). 1996 december. MKM. Budapest.

Tájékoztató a határontúli magyar nemzeti közösségek oktatási és művelődési intézményeinek támogatásáról (1997). MKM. Budapest.

Zákárpátszkij Uhorszki Pedáhohicsnyoho Insztyitutu. Zátverdzenij zborámi kurátoriji fondu ZUPI 7 bereznyá 1994. r.

Sztátut gimnáziji z biologo - himicsnim tá fiziko-matemáticsnim profilyem návcsánná sz. V Dobrony scso znáhodityszjá u kolektivnyi vlásznosztyi Dobrocsinnoho fondu uprávlyinnyáreformátszkoji cerkvi. Zátverdzenij kurátorijem fondu 17 trávnnyá 1995 roku p. 20.

Uhoda pro nájom nezsitlovih primiscseny dlyá velikidobronszkoji gimnáziji vid 20 trávnyá 1995 roku p. 2.

Uhodá pro nájom nezsitlovih primiscseny dlyá Zákárpátszkoho Uhorszkohe Pedáhohicsnoho Insztyitutu. 5 szicsnyá 1995 roku, m. Berehovo.

Nezsitlovi primiscsenya dlyá Zákárpátszkoho Uhorszkohe Pedáhohicsnoho Insztyitutu. 5 szicsnyá 1995 r.

Ukrajna Törvénye a nemzeti kisebbségekről. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1992. június 25. *Kárpáti Igaz Szó*, N 108 (14709) 1992. július 21, p. 1.

Vityá z risennyá zászidánnyá Derzsávnoji ákreditácijnoji komisziiji Ukrájini vid 13 csemýá 1996 - ho r. protokolu N 2. Dodátok N 8 zárejesztrovánij 26.07-, 9r. N 30.

Visznovok ekspzertnoji komisziiji z lycenzuvánnyá Zákárpátszkoho Uhorszkohe Pedáhohicsnoho Insztyitutu / m. Berehovo / vid 7.06.1995.roku.

Vipiszká iz risennyá Csetvertoji szessziiji dvádcáty vtoroho szozöva o zákrötyiji gyetszkoho szágyikáN 2 V. Dobrony. 1995 g.

Vityág z protokolu zászidánnyá rádi blágogyijnoho fondu uprávlyinnyá Zákárpátszkoho Reformátszkoho Cerkvi (Protokolu N 5) 17.05.1995. Berehove

Zmin i dopovneny do Zákonu Ukrájinszkoho Szociáliszticsnoji Reszpubliki „Pro oszvitú”. *Gázetá Oszvitá* vid 25 cservnyá 1991 roku, p. 1-3.

ZákonUkrájinszkoho Rágyánszkoho Szociáliszticsnoji Reszpubliki Pro movi v Ukrájinszkoho RSzR Zákárpátszka Právdá N 254 (14088) vid 4 lisztopádá 1989 roku. *Gázetá Oszvitá* vid 25 cservnyá 1991 roku, ctr. 1 -3.

Zákon Ukrájini Pro vneszennyá zmin i dopovneny do Zákonu Ukrájinszkoho RSzR “ Pro oszvitú” Vid. Genezá, Kijiv 1996.

Zákon Ukrájini „Pro zahalynu szerednyu oszvitú”, 1998. p.4-5.

Zákon Ukrájini “Pro Oszvitú”, 1996, p. 19.

Zvemennyá do minyisztersztvá oszvitú Ukrájini Konferencijá z problem oszvitú nácionálnih hromád v Ukrájini, Kijiv 24-26 zsovtnýá 1997 r.

Zvemennyá do zárubizsnih orgányizácij, zácikávlyenih v rozvitku oszvitú nácionálnih hromád v Ukrájini Konferencijá z problem oszvitú nácionálnih hromád v Ukrájini Kijiv 24-26 zsovtnýá 1997 r.

Ábrák jegyzéke

2.1 .ábra. Ukrajna oktatási rendszerének szerkezeti vázlata.

3.1. ábra. A magyar lakosság százalékos aránya Kárpátalja ma városi rangú településein (1910-1989)

3.2. ábra. Kárpátalja városi lakosságának nemzetiségi összetétele %-os bontásban (1989)

3.3. ábra. Kárpátalja falusi lakosságának nemzetiségi összetétele %-os bontásban (1989)

3.4. ábra. Kárpátalja nemzetiségeinek megoszlása településtípusonként %-os bontásban (1989)

3.5. ábra. A kárpátaljai magyarság megoszlása járásonként %-os bontásban (1989)

4.1 ábra. A kárpátaljai magyar nyelvű óvodák személyzetének iskolai végzettség szerinti megoszlásajárásonként.

4.3. ábra. Az első osztályba beiratkozott tanulók száma és aránya az oktatás nyelve szerint 1987-1999

4.4. ábra. A kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok megoszlása végzettségük szerint 1997-ben

5.1. ábra. Az egyes szakokon tanuló hallgatók aránya a KMTF-en%-ban(1999/2000) (a nem pedagógiai szakok kiemelve) Orosz, 1999

Táblázatok jegyzéke

1.1. táblázat. Ukrajna nemzetiségi összetétele az 1989-es népszámlálás alapján abszolút számokban

1.2. táblázat. Az ukrajnai kisebbségek számossága és térbeli elhelyezkedésük

1.3. táblázat. Az általános és középiskolák megoszlása az oktatás nyelve szerint Ukrajnában az 1989/90. és 1990/91. tanévben (Shamshur-Izhevskia 1994: 35 alapján)

3.1. Kárpátalja lakossága anyanyelv, ill. nemzetiség szerint (1880-1989) (abszolút számokban)

3.2. Kárpátalja lakossága anyanyelv, ill. nemzetiség szerint (1880-1989) (százalékban)

3.2. a. táblázat. Kárpátalja lakossága és nemzetiségi megoszlása abszolút számokban és arányuk százalékban az 1989-es népszámlálás adatai alapján

3.3. táblázat. Kárpátalja lakosságának anyanyelvi összetétele (az 1979. és 1989. évi népszámlálások adatai alapján) (vö. Maco-Luc 1997:225)

3.4. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben (abszolút számokban)

3.5. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben (százalékban)

3.6. táblázat. Migrációs folyamatok Kárpátalján (%-ban kifejezve az összlakosság számához viszonyítva 1920-1991) Forrás: Szabó (1993:64)

3.7. táblázat. Kárpátalja nagyobb nemzetiségeinek aránya (1989) (Túr 1996 és Maco Luc 1997:233 alapján)

3.8. táblázat. Kárpátalja ma városi rangú településeinek nemzetiségi összetétele

3.9. táblázat A magyar lakosság aránya Kárpátalja ma városi rangú településein (1910-1989)

3.10. táblázat Kárpátalja városi lakosságának nemzetiségi összetétele (1989)

3.11. táblázat. Kárpátalja falusi lakosságának nemzetiségi összetétele (1989)

3.12. táblázat. Kárpátalja nemzetiségeinek megoszlása településtípusonként (1989)

3.13. táblázat. A kárpátaljai magyarság megoszlásajárásonként (1989)

3.14. táblázat. Kárpátaljai magyarok területi kötődései

- 3.15. táblázat. Kárpátaljai magyarok nemzeti kötődései
- 4.1. táblázat. A Beregszászi járás tanulójának nemzetiségi összetétele (1989. 01. 12)
- 4.2. táblázat. A Beregszászi járás tanulójának nemzetiségi megoszlása különböző tannyelvű oktatási intézmények szerint (1989.01.12)
- 4.3. táblázat. A beregszászi óvodák csoportszámának alakulása 1990-96 között
- 4.4. táblázat. A kárpátaljai magyar óvodák megoszlása körzetenként a foglalkozások nyelve alapján
- 4.5. táblázat. A magyar óvodák számának alakulása 1991-1998 között (Bagu - Deák, 1999)
- 4.6. táblázat. Az óvodai csoportok és gyereklétszám változása 1994-97 között (Bagu Deák, 1999)
- 4.7. táblázat. A kárpátaljai magyar nyelvű óvodák óvodapedagógusainak iskolai végzettség szerinti megoszlása járásonként.
- 4.8. táblázat. A kárpátaljai magyar óvodák száma járásonként (Orosz, 2000)
- 4.9. táblázat. A kárpátaljai magyar nyelvű csoportokat működtető óvodák személyzetének megoszlása járásonként (Orosz, 2000)
- 4.10. táblázat. A tanulók megoszlása az osztályok oktatási nyelve szerint 1989-1999 között
- 4.11. táblázat. Az első osztályba beiratkozott tanulók száma és aránya az oktatás nyelve szerint 1987-1999
- 4.12. táblázat. Az elemi, általános és középiskolák megoszlása az oktatás nyelve szerint 1987-1999
- 4.13. táblázat. A kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok megoszlása végzettségük szerint 1997-ben
- 4.14. A kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok életkori megoszlása az oktatott tantárgyak szerint 1997-ben
- 4.15. táblázat. A kárpátaljai magyar tannyelvű osztályokban tanító pedagógusok életkori megoszlása
- 4.16. táblázat. A Kárpátaljai I-H. fokozatú oktatási intézményeinek tanulólétszáma
- 4.17. táblázat. A kárpátaljai szakmunkásképző intézményekben (részben) magyarul tanuló diákok (1998/99)
- 4.18. táblázat A Beregszászi járás végzőseinek továbbtanulási aránya
- 4.19. A kárpátaljai szórvány magyarság anyanyelvi oktatásának helyzete 1989-1999 (P. Punykó Mária, 1999)
- 5.1. táblázat. Az egyes kárpátaljai nemzetiségek 1000 főre kiszámított iskolázottsági mutatói az 1989. évi népszámlálási adatok alapján
- 5.2. táblázat. Kimutatás az Ungvári Állami Egyetemre felvételt nyert nappali tagozatos hallgatók nemzetiségi összetételéről
- 5.3. táblázat. A III-IV. fokozatú felsőoktatási intézmények Kárpátalján
- 5.4. táblázat. Kimutatás a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben tanulókról az intézmények adatai alapján (1998-1999) Orosz, 1998,1999

- 5.5. táblázat A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők adatai 1990-1999 között Orosz, 1999
- 5.6. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetemen végzett diagnosztikai felmérésben résztvevők megoszlása a nemek és lakhely szerint (Orosz, 1998)
- 5.7. táblázat. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán végzett diagnosztikai felmérésben résztvevők megoszlása a nemek és lakhely szerint (Orosz, 1998)
- 5.8. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetemen tanuló diákok megoszlása a szülők iskolai végzettsége szerint az 1998. XII:7. Végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998)
- 5.9. táblázat. A KMTF-en tanuló diákok megoszlása a szülők iskolai végzettsége szerint az 1998. XII:7. Végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998)
- 5.10. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetemen tanuló diákok megoszlása a tandíj és az ösztöndíj szerint az 1998. XII:7. Végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998)
- 5.11. táblázat. A KMTF-en tanuló diákok megoszlása a tandíj és az ösztöndíj szerint az 1998. XII:7. végzett diagnosztikai felmérés alapján (Orosz, 1998)
- 5.12. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők adatai 1990-1999 között (Orosz, 1999)
- 5.13. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása településtípusonként (1990-1999) Orosz, 1999
- 5.14. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása járásonként 1990-1999) Orosz, 1999
- 5.15. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása az érettségiképző intézmény típusa szerint. Orosz, 1999
- 5.16. táblázat. A Magyar Nyelvi Intézetbe jelentkezők megoszlása a választott szakszerint 1990-1999. Orosz, 1999
- 5.17. táblázat. A kárpátaljai magyar ösztöndíjasok létszáma és a számukra kifizetett ösztöndíjak képzési formák szerint 1990-1994 (MKM HTM titkársága, 1993)
- 5.18. táblázat. A kárpátaljai magyar ösztöndíjasok létszámának alakulása a képzési formák szerint (1996-1999)

Térképek jegyzéke

- 1.1. térkép. Ukrajna helye Európában (2000)
- 3.1. térkép. Kárpátalja térképe (Forrás: www.htmh.hu/terkep)
- 3.2. térkép. Kárpátalja etnikai térképe (Kocsis-Kocsis-Hodosi, 1998: 94)
- 3.2a. térkép. A magyarok földrajzi elhelyezkedése Kárpátalján. Forrás: www.htmh.hu/terkepek
- 3.3. térkép. A kárpátaljai magyarok megoszlása járásonként. Forrás: www.htmh.hu/terkepek

Орос Ільдико

0-69 Стан угорськомовної освіти Закарпаття у першому 10-річчі української державності (1989-1999): Монографія. - Ужгород: ПоліПрінт, 2005. - 184 с. (угорською мовою)
ISBN 966-7966-30-5

У монографії розглядаються стан і процес розвитку угорськомовної освіти Закарпаття у її різноманітних формах і способах функціонування у період 1989-1999 рр. На основі джерельних матеріалів розкрито основні тенденції та особливості освітньої системи угорської спільноти регіону в контексті історичної, політичної епохи.

Видання розраховано на освітнян-фахівців, студентів спеціальностей педагогічних напрямів, а також усіх, хто цікавиться історією розвитку угорськомовної освіти Закарпаття.

ББК 74.03(4УКР=4УГО)

УДК 37(477+439)

Науково-методичне видання

ОРОС ІЛЬДИКО

Стан угорськомовної освіти Закарпаття у першому 10-річчі української державності (1989-1999)

Відповідальний за видання: *Орос Ільдико*

Дизайн обкладинки: *Фабіан Золтан*

Верстка: *Балог Жужанна*

**Здано до складання: 07.11.2005. Підписано до друку: 05.12.2005.
Формат 70x100/16. Папір офс. №1. Гарнітура Times New Roman.
Друк офс. Умови, друк. арк. 14,84. Тираж 300. Замовлення 2 1 1.**

СП "ПоліПрінт" м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.

A 20. század utolsó évtizedének politikai változásai ismét át-rajzolták Európa térképét. A szovjet birodalom felbomlása lavinaként indította el azokat a változásokat, amelyek új államok kialakulását eredményezték, segítették a kettészakított Németország egyesítését, megszüntették a vasfüggönyt Kelet- és Nyugat-Európa között. Ezek a politikai változások együtt jártak a társadalmi és kulturális életben bekövetkező változásokkal, s nagyot változott az oktatás, azon belül a kisebbségi oktatás helyzete is. A jelen kötet fő célja a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás helyzetének, a körülményekben beállt változásoknak a bemutatása, a tendenciák felvázolása, az 1989-1999 közötti esztendőök mérlegének megvonása a kisebbség helyzetének figyelembevételével, az oktatás társadalmi meghatározottsága alapján.

A kötet a szakirodalom feltárása után dokumentumelemzéssel vázolja azokat a politikai folyamatokat, amelyek az új ukrán állam kialakulása után az oktatásra, ezen belül a kisebbségek, így a kárpátaljai magyarok oktatására hatottak. Keresi azokat a tendenciákat, amelyek az ukrán oktatási rendszer szerkezeti és tartalmi alakulását befolyásolták/befolyásolják. A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás változásainak mibenlétét, folyamatát az új intézmények létrejöttéről készített esettanulmányok alapján tárja fel. A statisztikai módszerek és elemzések, az adatok elemi vizsgálata alapján képet nyújt az iskolák helyzetéről, a tanulólétszám alakulásáról, a tanári állomány és az iskolák gazdasági helyzetéről.